Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo, št. 75

PROBLEMI

Aktualnosti

VLADIMIR DEDIJER

PAVLE ZIDAR

BRANKO HOFMAN

DIMITRIJ RUPEL

DUŠAN DOLINAR

MILAN PINTAR

DUŠAN PIRJEVEC

ANDREJ INKRET

RASTKO MOČNIK

DUŠAN JOVANOVIĆ

FEDOR ŽIGON

PROBLEMI

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo, št 75. Ureja uredniški odbor: Iztok Geister, Niko Grafenauer, Spomenka Hribar, Ivan Hvala, Dušan Jovanović, Taras Kermauner, Marko Kerševan, Lado Kralj, Andrej Medved, Rastko Močnik, Milan Pintar (glavni urednik), Rudi Rizman, Mitja Rotovnik (odgovorni urednik), Marjan Tavčar, Ivo Urbančič, Saša Vegri, Franci Zagoričnik. Lektor: Darko Dolinar. Korektor: Igor Longyka. Tehnični urednik: Marjan Rožanc. Metêr: Peter Žebre. Uredništvo in uprava: Ljubljana, Beethovnova 2, tel. 20 487. Tehnični urednik posluje v sredo in petek od 9. do 13. ure; uredništvo za literaturo in literarno kritiko v petek od 11. do 13. ure. Uprava posluje v četrtek od 14.30 do 16.30 ure. Naročila pošiljajte na upravo Problemov, Ljubljana, Beethovnova 2, tekoči račun 501-8-475/1 z oznako: za Probleme. Celoletna naročnina 40 N din, cena posamezne številke 4 N din, cena dvojne številke 7 N din. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača. Izdajata predsedstvo ZMS in UO ZŠJ v Ljubljani. Tiska tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani.

Vladimir Gajšek: Razodetje 137
Dimitrij Rupel: Muholjubje 152
Branko Hofman: Ideali 163
Valentin Cundrič: Apatrid 175
Andrej Medved: Po poti vrnitve po poti bega 179
Valentin Polanšek: Tri pesmi 185
Franci Zagoričnik: Pesem zemlja zrak 187
Izid 188
Les tourbillons 192
Miroslav Slana: Tri polovice 194
Vladimir Jerman: Pesmi 198
Marjan Murovec: Na robu 201
Vladimir Jerman: Kava denikotin 203
Pavle Zidar: Sončna tihota 207
Njeni prostori 210
Tri sestre 212

Vsakdo izmed nas se giblje pretežno v mejah svoje stroke in poklica, pripada tej ali oni družbeni grupi ali skupini somišljenikov; vsakdo izmed nas ima na vsa bistvena življenska vprašanja tudi že odgovor, v okviru katerega je razmeroma samozadosten in ekskluziven. Temu je v glavnem ustrezala tudi dosedanja podoba Problemov, ki je s svojimi specializiranimi številkami izražala predvsem strokovno in grupno nazorsko samozadostnost.

Vsakdo izmed nas pa prihaja iz dneva v dan ~~tudi~~ v položaj, ko se mu ~~zdi~~ njegova stroka razkriva preozka in nezadostna, ko začuti svojo socialno in nazorsko pripadnost kot omejevanje samega sebe in omejenost, ko se mu njegov že obvladani svet izmuzne in mora na vsa svoja doslejšnja prepričanja postaviti vprašaj. Tej sprašljivosti našega vsakodnevnega življenja pa je bilo v dosedanjih Problemih odmerjeno premalo prostora; to vrzel naj bi zapolnila ~~prav~~ priloga AKTUALNOSTI, ki je zdaj prvič pred vami.

Uredništvo je prepričano, da bo revija šele s tem, ko bo odstopala svoje strani tako strokovnim in grupnim odgovorom kot "nadstrokovnemu" in "nadgrupnemu" spraševanju, zaobsegla vso kompleksnost človeškega sveta. Pravzaprav še več: uredništvo je prepričano, da bo lahko strokovni in nazorski ekskluzivizem šele v tej konfrontaciji uveljavil vso svojo ostrino in globino in da bo po drugi strani ta soseščina omogočala tudi iskreno spraševanje.

PROBLEMI PROBLEMI AKTUALNOSTI

POLITIKA

Študentski protest 2

MODERNA ZGODOVINA

Židovsko vprašanje 4

DOKUMENTI

Pismo Vladimiru Dedijeru 11

Mao Ce Tung: Zoper liberalizem . . 12

NOVA KRITIKA

Zažigalna vrvica 13

MED PROIZVODNJO IN POTROŠNJO

Sokreacija — uvod v »novo« področje dela 15

MED POLITIKO IN GOSPODARSTVOM

Strah pred belim suknjičem 17

MED TEORIJO IN PRAKSO

Kamena doba komercialne politike . 19

MED ZNANOSTJO IN FILOZOFIJO

Ob dvanajstih naj bo svet urejen! . . 21

NAŠE MOŽNOSTI

Slovenci danes 23

MED IDEOLOGIJO IN EKSISTENCO

Maska prenovljenega socialnega humanizma 25

BRANJE

Svet sovraštva 29

VIZUALNE UMETNOSTI

Komentar k zagrebški razstavi . . . 32

Naivci 34

Plagiat? 35

GLEDALIŠČE

Kriza občinstva, ansambla, vodstva, gledališča 36

Kako se utemeljujemo 38

MODA

Vizija zgodovine in moda 41

ŠPORT

Košarka in hokej »družbeno problematična« 42

Študentski protest

RUDI RIZMAN

Čeprav nas čas, iz katerega se nam ponuja opredeljevanje do pojava, ki ga navadno imenujemo nova levica ali splošneje študentski upor, omejuje v določitvi dokončne sodbe tega gibanja, pa nas ta ugotovitev vendarle ne more odvrniti od zaključkov in ocen vrednostnega značaja.

Temeljno vprašanje, ki se nam zastavlja, je v opredelitvi družbeno zgodovinskega učinka študentskega upora: ali je njegov upor zgolj popravljanje obstoječe poznokapitalistične in birokratsko-socialistične družbe ali pa gre za permanentno revolucioniranje, ki bo v nekem ugodnem zgodovinskem trenutku v osnovi spremenilo temelje sveta avtoritativne represije, manipulacije manjšine nad večino in podrejanja človekove svobode diktaturi stvari. V prid prve ugotovitve bi govorilo nedvomno dejstvo, da poznokapitalistični sistem po študentovski »preizkušnji« vzpostavlja konformno enotnost na novih, čvrstejših temeljih. Prav tako je vladajoča manjšina razširila možnost za vključevanje določenih študentskih interesov v odločanje in upravljanje na mikro nivojih (univerza). Vse bolj postaja razvidna nova strategija vladajočih krogov, da razvijajo nekatere neposredne elemente demokracije, toda še vedno v omejujočem obsegu, na univerzi — v rezervatu sodobne neokapitalistične družbe. Hkrati se bo še naprej nadaljevala in intenzivirala koruptivna metoda, tako da bodo ogroženi oblastniki, sledeč pozitivnim rezultatom angleške buržoazije, ki je z ekonomskimi bonitetami uspela otopiti razredno zavest delavstva, poskušali korumpirati študentsko populacijo z najrazličnejšimi sredstvi materialne in duhovne oblike. Procesu nasilnega preoblikovanja (kontrarevolucioniranja ali vsaj apatije) študentske zavesti se bo vzporedno pridružil proces izpopolnitve vseh sredstev indoktrinacije in represije, s katerimi razpolaga sodobni kapitalistični svet.

V prid drugi ugotovitvi govorijo med drugim dejstva, da gre za gibanje, ki razpolaga z obsežnim »arzenalom« teorije, vendar brez »konstruktivnega programa« in ustrezne strankarske organizacije kot subjekta realizacije cilja. Glede na ta dejstva je mogoče sklepati, da nova levica ni gibanje, ki je za seboj zaprlo vsa vrata ali pa se obsodilo zgolj na enkratne happeninge, temveč da se je nasprotno temu prepustila permanentnemu spontanemu vrenju, ki od časa do časa poruši meščansko ravnovesje družbe in ga vzpostavi na novem, za vladajoči razred ukinjajočem nivoju. Čeprav nosi gibanje s seboj romantične, utopične ali anarhične vsebine, pa je dosledno realistično v spoznavanju vloge parlamenta (okras demokracije, institucija, v okviru katere se že zdavnaj več ne odloča o bistvenem za družbo; zaradi tega se študentska levica tudi opredeljuje kot zunajparlamentarna opozicija) in političnih partij (partije vladajočega razreda imajo za seboj ekonomsko moč in represivne institucije; komunistične partije, ki so »sprejele« tako delitev, so v bistvu nemočne in nenehno v »out side« položaju). Ob tem se sočasno zastavlja kritično vprašanje ob predpostavki, da je volja po revoluciji izraz enega dela intelektualne populacije, ki mu je v visoko razviti in razvejani delitvi dela v 20. stoletju še ostalo mesto upora kot funkcionalnega korektiva poznokapitalistične družbe. Obstoji možnost, da opravi gibanje zgolj tako vlogo, čeprav je očitno, da samo gibanje, če se opremo na teorijo njegovih vidnejših imen, opozarja na to past v sistemu planirane zavesti in institucionalne prisile.

Preostaja nam še mnogo usodnejša in nam bližja dilema — na tem mestu je sicer ne bomo mogli obširneje razviti — ki so jo zastavili praški študentje, ko so označili ideje Rudija Dutschkeja kot »komične, absurdne in vredne odbijanja petnajstletnikov«. Skozi take komentarje, ki niso tuji niti naši miselni logiki, izvirajoči iz družbene prakse socialistične dežele, vrejo izkušnje porevolucionarnega administrativnega so-

cializma; privatno lastnino je nadomestila država, ki ni bila nič manj odtujevalna kot privatna, podobno usodo je doživela ideja ukinitve tržnega in blagovnega gospodarstva, ki je razvila nove, morda celo hujše eksploatatorske oblike itd. Kritični odnos do nove levice, ki ga ima študentska mladina v socialističnih deželah, brez dvoma predstavlja prednost, ki bo lahko pomenila bogat in specifičen prispevek študentskim gibanjem v svetu. Tukaj mislim predvsem na prispevek empiričnega značaja, saj se vzhodni in zahodni študentovski upor glede na konkretnejše vsebine razlikujeta. Primerjajmo na primer napis s Sorbone: »Revolucija, ki se je začela, bo pozvala na odgovornost ne le kapitalistično, temveč tudi industrijsko družbo... Družba potrošnikov mora umreti strašne smrti... Družba, kjer caruje odtujitev, mora izginiti iz zgodovine. Mi ustvarjamo nov in originalen svet. Domišljija je prišla na oblast« z besedami L. Kolakowskega, ki so jih prevzeli poljski študentje: »Socializem ni... država, v kateri se funkcionarji hitreje razmnožujejo od delavcev, v kateri je več policijskih vohljačev kot medicinskih sester in več ljudi v zaporih kot v bolnišnicah, država, ki trdi, da je svet zelo zapleten, a v bistvu meni, da je preveč enostaven, država, v kateri obstaja suženjsko delo...«

Gre tedaj za dva različna cilja, kar pa še ne pomeni, da se izključujeta; nasprotno, gre za sinhronost v tem smislu, da se tudi v okvirih socialistične družbe pojavlja socialna krivičnost, zatiranje temeljnih osebnih svobočin in nasilje države, tedaj vse tisto, kar se na perfidnejši način kaže v razvitih kapitalističnih strukturah. Verjetno je za jugoslovanske razmere, ki so vendarle različne od, na primer, poljskih ali nemških, mogoče trditi, da je imel študentski protest zgolj ambicijo, da potrdi študentsko populacijo kot potencialni politični subjekt ob zvezi komunistov in z njo in s tem opozarja na nefunkcionalne in dezintegrativne procese v jugoslovanski samoupravno konstituirani družbi. Študentski protest pri nas je tedaj ostal v okvirih establishmenta, kar je edinstven primer v svetu in na prvi pogled dobro spričevalo ter preizkušnja za samoupravno demokracijo. S tem pa proces študentske politizacije še ni končan; neuresničitev »obljub« in nadaljevanje negativne prakse (prevelika materialna diferenciacija med ljudmi, krnitev osebnih svobočin v družbi, slaba materialna podpora družbe študentom, birokratske institucije in zapiranje družbe pred znanjem) bi utegnilo sprožiti drugi val, ki bi najverjetneje dokončno porušil »zaupanje« v establishment ter se znašel v tesni bližini idejnih izhodišč zahodnoevropske študentovske levice.

V Sloveniji zaenkrat še ni razvitejšega študentskega gibanja, ki bi mu za razliko od drugih socialnih situacij v Jugoslaviji relativno razvit funkcionalni oblastni sistem ne mogel ustreči pri zahtevah ekonomsko-socialnega značaja. Zaviralni faktor vidim predvsem v konceptu današnje slovenske univerze, ki že dolgo (če je sploh kdaj) ne uresničuje poslanstva, ki bi sicer izviralo iz etimološke interpretacije pojma univerza; gre tedaj za to, da je univerza multiverza, višja strokovna in izobraževalna institucija, ki producira za tekoče potrebe proizvodnje (prakse). Univerzalno na univerzi je tedaj podrejeno specialnemu, čeprav se tudi znotraj specialnega nahaja na zelo skromnih kvalitetah. Prvi pogoj ali vsaj pobuda za osveščenost in politizacijo je v vsaj relativno kvalitetni in uresničeni univerzi kot podaljšku proizvodnje. Ohranjanju takšnega stanja je pripomogel tudi odnos družbe, ki ima univerzo za intelektualni obraz naroda, ne pa za pomembno družbeno celico, ki bo v drugi polovici tega stoletja odigrala v svetu bistveno vlogo pri formiranju znanosti kot prve proizvajalne sile. Kolikor vsi ti objektivni procesi ovirajo nastanek bolj intelektualne in s tem tudi praktične politične zasnove nekega bodočega študentskega gibanja, pa je očitna na drugi strani prednost, ki se kaže v še neopredeljeni socialni zasnovi družbe. S tem hočem reči, da slovenska družba še ni v celoti indoktrinirana (isto velja za jugoslovansko v celoti), da ni čvrst establishment. Če razumemo to kot prednost, to pomeni, da se lahko še vedno opredeljujemo med dvema obstoječima ideološkima skrajnostima: med poznokapitalističnim sistemom in med birokratskim socializmom. Tukaj je še mnogo prostora za izražanje romantike in političnega avanturizma kot predhodnikov realnega programa akcije totalnega spreminjanja sveta. Princip samoupravljanja se v bistvu ne bo mogel nikoli odreči potrebi po politizaciji in revolucioniranju, pa naj pride le-to s študentske, kmečke, delavske strani. Iskanje izhoda iz svetovne situacije manipuliranja človeka nad človekom in diktature stvari nad ljudmi (kar je značilnost tako poznokapitalističnega kot tudi blokovskega socializma) je brez dvoma edina alternativa pristajanju na obstoječo izbiro sistemov. V okviru te alternative se z mojega osebnega vidika odpira smisel akcije vse dotlej,

dokler se akcija ne obsodi ali izrodi v obliko ene ali druge variante sistema. To bi hkrati pomenilo smrt upora, ki je bil potemtakem vseskozi obsojen na metafizični okvir opredeljevanja. Ali pa ni mogoče govoriti o smrti gibanja, ki se noče obsoditi niti na začetek niti na konec, ne na eshatologijo in ne na program?

dr. VLADIMIR DEDIJER

Židovsko vprašanje

Kesić: Moj sobesednik v tej oddaji* bo profesor Vladimir Dedijer. Predvsem naj omenim, da profesorja Dedijerja glede naše teme posebej kvalificirajo vsaj štiri pomembna dejstva. Kot prvo je treba omeniti njegovo znanstveno delo, katerega končno obliko predstavlja še neobjavljena knjiga »Ali bi se Židje mogli rešiti pred iztrebljanjem v drugi svetovni vojni«. To knjigo je končal v ZDA, v Harvardu, leta 1963, izšla pa naj bi pri »Prosveti« v Beogradu. Drugo dejstvo je, najbolj točno povedano, pravni vidik genocida in vseh drugih diskriminacij, ki ga je razreševal kot jugoslovanski delegat pri Združenih narodih od zasedanja v San Franciscu leta 1945 do leta 1953. Eden izmed sadov Dedijerjevega dela na tem področju je pravno-filozofska razprava »On Military Conventions, an essay on the evolution of International law«, objavljena l. 1961 v angleščini, v Lundu na Švedskem. V tej razpravi posebej analizira tudi pogodbo o premirju med Izraelom in Arabci, sklenjeno po prvi vojni 1949. leta. Kot tretje dejstvo moramo omeniti Dedijerjevo tezo iz knjige »Ljubljena dežela«, ki je bila leta 1961 objavljena v več evropskih jezikih, pri nas pa je bila deloma prevedena v sarajevskem »Od jeku« — o treh narodih mučenikih, naših narodih, Židih in Arabcih, kjer je hkrati podana tudi drzna domneva o pozitivnem vplivu muslimanske civilizacije pri nas. Na koncu še ena kvalifikacija: profesor Dedijer je tudi predsednik Russellovega sodišča proti vojnim zločincem v Vietnamu, ki se ima sestati čez nekaj dni na drugem zasedanju v Köbenhavnu.

Kesić: Profesor Dedijer, predlagam, da se lotiva tega pogovora, a niti s pravnega niti z zgodovinskega, pač pa ravno z vseobsegajočega človeškega vidika, namreč...

Dedijer: Se pravi, da pričneva pri Olgi Alkalaj...

Kesić: Da, kolikor mi je znano iz vaše knjige »Ljubljena dežela« in prav tako iz pogovorov z vami, se vaša navezanost na fenomen židovstva prične ravno z Olgo Alkalaj...

Dedijer: Seveda, to je ena mojih osebnih travm, težka rana, ki me muči že leta... Olga Alkalaj je bila Židinja iz Beograda, intelektualka in revolucionarka. Pred vojno sva delala skupaj. Ko so prišli Nemci, je Olga postala članica mestnega komiteja partije in sekretarka petega rajona. Ko so pričeli Nemci z aretacijami Židov, sem se nekega dne srečal z njo. Bila je pobita in mi je rekla: »Zapirajo in pobijajo moje ljudstvo.« Nisem je takoj razumel, kajti ni rekla: naše ljudstvo. Jaz sem šel potem v partizane in nekje v Bosni mi je neki moj tovariš, Žid iz Beograda, pripovedoval, kako so Nemci aretirali Olgo Alkalaj, kako je neka naša udarna skupina prišla v bolnico, da bi jo rešila, ona pa se je temu uprla, kajti hotela je deliti usodo z drugimi aretiranimi Židi... Kakor je nisem razumel ob najinem srečanju v Beogradu, tako sem še manj razumel njeno poslednjo odločitev, da noče biti rešena za revolucijo, in sem jo v svojem »Dnevniku« obsodil kot dezerterja... Vendar moja obsodba Olginega ravnanja ni legla kakor pika na mojo vest. Se naprej sem se vpraševal, zakaj je to storila...

Kesić: Ali ne gre pri tem za konflikt v njej sami, med njo kot Židinjo in njo kot komunistko?

Dedijer: Odloživa odgovor. Emotivni pristop je treba podvreči racionalni analizi. Osvetliti je treba družbo in psihološke razmere, v katerih je živela skupina beograjskih Židov, ki ji je pripadala tudi Olga Alkalaj.

Kesić: Zdaj je mogoče ugodna priložnost za to, da se dotaknete svoje domneve o treh narodih mučenikih. Preko prednikov Olge Alkalaj, sefardskih Židov, ki so prišli iz Španije, imava pred sabo te Žide, prav tako Arabce, med katerimi so morali v Španiji živeti, in nas.

Dedijer: V zgodovini naše krščanske civilizacije so bili Židje vedno

* To je skrajšan intervju z Vladimirjem Dedijerjem, ki ga je na RTV-Zagreb vodil Ante Kesić. Oddaja je bila predvidena za vse jugoslovanske televizijske postaje, toda zaradi »objektivnih« razlogov je bila objavljena po šestih mesecih čakanja 14. in 21. aprila 1968 ob štirih popoldne.

najbolj zatirana manjšina. Po porušenju Jeruzalema 70. leta po našem štetju so bili Židje na silo pregnani iz svoje domovine na vse strani rimskega cesarstva. Tako so prišli tudi v Dalmacijo, v Makedonijo, v vse dežele Sredozemlja, posebno v Španijo, in tudi na področja Nemčije. Ker je postalo krščanstvo uradna vera rimskega cesarstva, so začeli Žide preganjati in to predvsem iz verske nestrpnosti. To sta počeli tako zahodna kot tudi vzhodna krščanska cerkev. Justinijan je na osnovi posebnih zakonov spremenil preganjanje Židov v politični sistem. V osmem stoletju so se pojavili Arabci, ki so zasedli tudi Španijo. Ti so se povezali z Židi proti krščanskemu totalitarizmu. Sledila so obdobja skupnega razcveta arabske in židovske kulture. Verski antisemitizem krščanskih vlad proti Židom se je nenehno krepil. Ko sta leta 1492 Ferdinand in Izabela zasedla Španijo in pregnala Arabce, je moralo tudi nad 300 000 Židov zapustiti svoje domove. Nekateri so se umaknili skupaj z Arabci, nekateri so našli zaščito pri drugih vladarjih islamske vere, posebno pri Turkih. Spomnimo se, da so predniki Olge Alkalaj prispeli v Beograd šele leta 1521, ko je Sulejman Veličastni iztrgal to mesto kristjanom. Tu so živeli v miru, prva preganjanja so se pričela, ko so Habsburžani leta 1688 zasedli Beograd...

Kesić: Se tukaj že nakazuje tisto, čemur pravite vi pozitivni vpliv muslimanske civilizacije pri nas?

Dedijer: Zgodovina je pripeljala do tega, da smo tako mi kot Arabci in večji del sefardskih Židov prišli pod istega suverena. Pokoril nas je otomanski imperij. Vendar so Turki prevzeli islam; tako se je tudi njihova civilizacija vedla tolerantno do drugih ver, kolikor so pripadniki teh ver redno plačevali davke. Tako so se naše plemenske oblike družbene ureditve ohranile kakor v kakšni veliki ledenici vse do modernih časov... Turški fevdalec je jemal od ljudstva telo, ne pa kakor habsburški tudi dušo in mu vsiljeval svojo vero. Turška družba je bila odprta za najbolj sposobne ljudi v vsem cesarstvu. Samo v enem obdobju je bilo osem velikih vezirjev — naših ljudi iz Bosne. Pod Turki se je razvijala tudi židovska skupnost, svobodno so trgovali in imeli so svoje talmudske akademije. Nasproti temu so bili v krščanskem delu sveta Židje še naprej preganjani. Na habsburško zapoved so bili leta 1519 pregnani vsi Židje s Kranjskega, pravico do vrnitve so dosegli šele 1867. leta. Ni se jih veliko vrnilo, medtem ko je bila prva židovska občina osnovana šele 1945. leta.

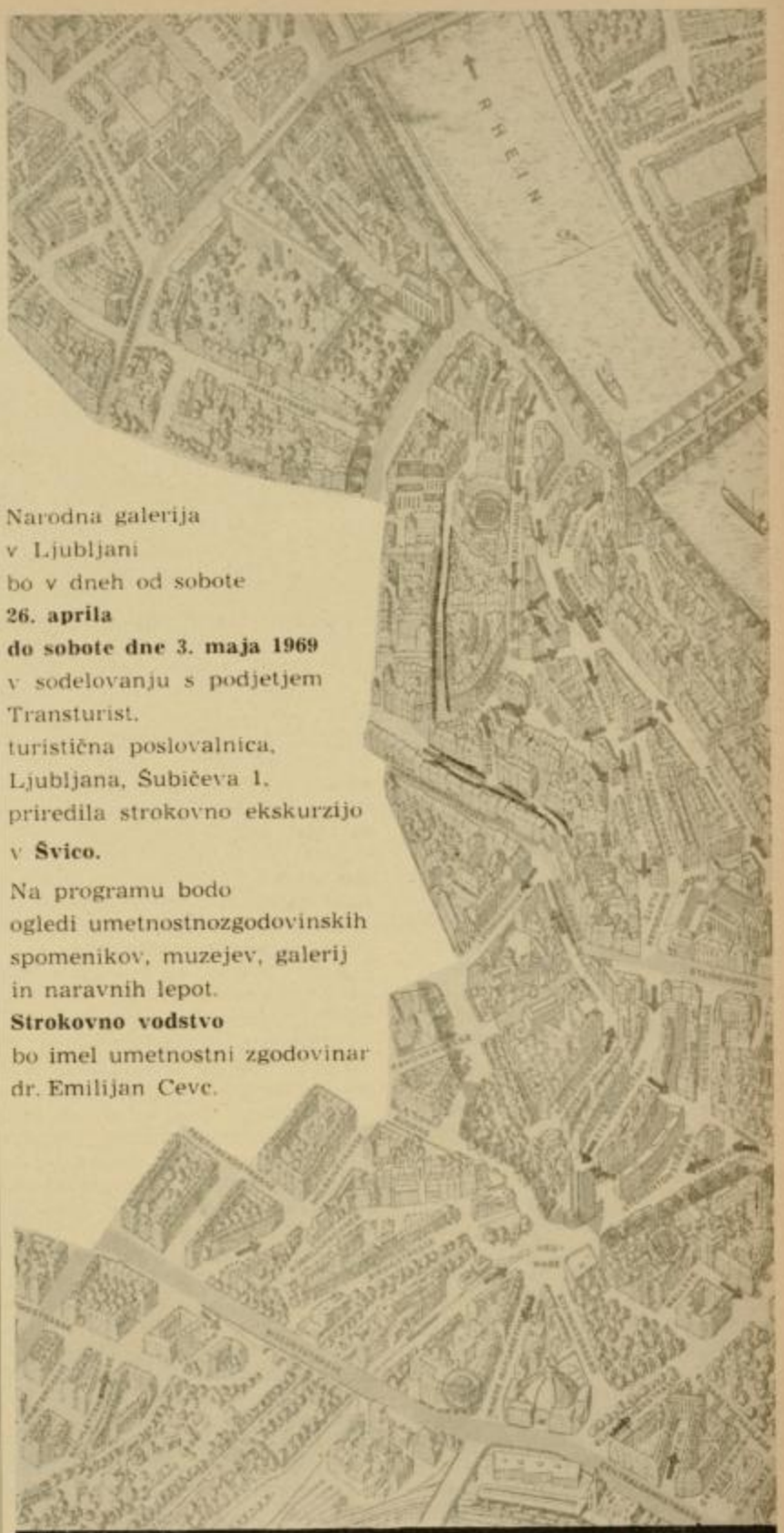

Narodna galerija
v Ljubljani
bo v dneh od sobote
26. aprila
do sobote dne 3. maja 1969
v sodelovanju s podjetjem
Transturist,
turistična poslovalnica,
Ljubljana, Šubičeva 1,
priredila strokovno ekskurzijo
v **Švico.**

Na programu bodo
ogledi umetnostnozgodovinskih
spomenikov, muzejev, galerij
in naravnih lepot.
Strokovno vodstvo
bo imel umetnostni zgodovinar
dr. Emilijan Cevc.

Transturist
DIREKCIJA ZA TURIZEM — Ljubljana, Šubičeva ulica 1

Kesić: Postavila sva nas, južnoslovanske narode, Arabce in Žide v povezano triado narodov mučenikov. Predlagam, da izpustiva dva člana, nas in Arabce, in da pripeljeva Žide do kataklizme od 1939 do 1945.

Dedijer: V srednjem veku se je glavna oblika preganjanja Židov kazala v tako imenovanem verskem antisemitizmu, toda če se je Žid odločil, da se bo prekrstil, je preganjanje takoj prenehalo. Francoska meščanska revolucija je zadala hud udarec tej vrsti antisemitizma, saj so Židje dobili državljanske pravice. Z razvojem evropske ekspanzije na druge kontinente se je znotraj Evrope pojavil občutek večje vrednosti, tako pri Francozih, Angležih, Nemcih, tako tudi pri Rusih, kar je povzročilo nove oblike antisemitizma: ekonomske in rasne. Katoliška in pravoslavna cerkev kot najbolj konservativni sili družbe sta bili med pobudniki teh novih oblik antisemitizma. V Avstriji so se katoliški veljaki povezali z dr. Karlom Luegrom, ki je ustanovil svojo krščansko socialno stranko. Njeno glavno geslo je bilo ekonomski antisemitizem. Prebivalstvu, ki se je dušilo v bedi, je dr. Lueger pojasnjeval, kako so edino debeli Židje sposobni vzdržati v konkurenci svobodne družbe blagovne proizvodnje. Krščansko ljudstvo mora biti obvarovano pred nestabilnostjo kapitalizma, katerega je enačil z židovstvom. Istočasno je antisemitizem zajel tudi Nemčijo. Podobni procesi so se odvijali v Rusiji, kjer je slavofilska partija s podporo pravoslavne cerkve leta 1881 obudila srednjeveško mračnjaštvo in obtožila v Jelizabetgorodu Žide, da so počenjali ritualna zverstva, namreč, da so zaklali neko krščansko deklico in iz njene krvi napravili svoj sveti kruh. To je bil znak za pogrome, ki so zajeli 147 mest v carski Rusiji. Povsod so podirali židovske domove in pobijali ljudi. Carska vlada je izrabila te pogrome zato, da se je srd nezadovoljnih množic polegal nad Židi, in je v maju 1882 uvedla posebne zakone proti Židom. Po podeželju so jim pobrali vse premoženje. Ti zakoni so veljali vse do leta 1917; tedaj jih je ukinil Lenin in dal Židom vse državljanske pravice. Ob ekonomskem se je pojavil tudi rasni antisemitizem, se pravi misel, da je treba Žide kot posebno skupino preganjati ali uničiti. Nekateri poslanci dr. Luegra v dunajskem parlamentu so odkrito govorili o masovni likvidaciji Židov. Te pobude je mladi Adolf Hitler povzel prav na Dunaju in se je v svojem delu »Mein Kampf« v prvi vrsti zahvalil Luegru kot svojemu učitelju v sovraštvu do Židov.

Kesić: Hitler je tako prevzel eno od že preizkušenih metod raznih režimov in oblastnikov, s pomočjo katere je mogoče z uspehom zvrniti krivdo za vse nesreče na neke temne sile, v tem primeru na Žide, katere so obdolževali različnih hudodelstev in gorja, krivde za kugo in kolero, za neplodnost in revščino množic, a v svojem, nemškem primeru tudi za poraz v prvi svetovni vojni... Tako je ta narod, kateremu vera prepoveduje pojesti še jajce, ki bi imelo v sebi kapljo krvi, obsodil Hitler kot kriv narod na kolektivno genocidno smrt...

Dedijer: To je tako imenovana konspirativna teorija zgodovine...

Kesić: Prepričan sem, da vam je do tega, da pojasnite pravi razlog, ki ste ga obdelali v svoji knjigi o iztrebljanju Židov v drugi svetovni vojni.

Dedijer: Pravi razlog je v vojnih ciljih nemškega imperializma v prvi in drugi svetovni vojni, ponavljam, nemškega imperializma, ne le cesarja Wilhelma ali Adolfa Hitlerja, kakor bi rada prikazovala nemška buržoazija. Res je, da sta ta dva dajala pečat nemški politiki, vendar pa ne moreta biti grešna kozla. Pred nedavnim je pogumni nemški zgodovinar Franz Fischer objavil knjigo o nemških vojnih ciljih v prvi svetovni vojni, kjer dokazuje, kako v formuliranju teh ciljev ni sodeloval samo cesar Wilhelm, pač pa tudi vodilni nemški bančni in industrijski krogi, pruski mogotci in prav tako smetana nemške inteligence...

Kesić: Prosim vas, da nam iz tega nenavadno sestavljenega problema izluščite bistvo, predvsem kontinuiteto nemških vojnih ciljev.

Dedijer: Hitler je logično sklepal o vzrokih nemškega poraza v prvi svetovni vojni. Tudi on je zelo težil po svetovni dominaciji, vendar je imel za strateško napako to, da je cesar Wilhelm hotel uresničiti hkrati kolonialno in kontinentalno varianto, razdrobil moči in zaradi tega doživel poraz... Zato je Hitler v knjigi »Mein Kampf« toliko poudarjal sorodnost med Nemčijo in Britanijo; pri tem je zapisal: »Interesi Anglije so onkraj morja, nemški pa na kontinentu.« V svoji diplomatski aktivnosti leta 1939 je storil vse, da bi potegnil na svojo stran britansko buržoazijo. Rad bi interveniral proti Sovjetski zvezi na podoben način, kakor se je to zgodilo leta 1919 proti mladi sovjetski republiki. Pomen Münchna 1938. leta kaže ravno na to, da je bil del britanskega vladajočega razreda pripravljen sodelovati s Hitlerjem, medtem ko je skupina okrog Winstona Churchilla spregledala Hitlerjeve strateške nakane in dejstvo, da je to samo njegova prva etapa...

Kesić: Del vojnih ciljev je bil tudi iztrebljanje posameznih ljudstev.

Dedijer: Prvi Hitlerjev cilj je bil ustvarjanje velikega Reicha, osvojitev vzhodne in jugovzhodne Evrope, uničenje pretežnega dela prebivalstva teh dežel, da bi se na teh področjih lahko naselili Nemci. To je povedal v knjigi »Mein Kampf«. In to je skušal uresničiti med drugo svetovno vojno. V enem od svojih razgovorov za mizo je rekel: »Kar je Indija za Anglijo, to je Rusija za nas.« Nekoč drugič je dodal: »Slovani so masa rojenih sužnjev, ki iščejo gospodarja.« V skladu s svojimi rasističnimi teorijami ni enako ravnal v vseh delih okupirane Evrope. Na Danskem in Norveškem je za enega ubitega nemškega vojaka obesil po dva do tri Nordijce, v Beogradu po sto Srbov, na Poljskem po tisoč, a v ZSSR vse, kar je prišlo pod nož »Einsatz« odredov. V prvih letih okupacije je bil celo popustljivejši do Židov na Poljskem in v ZSSR.

Kesić: Vi poudarjate dejstvo, da je bil bolj prizanesljiv do bogatih Židov, kakor pa do židovskega proletariata... Za denar so se posamezni bogati Židje lahko odkupili in bežali vse do 1941. leta; ne smeva pozabiti tudi na podatek, ki dokazuje ekonomsko rasistične razloge iztrebljanja, in to je za okrog 120 milijard naropanega židovskega premoženja...

Dedijer: To je vsekakor ena dimenzija iztrebljanja...

Kesić: Naslov vaše knjige se glasi »Ali bi se Židje mogli rešiti pred iztrebljanjem v drugi svetovni vojni«. To vprašanje je bilo zastavljeno zelo na široko. Skliceval se bom na vzdušje okrog Eichmannovega procesa. Ko je postalo prevladujoče število šestih milijonov žrtev, ko je s samim procesom to število obudilo strahotno stvarnost in k temu ta stvarnost ni bila časovno daleč, so Židje, rojeni v Palestini, se pravi, Izraelci, postavili vprašanje: »Koliko pa je imel sovražnik izgub na naših šest milijonov?« Isto vprašanje se nanaša na vas, namreč, ali bi Židje lahko nudili večji odpor, in če ga niso mogli nuditi, zakaj ga niso?

Dedijer: Moja dolgoletna raziskonja kažejo na to, da ga niso mogli nuditi. Predvsem Židje v Evropi niso bili strnjena skupina. Bilo jih je okrog osem milijonov in pol, toda med njimi so bile razlike po socialnem statusu, verskem, političnem, ideološkem. Ključno vprašanje zajema možnost odpora, odnos ostalega prebivalstva do njih in aktivnost tega okolja v odporu do Nemcev. Odpor Židov je bil odvisen od odpora ljudstva, med katerim so živeli, kajti njih odpor je bil lahko samo del

splošnega ljudskega odpora. Pri tem se pojavlja odvisnost od subjektivnega faktorja in prejšnjega odnosa prebivalstva do Židov: v nekaterih deželah so bili Židje zelo aktivni in enakopravni nosilci odpora, drugod pa, kjer je prav tako prišlo do odpora, so Žide kot soudeležence odpora zavračali ali pa so jih zaradi latentnega masovnega antisemitizma celo predajali gestapu. K prvi skupini je treba prišteti predvsem Jugoslavijo in Francijo. V njihovi usodi priteguje dejstvo, da so bili v glavnem prepuščeni sami sebi; niti cionisti kot nosilci političnega židovstva niso storili nič konkretnega, da bi pomagali razkropljenim skupinam Židov po vzhodni Evropi, da bi se borili proti Hitlerju, niso jim pošiljali ne orožja in ne instruktorjev. Tudi v vrhovih zavezniških sil ni bilo v času vojne dosti bolje. Vzemimo Veliko Britanijo. Dejstvo je, da je britanska družba sprejela mnogoštevilne begunce iz Nemčije in Avstrije: vendar, če se ozremo na spomine Winstona Churchilla, bomo videli, da posveča židovski tragediji zelo malo prostora. V času vstaje v varšavskem getu aprila 1943. leta je Samuel Zigelnholm, židovski politik iz Varšave, ki se je nahajal v emigraciji v Britaniji kot član Poljskega nacionalnega sveta, napravil samomor in zapustil za sabo naslednje sporočilo: »Povedati želim, da angleška vlada ni zadosti obvestila svetovnega javnega mnenja o tragediji Židov. Od skoraj tri in pol milijona poljskih Židov jih živi samo 300.000. Ne morem molčati. Ne morem živeti, medtem ko je židovsko prebivalstvo na Poljskem prepuščeno uničenju, in biti njihov predstavnik. S svojo smrtjo poslednjikrat protestiram proti pasivnosti vsega sveta, ki molče dovoljuje iztrebljenje židovskega ljudstva.« To pismo je zadevalo tudi vlado Združenih držav. Ob neki priložnosti sem na domu gospe Roosevelt srečal finančnega ministra H. Morgentaua. Povedal mi je, da je State Department že avgusta 1942 dobil izčrpne podatke o tem, kako Nemci v okupirani Evropi uničujejo Žide. Vendar pa State Department celih 18 mesecev ni dopuščal objave teh podatkov, »da ne bi ta informacija povzročala javnega nezadovoljstva«. Med funkcionarji State Departmenta je bilo tudi precej rasistov z Juga, ki so bili hkrati tudi antisemiti.

Kesić: Asociacija na Hochhuthovo dramo, v kateri se reducira odgovornost na papeža Pija XII?

Dedijer: To ni preprosto vprašanje. Katoliška civilizacija je bila v času vojne razdeljena. Na Holandskem, v Franciji, Italiji in tudi pri nas, v Sloveniji, je bilo veliko kato-

AUDI 100	AUDI 100 S	AUDI 100 LS
1760 ccm	1760 ccm	1760 ccm
80 KM	90 KM	100 KM
0—100 km/h	0—100 km/h	0—100 km/h
v 13,5 sek	v 12,2 sek	v 11,9 sek
potovalna hitrost	potovalna hitrost	potovalna hitrost
156 km/h	165 km/h	170 km/h
8,9 l na 100 km	8,9 l na 100 km	8,9 l na 100 km
navaden bencin	super bencin	super bencin
serijska oprema	specialna oprema	luksuzna oprema
DM 6.750,—	DM 7.150,—	DM 7.550,—
N din 19.275,45	N din 20.419,75	N din 21.479,75

VSE INFORMACIJE IN PREIZKUSNE VOŽNJE PRI

AUTOCOMMERCE

LJUBLJANA, TRDINOVA 4

IN PRI PREDSTAVNIŠTVIH AUTOCOMMERCE: BEOGRAD — KATANIĆEVA 18; ZAGREB — VARŠAVSKA 4; SARAJEVO — KRALJA TOMISLAVA 19; NOVI SAD — BUL. M. TITA 9; SKOPJE — ORCE NIKOLOV 29; RIJEKA — RAČKOG 28; SPLIT — ULICA PRVOBORACA 101; KOPER — VERDIJEVA 2

liških skupin in posameznikov, ki so se borili proti nacizmu. Zgodovinski dokumenti kažejo na to, da so bili slovenski duhovniki na Štajerskem in na Gorenjskem med prvimi žrtvami Hitlerjevega terorja, takoj po aprilski vojni 1941. Še bolj prepričljiv primer za to je Poljska, kjer je pobil Hitler nad 30 % katoliških svečenikov. Kar zadeva odgovornost papeža Pija XII, je ta gotovo velika. Vendar meni osebno ne ugaja, ker se Hochhuth, protestant, ne ozre v svoje lastno srce in se ne vprašuje, kakšna je odgovornost same Nemčije za Hitlerjeve zločine, pač pa naprti vse zlo na pleča italijanskega cerkvenega poglavarja, ki je, kot sem rekel, tudi po svoje kriv za tisto, kar se je dogajalo v Nemčiji, še posebno zaradi tega, ker je domala vsa nemška katoliška cerkev, vsa hierharija povzela Hitlerjevo tezo o pravični vojni.

Kesić: Profesor Dedijer, na tem grafikonu gre za odnos izgub, ne pa tudi za razlage... [op. ur.: grafikon je prikazoval vojne izgube Sovjetske zveze (20 milijonov ljudi), Poljske (6 milijonov; od tega 3 milijone Židov), Jugoslavije (2 milij.) in Židov v Evropi 6 milij.)]

Dedijer: Židovske izgube so bile posledica nemških vojnih ciljev, se pravi: uničenje Židov je bilo eden nemških vojnih ciljev. Poglejmo na grafikon: ubitih je bilo 20 milijonov sovjetskih ljudi. To število 20 milijonov predstavlja minimum izgub, nekateri strokovnjaki namreč menijo, da so Nemci pobili do 25 milijonov ljudi. Od teh, recimo, dvajsetih milijonov, jih pride šest milijonov na vojaške izgube, a 14 milijonov je bilo civilistov, ki so jih Nemci pobili, kajti to so spet bili njihovi vojni cilji. Nobeden ne more reči, da se Sovjeti niso hrabro upirali. Nosili so precejšnje breme pretekle vojne. Upirali so se organizirano, imeli so orožje, branili so svojo zemljo in vendar so padli. V luči teh razmer leži odgovor na ogromne židovske izgube...

Kesić: Bili bi globoko krivični do Židov, če bi se zadržali samo na materialni in fizični možnosti odpora, prav tako, če bi mislili na popolno odsotnost odpora. Vi ste prikazali v svoji knjigi ravno eno najvišjih oblik odpora, prav izjemno obliko odpora KIDDUSH HASHEM!

Dedijer: V nekaterih nemških dokumentih sem odkril, kako so se v koncentracijskih taboriščih pred smrtjo posluževali Kiddush hashema. To je etična norma iz talmuda in pomeni prisego slehernega Žida, »da bo rajši ob glavo, kakor da bi javno prekršil božji zakon«. Ta norma ima svoje zgodovinske korenine. Ko so rimski legionarji neke sobote napadli Makabejce, so ti položili orožje in pristali na to, da bodo rajši pobiti, kakor pa da bi se bojevali na soboto, ko božji zakon to prepoveduje.

V nemških koncentracijskih taboriščih je bil glavni cilj mučiteljev ubiti v človeku sleherno dostojanstvo in ga spremeniti v črva. Toda, kakor kažejo dokumenti, je nešteto ortodoksnih Židov odhajalo mirno v smrt, med prepevanjem psalmov in božanjem otrok po laseh. To je sililo Nemce v besnost. Sploh pa je na osnovi Kiddush hashema grajena tudi naša, prva krščanska koncepcija martirija, žrtve, a v zadnjem času tudi naša revolucionarna... Za mene je to ena najvišjih oblik odpora v drugi svetovni vojni. S tem seveda nikakor ne podcenjujem odpora oboroženih. Toda mi smo bili skupaj, tovariš ob tovarišu, in smo na Nemce gledali preko muhe na puški. Druga stvar pa je, kadar si fizično v rokah Nemcev, kadar te mučijo dan in noč in nimaš drugega obrambnega sredstva kakor golo zavest. Zaradi tega so takšne vrste odpora zame najvišje.

Kesić: Ali smem reči za Olgo Alkalaj, da je tudi ona napravila neke vrste svetovni Kiddush hashem?

Dedijer: Njena usoda me je nenehno vznemirjala. Oktobra 1944 sem še med bitko prispel v Beograd. 20. oktobra zvečer, ko je bil boj končan, sem krenil po ulicah mesta, v katerem sem odrastel. Komaj sem se prebijal po ulicah, ki so bile zagozdene z žicami, steklom in vsem mogočim. Na Terazijah sem videl velike tanke in na enem od njih prižgano svečo padlemu rdečearmejcu. Moj pogled je obstal na oknu pisarne, v kateri je nekoč deloval Djuro Strugar. Padel je. Nekoliko naprej, v Makedonski ulici, je delal Mirko Tomić. Tudi on je bil ubit. Potem sem šel naprej do Milanovića in nenadoma sem se spomnil, kako smo se še 5. aprila Bora Prodanović, Vesa Masleša, Draško Stefanović, Jurica Ribar, Lola Ribar in jaz dogovorili, da se bomo na prvi dan zmage ob sedmih zvečer sestali pri Milanoviću. Zmaga je prišla in jaz sem edini preživel. Takšna žalost me je prevzela, da sem zajokal. Vpraševal sem se, ali je vredno živeti brez svojih najboljših tovarišev. Mogoče je v meni vstalo kaj iz podzavesti. Ne daj bog, kar je moči trpeti! Tedaj je v meni vstal spomin na Olgo Alkalaj. Zazdelo se mi je, da sem jo pričenjal razumevati. Šele ko bi mogel zlesti v tujo kožo, tedaj bi lahko razumel trpljenje drugega. Tedaj sem bil samemu sebi tuj, tisti jaz, ki je tako enostavno reagiral na njeno dejanje. To je ena mojih travm, do danes neprebolelih...

Kesić: Olga Alkalaj naju spremlja kot refren skozi ta pogovor. Najbrž bo tako ostalo do kraja, čeprav nimamo pretenzij dati končni odgovor na njeno ravnanje. Seveda, na vsak način je treba vztrajati ob razreševanju njene odločitve. Namreč, ali je bil njen fizični samomor upor proti asimilaciji Židov, proti izenačevanju z okoljem, se pravi, ali je prvotni Žid premagal v njej revolucionarja in komunista?

Dedijer: Mislim, da je to samo poenostavljena dilema. Nedvomno so bili v njej sledovi te dvatisočletne travme. Nekoč sem ji dejal, da so njene oči tako žalostne, kakor da skoznje govori trpljenje Židov skozi toliko stoletij. Toda ona je ostala zvesta svojemu narodu, prav tako je ostala zvesta tudi svoji partiji. Po vojni je bil namreč najden zapisnik z zaslišavanja v Specialni policiji. Na čistem listu papirja je bilo na kratko zapisano, kako je zanikala vse obtožbe pri zaslišavanju in pri soočenju. Olga Alkalaj je bila telesno šibka, mnogo so jo mučili, toda imela je voljo in ni izdala svojih tovarišev, kakor so to storili prenekateri drugi komunisti, ko so bili ujeti.

Kesić: Vi gledate na Olgo Alkalaj kot na prečiščeno žrtev v najvišji obliki. Vsaj jaz jo tako doživljam iz vašega doživetja in jo primerjam z junakinjo svojega romana, Estero, ki je v dialogu o Dobrem sveta (Dobrem v pomenu revolucije) pravi: »Da, lahko bi obtožila tudi tisto dobro na svetu. Zaradi tega bi lahko obtožila celo Dobro, kajti le redko kdaj je bilo toliko močno, da nas je rešilo. Zaradi njegove nemoči bi lahko tudi Dobro obtožila s svojo smrtjo. Mogoče bo Dobro na ta način osramočeno in bo postalo močnejše.«

Dedijer: To je za mene čisti, univerzalni humanizem... Nekaj čudnega sem doživel spomladi 1962 v Varšavi na prostoru, kjer je bil nekoč geto. Noč se je spuščala, na spomeniku žrtvam je bila prižgana sedmerokraka menora, v daljavi je bilo videti ogrodje poslopja v empirskem stilu, v katerem je bil nekoč hitlerjevski štab, od koder so prihajali ukazi za uničevanje Židov v getu. Podoben se mi je zdel lobanji in v tistem hipu sem se spomnil na svojega tovariša Edvarda Kocbeka, kako mi je pripovedoval o nekem slovenskem kmetu, ki je pred ustrelitvijo izjavil nemškim vojakom: »Jaz umiram tudi v vaše dobro!«

Kesić: Pa se je le težko posloviti od Olge Alkalaj. Njeno ravnanje gotovo temelji v breznu stoletij... Če lahko prekinem, ali ni v njej vendarle živela judaistična filozofija?

Dedijer: Neke prvine te filozofije so gotovo obstajale in sicer sekularizirane, podobno kot se je dogajalo tudi z drugimi religijami. Na primer, nauk zgodnjega krščanstva in ideje

komunizma... Kar zadeva židovske progresivne intelektualce, so zavračali nadnaravni karakter religije, zato so nekatere teh postavk jemali kot izraz družbene biti. Na primer, hebrejske norme proti pobožanstvenju je Einstein prevedel v naziranja proti močnim institucijam super države, iz hebrejske norme o bogu pa se je razvila ideja univerzalizma... Maksim Gorki je imel čisto prav, ko je trdil, da je židovstvo nekaj več od običajne religije. Pri tem je mislil predvsem na tisto plejado ruskih revolucionarjev, ki so prišli iz vrst židovskega proletariata. To je za mene tista prava, revolucionarna asimilacija, sublimiranje celotnega človeškega življenja v veliko idejo osvoboditve vseh, ki kakor koli trpijo... To je univerzalni humanizem...

Kesić: Zdaj sva že načela problem asimilacije kot eno možnost pri reševanju židovskega vprašanja. Seveda, asimilacija, o kateri je bil govor, ni bila standardna, pač pa asimilacija na revolucionarnem nivoju. Govorila sva o tisti asimilaciji, ki predstavlja uvod v človeško emancipacijo. Medtem ko so takšne vizije uresničevali samo posamezniki in borbene skupine, pa je treba tukaj pojasniti potek asimilacije v meščanski družbi in njene rezultate...

Dedijer: To zraščanje z okoljem, v katerem so se nahajali, je šlo najdlje v Nemčiji, se pravi, zraščanje židovske in nemške buržoazije. Pri tem se je razvijal tudi fenomen socialne mimikrije, kar pomeni, da manjšinska skupina, zato da bi se obdržala, prevzema navade, oblačila in celo vero večine. To se je dogajalo tudi pri nas, v meščanski Nemčiji pa sploh. Germanizirana židovska buržoazija je pri tem razkazovala tipične pretiranosti te socialne mimikrije. Ta družbeni fenomen je lepo definiral Lenin, ko je govoril o Stalinovem ruskem šovinizmu: »Vsi ti pretopljenci v svojem velikorustvu radi malo presolijo.« Te pojave smo videli tudi pri nas. Frank, ustanoviteli desnega hrvaškega gibanja, je bil židovskega rodu, takšne pojave imamo tudi pri Slovencih in pri nas Srbih: nosilec »übermenschovske« koncepcije med liberalno slovensko buržoazijo je prav tako židovskega porekla, a med Srbi vrši podobno poslanstvo in razveseljuje narod s svojo romantično nostalgijo do velikosrbstva največji mali pesnik, tudi židovskega rodu... Podobno je bilo na Madžarskem, kjer so bili številni pomadžarjeni Židje nosilci raznarodovalne politike v naših krajih... Svoj čas sem se spraševal, na primer, kako je mogoče, da socialist Vasa Pelagić piše antisemitske knjige... Pri tem je bilo nekaj antisemitizma, ki se ga je navzel v pravoslavni cerkvi, odločilno pa je bilo to, da je vsa zla kapitalizma v prvi vrsti pripisoval pomadžarjenim židovskim trgovcem v Vojvodini...

Kesić: Ta smer asimilacije ima dva kraka. Prvi je popoln polom v Nemčiji, na Madžarskem, drugi pa je ta, ki še zmeraj obstaja v nekaterih zahodnih državah...

Dedijer: Na zelo čudne pojave naletite v ZDA med nekaterimi židovskim desnimi intelektualci. V tem oziru je najbolj tipičen primer Hane Arendt, ki se je po pravilih socialne mimikrije sprevrgla v ameriško hiperpatriotko... Ona piše knjige o iztrebljanju Židov v Evropi pod Hitlerjem in konča z ugotovitvijo, da so sami krivi za svojo smrt. To je tipično stališče argumentnega nemškega buržuja židovskega porekla, ki je od nekdaj preziral siromašne židovske mase v vzhodni Evropi. To je potencirana mimikrija, ki je doživela polom asimilacije v Nemčiji, saj je Hitler uničeval vse Žide od kraja, tako asimilirane kot neasimilirane. Asimilacija ima v vsaki državi svoje oblike, dejstvo pa je, da se v vseh velikih krizah vzdigne val antisemitizma...

Kesić: Ali se ne vsiljuje iz vsega tega sklep o trajni nevarnosti za Žide, ki izhaja iz latentnosti antisemitizma v socialni psihologiji in iz trajne nevarnosti političnih preobratov v desno, v ekstremizem...

Dedijer: Žal, zgodovina zadnjih 25 let to potrjuje... V ZDA so 1939. in 1940. leta pričakovale židovske begunce iz Nemčije skupine antisemitov in jih pošiljale v neko vrsto taborišč na severu države New York. V ZSSR, kjer je bil antisemitizem z zakonom prepovedan in so celo za protižidovsko šalo kaznovali z zaporom, je Stalin iz svoje patologije naenkrat porušil veliko tradicijo sovjetske družbe, kar je privedlo do kulminacije prvič leta 1952 z obtožbo proti židovskim zdravnikom in na žalost danes spet. In najnovejša skrunjenja židovskih grobov v Nemčiji. To pomeni, da Židje, tudi mrtvi, nikjer niso zunaj dosega potencialne diskriminacije...

Kesić: Po koncu druge svetovne vojne in pred iztekom britanskega mandata so Združeni narodi vzeli v svoje roke rešitev palestinskega vprašanja. Inventivnost rešitve se od Pilove ideje o delitvi ni premaknila nikamor. Stališče Indije, Češkoslovaške in Jugoslavije o federativni židovsko-arabski državi je ostalo v manjšini. Tako je nastal Izrael kot plod dogovora in igre med velikimi silami na prostoru, ki je bil dosti manjši od maksimalnega načrta od Nila do Evfrata, a veliko večji od načrta Združenih narodov...

Dedijer: Kaj pa mislite o tem, koliko je šest milijonov židovskih

južno sadje

vzdržuje vaše **moči,** ki jih potrebujete pri vsakdanjih in izrednih telesnih in umskih **naporih;** za mladost, šport, rekreacijo, svežino, zdravje - SLOVENIJA SADJE

GRA
GRAPEFRUIT

A ANANAS
NANA
NA ANANAS
ANANA
NA

IZVOZNO-UVOZNO PODJETJE, LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA 10/IV

žrtev v Evropi doprineslo k ustanovitvi države Izrael?

Kesić: Da, to je bilo celo usodno, vsaj za svetovno javno mnenje. S tem se je tudi pričela ena največjih dram sodobnega človeštva. Če ponovim misel poljskega židovskega zgodovinarja Isaaca Deutscherja, je naša civilizacija naložila svoje velike grehe pred Židi v zveličanje in odrešenje Arabcem, onim, ki s temi zločini niso bili v nikakršni zvezi. Arabska liga je zaman govorila: »Fašizem je uničen, Židje lahko povsod živijo v miru.« Kar ni čisto res, ampak to je druga stvar. Tudi veliki Albert Einstein, ki se ni strinjal s tem, da bi se ena krivica končala v drugi, je zaskrbljen nad tem, da bi Židje mogli podedovati vedenje svojih preganjalcev, leta 1946 izrekel takšno kritiko prihodnje države Izrael: »Ideja takšne države mi ni pri srcu. Ne morem razumeti, zakaj bi bila potrebna. Povezana je z ozkoglednostjo, ta pa je slaba.« Dve leti pozneje je Einstein zavrnil ponudbo, da bi postal predsednik države Izrael. No, čas lahko zaceli to krivico in naziranje, da ta svet kot nepopoln in nedodelan prinaša sebi podobne rešitve, če bi Izrael iz svojstvenosti svojega nastanka zavrgel ozko sorodnost z imperialistično velesilo in se vedel primerno mednarodno priznanemu dednemu statusu žrtve nacistične vojne in primerno dejstvu, da je kljub vsem imperialističnim babicam edini pravi politični porod Združenih narodov; pa tudi ko bi bil samoroden, ne bi bilo v skladu s tem tako sestavljenim svetom njegovo skrajno subjektivno doživljanje prava: tudi ko bi 121 članic Združenih narodov glasovalo za umik Izraela, Izrael tega ne bi napravil. Kajti to bi bil hkrati dvojni umik, umik z ozemlja in še težji umik, umik s politike gotovega dejstva, ki za Izrael spet pomeni način pridobivanja, je celo izraz osvobajanja ozemlja ...

Dedijer: Bil sem v Združenih narodih, ko se je odločalo o Izraelu, in se dobro spomnim govora predstavnika ZSSR, katerega argumentacija je bila zasnovana na priznavanju ogromnih židovskih žrtev. To pomeni, če je fait accompli, to je gotovo dejstvo, tudi izvršeno, da je nanj pristala svetovna organizacija z odločitvijo leta 1949, da je Izrael suverena država in da je vojno stanje med Arabci in Izraelci ukinjeno. Prav tako je tudi Jugoslavija leta 1948 podpisala ustanovitev Izraela.

Kesić: Ko že tako poglobljeno govoriva o stvareh, je treba povedati tudi to, da sta v Združenih narodih glasovali za Izrael samo dve afriški državi, ameriška mini država Liberija in, mogoče bi bilo treba zamolčati, Južno afriška republika, od azijskih držav pa samo Filipini ...

Dedijer: Vendar pa so za Izrael glasovale mnoge demokratične in napredne države, med njimi tudi socialistične. No, težkoče s stališča mednarodnega prava so se pojavile l. 1948, ko so arabske države napadle Palestino, ter l. 1956 in 1957, ko so napadli Izraelci. Tako eni kot drugi se sklicujejo na 51. člen listine, namreč na samoobrambo, pri čemer je očitno, da definicija agresije ni bila sprejeta v celoti. Upoštevati je treba tudi globoko nezaceljeno rano: okrog milijon Palestincev je moralo zapustiti svoje domove in se napotiti v taborišča, kjer jih muči lakota, beda in hrepenenje po domovini. Židje in Arabci sta dva naroda, brata, oba sta semitska in k temu naroda - mučenca. Zame je ves problem v tem, kako zagotoviti osnovne človeške pravice tem ljudem, katerih število je s potomci naraslo na milijon in pol. Tu je zame zgodovinska odgovornost Izraela in velika škoda je, da se ni slišalo glasu ljudi, kakršen je Moše Šareta, ki je zahteval, naj se Arabci in Židje izenačijo po svojih pravicah v novi državi.

Kesić: Kako gledate na vlogo Združenih narodov pri reševanju tega problema?

Dedijer: Predvsem svetovne organizacije ni treba idealizirati. Listina OZN je samo izraz obstoječih družbenih in mednarodnih odnosov na svetu. Norme listine niso identične z mednarodnim pravom. Listina se ni pojavila v vakuumu, ampak je podaljšek mednarodnega prava, kakršno je obstajalo do druge svetovne vojne. Na primer, sama listina proklamira v uvodu, da so vse države enake, a v poglavju o Varnostnem svetu je razglašena norma, po kateri so nekatere države bolj »enake« kakor druge; to se kaže v »vetu« velikih sil kot stalnih članic VS. To pomeni, da ne moremo biti zadovoljni z obstoječim mednarodnim pravom in da je treba še naprej težiti k uresničenju splošnih človeških načel humanosti in enakosti. Kar zadeva vaše konkretno vprašanje, izhaja veliko težav ravno iz pomanjkljivosti današnjega mednarodnega prava. Oglejmo si problem definicije agresije in samoobrambe. Po 51. členu listine so se Židje naselili v Palestini. Združeni narodi so izglasovali, resda z majhno večino glasov, ustanovitev države Izrael, kar pa so arabske države imele za agresijo na svoje osnovne pravice in so pričele leta 1948 z invazijo v Palestino. Namreč, definicija agresije ne obstaja kot splošno sprejeto in splošno obvezno pravno pravilo. Društvo narodov ni prepovedovalo vojne, zaradi tega je ZSSR leta 1932 dala pobudo za Londonsko konvencijo. Ta konvencija je takole definirala elemente agresije: 1) vojna napoved; 2) invazija brez vojne napovedi; 3) napad z oboroženo silo na ozemlje, ladje ali letala druge države; 4) blokada (morska); 5) pomoč oboroženim skupinam, ki bi se formirale na področju ene države za napad na drugo državo, oziroma odklanjanje te države, da se kljub zatevi napadene države loti na svojem ozemlju ukrepov proti takšnim skupinam, jim odtegne pomoč in zaščito. Londonski sporazum o kaznovanju vojnih zločincev leta 1945 je uveljavil načelo, da je agresija mednarodni zločin proti miru. Listina OZN pojma agresije ni točno precizirala. V 51. členu prepoveduje grožnjo s silo, torej ideološko agresijo, vojnohujskaško propagando in uporabo sile. V tem členu so našteti ukrepi, ki se jih bo lotila OZN proti državi, ki bi ogrožala mir in zakrivila kakršno koli agresijo, toda isti člen daje državam članicam, ki bi bile napadene, pravico do individualne in kolektivne samoobrambe. Naša delegacija v OZN je čutila pomanjkljivost tega člena in ji je uspelo prodreti s predlogom o dolžnostih držav v primeru nastopa sovražnosti. Ta resolucija posebej priporoča: a) prekinitev vojaških operacij in b) umik oboroženih sil s tujega ozemlja. Vendar pa je vprašanje definicije agresije ostalo nerešeno.

Kesić: Po vsem povedanem je očitno, da v mnogih deželah, kjer Židje žive, zanje ni trajne varnosti. Dejstvo je, da židovsko vprašanje do danes še ni rešeno ne po poti asimilacije (ali se ni Olga Alkalaj uprla asimilaciji?) in ne z ustanovitvijo države Izrael, saj je nad dva milijona Izraelcev obkoljenih s sto milijoni Arabcev. Zanima me, kaj boste kot zgodovinar odgovorili na zadnje vprašanje: kaj nam zgodovina kot učiteljica življenja pove o tem, kako uresničiti varnost za Žide na tem svetu, kajti današnja negotovost, ki izvira od Židov, izhaja ravno iz negotovosti samih Židov?

Dedijer: Edini izhod je koeksistenca med Židi in Arabci. Kakor koli se že preganjajo med sabo, je rešitev mogoče iskati edino v sodelovanju. To nam je pokazala zgodovina. To sta dva semitska naroda, ki sta že mnogo sodelovala, in od tega je imelo koristi vse človeštvo. Kot prvi praktični korak bi se Izraelci morali umakniti z osvojenih področij in storiti vse za rešitev problema arabskih beguncev; arabske države pa bi istočasno dale svečano izjavo o priznavanju obstoja države Izrael, prekinile vojno stanje ter odprle Sueški kanal in Akabski preliv. Izrael je ekonomsko in tehnično veliko bolj razvita država in bi lahko nu-

dil veliko pomoč svojim semitskim bratom Arabcem. Ne pozabljajmo, da arabske mase dejansko pripadajo svetovnemu proletariatu. V nekaterih teh dežel je absolutna pavperizacija življenjsko dejstvo. V Saudski Arabiji je na primer tolikšna zaostalost, da še obstaja institucija suženjstva in kazni s sekanjem udov itd. Židje bi s svojo bogato humanistično tradicijo lahko storili vse, da bi se te družbene krivice enkrat preživele. Iz kaosa in pokola na Bližnjem vzhodu je edini logični izhod popolna človeška emancipacija, kakor koli bi že to mnogi jemali za idealizem. To je edina alternativa v tem našem strašnem stoletju, kjer se podobne stvari dogajajo na Bližnjem vzhodu, v Vietnamu, v Indoneziji, kjer ti versko zakrknjena soldateska čez noč pobije milijon ljudi, in drugod. Kadar razmišljam o teh strašnih stvareh, se mi zazdi, da se pričenja uresničevati Marxova vizija o tem, da bo kapitalizem vrgel človeštvo v nepopisno zlo in uničenje.

Prevedel Franci Zagoričnik

Eno izmed pisem

Mar postajamo »Amerika«? Tudi v Jugoslaviji smo začeli nekatere notranje družbene in politične probleme razreševati z anonimnimi grozilnimi pismi — tokrat objavljamo ovojnico enega izmed njih. Vladimir Dedijer je takih pisem prejel celo vrsto: ob svojem sodelovanju v Russelovem sodišču predvsem iz Slovenije, ob izhajanju feljtona »Izgubljeni boj Josipa Visarionoviča Stalina« pa predvsem iz vzhodnega dela države.

Teksta, ki je bil v faksimilirani ovojnici, ne objavljamo — . . .

Mao Ce Tung: Zoper liberalizem

Mi smo za aktiven ideološki boj, ker je orožje, s pomočjo katerega se strnejo vrste v Partiji in v drugih revolucionarnih organizacijah, orožje, ki zagotavlja njihovo borbeno sposobnost. Vsak komunist, vsak revolucionar se mora posluževati tega orožja.

Liberalizem pa odklanja ideološki boj in stoji na pozicijah nenačelnega miru. To ustvarja mlahav, malomeščanski stil dela, ki zavaja posamezne partijske celice in posamezne člane Partije ter druge revolucionarne organizacije v politično mrtvilo.

Liberalizem se izraža v različnih oblikah:

1. Popolnoma ti je jasno, da človek ne dela pravilno, a samo zaradi tega, ker je tvoj znanec, rojak, sošolec, tovariš, ljubezniv človek, star kolega ali podrejeni, ne vodiš z njim ideološkega boja, marveč mu dopuščaš, da še naprej dela v tej smeri, le da bi ohranil mir in prijateljstvo; ali pa ga tudi malce ošteješ, vendar vprašanja ne rešiš do kraja, samo da bi bilo vse lepo in v redu. To škoduje tako vsemu kolektivu kot tej osebi.

2. Dovoljuješ si neodgovorno kritiko za hrbtom, a ne postaviš smelo vprašanje pred organizacijo; ne govoriš iz oči v oči, marveč pripoveduješ za hrbtom, na konferencah molčiš, a po konferenci blebetaš. V tvoji zavesti vlada namesto načela kolektivnosti liberalna razbrzdanost.

3. Če stvar ne zadeva tebe osebno, si prizadevaš, da bi se držal čim bolj vstran od nje; četudi dobro veš, da ljudje nimajo prav, meniš, da je bolje govoriti čim manj; pravijo, da se modrec čuva zla, samo da se ne bi tudi sam pregrešil.

4. Ne poslušaš direktiv in postavljaš svoje osebno mnenje nad vse; hočeš, da organizacija skrbi zate, vendar ne želiš priznati discipline organizacije.

5. Ne bojuješ se proti napačnim predstavam, ne nasprotuješ jim zavoljo solidarnosti, zavoljo napredka in organizacije dela, temveč se ukvarjaš z osebnimi napadi, s prepiri, osebnim obračunavanjem, poskušaš se maščevati.

6. Poslušaš napačne presoje, a se ne spuščaš v razpravo; še več, slišiš celo kontrarevolucionarne pogovore in ne poročaš o njih, marveč se nasproti njim zadržuješ ravnodušno, kot da se ne bi nič zgodilo.

7. Ne ukvarjaš se z agitacijo in propagando med množicami, ne nastopaš, ne spoznavaš situacije, ne zanimaš se, ne zadevajo te nujni interesi državljanov, ravnodušen si do vsega. Pozabljaš, da si član Komunistične partije in se spuščaš na nivo navadnega državljana.

8. Vidiš postopke, ki škodujejo interesom množic, vendar jih ne oviraš, ne prepričuješ, ne prekinjaš, ne pojasnjuješ, marveč jih prenašaš, jih gledaš skozi prste.

9. Do dela imaš neresen odnos, delaš brez določenega načrta, brez določene smeri, delaš zanikrno, tjavendan, minil je dan — hvala bogu.

10. Imaš se za zaslužnega revolucionarja in se bahaš s svojim stažem; toda večjih nalog ne znaš opraviti, majhnih nočeš sprejeti, delaš nemarno, kakorkoli, ravnodušen si do učenja.

11. Kadar napraviš napako in kadar to sprevidiš, je še vedno nočeš popraviti in s samim tem kažeš liberalizem tudi nasproti samemu sebi.

Navesti bi bilo mogoče še mnogo primerov, a teh enajst, ki smo jih navedli, so glavni.

Vse to so pojavne oblike liberalizma.

Liberalizem je v krogu revolucionarjev skrajno škodljiv; to je rja, ki načenja in razbija enotnost, ki izziva slabljenje solidarnosti, pasivnost do dela in idejno zmedo. Liberalizem privede do tega, da se v vrstah revolucionarjev gubi čvrsta organizacija in disciplina, da gine možnost, da se politična linija izvaja dosledno in do kraja, in da se partijska organizacija loči od množic, ki jih vodi. To je zelo škodljiva težnja.

Izvori liberalizma se skrivajo v koristoljubni, egoistični naravi drobne buržoazije, ki postavlja svoje osebne interese pred vse ostalo, interese revolucije pa postavlja na drugo mesto. Tako se tudi poraja liberalizem v ideologiji, politiki in v organizacijskih vprašanjih.

Liberalci gledajo na postavke marksizma kot na abstraktne dogme. So za marksizem, vendar ga ne želijo izvajati v življenju, ali pa ga ne želijo v celoti izvajati v življenju; niso pripravljeni zamenjati svojega liberalizma z marksizmom. V rezervi imajo marksizem in liberalizem: v besedah so marksisti, a v dejanjih — liberalci. Za druge — marksizem, zase liberalizem. V njihovi prtljagi je oboje, za vsakogar nekaj. Tako so urejeni možgani pri nekaterih ljudeh.

Liberalizem je ena od manifestacij oportunizma; je v temelju nasproten marksizmu. Liberalizem je pasivnost; objektivno pomaga sovražniku. Zato bodo naši sovražniki uživali, če se bo med nami ohranil liberalizem. Takšna je narava liberalizma, in v vrstah revolucionarjev ni prostora zanj.

Aktivno prežeti z duhom marksizma moramo premagati liberalizem in njegovo pasivnost. Komunist mora biti iskren, predan in aktiven, interesi revolucije mu morajo biti ljubši od življenja, svoje osebne interese mora podrediti interesom revolucije; vedno in povsod mora braniti resnična načela, se neutrudno boriti zoper vse nepravilne nazore in postopke in s samim tem krepiti kolektivnost v življenju partije in zvezo partije z množicami; skrbeti mora za interese partije in množic bolj kot za interese posameznikov, skrbeti bolj za druge kakor zase. Samo tak človek je vreden tega, da se imenuje komunist.

Vsi predani, iskreni, aktivni, čvrsti komunisti se morajo zbrati zaradi boja proti liberalističnim težnjam enega dela članov partije in doseči, da bodo ti ljudje krenili po pravilni poti. To je ena od nalog našega boja na ideološki fronti.

(Predgovor in sklepna beseda h »Gradivu o preučevanju položaja na vasi«)

DIMITRIJ RUPEL

Zažigalna vrvica

Čeprav se bo to razmišljanje v glavnem mudilo zunaj meja, ki smo jih v tem ali v onem smislu pripravljeni spoznati za svoje, je, kot sledi iz objave in avtorjeve »znotraj-mejne« pripadnosti, namenjeno za tukajšnje razmere. Takšen obrat utegne seveda sprožiti vrsto očitkov, kot so: »prepisovanje tujih idej«, »agentura mračnih sil«, »nepotreben uvoz« itd. Takšnim ugovorom se je treba pač upreti s samim nadaljevanjem začetega dela. Kot je v času, ko potujejo ljudje okrog Meseca in lahko takšno potovanje vsak dan sproti spremljajo televizijski gledalci v vseh mogočih krajih sveta, smešno govoriti o tehnološki avtarkiji — približno tako je v času, ko nove komunikacijske poti razširjajo pojem in vplivanje kulture, sanjarjenje o neki posebni »slovenski« ali »jugoslovanski« kulturni usodi, ki mora izražati zasopli dih tradicije, le še privilegij nekaterih akademsko-totalitarnih ustanov, ki se ukvarjajo s posebnimi dietetičnimi jedilniki — da bi zavarovali »narod« pred »neužitno« hrano.

Seveda nimam nobene iluzije o tem, da teza o naši pripadnosti svetovnemu procesu — bodisi na ekonomskem bodisi na kulturnem področju — ne bi naletela na določene težave v zvezi z razumevanjem. Če se seveda strinjamo z radikalno kritiko argumentov, ki se sklicujejo na razumljivost in bralnost posameznih tekstov, v tem smislu ne more biti težav. Jasno je namreč, da dandanašnji, ko vsakdo poskuša poiskati skrajna »obrambna« sredstva, tudi predstavniki »humanističnih« znanosti brž najdejo pravo orožje. To orožje je ugovor glede »nerazumljivosti«, to pa je preoblečen ukrep cenzure. Nerazumljivost v očitkih nekaterih branilcev akademske etike in estetike je etiketa, ki nesposobnost dojemanja ali bojazen pred vstopom novega prikriva s fasado nekakšne stvarne pomanjkljivosti; tisto, kar spravlja v nevarnost udobni monopol, sankcioniran s sredstvi fizične moči, in ekstra-profit, ki izhaja iz svojevrstne »tehnologije«, zavrača »academia« kot pomanjkljivo delo, ki producira predmete brez vrednosti.

Kaže, da se »boj generacij« oz. boj, ki ima le na videz in po slučajni logiki obliko generacijskega konflikta, največ zadržuje ravno pri problemu razumljivosti. Lahko bi celo rekli, da se v modernih družbah oblikujeta dva razreda: razumljivi in nerazumljivi razred, saj konflikti, ki smo jim priče v študentskih gibanjih po svetu, marsikje dosegajo intenziteto razrednih nasprotij v klasičnem pomenu. Delitev na takšna dva razreda se morda zdi pretirana, vendar naj opozorim na nekaj stvarnih in po svoji obliki skopih ter zgoščenih dejstev, ki uveljavljajo ločitev ljudi in dejanj med razumljiva in nerazumljiva.

Če prisluhnemo geslom Nanterra, Sorbonne, pa tudi Beograda (maj, junij 1968), praviloma srečujemo besedila, ki so nerazumljiva, nerealistična, iracionalna. Še več, ta besedila so tako daleč od ustaljenega modela besedil, ki so usmerjala politične tokove v polpretekli in moderni zgodovini, tako daleč od tradicionalnih parol, volilnih zvijač in parlamentarnh manevrov, da se nam zdijo za politiko neprimerna, zdijo se poetična, še več — surrealistična. Zdijo se nam nepremišljena, včasih brutalna, včasih pretirano čustvena, na vsak način pa tako v vseh smislih »različna« od podobnega blaga, ki ga ponujajo časopisi, politična zborovanja in reproduktivni mehanizmi obstoječih normativnih sistemov, da zvenijo kot glasovi iz nekega drugega sveta. Njihova poglavitna poteza je popolna neskladnost s prevladujočimi ideologijami. Z vidika teh ideologij so ta besedila nerazumljiva, neracionalna, ne upoštevajo danosti in realnosti, izmišljena so in neverjetna, nemogoča, utopična... Toda če se spomnimo vrste poskusov, da bi »razreda« med seboj navezala takšen ali drugačen kontakt, spoznamo, da ni med njima nikdar prišlo do pravega **sporazuma**, tako eni kot drugi so bili gluhi za predloge nasprotnika. Ta posebna glu-

host za argumente nasprotnika je največkrat popolnoma onemogočila dialog, še več, prišlo je do eksplicitnih trditev, da dialog ni zaželen. Prišli smo do točke, ko pogovarjanje oz. komuniciranje niti ni v interesu strank v »vojni«; vsaka se je odločila hoditi svojo pot brez spremljajočega akorda, brez želje po kritiki, kontroli, odmevu... Poti generacij so se razšle. Med krivuljama, ki lezeta vsaka na svojo stran, ni stika, ni razuma. Ne samo, da bi nasprotnika želela varovati svoje koristi in braniti svoje položaje, vsak hoče kreniti zase, vsak hoče ostati pri svojem brez misli na dialektično sintezo. Tako bi pravzaprav lahko govorili o dveh nerazumljivih razredih, čeprav navadno samo določene, med seboj na neki način povezane ljudi imenujemo nerazumljive. Navadno je samo ena generacija oz. določen sloj inteligence nerazumljiv. Seveda je ta paradoks razumljiv, če pomislimo, da zgodovino ponavadi pišejo ljudje, ki o sebi mislijo, da so razumljivi vesoljnemu svetu.

Kaj je tisto iracionalno jedro, ki kot magnet opilke sesa nase milijone očitkov določenega (tehnokratskega?) profila? »Imejte svoje želje za resničnost — v perspektivi vznemirljivega življenja!« pišejo po stenah Latinske četrti študentje Sorbonne. Kdo od hladnokrvnih meščanov — businessmanov lahko »raz-stavi« geslo: »Bodimo realisti, zahtevajmo nemogoče!«? Ministra Misoffa so v Nanterru sprejeli z ogromnimi transparenti, na katerih je pisalo: »Ne delajte nikdar!«, »Vljudnost, lastnina, spolnost!«, »Prilepi se na steklo in zgnij med insekti!«. Kakšna je to zahvala ministru, predstavniku režima, ki je zgradil supermoderno naselje za 12 000 študentov »humanističnih znanosti«, uradniku, ki je prišel na otvoritev velikanskega olimpijskega bazena? Nerazumljiva zahvala, dejanje pristnih delomrznežev, modrujejo birokratje. Kako podobno je govoril vojak »zavezniške armade«, ki je prišla »osvobodit« Češkoslovaško avgusta 1968! »Po kaj ste prišli?« sprašuje Pražan. — Prišli smo osvobodit ljudstvo. — Ljudstvo, to smo mi. Mi vas ne potrebujemo. Odidite! — To ni res. Niste ljudstvo. Če bi bili ljudstvo, bi bili v tovarnah in bi delali kot dobri socialisti. Vi ste brezdelneži in nemški prijatelji. Dobro se spominjamo očitkov, ki so jih na račun študentskih nemirov sejali ljubeznivi meščani in davkoplačevalci: mesto študentov je v učilnicah, kaj nas motijo v usodepolnem opravilu, ko poskušamo dokončno osvoboditi deželo zaostalosti, primitivizma, revščine... »Psihologi, čemu bomo služili?« obnavlja vprašanja, ki so jih zastavljali uporniški študentje v majskih dneh v Parizu, reporter revije Paris-Match. »Da bomo osvobajali ljudi, jih delali bolj humane, jim pomagali, da bodo raziskali in osvojili vso svojo človečnost? Ne, ta tehnokratska družba nam predlaga ravno nasprotno: spodbuja nas, da trošimo — pa ne zato, da bi bili srečnejši, ampak samo zato, da bi se stroji vrteli s polno zmogljivostjo...« Kam gremo? Proti potrošniški družbi, to je uradni projekt vseh dežel, bodisi socialističnih, bodisi kapitalističnih; vsepovsod isti trivialni program: več avtomobilov, več pralnih strojev, več hladilnikov. In brez dvoma tudi več šol — toda to ravno pomeni, da bomo imeli več inženirjev in tehnikov; in kot posledico — avtomobile, pralne stroje, hladilnike. »Generacija pred nami se je pustila otopiti in uspavati s tehničnim napredkom, ki so ga nenadoma postavili vsem pred vrata«, izjavljajo pariški uporniki. »Psihologi ali sociologi, mi bi v resnici morali biti usmerjevalci; dejansko — kar zahtevajo od nas, je to, da smo oskrbniki industrijskega stroja, da ga zalagamo s specialisti vseh vrst, skrbno izbranimi in uglajenimi, da tudi oni ‚delujejo' brez škrtanja, kot dobro naoljeni stroji. Kakšen ideal je to: prebiti življenje tako, da mažeš človeško kolesje?«

Katera od častitljivih pravniških glav, ki zahtevajo vnaprejšnjo verifikacijo slehernega političnega dejanja, kateri od bančnikov, ki nenehno vpijejo po kritju — bo razumel Cohn-Benditovo geslo: »Najprej se zganimo, teorijo gibanja bomo ustvarili kasneje!«? Kateri od sivolasih doktorjev znanosti bo s tolikšno simpatijo gledal na izdajstvo zaveznika, kot je to storil Henri Lefebvre potem, ko je doživel napad s strani svojih študentov? Uporabil je metaforo iz ameriške socialne džungle: »Določeno število belcev je delalo za skupno stvar s črnci in končno so jih črnci zatajili: pustili so jih obsedeti z njihovo neuporabno plemenitostjo v naročju...« Kdo naj razume in prebavi študentovski očitek, češ da napredni (!) profesorji služijo kot alibi režimu? Kdo bo pritrdil Cohn-Benditu, ki je doyenu nanterrskih profesorjev Pierru Grapinu dal naslednjo izjavo: »Čital sem vašo ‚belo knjigo' o mladini: šeststo strani budalosti. Niti o spolnih problemih mladih ne govorite.«

To je jedro. Jedro, ki je eksplodiralo. Razgnalo je čustva, senzibilnost, spolnost. Racionalni oklep, ki je skušal napotiti nove generacije po starih poteh, nekoliko gladkejši sicer in za »staro« generacijo kar pregrešno gladkih (spolzkih), je odpovedal. Z vojnimi spomini in materialnimi težavami lastne mladosti ustrojena generacija je poskušala univerzalizirati svojo varianto svetle prihodnosti. Generacija, ki se morda nikdar ni do sitega najedla in ki je iz davnih rok predala svojim otrokom izročilo, da je kruh sveta stvar, je naletela na skrunilce. V resnici »sita« generacija, sita elegance, funkcionalno izpiljenih tovarn in dehumanizirajočega bleska velike prodajalne, je zahtevala revolucijo, polnokrvna doživetja, sproščeno spolno življenje in vsesplošni upor. Prevrednotenje vseh vrednot, to je nihilizem. Začeti je treba pri ničelni točki. Kaj nas briga tekma z Ameriko, kaj nas briga bodočnost, ki je zarisana kot pristajalna steza gigantskih »supersonic« letališč ali kot proga za maratonski tek v krogu, ki se začne na znak sodnikove pištole? Študentje so zahtevali radikalno spremembo človekove narave, spremembo gonilnih struktur človeka, njegove senzibilnosti in čutnosti, njihov upor je upor instinkta, upor zoper grozovitost, brutalnost, proti principu uspešnosti in hotenju po konkurenci, kot našteva učitelj in učenec študentovske revolte — Herbert Marcuse.

Seveda nam v tej perspektivi ne more več biti nerazumljiva priključitev češkoslovaške mladine verigi uporov zoper institucionalno nasilje. Nasilje — takšno ali drugačno — sicer pa redko katero v zadnji konsekvenci ne uporablja tankov — varuje laž pred razkrinkanjem. »Rusi dobro vedo, da so besede zato, da prikrivajo misli«, je zapisal neki češki novinar. Zato je kopje, zabodeno v lusko, ki ščiti takšne ali drugačne laži, boleče kot nobena bomba. Samosežig Jana Palacha, ki pretresljivo jasno izpoveduje resnico sovjetske okupacije in enostavno nespodbitno postavlja sovjetsko propagando na laž, obenem razkriva, v čem je jedro tega blaznega aktivizma, ki je sunilo v obup armade politikov in tudi njihovih volivcev. Ljudem, ki bežijo z dela v počitek, namenjen boljšemu jutrišnjemu delu, ljudem, ki živijo tisto Marxovo misel iz Prispevka h kritiki nacionalne ekonomije, kjer pravi: »Zato se delavec počuti pri sebi šele zunaj dela, v delu se počuti zunaj sebe... Delavčeva dejavnost pripada drugemu, je izguba njega samega...« — tem ljudem, ki nevede postanejo sužnji predmetov in ki so vložili svoje življenje v predmete, v stroje, pa so zdaj brez svojega lastnega življenja, se zdi početje, ki je usmerjeno v razdor večnega blodnjaka odtujitve, blazno, kajti izgubili so občutek za svobodo in so na svoj način

srečni, ko niso nič drugega kot mrtvi členi v verigi svetovne kapitalistične produkcije. Besno razdiranje temeljev lastne eksistence, ki je na pohodu od Združenih držav, Brazilije, Španije, Francije, Nemčije, Poljske, Češkoslovaške in — tudi preko Jugoslavije, je kot zažigalna vrvica. Kam pelje? Ali je Jan Palach prižgal začetek? Ali je neverjetni in nerazumljivi samomor samo alarm, ali pomeni živa bakla vendarle konec in skrajno mejo, do koder seže uporništvo zoper represivno družbo?

Ali je divjaška (nerazumljiva?) poezija Matije Bečkovića in Dušana Radovića, ki se zahvaljuje generalu, ubijalcu Che Guevare, za legendo in nesmrtno herojstvo, ki ga je povzročil s svojim dejanjem, in ki poje slavospev krogli, ki da je najboljše zdravilo zoper glavobol, epilog ali prolog? Ali so pozivi beograjskih študentov na solidarnost z delavskim razredom demagoška poteza? Ali je morda v resnici nastopil iracionalni trenutek, ko smo končno zaslutili, da je pehanje za potrošniško družbo prazna in kruta vera, in ko čutimo, da bi se resnično vsi, ki se dan za dnem izgubljamo »na poti do samega sebe«, mogli otresti lastne slepote in skleniti skrivno obljubo za »novega človeka«? In tu naj bi se šele razprl obroč življenja z revolucijo.

MED PROIZVODNJO IN POTROŠNJO

Sokreacija

Uvod v »novo« področje dela

FEDOR ŽIGON

V hipu, ko so se po naših tovarnah in skladiščih začele zbirati vse večje in večje zaloge neprodanega blaga, ki so ga potrošniki odklanjali, je v našem gospodarstvu in v našem celotnem življenju prišlo do preobrata, ki bi ga težko primerjali s čim podobnim v naši novejši družbeni praksi. Ta preobrat nas je že vse zagnane postavil pred vprašanje, ali ima proizvodnja sploh kakšen smisel, če ne zadovoljuje potreb, ki jih postavlja potrošnja. Z drugimi besedami: proizvodno delo, ki smo mu zlagali himne in je bilo posvečeno, proizvodno delo proletarca, ki ga je ustoličevalo na prestolu družbenega napredka in svetle perspektive, je nenadoma postalo v mnogih primerih družbeno nepotrebno in se je že začelo izenačevati z vsem tistim, kar počenjamo v prostem času, ko trošimo tisto, kar smo naredili. Nenadoma smo ugotovili, da smo sredi procesa, ki ga označuje buren razvoj znanosti in tehnike, burno naraščanje in spreminjanje potrošnje, in da na tem svetu vsako konkretno proizvodno delo, ki je vezano več ali manj na stereotipne delovne gibe, nosi v sebi kal razvrednotenja in nepotrebnosti. Zato so potrebne stalne zunanje injekcije v obliki preorganiziranja delovnega procesa in novih proizvodov, ki dajo takemu proizvodnemu delu spet smiselnost in družbeno potrebnost. Večtisočletna kultura, ki so jo zaznamovali Kaldejci in jo je kasneje prevzela Evropa in ves civilizirani svet, ta kultura, ki je osnovana na prepričanju, da je vsako proizvodno delo vrednost sama na sebi, ki prečiščuje človeka in mu daje socialno pripadnost — je danes postavljena pod vprašaj. Pojavlja se novo obdobje v zgodovini človeštva, obdobje, ko so v določenih okvirih osnovne človeške potrebe zadovoljene. Proizvodno delo postaja vredno delo le prek rezultata dela — proizvoda, in ima vrednost in posvečenost le, če je v proizvodu tisto več, kar bolj smelo, bolj praktično, lepše, na nov način, bolj dovršeno zadovoljuje potrebe, ki jih reproduciramo s potrošnjo. Tisto »nekaj več« pa se ne ustvarja v proizvodnem delu, ampak v posebnih, drugačnih oblikah dela. To drugačno obliko dela bomo imenovali sokreacijo, prek katere so z notranjo interakcijo povezani proizvod, proizvodnja in potrošnja z novimi atributi. Ta sokreacija daje razvrednotenemu proizvodnemu delu oziroma proizvodnemu delu, ki mu grozi razvrednotenje, spet nazaj njegov prasmisel, njegovo posvetitev, in mu povrne njegovo družbeno vrednost in namembnost. Ponovna posvetitev dela pa je mogoča samo v primeru, če jo tisti, čigar delo je bilo poprej razvrednoteno, prizna za superiorno in neizogibno. To se danes že vsak dan dogaja, ne sicer v taki meri, kot bi to sokreatorji želeli, počasi pa le. Superiornost sokreatorjev je tudi pri nas vsak dan bolj očitna v vedno več družbenih slojih, v katerih vrh polagoma prodirajo sokreatorji. Doslej sem uporabljal besedo sokreacija oziroma sokreatorji. Dovolite mi, da te besede še podrobneje razčlenim in jim poskušam dati še večjo jasnost. Sokreatorji so vsi tisti, ki ustvarjajo obliko in lastnosti proizvoda ali proizvodnje, vsi tisti, ki raziščejo potencialne komponente uporabe ali predlagajo elemente za še ne ustvarjeno obliko in lastnosti proizvoda in proizvodnje, in vsi tisti, ki lansirajo prek medijev ali kako drugače tehnično-funkcionalno, biološko ali psiho-socialno prednost novega proizvoda ali proizvodnje, ki torej razpolagajo s sredstvi manipuliranja in aktiviranja motivov človeškega delovanja. To so torej vsi tisti, ki sodelujejo v procesu sokreacije in so sokreatorji. Sam proces sokreacije je dinamičen proces in je osnovan na interakciji med posameznimi sokreatorji, ki vsi skupaj tvorijo team. Interakcija med posameznimi sokreatorji oziroma posameznimi deli teama se odvija po posebnih predvidenih komunikacijskih kanalih, ki na različne načine usmerjajo informacije. Način sprejemanja, oddajanja, vrednotenja in filtriranja informacij je odvisen od globalne ocene predmeta kreacije in v približni ideji že nakazuje rezultat, ki se bo pokazal kot

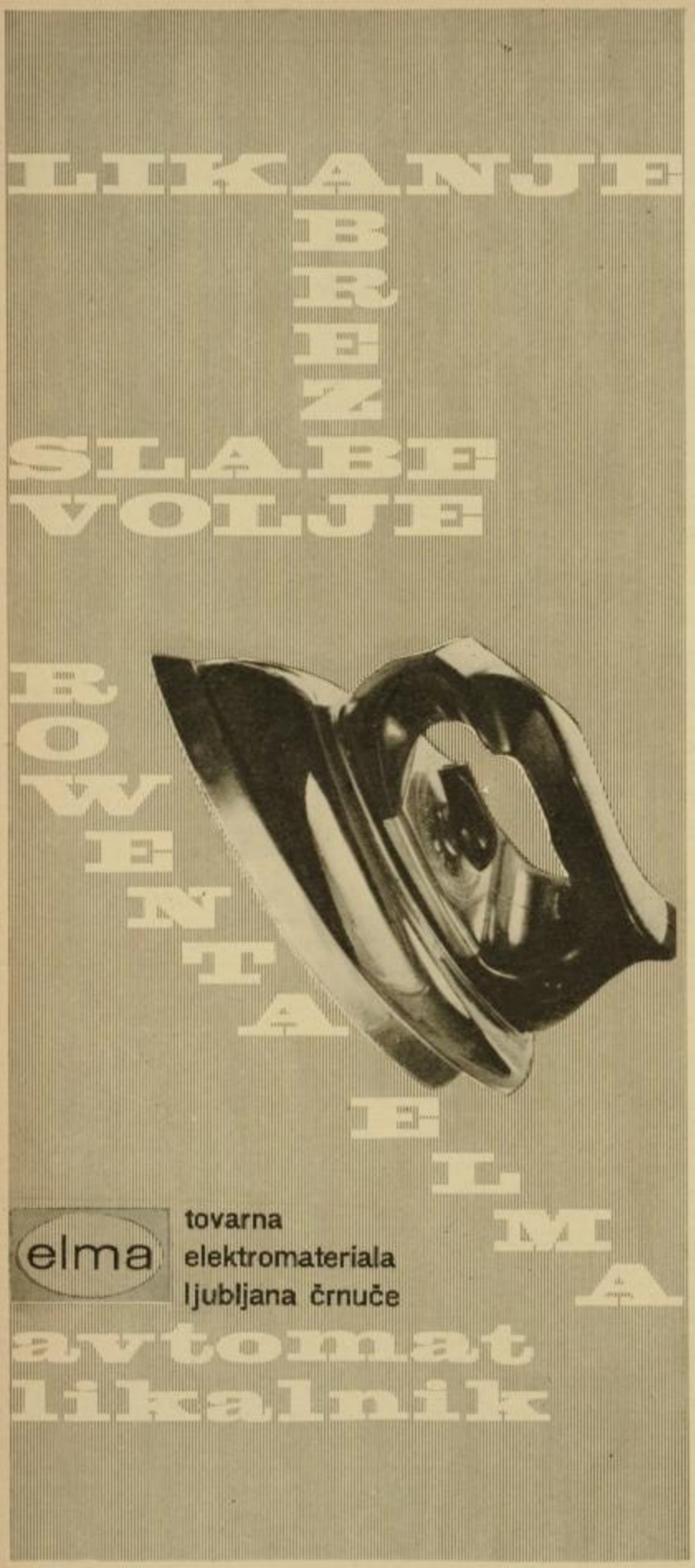

nov proizvod, nova organizacija proizvodnje ali podobno. Po pravilu predpostavlja način razporejanja informacij interdisciplinarni pristop, ki zahteva, da sokreator, ki drži niti informacij in globalno oceni predmet kreacije, pozna v grobem specifičnosti znanja svojih sokreatorjev. Ta človek zavzema prvo mesto v teamu, prvo mesto med sokreatorji. Navadno svobodno izbira svoje sodelavce-sokreatorje, kar seveda edino omogoča kvalitetno kreiranje.

Ne bi rad posebej omenjal, kako stojijo stvari s sokreacijo v naši deželi, zakaj v družbi nima tistega položaja, ki bi ga po vsakršni zdravi pameti morala imeti, kje so tiste zavore, ki so osnovane na romantičnih sanjah, pridobitništvu in šušmarstvu. Raje bomo govorili o medprostoru med proizvodnjo in potrošnjo, ki ga predstavlja sokreacija, saj le-ta vrača proizvodnemu delu njegov prasmisel in se trudi, da v blagor velike večine ljudi dobi tudi svoj potrebni družbeni status, sokreatorji pa pravico in možnost svobodnega združevanja in svobodne organizacije svojih komunikacij. Prav tako nas bodo zanimale vse novosti, ki se pojavljajo med proizvodnjo in potrošnjo, vse težave, na katere naletijo sokreatorji, in vsi problemi, ki so jih načeli ali uspešno rešili.

Strah pred belim suknjičem

DUŠAN DOLINAR

»Iz naroda hlapcev se spreminjamo v narod terciarnih dejavnosti!«

Ta bridki vzklik se je rodil v nekem kuloarju. Luč belega dne je uzrl ob razpravah o temeljnih strateških smereh, na katerih naj bi slonel dvajsetletni koncept za slovenski gospodarski in socialni razvoj. In ker imajo svojo usodo tudi misli, ki jim je lastna ta sorta prodornosti, je tak aforistični strah pred nejasno grozljivo predstavo, po kateri naj bi se natakarski suknjič sumljive beline spremenil v najvišjo kvintescenco slovenstva, jel preskakovati od vogala do vogala in buditi hude slutnje.

Iz tega bi lahko po vseh pravilih nastala tragikomična burka, če ne bi šlo za resnejše reči. In te resnejše reči so tisto, čemur je vredno posvetiti nekaj razglabljanja.

Otožna refleksija o hlapčevstvu, ki naj bi se spreminjalo v terciarno dejavnost, je verjetno naperjena v tarčo, ki jo je Inštitut za ekonomska raziskovanja v gradivu za skupščino opredelil takole:

»Geopolitični (tu bi nemara lahko dodali dve podrobnejši komponenti: geoekonomski in geostrateški) položaj naše republike nam daje možnost za izrabo 'mednarodne diferencialne rente'. To je največja komparativna prednost, kar jih imamo...« In dalje: »Infrastruktura in z njo tesno povezane terciarne dejavnosti, značilnosti slovenske gospodarske in socialne strukture ter končno mentalne lastnosti naših ljudi nedvoumno tvorijo določene dimenzije razvoja. Sama produkcija in pomanjkanje kapitala ter zaposlitveni pritisk narekujejo delovno intenzivno smer v realni kombinaciji s kapitalno intenzivnimi, visoko produktivnimi dejavnostmi... Medtem ko je danes povsem jasno, da zavzemajo trgovina, transport in turizem dominantno mesto, pa ni povsem jasno, katere dejavnosti v industrijski proizvodnji zaslužijo ključni položaj in posebno družbeno intervencijo.«

Problem je torej tu odprt. Načet je in deloma trasiran, nikakor pa ni izveden do konca, kar je docela razumljivo. Doumljiv je do neke mere tudi pomislek in odpor, ki ga je vzbudila že tako splošna orientacija, zakaj sleherni projekt za prihodnost je v bistvu izbor med možnostmi, pri katerem se nekatere uveljavijo, druge pa ostanejo izločene. Ne more pa biti tako zlahka razumljivo nekaj drugega — namreč dejstvo, da celo na tem eksponiranem mednarodnem križišču vznikajo resne težnje po zapiranju vase. Izvirajo seveda iz današnjih samoobrambnih težav, vendar je res, da nosilcem takšnega stališča ne more ali noče priti do zavesti, kaj bi se zgodilo, če bi se to stališče vendarle v večji meri uveljavilo: ne pride jim do zavesti, da bi to pomenilo plačati podaljšano domačnost in relativno lagodje s smrtno obsodbo, ki bi prav kmalu neogibno privedla k justifikaciji.

V mednarodnem gospodarstvu se namreč srečujemo z osvajalskimi impulzi, katerih gonilni vzgibi se porajajo iz povsem drugačnih potreb kakor včeraj, a tudi delujejo povsem drugače kakor včeraj. Če si to samo površno ogledamo ob nekaj primerih, bo postala zadeva dosti jasnejša. Poglavitna operacijska načela, ki sedaj prevladujejo v mednarodnih gospodarskih odnosih in mednarodnih odnosih nasploh, so se izoblikovala v procesu, ki je tekel skozi nekaj duhovnih in nekaj drastičnih stvarnih prelomov. Ene revolucije, ki je bila usmerjena k socializmu, in ene svetovne gospodarske krize je bilo treba, da sta nastala sovjetsko planiranje in ameriški New Deal. Ene svetovne vojne pa je bilo treba, da se je, upajmo, dokončno — zlomila nekdanja veljava tradicionalnega načina bogatenja: z osvajanjem. In potem: treba je bilo po eni plati velike gospodarske tekme med Vzhodom in Zahodom, ki se je svoj čas izražala v sloviti krilatici Hruščova »dohiteti in prehiteti«, a se še danes izraža v obstoju in razvoju OECD in SEV; in treba je bilo po drugi plati identifikacije problemov na relaciji razviti—nerazviti, da se je uveljavilo pojmovanje, ki je danes trdno vgrajeno v center slehernega sodobnega mednarodnega projekta. Da sta namreč dosežena razvojna stopnja in obči razvojni impulz tisto, kar v skrajni konsekvenci rangira družbe med seboj, in da je to merilo, ki relativno najbolj odloča o razmerjih moči in stabilnosti v mednarodnih, mednacionalnih ali tudi medregionalnih odnosih.

Za to obstajata dve vpijoči ilustraciji. Nemčija in Japonska sta se med vsemi državami in družbami nemara najbolj odlikovali z nasilnim, krvavim seganjem po Lebensraumu, kar je bil zadnji zapozneli in zato absurdni krik klasičnega načina bogatenja: vojaškega osvajanja ozemelj. Končalo se je s tragedijo, ki pa ima dva obraza. Prvi je zlom tega koncepta, toda drugi je preusmeritev k povsem drugačnemu načinu uveljavljanja, ki temelji na sodobnem pojmovanju: brezobzirno nagel gospodarski razvoj, ekspanzija z gospodarsko močjo, nastanek dveh najbolj dinamičnih ekonomij sodobnega sveta in »mehko« širjenje pritiska, pri katerem partnerji, ki jim je prejšnji imperialistično-kolonialni način jemal vse, zdaj hočeš nočeš morajo sprejemati igro. In ne zaradi pritiska od zunaj, temveč zaradi lastnih potreb.

V tem je zdaj del bistva. Kdor igre ne bi hotel sprejeti, kdor bi odnos želel zamenjati z ne-odnosom, stik z ne-stikom, bi ga ne strl toliko zunanji pritisk, temveč veliko bolj pritisk notranjih potreb. To kajpada še daleč ne velja samo za partnerje ZR Nemčije ali Japonske. Zelo trezni duhovi zahodne Evrope dandanes resno menijo, da se Evropska gospodarska skupnost po nekaterih plateh spreminja v gospodarski geto; spoznanje o tem pa je tudi povsem drugje, na Vzhodu, najbrž eden izmed glavnih razlogov, ki silijo celo Sovjetsko zvezo in ves njen sistem k širjenju odnosov z Zahodom. Tam ni vprašanje, ali širiti zveze in pretoke ali ne: vprašanje je samo, kako jih širiti, kako pri tem čim bolj uveljaviti lastno izbiro in pogoje.

Če takšna logika prevladuje v velikih družbenih, političnih in človeških prostorih, se je treba vprašati, kakšna logika je potrebna majhnim. Vzorec Švice, Danske, Singapura, ali pa nemara vzorec Albanije?

Jasno je seveda, da se vprašanje sploh ne zastavlja na takšni ravni, saj je splošni odgovor bolj kot na dlani. Toda kaj se skriva v njem? Gesla »požiralcev jekla«, ki obetajo za za-

NAJVEČJA KNJIGARNA V SLOVENIJI
MLADINSKA KNJIGA
LJUBLJANA TITOVA 31

vas opozarja na nekatere tuje izdaje filozofskih del, ki smo jih zasledili v novejših katalogih in jih lahko pri nas naročite. Dobavni rok za vse naštete knjige je približno tri tedne.

ADORNO, Theodor: Kierkegaard. Edition Suhrkamp. N din 36,40

BLOCH, Ernst: Über Karl Marx, Edition Suhrkamp, 291. N din 38,50

DURKHEIM, Emile: Soziologie und Philosophie. Edition Suhrkamp. N din 20,80

FETSCHER, Irving: Karl Marx und der Marxismus. Piper Pbck. N din 38,50

FLECHTHEIM, Ossip: Bolschewismus 1917—1967. Europa Vlg. DM 14,80

GADAMER, Hans-Georg: Platos dialektische Ethik und andere Studien zur platonischen Philosophie. Meiner Vlg. DM 28
Philosophisches Lesebuch:
I. Teil: von Parmenides bis Cosanus
II. Teil: von Kopernikus bis Kant
Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. DM 42

HEIDEGGER, Martin: Aus der Erfahrung des Denkens. Neske Vlg. DM 4,80
Eine einführung zu die Metaphysik. Neske Vlg. DM 14
Die Frage nach dem Ding. Niemeyer Vlg. DM 16
Identität und Differenz. Neske Vlg. DM 7,80
Kant und das Problem der Metaphysik. Klosterman Vlg. DM 14,50
Nietzsche. 2 Bände. Neske Vlg. DM 68
Über den Humanismus. Klosterman Vlg. DM 3,80
Vorträge und Aufsätze. 3 Teile. Neske Vlg. DM 8,50
Teil 1: Die Frage nach der Technik
Teil 2: Was heisst Denken (Baune, Wohnen, Denken)
Teil 3: Logos (Heraklit, Fragment 50)
Die Zeit und Sein
Was heisst Denken? Niemeyer Vlg. DM 12,50
Was ist Metaphysik? Klostermann Vlg. DM 3,80
Was ist das, die Philosophie. Neske Vlg. DM 5,80

FEUERBACH, Ludwig: Kleine Schriften. Suhrkamp Vlg. DM 8

FICHTE — SCHELLING: Briefwechsel. Suhrkamp Vlg. DM 8

KIERKEGAARD, Sren: Gesammelte Werke.
Das Buch über Adler. Diederichs Vlg. N din 54,60
Entweder/Oder. Erster Teil. N din 80,60
Entweder/Oder. Zweiter Teil. N din 72,80
Über den Begriff der Ironie. N din 67,60
Der Liebe Tun. N din 78,00
Christliche Reden 1848.

DERRIDA, Jacques: Question de l'Etre et de l'Histoire. Ed. du Minuit

EISLER, Rudolf: Kant Lexikon. N din 51,80

WEIL, Erik: Philosophie der Politik. N din 98,80
Die Antworten der Philosophie heute. N din 58,50

LAQUER, Walter: Mythos der Revolution. N din 40,30

NIETZSCHE, Friedrich: Studienausgabe I—IV. N din 39,60
Werke. Kritische Gesamtausgabe
Werke in zwei Bänden. Hanser Vrl. DM 30

HEGEL: Studienausgabe I—III

Poleg novejše inozemske literature, ki jo pri nas lahko naročite, bi vas radi opomnili tudi na novo jugoslovansko filozofsko literaturo.

SARTRE, Jean Paul: Izbrani filozofski spisi. Cankarjeva založba. N din 34,00

VORLÄNDER: Zgodovina filozofije. I. del. Slovenska matica., N din 44,00

MRTIĆ, Sretan: Glasnici apokalipse. Nolit. N din 25,00

MANHAJM, Karl: Ideologija i utopija. Nolit. N din 35,00

MAO CE TUNG: Kineska revolucija. Zodijak. N din 20,00

HRISTIĆ, Jovan: Oblici moderne književnosti. Nolit. N din 20,00

prtimi mejami še in še proizvodnjo z mnogimi dimniki klasične industrije, pri tem pa slikajo terciarno »hlapčevstvo« kot brezpogojno kapitulacijo pred milostjo ali nemilostjo düsseldorfskega srednjega trgovca, ki si je za oddih od domače dirke letos slučajno izbral Portorož namesto Mallorce, prihodnje leto pa se bo enako slučajno raje odločil za Casablanco namesto Bleda? Ali pa prelepa futuristika elektronskega terciara, ki ga povezovanje treh slovenskih železarn nekoliko spominja na industrijske dinozavre iz prejšnjega stoletja, sanja pa o samih vzvratnih sklopih, črnih skrinjicah in Sloveniji, katere dno naj bi bilo transportna paleta, srednja plast kontejner in vrh kibernetično oboroženi »think tank«?

Tu ne gre za »ali — ali«, gre za iskanje optimalne kombinacije. In če gre za to, je treba razsojanju, kod vodi optimalna pot, ustvariti okolje, v katerem se bo razvijalo čim manj pod pritiski trenutnih stališč te ali grupe ali osebnosti, pa tudi čim manj pod vplivom trenutnih sunkov kratkoročnega ekonomskega ali političnega položaja. Toda ker takšnih sunkov in vplivov ni mogoče docela izločiti, bi si človek želel nečesa drugega. Tega namreč, da bi bilo v letu ki ga označujejo kongresi, ustavne spremembe, volitve in kadrovske rotacije, sredi razmeroma hrupnega dogajanja, ki nujno spremlja dogodke in premike te vrste, vendarle jasneje slišali tudi glas dolgoročnega razmisleka: da bi osebnosti, katerih zasluga je, da se je sprožilo snovanje teh dolgoročnih snovanj, svojo usodo krepkeje vezale nanje in da bi znanstveno in ekonomsko programiranje spremljala tudi trdnejša, celo agresivnejša politična akcija. Potem najbrž ne bi nastajal občutek, da ostaja krepak javni potencial povečini neizkoriščen, pa celo dvom, ali gre pri tem snovanju zares ali pa nemara malo manj zares. »Hlapčevsko-natakarski« kompleks bi se veliko laže razkril kot tisto, kar v resnici je: pot nazaj.

Kamena doba komercialne politike

NIKO LEHRMAN

Nenadoma sem se zavedel, da komercialno politiko slovenskih podjetij žal oblikujejo zakonitosti, ki navadno veljajo za personalno politiko. Morda izhaja to iz silne vizije bodoče polavtomatizirane proizvodnje, ko bo 20 ljudi proizvajalo, 80 ljudi pa prodajalo izdelke? Ne verjamem: verjetno izhaja to iz reforme, ki jo imajo nekateri za sproščen lov za denarjem. Pri nas dojemamo komercialno politiko personalistično. Ako jo sploh pojmujemo koncepcijsko, ji pa botrujejo personalistični atributi. Zaradi tega pišem o njej z vidikov personalne politike.

Kadrovanje na veliko in malo je trenutno najobičajnejša metoda, kako priti do dobre komercialne politike, ki naj bi nesla denar. Pod izrazom kadrovanje razumem hlastno iskanje »komercialnih talentov«, ki jih imenujemo komercialiste. Ako kadrujejo vodilni možje podjetja, bi bilo pričakovati, da jih pri tem vodi določen koncept. Denimo, da je temu tako. V tem primeru iščejo ljudi, ki ustrezajo temu določenemu komercialnemu konceptu. Recimo, da jih najdejo in da komercialna politika lahko že starta. Tedaj je možno dvoje: koncept je bil dober ali slab. Nerodno je, da to pokaže šele čas. Zato raje recimo takole: izbranci za nove uslužbence smatrajo, da je koncept dober ali da je slab. Osveščenje terja opredelitev, kar vodi spet v dve smeri: k pasivnemu izvajanju koncepta ali k aktivnemu razmišljanju o korekciji ali dopolnitvi koncepta. Pasivno izvajanje koncepta, najsi bo dober ali slab, nas zdajle še ne zanima, ker spada v atmosfero vojaških uzanc starejšega kova. Najprej osvetlimo pojav, da nekdo aktivno razmišlja o korekciji in dopolnitvi koncepta, ki ga je postavil vodilni mož komercialne politike. Že sam akt podobnega razmišljanja je boleč in vsakdo bi rekel, da je odveč: »Prosim vas, treba je pristati na aksiom, ki pravi, da vodilni možje vendar ne bodo delali škodo lastnemu podjetju! Če ne sprejmemo tega aksioma, sledi anarhija!« Akt je boleč zaradi tega, ker velja v medsebojnih odnosih v podjetju piramida raznih tabujev. Fizično in psihično zaletavanje v tabuje boli tako uslužbence kot direktorja. Saj je svojstvo tabuja v tem, da je nespoznaven. Ako je komercialni direktor normalno občutljiv in normalno zamerljiv ter po srečnem naključju ne rokuje s tabuji, ampak s črnim na belem, je prej omenjeni akt boleč bolj zanj kot za akterja. Ko bi bil jaz komercialni direktor, bi težko priznal podrejenemu, da je bolj pameten kot jaz. To nam je v naravi in preden si vzamemo čas, da bi argumentirano utrdili svoj komercialni koncept nasproti popravkom upornega akterja, že reagiramo v smislu zakonitosti, ki veljajo za personalno politiko. Komercialna politika, ki je startala s personalno idejo, rezultira spet v personalni ideji. Tako terja narava stvari. Kaj pa komercialni uspeh, zaradi katerega smo pravzaprav naredil reformo? Ne sprašujmo, če je komercialni uspeh bistven.

Vzemimo, da je bilo kadrovanje uspešnejše. Novi uslužbenec aktivno dojame zamišljeni koncept komercialne politike in aktivno sodeluje ob njem. Njegov odnos je aktiven kljub temu, da se je vnaprej opredelil za koncept. Takih primerov je v naših podjetjih največ. Vsi so realizatorji koncepta, nekdo je sposobnejši, drugi je manj sposoben. Aktivnemu realizatorju se lahko pripeti, da tudi komercialni koncept, enako kot koncepti drugih politik, začne spreminjati svojo linijo ter jo prilagaja pogojem in funkciji. V tem trenutku začne njegovo slepo zaupanje popuščati in razmišljajoč se ozre nazaj. Njegova akcija se oplemeniti z razmišljanjem, ki vodi v bodoče h kritičnemu odnosu do koncepta. Ta pozitivni dogodek je po moje dobrodošel; vendar navadno povzroči določene težave s tem, da terja odgovore na nekaj vprašanj kot so na primer:
Ali je bil prejšnji koncept komercialne politike pravilen?
Ali je sedanji najboljši?
Ali bi lahko jaz kot operater že v teku prakse opozarjal na neuspešnost koncepta in vplival na linijo?

Človek, ki bi mu edini lahko odgovoril na podobna vprašanja, je po-

polnoma presenečen, češ kaj si ljudje upajo. Naša narava je pač taka. Čisto na kratko lahko dokažem: prvič, operater je bil do zdaj poslušen in je s svojim nenadnim nastopom neprijetno presenetil. Drugič komercialni direktor je osebni nosilec koncepta, torej ima tudi korekcijo koncepta za svojo osebno zadevo. Tretjič, sumim, da je bilo kadrovanje prilagojeno njegovemu osebnemu okusu, se pravi njegovemu konceptu. Razočaranje nad vprašujočim uslužbencem je torej dokaj veliko in domala šokira komercialnega direktorja. Dvomim, da napletena kombinacija lahko še dlje obstaja, kajti najbližji izhod je na poti, ki spet vodi nazaj v metode personalne politike.

Do zdaj smo analizirali dva ekstremna konflikta med komercialisti v podjetju. Obadva lahko nastaneta samo v primeru, ko je komercialni direktor začrtal definitiven plan določene komercialne politike. Seveda predpostavljamo, da je koncept njegov lastni umotvor, kajti dandanes na Slovenskem po navadi še ni časa za predhodne študije in analize koncepta s pomočjo zunanjih institucij. Analize in študije s pomočjo uslužbencev podjetja pa mečejo preveč čudno luč na ugled komercialnega direktorja. Njegov poklic je vpeljala pravzaprav šele reforma. Zategadelj je kolektiv celo sposoben obsoditi komercialnega direktorja, češ saj je to njegov posel, sicer ga ne potrebujemo. V praksi je res nekako tako, zato smo se omejili na gornje predpostavke. Najhuje je za komercialnega direktorja, da mu je kolektiv po reformi naložil dolžnost, naj čimprej preskrbi čim več denarja.

Komercialni direktor se ustraši in dobi občutek, da je pridobivanje denarja sposobnost, ki jo zmorejo le »komercialni talenti«. Ta mentaliteta izhaja iz prepričanja ali spoznanja, da sam ni zadosten »talent« (dokazi za to trditev sodijo preglobokо v področje psihologije in jih želim preskočiti). Iz podobne miselnosti nastane svojevrsten komercialni koncept, ki spet temelji na kadrovanju. To pot kadrujemo »komercialne talente«. Kot vedno sta tudi zdaj dve možnosti: ali nam uspe pridobiti uslužbence, ki so »talenti« po mnenju objektivne okolice, ali pa uslužbence, ki so »talenti« po lastnem mnenju. Ustrezno testiranje nam še ni dostopno, ker so testi večinoma prirejeni za poprečne ljudi. Zaradi konstruktivnosti raziskovalne metode izločimo tiste, ki se namerno izdajajo za »talente«, pri tem pa mislijo na pridobitništvo za svoj žep. Ostanejo nam torej »talenti«, ki resnično želijo koristiti podjetju. Oprostite, da sem že skeptičen, vendar vseeno raziskujmo dalje. Ti »talenti« se znajdejo v vlogi in poslanstvu odrešenikov podjetja. Dane jim so odprte možnosti in proste roke. Oni formirajo koncept komercialne politike, ki ga sprejme in izvaja komercialni direktor. Idealna situacija, ki mora povzročiti komercialni »bum«. Če res pride do tega, je vse v redu in nas primer ne zanima več. Zanima nas, zakaj ni prišlo do komercialnega uspeha. Možno je dvoje: ali je »talent« sestavil neprimeren koncept ali pa »talent« ni »talent«, temveč šarlatan. Čeprav je dandanašnji čas po mnenju visokih funkcionarjev zelo primeren za pojavljanje šarlatanov in demagogov, bom vseeno preskočil ta primer, ker me seciranje v tej smeri enostavno ne zanima.

Raziščimo raje, zakaj je »talentirani komercialist« sestavil neuspešen koncept komercialne politike in kako sploh deluje.

Prvič: Tempo proizvodnje po reformi je skokovit in sproščen. Komercialist, ki se zanaša na svoj talent, ga zasleduje bolj biološko kot analitsko. Morda sem šele zdaj prisiljen definirati, da pojmujem pod »talentom« tisto prirojeno intuicijo in danost inspiracije, ki ni v nujni zvezi z analitičnim mišljenjem. Komercialist si torej tržišče in tržnostne komponente razlaga več ali manj z biološkimi primeri iz svoje prakse ali z biološkimi refleksijami v svoji možganski kvadraturi. Iz tega sledi, da bodo njegova spoznanja, sklepi in odločitve manj v zvezi z objektivnimi kvalitetami in bolj v zvezi z njegovim osebnim uveljavljanjem. Takšno uveljavljanje je precejšen riziko za podjetje, kateremu se ne izplača sprejeti nase rizika komerciale na riziko z rizikom uspeha.

Vprašljivo je, ali se danes nahaja v slovenskem prostoru, ki je sicer zgodovinsko poznan kot trgovsko križišče vzhoda, zahoda, severa in juga, dovolj »komercialnih talentov« s sposobnostjo analitičnega mišljenja in s prirojeno intuicijo, kombinirano z inspiracijo. Psihološke zakonitosti kmalu povzroče, da se taki »talenti« zavejo samega sebe in začno zbirati denar prej za svoj žep kot pa za kolektiv. Toda to je samo moje osebno mnenje in naj ne deluje destruktivno ali demoralizirajoče.

Drugič: Talentiran komercialist gradi svoj koncept na temelju svojih osebnih poznanstev. Prav ta kvaliteta osebnih poznanstev se dostikrat pojmuje kot redek dar le nekaterih in se zategadelj indentificira s pojmom »komercialnega talenta«. Metoda osebnih odnosov ali poznanstev ima več možnosti za anomalije kot pa korektno poslovanje. Možne so razne deformacije:

— osebno bogatenje na podlagi črnih fondov, posredniških procentov ali nagrad, kar vse sodi med komercialne tabuje našega časa

— nestrokovna komercialna politika, kajti osebna poznanstva lahko ovirajo objektiven pregled situacije

— neuspešna komercialna politika, ker komercialist zgubi svoj specifični kontakt, če njegov znanec slučajno umre ali odide na ugodnejše delovno mesto (možnosti je dovolj, saj komercialisti zadnje čase mirno sedlajo recimo iz alkoholne stroke na obutev. Ni pa nujno, da bi bila obutev zanimiva tudi za mojega »komercialnega«)

— pretirana fluktuacija talentov, saj le-ti postanejo domišljavi, ker so iskani. Mimogrede so zmožni oditi drugam in komercialni direktor mora spet iskati nove, če jih ni zavezal s pogodbo

— pretirano bogatenje talentov, česar pa naša družba ne dovoli; zato lahko odide »talent« drugam, kjer lahko začne znova.

Tretjič: Že sama definicija termina »talent« in priznavanje tega profila v našem prostoru na področju komercialne stroke je za nas nesprejemljiva. Vodi namreč v miselnost, da komercialni »talent« »preživlja toliko in toliko ljudi«. V naših posebnih razmerah si takih pojmov ne moremo dovoliti, ker smo dosegli že tak nivo razvoja, da lahko vsak sam sebe preživlja. Komercialist naj bi samo uspešno povezal produkcije med seboj in na podlagi marketinga operativno skrbel za kontinuiteto prodaje ter za zvezo med proizvodnjo in potrošnjo. Za tako nalogo pa se mi zdi, da ni potreben poseben »talent«. Komercialni direktor naj bi koncept komercialne politike formiral na podlagi primerno raziskanega marketinga. V tem primeru je čisto odveč direktorjev strah, da ni talentiran.

Razmišljanje nas vodi do specifičnega profila komercialnega direktorja, ki pri nas ni tako redek. Gre za nekakšnega patriarha s patrialističnimi nazori. Njegova mentaliteta se nekje približuje prej omenjenemu prepričanju o preživljanju toliko in toliko ljudi — članov njegove družine. Vendar je njegov motiv dobronameren, zakaj mentaliteta ga vodi v svojevrsten koncept komercialne politike. Pri tem si sam svoje mentalitete niti ne definira, torej je zavestno ne poskuša uveljavljati. Niti deklarativno. Njegov svojski koncept komercialne politike rodi primerne komercialne rezultate in sicer: podjetje propade ali ne propade. Če podjetje propade, so vzroki tako tragični, da ne sodijo več

v razpravo. Raje skušajmo dognati, zakaj podjetje ne propade. Tak človek namreč nima niti potrebe po konceptu niti potrebe po »talentiranih« sodelavcih, ki smo jih prej opisali. Od kod izvira njegova miselnost, ki mu daje tako sigurnost? Težko vprašanje. Morda iz potencirane komponente humanosti v socialnem smislu besede, morda iz neizživete ali slabo izpete potrebe po lastni družini, morda iz specifičnih možnosti in pogojev, ki so mu po reformi pomagali uveljaviti se, na primer zveze, srečen slučaj, kakršnih je v komerciali nič koliko, družbeno-politična praksa ali enostavno odpiranje novih mest, ki jih prej ni bilo. Ako mu podobni pogoji botrujejo še naprej, podjetje seveda ne bo propadlo. Bleščeče (komercialno) cvetelo pa tudi ne bo. In sedaj se spet vprašam, ali ni čim večji komercialni uspeh eden od ciljev reforme? Tak komercialni direktor ne more meriti tja, saj verjetno niti ne vidi cilja.

Naj povem še svoj poslednji in največji strah. So komercialni direktorji, ki hočejo uzakoniti politiko komercialnih tabujev. Zanemarimo materialno plat tabujev in ostanimo samo pri metodi: lahko rečemo, da spominja na vohunsko obveščevalno organizacijo. Botruje ji parola, ki pravi, da lahko postanejo komercialisti le najzanesljivejši, konspiracije zmožni ljudje. Za ta posel torej spet ni kdor si bodi. Zahtevajo torej neobveščenost in konspiracijo tako znotraj kot zunaj podjetja. Mislim, da tega ne moremo izvesti, ker bi čez nekaj časa opazili, da o nikomer ne vemo nič in da smo vsi začeli za naslednje leto proizvajati samo še siljene kukmake, s katerimi bi nenadoma desetkrat preplavili trg in še bi jih ostalo. Kukmake sem omenil zato, ker bojda rastejo tudi v temi, torej jih je najlaže prikriti nepoklicanim očem.

MED ZNANOSTJO IN FILOZOFIJO

Ob dvanajstih naj bo svet urejen!

MILAN PINTAR

In očitno je in vedno očitneje postaja, da je pet do dvanajstih. Še pet minut do ure, ko bo za nekatere stvari prepozno: ko se nam bo neka možnost izmaknila in bo čas tekel v prazno. Celo v Sloveniji, ki smo jo v petindvajsetih povojnih in nekaterih predvojnih letih uspešno balkanizirali, postaja jasno, da se neko obdobje izteka. Da bo treba prostor, ki ga imenujemo politični in kulturni, z eno besedo: družbeni prostor, v temelju in iz temelja organizirati. Organiziranost, ta znanost, postaja postulat sodobnega dogajanja: postaja resnična potreba časa, pa tudi manira, manija, mit, preskusni kamen in obet in skrivnost. V misterioznosti naših družbenih odnosov postaja znanost sama misteriozna, napihuje se, spreminja barve in obljublja blaginjo in bogastvo in grozi z osiromašenjem — vse obenem. Zavito v grozljive grafikone in številke in statistike jo s spoštovanjem sprejemamo in hkrati z opozorili zametujemo. Kaže se nam kot maksima prihodnosti, pa je hkrati že tu. Spremljata nas na vsakem koraku, znanost in tehnika: postajata vročično drhtenje časa in razmer — našega časa in naših razmer.

Kaj je v osnovi te znanstvene opojnosti, te »jamesbondovske« srhljivosti in vznemirjajoče urejenosti? Kaj je v strženu naraščajočega viharnega vrtinca znanstvene ekspanzivnosti sodobnega sveta, na katerega zunanjem robu smo in ki nas grozi posrkati vase — ali ki nas grozi zapustiti ob strani, da se nam v prazno izteka čas, ki drugod urejajoče zbira zgotovljeno v tehnično dovršenost modernih družb? Kaj je znanost v svojem bistvu?

Metoda. Postopek in tehnika. Med samo-po-sebi-veljavne, sebi zadostne in nedvoumne aksiome Aristotelove »prve znanosti med znanostmi« (prote philosophia) je Descartes vnesel dvom: kaj, če ti prvi principi bivajočega sploh in slehernega spoznavanja — sploh niso resnični? Tedaj je pač celotno človeško spoznanje zgradba, postavljena na živi pesek. Nič sigurnega ni več. O svetu lahko izrečem karkoli: da je ali da ga ni, da je reven, bolan ali rdeč, umazan ali nesmiseln. In o vsem tem lahko tudi dvomim.

Toda — če dvomim, pomeni, da sem. Zoper to ni ugovora. In prav neovrgljivost tega spoznanja predstavlja osnovo za vsa ostala: resničnost te resnice je temelj sigurnosti vsega človeškega vedenja. Temelj niso več samo sebi zadostni aksiomi bivajočega, temveč sposobnost razuma, da spozna resnico. S tem ta ni več v posesti boga, ni denar njegove naklonjenosti, stvar (cerkvene) zveze in poznanstva z bogom: odslej je v mojih rokah ali vsaj v dosegu, toda moram si jo izbojevati. Za ta boj z neresnico in navlako, v kateri je prikrita, pa je potrebna posebna spretnost in »miselna telovadba« — potrebna je metoda.

S tem Descartesovim metodičnim dvomom se je v filozofiji pričela »razprava o metodi«, ki je hkrati »kritika čistega« in »kritika praktičnega uma«. Njen namen je bil, da do kraja izdela postopek, metodo, tehniko pridobivanja resnice, način ohranjanja sigurnosti. Gre za metodo, s katero bi se človek lahko obrnil na stvari in jih spoznal, namreč: spoznal skrivnost njihovega obstoja in smisel njihove prisotnosti, kar je vse povzeto v osnovni znanstveni misli: da stvari so (in kako so) uporabne.

Znanost je torej v svojem bistvu — metoda. Metoda, s katero se obrnemo k stvarem, da jih pregledamo, zmerimo, stehtamo, preračunamo in nazadnje določimo možnost njihove uporabe. Ta metoda kot postopek razuma je pri Descartesu najprej in samo način mišljenja in notranje stremljenje ratia. To teoretično stremljenje je človeka osvobodilo njegove miselne zavezanosti »višji sili«, zmotilo ga je v njegovem privatnem besedovanju z bogom ter ga pahnilo med stvari in mu te stvari potisnilo v roke in razpolaganje in in v uporabo. Ta teoretična avtonomija pa je s stvarno uporabo stvari, s praktično manipulacijo postajala tudi dejanska: znanost ni bila

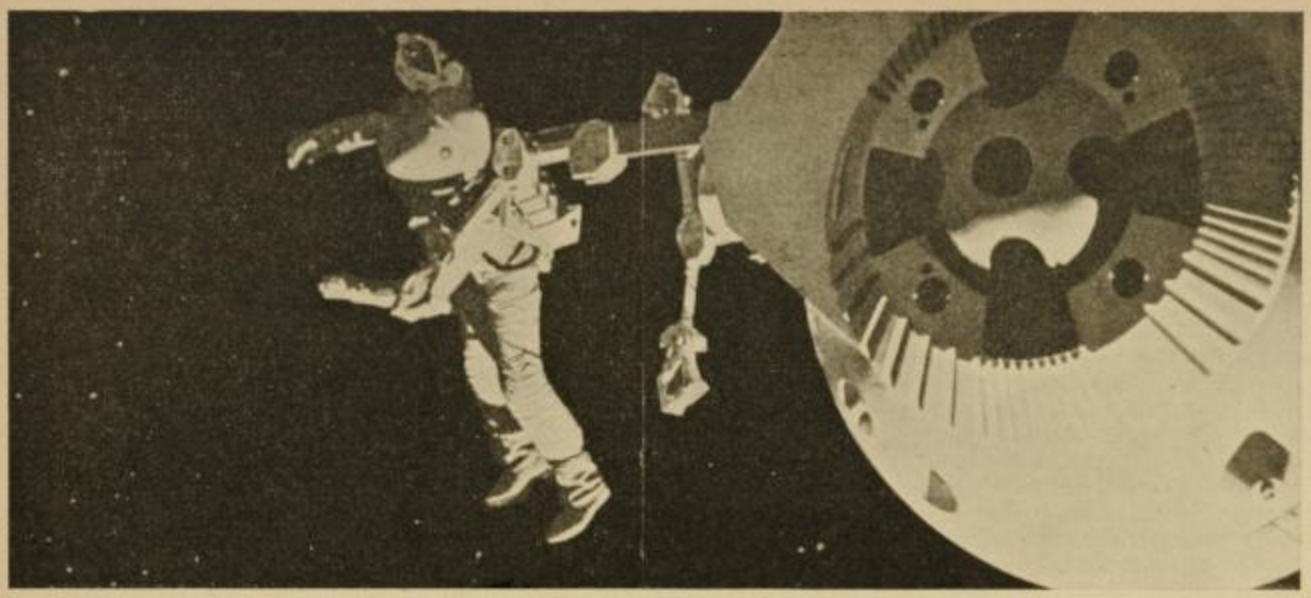

ČLOVEK V VESOLJU: lebdenje v praznem ali obvladovanje prostora?

več način mišljenja in stremljenje, čist miselni odnos do sveta. Postala je način življenja in delovanja, stvaren, dejaven odnos do sveta: Descartesova miselna aktivnost, cogitationes, je postala Marxovo delo. Praktično gledano: postala je manipulacija.

S tem pa je znanost postala vdor moči: ekspanzija organizacije in organizirana ekspanzija, naraščajoče zbiranje tehničnega obvladovanja sveta in zbrano naraščanje te moči, metoda sprejemanja sveta v uporabo, tehnika naseljevanja prostora. Človek si je svoj prostor izmeril, preračunal in ga organiziral: določil je kvadraturo stanovanja, ulic in mestnih zelenic, določil je cestno prometna pravila, organiziral je potek časa in postavil pravila igre: Vidmar, vojska in policija in kulturni škandali in LTD in ERC. Vse obsegajoča prisotnost znanosti povratno določa tudi nas in nas povratno premeri, preračuna in pri-liči, da nas lahko vključi v organiziran svet kot funkcionalna bitja, ali pa nas izvrže. Mehanizem je v teku in se izpopolnjuje: sprejeti moramo posebno metodo življenja in uporabljati posebno tehniko: tehniko govora, tehniko hoje in vožnje, tehniko smučanja in plesa, tehniko ljubljenja. V uporabo izročen in organiziran svet zahteva, da se mu tudi človek poda in svoje naraščajoče obvladovanje organizira v voljo do več moči, v brezkončno znanstveno ekspanzijo. Ta je na »poti razvoja«, je samo jedro racionalitete, koren tistega, čemur rečemo razum: človekov grozljivi prijatelj.

Na tej poti povzemanja človeka je znanost hitrejša od človeka: ko ta obnemore in je ne obvlada več, se znanost obrne k sebi in zgradi metodo obvladovanja znanosti same, postopek svoje večje uporabnosti. Postavi se kot znanost o znanosti, pojavijo se posebni sistemi posredovanja že selekcioniranih znanstvenih informacij, ki jih odlikuje — maksimalna uporabnost. Za trenutek razblinjeni vrtinec znanstvene ekspanzije, ki mu je otopela konica ob navidezni nemoči človeka, spet izostri svojo trobljo in vsrkava vase s povečano močjo.

S tem se nam razkrije potentnost same znanosti: po-znanstvenjenje celega sveta ali postavitev univerzalne metode obvladovanja (mathesis universalis) — enotnost postopka, v katerem zberem vse zgotovljeno in uporabljeno na način obračunanega, kjer vsaka stvar postane le racionalen element v univerzalnem sistemu avtomatičnega funkcionaliziranja — skupaj zbrane pa te stvari predstavljajo dovršeno perfektnost samoposredovanja.

Znanstveno urejena družba je hkrati vizija dovršenosti in osiromašenja: Huxleyev krasni novi svet in Marxov komunizem. Marx je sam predvidel obe možnosti: družba bodočnosti bo ali komunizem ali barbarstvo — in pri tem ni mislil na barbarstvo loka, frače in kija, temveč dovršene tehnike.

Kakorkoli že, ta dilema, ki jo postavlja pred nas znanost v svoji tehnični inkarnaciji, kot se dogaja sodobnemu svetu, nas sme in mora zvabiti v premislek, ne more pa me prisiliti, da bi to nasprotje med znanostjo in humanizmom sprejel kot izključujoče nasprotje. Nasprotno, to nasprotje je posredujoče: znanost je in ostane metoda, postopek, tehnika — do temeljne odločitve pa mora prihajati izven nje, na nivoju za znanost »iracionalnega«, osmišljujočega. V tem primeru šele preidemo tisti navadni tehnični funkcionalizem, ki poskuša ta nivo neracionalnega, osmišljujočega odpraviti in prikazati znanost in tehniko ne kot organizirano voljo do moči, temveč kot samo bistvo: kot tisto, kar lahko izsiljuje in postavlja temeljne odločitve o svetu. Zgodovinskost in enkratnost posameznika poskuša reducirati na določljivo poprečnost brez ostanka. Dogajanje nam kaže, da to ni mogoče; med te dokaze lahko štejemo tako »neracionalnost« francoskih demonstracij kot antisistemsko in protiprogramsko nastrojenost nekaterih študentskih gibanj, revoltiranih zaradi »metode sleherne politike«.

V Sloveniji je znanost že na delu. Urejenost ni stvar prihodnosti, temveč je v svojem naraščanju že tu: bolj veljavno prisotna od političnih veljakov in bolj neoddahljivo na mestu od kulturnikov. Dilema o času, ki grozi s svojo dvanajsto in iztekanjem minut v prazno, je prepotencirana: taka je situacija le, če jo gledamo »iz čiste znanosti sem«. Medtem pa se ta že nevidno vtihotaplja v nas: nosi nas s seboj in pusti nas nositi jo. Je na delu in v tem »na delu« znanosti sta hkrati prisotna oba njena momenta: zbiranje in izgubljanje. Treba jo je videti: v individualizaciji politike, v profesionalizaciji športa, v sekundarizaciji kulture, v celotni regeneraciji družbe. Treba jo je videti celostno in hoteti univerzalno, tj., hkrati s prostorom iracionalnega: ta je namenjen poselitvi.

Čas je, da jo nehamo obravnavati kot cipo, ki jo ponoči ljubimo in podnevi sramotimo.

Slovenci danes

dr. DUŠAN PIRJEVEC

Veliko znamenj priča, da je že spet oživelo slovensko nacionalno vprašanje, da si že spet zastavljamo vprašanja o slovenskem narodu, tako da je slovenska nacionalna zavest danes ena sama zaskrbljenost, ki se hoče na vsak način odrešiti v načrtih in naporih za prenovitev in novo prebuditev slovenstva. Vsekakor je razlogov dovolj, da zastavimo vprašanje kar se da odkrito in neposredno, da bi lahko uvideli njegove prave razsežnosti.

Načeloma je jasno, da to ne more biti več tisto staro nacionalno vprašanje, ki je tako odločilno določalo in določilo naše življenje v predvojni Jugoslaviji, ko je bila njegova ost obrnjena predvsem navzven, se pravi proti vsemu, kar je od zunaj in zaradi svoje posebne moči preprečevalo, da bi se Slovenci mogli pojaviti in uveljaviti kot svoboden zgodovinski subjekt, razviti vse svoje ustvarjalne zmožnosti ter se opremiti z vsemi pooblastili in pravicami, ki po logiki evropsko-ameriške zgodovine narodu pripadajo in ga tvorijo. Slovensko narodno vprašanje danes ne more več biti vprašanje o tem, kaj drugi »počnejo« s Slovenci, marveč se lahko sprašuje predvsem o tem, kaj »počnemo« Slovenci sami s seboj. Res je, da so v našem sedanjem položaju prisotne tudi takšne sestavine, ki na prvi pogled dovolj pristojno legitimirajo obnavljanje predvojnih dilem in zahtev: še vedno se da razumeti slovenski narod kot žrtev zunanjih ali pa vsaj njegovemu bistvu odtujenih sil; še vedno se da zatrjevati, da sedanja in edino otipljiva eksistenca slovenskega naroda ni v skladu z njegovim bistvom ter njegovimi bistvenimi potrebami in zmožnostmi in mu je torej v obliki določenega družbenega reda tako rekoč od zunaj vsiljena in zato tudi nasilno ali vsaj umetno in umetelno vzdrževana.

Takšno obnavljanje in radikaliziranje predvojnega slovenstva pa ni utemeljeno, ker se ne more opirati na takšna dejstva, ki bi bila le obnovitev in radikalizacija predvojnih situacij. Sodobno obnavljanje in radikaliziranje slovenstva je najbrž predvsem svojstvena reakcija na usodnost in radikalnost današnjih vprašanj, je refleks radikalnosti današnjih stisk, ni pa v skladu z ustrojem stisk in vprašanj. Če se da npr. na podlagi obširnega stvarnega gradiva utemeljeno zapisati vsekakor katastrofalno ugotovitev, da je »biološka moč, vitalnost nacije v stanju, ki je vse prej kot zadovoljujoče« (Teorija in praksa 1968, str. 109), potem je seveda nekam naravno, da iščemo vzroke za biološko nezadostnost predvsem zunaj ogroženega organizma, nikakor pa ne v njem samem, ker nam ta organizem že vnaprej velja za intenzivno voljo do življenja, že vnaprej ga opredeljujemo kot čisto biološko moč in vitalnost, in zato si niti zamisliti ne moremo, da bi se narod kot biološka moč in vitalnost lahko obrnil tudi zoper samega sebe.

Usodnih vprašanj, ki nas kot narod doletavajo, zvečine ne sprejemamo kot zares svoja lastna vprašanja, se pravi kot legitimni del in plod lastnih dejanj, in tako ne zmoremo uresničiti tiste svoje odgovornosti, ki smo si jo naložili, ko smo v letih 1941—1945 pretrgali s stoletno tradicijo svojega načina zgodovinskega bivanja. Če je namreč res, kar tako radi ponavljamo, da smo v teh letih le vzeli svojo usodo v svoje roke, potem ne more biti res, da je za to, kar se z nami danes godi, kriv in odgovoren nekdo drug. Najbrž je v tem trenutku mnogo odvisno od tega, ali bomo zmogli vse, kar se je z nami zgodilo po letu 1941 in vse do danes, doumeti in sprejeti kot svoje lastno delo in edino zgodovinsko uresničitev.

Vse to seveda nikakor ne pomeni, da stiske ni. Je in je vsak dan hujša. O njej pričajo vse pogostejše in zelo avtoritativne izjave o razkroju slovenske kulture in zavesti sploh, čeravno je prav tako pomembno to, kar te izjave spremlja. Spremlja pa jih neka izjemna nestrpnost, ki se na eni strani sprošča v resignacijo in celo obup, na drugi strani pa v zaničevanje in kar se da brezkompromisno zanikovanje: vse je zastavljeno v tako strogo dilematični obliki, kakor da bi od nekdanjega sveta ostala le ena sama polovica. Nekaj podobnega se dogaja tudi v vsakdanjem življenju: na sejah, sestankih, v podjetjih, uradih, v naseljih, na ulici, v avtobusu. Vedno več je ihtive jezljivosti, ki temu, za kar v resnici gre, sploh ne pusti do besede; vedno več je škodoželjne privoščljivosti, ki se v primerih stiske in nesreče stopnjuje do zlohotne brezbrižnosti; vedno več je nemočno apatičnega pristajanja na vse, pa naj bo še tako nerazumno. Stopnjevana agresivnost in samouničevalska resignacija tvorita okvir, v katerega smo zajeti.

Ta narod je v stiski. O njej govori ne le število, marveč predvsem struktura naše sedanje ekonomske emigracije; o njej pa govori tudi vsem nam znana in neštetokrat ponavljana grožnja: »Se bom pa izselil!« Tako je, kakor da ostaja doma le, kdor za kaj drugega ni sposoben. In ko v človeka dan na dan udarjajo jezljiva nestrpnost, grožnja z izselitvijo in mir apatije, se mu zazdi, da imamo samo še tri možnosti: ali bomo popadli drug drugega za goltanec, ali se bomo razšli na vse strani, ali pa bomo sklonjenih glav obstali na mestu in si ne bomo več upali drug drugemu gledati v oči. Tako je, kakor da nas ima v rokah neko čudno protislovje, ki nas meče zdaj sem zdaj tja in ki ga sploh ne moremo jasno ugledati, pa se prav zaradi tega vedemo iracionalno, imamo potem slabo vest, ki si jo navsezadnje potolažimo z nekakšnim sentimentalno patetičnim slovenstvom.

Smo igrače neodgonetljivega protislovja, tako se vsaj zdi. In ta misel je utemeljena globlje, kot se kaže na prvi pogled. Na protislovje naletimo namreč že, če prenehamo vzroke za današnjo stisko iskati zunaj nas samih: stiska je v tem primeru naše lastno delo; to, kar smo zasnovali v svoj prid, se je obrnilo proti nam samim, iz česar sledi, da je naše zgodovinsko dejanje v sebi protislovno. Vprašanje je, če se da to protislovje konkretneje določiti?

Morda ni naključje, da je to protislovje v zadnjem času zelo jasno spregovorilo prav skozi ekonomsko problematiko. Vse kaže, da se naše bivanje dogaja v nasprotju med ekonomskimi in nacionalnimi interesi. Tako se da vsaj sklepati iz tega, kar je pred nedavnim povedal član ekonomskega sveta pri izvršnem svetu SRS Lado Rupnik. Po njegovem mnenju »bo zaradi majhnosti ekonomskega prostora in majhnega šte-

vila prebivalcev slovenske republike razmerje med individualno in kolektivno potrošnjo v družbenem standardu vedno neugodnejše za individualno potrošnjo kot pa recimo v visoko razvitih državah in številnejših narodih. Razlog je povsem preprost; mi si namreč moramo privoščiti nekatere izdatke splošne porabe ne glede na to, da nas je malo in da je naš ekonomski potencial sila omejen« (Delo, dne 8. 12. 1968).

Očitno je, da si moramo Slovenci »privoščiti« nekatere izdatke, ki niso v skladu z našim ekonomskim potencialom, so torej neracionalni, tako da obremenjujemo naše gospodarstvo prek mere, iz česar sledi, da sami oviramo izvrševanje deklariranih načel, ki se imenujejo: racionalizacija, modernizacija in dviganje individualnega standarda, s čimer seveda kar naprej obnavljamo in stopnjujemo nesorazmerje med individualnimi in splošnimi interesi, med družbo in posameznikom. Vprašanje je le, za katera območja tako imenovane splošne potrošnje pri tem gre. Katera področja splošne potrošnje so takšna, da jih očitno sploh ni mogoče racionalizirati in prilagoditi našemu ekonomskemu potencialu in številčni majhnosti naše republike? Na vprašanje odgovarja obravnavani tekst takole: »Verjetno nihče, ki mu je pri srcu razvoj slovenske nacionalnosti in s tem v zvezi razvoj teh področij, ki so neobhodna tudi za gospodarstvo, ne more vztrajati pri tem, da imamo pri nas preveč ali močno preveč strokovnega in pedagoškega kadra, močno predimenzionirane kapacitete takih ali drugačnih ustanov na tem področju.«

Vprašanja, ki so tu zastavljena, niso nova, saj so zelo ostro in celo brutalno posegla v naše nacionalno življenje že ob racionalizaciji in komercializaciji založb. To, kar je novo, je nekaj drugega. Posebni izdatki, ki si jih moramo »privoščiti« in ki niso v skladu z našo delovno gospodarsko zmogljivostjo, so potrebni in nujni, da bi z njim oblikovali, vzdrževali in ohranjevali tista območja splošne porabe, se pravi tiste institucije in dejavnosti, ki jih hočemo imeti zato, ker nam je pri srcu razvoj naše nacionalnosti, iz česar sledi, da gre za tista območja splošne potrošnje, kjer se hranijo tiste institucije, dejavnosti, sistemi ali strukture, ki so nam potrebne kot potrjevanje in uveljavljanje Slovencev kot vsestransko razvitega naroda. Ali kot je bilo to ob drugih priložnostih že dovolj jasno povedano: v malem hočemo imeti vse, kar imajo največji narodi, biti hočemo miniaturni univerzum. Da bi pa to lahko bili, si moramo nalagati dodatna in izjemna bremena, zaradi česar se naša družba ne more dosledno racionalizirati in fukcionalizirati: družba zato ne more postati prosojna struktura, marveč je ovita v tenčico iracionalnosti; posameznikov položaj v družbi ni jasno določen in je zato izvor stalnih revendikacijskih pobud.

Socialno zgodovinski pomen takšne splošne situacije postane mnogo bolj razviden, brž ko jo premislimo glede na nekatere temeljne značilnosti časa, v katerem nam je dano živeti. Sedanji čas je tudi v Slovencih sprožil vse tiste aspiracije in potrebe, ki obvladujejo moderno industrijsko družbo. To pa, kar vemo o uveljavljanju Slovencev v inozemstvu, nedvoumno priča, da se Slovenec razmeroma lahko, hitro in uspešno vključuje v sodobno produkcijo, tehniko in znanost, kar pomeni, da so njegove sodobne aspiracije in potrebe, ki jih doma lahko uveljavlja predvsem z razmahom privatnega obrtništva, v skladu z njegovimi realnimi zmožnostmi in energijami, tako da nikakor ni mogoče govoriti o nekakšni importirani epidemiji golega pohlepa, marveč je treba priznati, da gre v bistvu za ustrezno uresničitev in ustrezno prisotnost v sodobnem socialno zgodovinskem svetu. Vendar je hkrati očitno, da svojih aspiracij in zmožnosti doma večinoma ni mogoče ustrezno uveljaviti, saj moramo, ker nam je pri srcu pač razvoj slovenske nacionalnosti, zavirati dosledno racionalizacijo in sprostitev dela, tako da ne more priti do ravnotežja med aspiracijami in zmožnostmi. Slovenec je po svojem zgodovinsko geografskem položaju usojen, da se udeleži sodobne industrijske družbe, vendar se njegova usojenost ne more uresničiti. Hoče v moderno družbo, a je ne more doseči, vendar ne, ker bi mu nekdo od zunaj postavljal določene pogoje, marveč tudi zato, ker mu je pri srcu razvoj njegove nacionalnosti in se zato približuje, včasih pa celo izroča zaostalejšim socialno zgodovinskim strukturam. Položaj Slovencev opredeljujeta torej dve nasprotujoči si zavezanosti: na eni strani smo zavezani narodu, na drugi strani pa modernemu svetu tehnike in znanosti, racionalizacije in funkcionalizacije. Oziroma z drugimi besedami: ti dve zavezanosti se v Slovencu ne moreta uskladiti, marveč se konstituirata kot notranje protislovje in stiska ali zagata.

Opisano protislovje nas opredeljuje navznoter in navzven. Najprej je očitno, da tako imenovano nagrajevanje po delu v okviru slovenskega naroda sploh ni dosledno uresničljivo: bi se potrjevali in ohranjali kot vsestransko razvit narod in miniaturni univerzum, je treba od vsakega dela oddeliti določen delež, ki je glede na racionalno produktivitetno bistvo dela neutemeljen. Slehernikovo delo je obremenjeno prek mere, ki jo dopušča bistvo dela; delo se zato ne more osvoboditi, tako da drug drugemu oviramo tisto ekspanzijo, kamor nas vabi svet tehnike. Drug drugemu smo v napoto in odveč, vsi skupaj pa smo ovira modernizaciji. Če torej sociologi ugotavljajo, da politične strukture pogosto onemogočajo modernizacijo podjetij, potem je treba reči, da so te strukture sicer v nasprotju z lastnimi izjavami, vendar pa zaradi svoje protislovnosti povsem v skladu s slovenskim narodom in njegovo protislovnostjo.

Naša protislovnost nas blokira seveda tudi navzven, saj je očitno, da brez dosledne in celo brezobzirne notranje racionalizacije ne bomo nidar dosegli tega, čemur pravimo: vključevanje v mednarodno delitev dela. Grozi nam, da se v svetu te delitve ne bomo mogli pojaviti kot izrazit in enakovreden partner. O tej problematiki govori danes na ves glas npr. tudi vprašanje o vključitvi Slovenije v srednjeevropsko cestno omrežje. Spričo nevarnosti, ki jih prinaša večja ali manjša stopnja izolacije, se utegnejo pojaviti — seveda v prenovljeni obliki — znane iliristične ali panslavistične tendence, in našel se bo nov Fran Levstik, ki bo na nov način povedal, da »žrtvuje slovenski ideji vse Slovence do zadnjega cempera«. Tako ali drugače smo spet postavljeni pred vprašanje o našem mestu in položaju v Evropi. To je toliko bolj pereče, ker vsi vemo, da je tehnika nezaustavljiv svetovno zgodovinski proces. Zato se bo naša notranja protislovnost samo še stopnjevala, postajala bo vse bolj boleča, in prišel bo čas, ko se zavezanost narodu in zavezanost modernemu svetu v nas ne bosta več prepletala v obliki protislovja, marveč na način neizprosnega in uničujočega spopada. Reči se da, da pravzaprav že danes stojimo pred posebno dilemo: izbirati nam je med zavezanostjo narodnosti in zavezanostjo modernemu življenju.

Na prvi pogled je jasno, da je takšna dilema nerešljiva, saj se ničemur, za kar gre, ni mogoče odpovedati. Pač pa se je treba vprašati, če je dilema sploh ustrezno zastavljena in točno opredeljena, kar pomeni, da se hkrati sprašujemo tudi o naravi naše protislovnosti in o nasprotjih, ki to protislovje tvorijo, kakor se kaže skozi vprašanje o možnostih in mejah dosledne racionalizacije celotnega našega institucionalnega življenja oziroma celotnega območja splošne potrošnje. Vprašati se je treba, če je res razvoj naše nacionalnosti

tisto, kar nam je pri srcu, ko si »privoščimo« in ko se odločamo za posebne, ekonomsko neutemeljene in neracionalne izdatke, ki so »škodljivi« tudi za individualni standard? Ali so za polnokrvno nacionalno eksistenco res neogibno potrebne vse tiste institucije in dejavnosti, ki se ohranjajo le z oviranjem racionalizacije? Ali je res v interesu nacionalnega razvoja, da so te dejavnosti in institucije kar naprej neracionalizirane in zato tudi neprosojne strukture? Kaj pa, če se da biti narod tudi brez marsičesa, kar se nam je do danes zdelo edino možno? Morda pa sta narod in nacionalnost nekaj drugega in drugačnega od tega, kar predstavljajo in tvorijo vse te z ekonomskega stališča tako vprašljive institucije, dejavnosti in strukture? Kaj pa če narod sploh ni nekakšen miniaturni univerzum? In nazadnje: kaj pa sploh narod je in kako narod je? Morda je treba na to vprašanje odgovoriti bistveno drugače, kakor pa smo odgovarjali vse doslej, ko smo se kot narod gradili ravno v obliki miniaturnega univerzuma? Morda so v naši konkretni nacionalno zgodovinski eksistenci skrite tudi takšne prvine in razsežnosti, ki bi na vprašanje o narodu omogočile docela nov odgovor? In morda tako imenovane slovenske narodne množice v svojem vsakdanjem bivanju že danes zasnavljajo nov način nacionalnega življenja?

Vprašanje o narodu in vprašanje o novem nacionalnem življenju sta temeljni razsežnosti sodobnega slovenskega nacionalnega vprašanja. Zato se najbrž da reči tudi, da vstop v novo življenje omogoča le svobodno sproščena izročenost vsestranski vprašljivosti, sicer se mora verjetno nad sleherno potrjevanje, ki gre bodisi v smeri modernega sveta bodisi v duhu avtonomnega slovenstva, razprostreti senca nereflektiranega voluntarizma.

Maska prenovljenega socialnega humanizma

TARAS KERMAUNER

1

Članek Napadalna maska prenovljenega socialnega humanizma je prvi v seriji člankov, ki naj bi podali čim bolj kompletno število današnjih ideologij na Slovenskem, ob tem pa tudi njihovo notranjo pomensko strukturo. Miško Kranjec je izbran po naključju; zame je bilo pomembno to, da so njegova stališča jasna, določna in nazorna. Tudi dejstvo, da se je ta pregled ideologij na Slovenskem začel z njim, je naključno. Priti moramo do enakega rezultata, pa naj začnemo s katero koli ideologijo; v nadaljevanju te serije si bom ogledal Ruplovo, Kosovo, Rožančevo in druge.

Omenil sem rezultat. Mnenja sem, naj bi ob koncu tega bolj ali manj kompletnega pregleda moralo stati pred nami razločno spoznanje, kakšne in katere so današnje ideologije, ki prebivajo med nami (še bolj pa nad nami), kakšna je njihova notranja zgodovinska zveza, se pravi, kako si sledijo, kako izhajajo druga iz druge, kje in v čem si ustrezajo, kje in v čem se spopadajo, kje in v čem so si druga drugi odgovor. Upam, da nas bo ta postopek pripeljal do odkritja tudi tega, kar je za njimi in pod njimi, do tistega, česar ta hip ne bi hotel opredeliti, a kar eni imenujejo bit, drugi zgodovina, tretji komunikacija, četrti resnica, peti produkcija. Kaj izmed vsega tega je tisto, kar je zadaj in spodaj, naj bi bilo rešeno šele na kraju.

Članek Napadalna maska je analiza. Odkriva razliko med ideologijo, kakor se je pojavila prvič, in njeno ponovitvijo v drugih razmerah, v drugem dogajanju, se pravi med pristno ideologijo (resnico) in nepristno ideologijo (masko). Predpostavka takšne analize je očitno zgodovina; zdi se torej, da so glede na zgodovino ideologije enkrat zgodovinske, zgodovino sotvoreče, drugič antizgodovinske, zgodovino zaustavljajoče. Takšno pojmovanje se zdi blizu marksističnemu ločevanju med naprednim in nazadnjaškim. Vprašajmo se, kakšen je odnos med tem pojmovanjem na eni in tistim, ki zastopa bit, komunikacijo, resnico, produkcijo na drugi strani?

Tisti, ki menijo, da je potrebno sestopati k biti in da je pozicija, globlja od drugih, označena s stavkom: pustiti biti, so hkrati prepričani, da so ideologije oblike zavesti, ki bit zakrivajo in danes povsem po nepotrebnem restavrirajo nekdanjo ideološko situacijo. Tisti, ki menijo, da je temeljni človeški odnos komunikacija med dvema ali več avtentičnimi osebami (dušami), so hkrati prepričani, da ideologije takšno notranjo komunikacijo blokirajo in da torej predstavljajo razčlovečujoči, ljudi odtujujoči element. Tisti, ki menijo, da je treba kritizirati našo celotno represivno buržoazno družbo, temelječo na Kapitalu, Smislu, Logosu itn., in ne le kritizirati, temveč v celoti odkloniti, zanikati, so hkrati prepričani, da so ideologije — kot deli te represivne družbe — same represivne, da ljudi zasužnjujejo in jim kradejo pravo, pred slehernim tržnim in blagovnim pojavljajoče se delo. Ti in drugi menijo, da so ideologije nekaj temeljno negativnega. Sam pa se sprašujem: ali je to do kraja res? Ali lahko že danes živimo brez ideologij? Ali lahko živimo samo v sestopanju do biti, samo v negaciji represivnega logocentričnega sistema (ki je dejansko vse, s čimer imamo opravka), samo v interpersonalni komunikaciji? Ali niso vse te misli nekoliko preveč totalitarne v svojem hotenju zajeti človeka v eno samo Resnico in ne dopuščajo možnosti, da imamo danes opraviti s fragmentarnim človekom, s človekom, ki živi na celi vrsti segmentov hkrati? V svetu, ki mu pravimo svet konca ideologij in je za glavno, a nereflektirano in neimenovano ideologijo napravil Znanost? Se pravi v svetu, ki je le navidez neideološki? A hkrati v svetu, ki je skoz in skoz hiperideološki, saj zahteva od nas, da se nenehoma opredeljujemo kot pripadniki stanov, držav, narodov, kot nosilci najrazličnejših vlog, ki ne komunicirajo med sabo samo kot notranjosti, tem-

več predvsem in v glavnem kot vloge, kot zunanjosti, kot elementi v neštevilnih transmisijah institucializiranega sveta? Ali sploh imamo pravico do konca in absolutno odreči se ideologijam? Ali ni ravno v tej čez vse ponosni, skoraj naduto samozavestni kretnji, ki hoče biti za tega absolutna negacija, za drugega pa že mirno prebivanje v onkrajnegacijskem, onkrajideološkem svetu, po svoje največ ideološkosti, saj se človek s to kretnjo odpoveduje sebi kot živemu konkretnemu bitju, odreže ali hote zanemari večji del svoje empirične eksistence, se ves osredotoči v eno samo točko, ki je navsezadnje, usodimo se vprašati, morda celo naravnost kiliastično in mesiansko ideološka?

Takšne totalne negacije ali hotenega zanemarjanja si sam ne drznem privoščiti. Problem človeka in sveta, problem človekove ideološkosti in dejanskosti, bitnosti in navideznosti, produktivnosti in potrošniškosti, komunikativnosti in gluhote ostaja zame odprt. Ne morem si reči: ideologije me ne zanimajo, ker so lastnost neresničnega, zakrivajočega se, blokirajočega se sveta. Ideologije so tukaj, so moja usoda, živijo me in jaz jih živim, pa naj si ustvarjam še tako osebno-zasebno ali grupno izolacijo. Sprejeti jih moram, ne zato, da bi se jim trpno podvrgel, ne zgolj zato, da bi jih analiziral, temveč zato, da bi se do njih in znotraj njih opredelil. Ima po svetu neopredeljeni človek sploh še svojo eksistenco, svoj Jaz (kaj je sploh ta jaz drugega kot sprejeta opredeljenost po drugem)? Ideologija je lahko sicer zgodovinsko zastarela (z mojega gledišča), se pravi bolj ali manj fiktivna, izgubljajoča dejanskost, ima pa poleg te, zgodovinske narave, še eno in to bi želel predvsem poudariti: eksistencialno. Kolikor določeno ideologijo živim, pričam, udejanjam, branim, ji dajem eksistenco; to eksistenco pa navsezadnje branim tudi s svojim življenjem. Ali je pred obličjem SMRTI kot meje moje eksistence (ki je opredeljena po določeni ideologiji) sploh lahko kaj bolj resničnega (dejanskega) kot ideologija-eksistenca?

Razlika med odprto družbo, za katero se navdušujem, in zaprto, totalitarno, je v tem, da prva dopušča neomejeno število ideologij-eksistenc, od katerih je lahko vsaka zase povsem absolutna (saj sem pred obličjem SMRTI neogibno absoluten — zaresen), kot take, kot enakopravne pa si to absolutnost nevtralizirajo, blokirajo in svojo v zametku obstoječo totalitarnost izgubijo, medtem ko druga (zaprta družba) dopušča eno samo stališče do sveta in drugim jemlje možnost tako eksistence kot ideologije. Zato s tem, ko analiziram ideologijo Miška Kranjca in jo — s po svoje pojmovanega zgodovinskega stališča — ocenjujem, vrednotim kot masko, na eni strani razvrednotujem njegovo ideologijo ravno zato, ker ni eksistenca (eksistencialna), na drugi pa jo, kolikor je kljub temu eksistenca, se pravi tveganje, izročanje sebe v javnost, opredeljevanje, zastopanje določenega stališča — konkretno bivanje v tem konkretnem družbeno osebnem svetu — ne le cenim, temveč počnem nekaj, kar je neskončno več od tega: priznam kot realiteto, kot — kljub vsem svojem drsenju v fikcijo — sotvorno v svetu, kot del mene. A ravno ker je del mene (ker sem jaz sam ta naš konkretni svet), je moja dolžnost, da se do nje — povsem individualno in eksistencialno odprto — opredelim.

Kaj to ni komunikacija, ni produkcija, ni ravnanje po devizi: pustiti biti? Kaj je sploh mogoče kako drugače kot opredeljujoče se komunicirati, proizvajati, pustiti biti?

2

Jeseni lanskega leta je v seriji člankov, ki jih je na zadnji strani slovenske izdaje Komunista v rubriki Namesto dnevnika pisal Miško Kranjec, znani slovenski pisatelj, tudi spis z naslovom: O nekih dvomljivih pojavih v literaturi. Čeprav je imel, kot je iz vsebine jasno razvidno, drugačne namene, je po rezultatu postal eno izmed slovenskih svetovno nazorskih — ideoloških — stališč.

Da bi zvedeli, za kakšen svetovni nazor gre, navedimo nekaj najznačilnejših stavkov: »Odtujevanje od resničnosti, od človeka in občutka popolne nesmiselnosti človekovega bivanja in vsakršne negacije vsega ne morejo roditi velikih iluzij neke prihodnosti, brez katerih se življenje ne more vzpenjati k boljšemu, popolnejšemu.« Že ta prvi navedek je nenavadno značilen. Nekoč so bili ljudje — naši predniki, med njimi tudi mladi Miško Kranjec — prepričani, da svetu vlada temeljni moralni Zakon (lahko ga imenujemo tudi Ideje-ideali), ki sicer v zdajšnosti še ni uresničen, zdaj vlada še zlo in odsotnost tega Zakona, bo pa prišel — prav kmalu — čas, ko bo zlo premagano in ko bo Moralni zakon (Dobro, Resnica, Pravica, Lepota, Človečnost itn.) uveljavljen tudi v empirični stvarnosti, ko bo torej prešel iz svoje idealitete (iz notranjosti, duše, srca Dobrega človeka) v družbeno (ekonomsko, politično itn.) realiteto. Čas dokončnega spora med Dobrim in zlim je prišel; Miško Kranjec in drugi njegovi somišljeniki so razglasili, da je temeljni pomen let med 1941 in 1945 ravno ta dokončni spor in tisto, kar je iz tega spora (ki smo ga že večkrat imenovali eshatološkega, kiliastičnega) sledilo: dokončna zmaga Dobrega (za takšno prepričanje bi lahko naštel na tisoče dokazov tako iz spisov Miška Kranjca — političnih in literarnih — kot iz drugih sestavkov drugih slovenskih političnih ter kulturnih delavcev). Zdaj pišemo leto 1969. Smo torej že več kot dvajset let po tej deklarirani dokončni Zmagi. Socialistični realizem (ali kakor ga imenujem jaz: etatistični humanizem ali etatistični subjektivizem), ki je to misel o temeljni Zmagi Dobrega fanatično vzdrževal, je danes — in že lep čas — povsem odmrl; odpovedali so se mu vsi njegovi verniki, med njimi tudi Miško Kranjec, ki je bil med njegovimi najbolj gorečimi zastopniki. Znašli smo se v dobi in v svetu, s katerim nimamo tako jasnih ideoloških odnosov, kot smo jih imeli s svetom pred letom 1941. Nanj reagiramo zelo različno. Miško Kranjec, čigar ideologija nas tokrat zanima, meni, da ta naša zdajšnost ni popolna in že odrešena, do nje je kritičen. Obnavlja — to je lepo razvidno predvsem iz njegovih literarnih spisov — predvojno situacijo, v prepričanju, da je imel tedaj človek jasno orientacijo, jasne cilje, jasne vrednote, z eno besedo jasen svet. Tedaj se je — Napredni, Dobri — človek boril za uresničitev Idej-idealov, to je temeljnega Zakona sveta; to mu je dajalo izredno trdnost. Zakaj ne bi počel tega tudi danes? Ali nam ne zagotavlja ravno ta boj bistvene kontinuitete — Pravega — človeštva? Ali nas ne postavlja v sredino svetovnega in človeškega Smisla? Ali nas takšno obujanje tradicije ne pripelje do urejenega in vsaj do neke mere zanesljivega življenja — zanesljivega vsaj glede na prepričanje, da svetu vendarle vladajo Ideje-Ideali (in je slabost sveta pravzaprav le drugostopenjska — v tem, da ti Ideali še niso uresničeni, kar pa se pravi, da prej ali slej bojo, ker morajo — po neogibnosti narave Zakona — biti)?

Do zdaj smo povzemali Kranjčev namen. Koristno in poučno pa bi bilo ugotoviti tudi dejanskost tega pomena, dejansko pomensko strukturo, ki jo ima njegova ideološka pozicija v današnjem svetu (ne glede na njen namen).

Prvo — in najpomembnejše —, kar nas opozori na temeljno razliko med namenom (obuditvijo predvojne Vere v Nekoč bo lepše) in dejanskostjo, je uporaba izraza: velike iluzije. Ti dve besedici povesta vse. Kranjčeva današnja ideologija ni več utemeljena na resnični Veri v »boljši, popolnejši« svet, na veri, ki je povsem

samoumevna — saj ji ravno njena samoumevnost, neproblematičnost, naivnost, neposrednost, preprostost daje značaj vere. Danes gre Kranjcu za potrebo po veri, za samospodbujanje (in seveda tudi pedagoško politično spodbujanje drugih; o tem lepo pričajo naslednje njegove besede: »Ne mislim, da je treba vsakršen pojav, ki se z njim ne moremo in tudi ne smemo sprijazniti, kar preganjati. Gre — vsaj večinoma — za še mlade ljudi, ki so tudi člani naše jugoslovanske resničnosti in ki smo jih morebiti v nekem obdobju preveč prepustili samim sebi in ki jim je treba zdaj pomagati, da prebrodijo krizo, ki so zabredli vanjo.«) k veri. Čeprav ravnokar navedeni stavki kažejo, da Kranjec govori, kot da bi bil povsem samoumevno in temeljno prepričan v pravilnost — RESNIČNOST — svojega svetovnega nazora, vidimo iz besedic »velike iluzije« in iz nekaterih drugih stavkov, ki jih bom še navedel, da temu ni tako. Očitno je, da se dela, kot da je prepričan. Dela se, kot da smo tukaj MI, ki smo moralno-ontološko, religiozno — dolžni pomagati tistim, ki so v zmoti; pozicija je torej na videz enaka nekdanjemu preprostemu in nekritičnemu fanatizmu, ki je natančno vedel, da ima sam ABSOLUTNO prav in da so drugi ABSOLUTNO v zmoti. Konsekvence, ki jih izvaja, so logične, dosledne in precizne v svojem dogmatičnem humanizmu. Očitno pa je, da nikakor niso tako logične, dosledne in precizne predpostavke, na katerih te konsekvence temeljijo: svetovno nazorski temelj Kranjčevega stališča. Zadnji stavek obravnavanega članka namreč pravi dobesedno: »Ker če bi bilo vse nesmisel — počemu potem še živeti v sivi brezizglednosti?« Narava tega stavka čez vse jasno kaže, da ne gre za samoumevnost vernika-fanatika, temveč za eksistencialno odločitev človeka, ki mu je nekdanja samoumevna vera padla, ki se je znašel — kot celotni slovenski intimistično naturistični humanizem — pred nevarnostjo popolnega OBUPA, pa se z voljo premaga, noče zapasti obupu in v iskanju, kako to storiti, najde za rešilno bilko nekdanjo ideologijo in jo začenja obnavljati. Pri tem pa odvrača od sebe zavest, da zdaj ne gre več za dejansko AKCIJO, temveč za igro — posnetek — te akcije, ne več za VERNIKA, temveč za masko — vlogo — tega vernika. Da pa bi to vlogo vzdržal (pred nenehno grozečim obupom kot svojo resnično eksistencialno situacijo), mora igrati fanatizem, pedagoško moralno humanistično poslanstvo, se boriti zoper deviacije in nesmisel, z eno besedo zoper vse, kar v to njegovo — navidez dogmatično, v resnici pa z dogmatizmom prevlečeno pragmatično — ideologijo ne sodi. Gre za resničen, nevaren, avtentičen spopad človeka-posameznika s samim sabo, s svojo ne(z)možnostjo preiti v novo ideologijo, v takšno, ki dogmatskega SMISLA ne bi potrebovala, ki bi lahko povsem naravno živela v svetu, ki ni logocentrični svet SMISLOV, KAPITALA, OČETA, BOGA (oziroma SVETLE PRIHODNOSTI — absolutne prihodnosti —, ki ima v Kranjčevem primeru funkcijo Boga), IDEJ — IDEALOV, DOBREGA, RESNICE, UMETNOSTI ipd. Notranji spopad v Mišku Kranjcu je avtentičen, ni pa avtentično njegovo razreševanje: to razreševanje je, kar smo — upam — dovolj jasno pokazali, hiperideološko v povsem konservativnem pomenu besede (v nemočnem in iz osebne stiske porojenem obnavljanju nekdanje, pretekle zgodovinske situacije in strukture).

To navidezno — in žal že kot farsa igrano — mesianstvo mora dobiti (in je dobilo) svoje konsekvence tudi na področju umetnosti; naravno, saj je Miško Kranjec poleg tega, da je ideolog (politik-ideolog) tudi literat. Literaturo, ki ne sodi v njegov (obnovljeni predvojni) horizont, je dolžen (ponavljam, to svojo dolžnost igra) razkrinkati kot NERESNICO, kot ANTIČLOVEŠKO in — to je samo izvedba — ANTISOCIALISTIČNO dejanje (ker mu je socializem sinonim za človeško in resnično). Svojo individualno oziroma grupno osnovo (grupno v pomenu tega, da gre za vrsto predvojnih avtentičnih humanistov, ki se v povojnem svetu niso znašli in so zapadli ogroženosti od Obupa, Strahu, Osamljenosti, Nesmisla itn.; ta vrsta, ta grupa je pravzaprav celotno obdobje — ali makrostruktura, kot temu pravim jaz — v povojni slovenski literaturi, obdobje, ki se podaljšuje že od 1950. leta v dandanašnji) ideološko-mistifikativno, brez opolnomočja, zasebno ali zasebno-grupno — razširja na komuniste oziroma na partijo, ki jo prav tako vrača na njen nekdanji — in danes že preseženi — pomen Historičnega, mesianskega, Absolutno resnico nosečega, Poslednji boj bojujočega, na Zgodovinsko-nadzgodovinsko svetovno odločitev v boju med Dobrim in zlim odgovornega subjekta. Funkcionalizacija, diferenciacija, demokratizacija, laicizacija (odpoved SAKRALNI naravi partije kot Partije), to so zanj tuji ali nesprejemljivi pojmi. Njegova osebno-zasebna pozicija mora biti (dela pa se, kot da je) pozicija partije in ta partija se mora — prek živih konkretnih ljudi, njenih članov — boriti zoper vse, kar je Kranjčevemu logocentrizmu (oziroma kot bi rekel jaz — le da je moj pojem ožjega značaja —: slovenski tradicionalni megastrukturi) tuje. Zato ta skriti in v intimnosti avtentični skeptik ter razočaranec vihti za svojo pozicijo mnogo prevelik meč. Poziva na mesianski, moralno v BITI upravičeni BOJ zoper sebi tuja stališča, ta sebi tuja stališča pa ne gleda v tisti luči, v kateri ta stališča gledajo sama sebe, ali pa v tisti, v kateri jih je mogoče — ter treba — gledati s stališča ZGODOVINE, temveč jih vidi takšna, kakršna se kažejo njemu, kakršna bi bila zanj, če se ne bi odločil za svojo obnovitev križarske vojne. Takole pravi: »Toda komunisti se ne smemo in ne moremo sprijazniti s pojavi, ki so tuji socialistični miselnosti: bolno odtujevanje in skrajna odtujitev od življenja, od človeka, občutek osamelosti, zagatnost nesmiselnosti človekovega bivanja in početja, misel o banalnosti vsakdanje resničnosti... popolne plehkosti in praznine...« Vsi ti pojavi — eksistencialije in eksistenčne situacije — v resnici niso tisti drugi svet in literatura, ki jo Kranjec zanika, temveč so pojavi znotraj klasičnega humanističnega sveta: so ravno pojavi razkroja tega humanističnega sveta, situacije in strukture humanistov-subjektivistov, ki se ne morejo (iz takšnih ali drugačnih vzrokov) odpovedati svoji pretekli ideologiji, svojemu nekdanjemu odnosu do sveta, dejanski zgodovinski svet pa jim je to ideologijo in ta odnos dezavuiral, razvrednotil, polomil. Tako ohranjajo na eni strani ideološke predpostavke Dobrega, Zakona itn., na drugi strani pa — kot živi in občutljivi ljudje — v te predpostavke ne verujejo več, čutijo — eni temno, drugi zelo jasno —, da so to res predpostavke, a trpijo (priznam, da lahko zelo trpijo), ker se tem predpostavkam niso zmožni odpovedati. Rezultat je znan (ravnokar ga sam natančno preučujem v zvezi z najnovejšimi pesmimi Lojzeta Krakarja, ki je bil od vseh zares uglednih in legitimnih tradicionalnih humanistov — Mejaka itn. — zmerom, danes pa še najbolj — cenjen za enega najbolj značilnih HUMANISTIČNIH pesnikov): humanisti-intimisti se nahajajo na robu svoje eksistence, predmet njihovega doživljanja (čustvovanja in rezoniranja) ter pisanja je natančno to, kar Miško Kranjec tako ogorčeno odklanja: osamelost, odtujitev od življenja, občutek nesmiselnosti človeškega življenja, občutek praznine ipd.

Eksistencialna situacija in struktura, ki jo Kranjec odklanja, je v bistvu njegova osebna situacija in struktura. Krakar, Menart, Kovič, Minatti in vrsta drugih jo jasno sprejemajo nase. Kranjec je noče.

Vrača se v preteklost, zapušča intimistični humanizem (svojo avtentično resnico) in rekonstruira socialnega: humanistično tradicijo. Zato je razumljivo, da vzklika ljudem, »ki še niso zgubili vse vere v življenje« (in ravno s tem stavkom znova dokazuje, da je to njegov intimni problem; ali ne nosi eden od njegovih romanov naslova Zgubljena vera, ali ni ta vera nenehna tema njegove literature — in, navsezadnje, ali ne govorijo o veri največ, naravnost manično, ravno tisti, ki je nimajo in bi si jo radi ponovno pridobili?): naj »se vendarle spoštljivo odkrijejo pred umetnostjo, kateri naj bi po svoje seve služili z vsem srcem in poštenjem, kakor so to po svoje počeli predniki«. Priznava eno samo umetnost: tisto, ki obravnava človeka tako kot ga on sam, tisto, ki ima enake namene kot on sam (namen humanizacije v povsem določenem, zgodovinsko omejenem — tradicionalnem smislu). Ker hoče to — svojo — umetnost rešiti pred razvrednotenjem, v katerega sama ne le sili, temveč je že zagazila do vratu (a razvrednotila se je sama, niso je drugi — to lahko dokaže brez števila primerov in analiz), izenači svoje pojmovanje umetnosti z UMETNOSTJO KOT TAKO in poziva vesoljni svet, naj to — VSESPLOŠNO — umetnost tudi obrani: »In treba je, da rešujemo in rešimo umetnost pred popolnim razvrednotenjem«. To je »naloga« vseh, tako »nas komunistov« kot vseh drugih, »vseh, ki še ta dan verujejo v sveto poslanstvo umetnosti« (to sveto poslanstvo pa je sveto natančno v tistem pomenu besede, o katerem smo že govorili: gre za sakralno pojmovanje tako Historičnega subjekta — Partije —, kot sveta, ki se iz zdajšnjega, empiričnega, banalnega, slabega ravno z akcijo — POSLANSTVOM Historičnega subjekta in UMETNIKOV spreminja v RESNIČNEGA, LEPEGA, DOBREGA, ČLOVEŠKEGA: v SAKRALNEGA).

3

Na koncu je potrebna še konfrontacija med mojo eksistenco-ideologijo in Kranjčevo eksistenco-ideologijo.

Vzpon socialnega humanizma sem doživljal tudi sam. Kot otrok — vendar duševno že razvit — sem participiral tako na idejni kot na čustveni vsebini sintetizirajočega humanizma, tistega namreč, ki se mu je za določen čas posrečilo spojiti Zgodovino, Naturo, Posameznika, Družbo, Notranjost, Akcijo, Čustvo v eno celoto in enoto: v Totalnega človeka. Dejavno in po srcu sem živel njegov vzpon, vendar sem živel in doživel tudi njegov zlom. Njegov zlom ni bila moja privatna stvar (čeprav tudi: boleče osebna, če hočete tudi družinska), temveč zgodovina celotnega naroda, ki mu pravimo slovenski narod. To je dokumentirano z usodami in doživetji živih konkretnih ljudi, to je zapisano v slovenski literaturi kot opisovalki in pričevalki povojnega življenja.

Zlom socialnega humanizma je povzročil hudo krizo v celotni družbi, posebno pa med mladimi ljudmi, ki sem jim tedaj (recimo okrog 1950. leta) tudi sam pripadal. Vsi smo iskali rešitve. Tako Miško Kranjec kot jaz. Vendar vsak v svoji smeri. Kranjec se je z romanom Zemlja se z nami premika, z Macesni nad dolino in drugimi teksti »pobral« in tako rekoč »očistil« za »grehe«, ki mu jih je javnost zamerila v dobi socialističnega realizma: »pobral« se je tako, da se je vrnil k svojemu viru: k Zemlji, k Dobremu malemu človeku, k skromni Ljubezni, h krhki Notranjosti, k otroški Veri. Potrebna bi bila seveda natančna analiza njegovih romanov in novel, ker šele s to bi lahko zares dokazal svojo tezo: da ta vrnitev ni bila »pristna« (upam, da bom takšno analizo lahko kmalu opravil). Že pred to analizo pa lahko z vso argumentiranostjo trdim: slovenska družba v celoti ni šla po poti, ki jo je ideološko propagiral Kranjec, se pravi, ni se vračala k socialnemu realizmu, ni se otresla družbeno-političnih »ekscesov« socialistično realistične ali »birokratizirajoče se« dobe s tem, da bi se vrnila k »čistemu« realizmu ali takšnemu »socializmu«, o kakršnem se je sanjalo pred vojno, temveč je šla po poti, ki jo je v literaturi 1951 odprl Edvard Kocbek (s Strahom in pogumom, tem tekstom, s katerim je ravno Kranjec najostreje politično in ideološko — svetovno nazorsko — polemiziral in to v imenu čistega socialnega realizma), na splošno družbenem planu pa po poti pluralizacije, atomizacije, intimizacije, ekonomizacije, institucializacije itn., po poti, ki se je s stališča »čistega« socialnega humanizma zdela »čista« odtujitev od vsega pristno človeškega: po poti reifikacije.

Tu je razlika med Kranjčevo in mojo eksistenco-ideologijo. On še danes — ob majhnih prilagoditvah — vztraja pri stališču, ki ga je začrtal po letu 1950, jaz pa sem potoval z našo družbo in literaturo vred naprej po tisti poti, po kateri sta šli: po kateri je šla zgodovina. S Kranjčevega stališča to ni »naprej«, temveč »nazaj«, v »razkroj«, v nihilizem, v razčlovečenost, v konec umetnosti, v smrt. Tako se ta pot tudi kaže zavesti - očem, ki še niso prekinile s socialnim in drugimi tradicionalnimi oblikami humanizma. Sam pa sem prepričan, da ta »naprej« sicer ni »naprej« v Nebo in Paradiž, je pa pot, na kateri lahko ljudje prav tako živimo, kot smo doslej, pot, ki se ji ne moremo umakniti, pa čeprav bi še tako želeli (ker je zgodovina - usoda), pot, ki se ji je treba prepustiti, odkrivati, kaj je in se s svojo — v tem svetu tako minimalno — svobodo skušati v njej udomiti. Saj — ali je kakšen drug svet lahko naš dom? Ali ni največja in tragična pomota iskati svoj dom v ideologiji, ki je idologija, se pravi misel-vera-pričakovanje-iluzija, ki si želi drugačnega sveta, takšnega, kakršen bi bil po naših intimnih predstavah najlepši? Vem, da je velika muka živeti z Ideali-Vrednotami, zraven pa ne videti jih v stvarnosti realizirane. Vendar — tako se sprašujem — ali ni morda napaka v Idealih, v njihovi produkciji, v zavesti, ki jih — še — goji? Pristanimo na podatek očesa, ki pravi, da je cesar gol in skušajmo normalno živeti tudi v očigled golemu cesarju; od namišljenih oblačil nimam in ne morem imeti nič.

In tu se začenja moja eksistenca-ideologija: prepričan sem, da se je še zmerom koristno prizadevati (recimo celo: boriti) za podobo, kakršno sem razložil, ker to vodi k identiteti med zavestjo in bitjo, k razideologiziranju sveta v posebnem pomenu te besede: k temu, da ljudje ne bodo trpeli v nerazrešljivem nesoglasju med sabo (svojo notranjostjo) in svetom; vodi k funkcionalizaciji, normalizaciji, laicizaciji sveta, k različnim družbenim oblikam, katerih nesoglasje s svetom, ki je »pod« njimi, se bo morda še pokazalo (zato so potencialno ideološke), danes pa pomenijo učinkovitejše in primernejše sozvočje s svetom.

Svet sovraštva

NIKO GRAFENAUER

Nova pesniška knjiga Daneta Zajca Ubijalci kač* vsebuje nekatere značilnosti, ki zelo nedvoumno opredeljujejo človekov položaj v svetu, s tem v zvezi pa tudi položaj poezije kot posebne spoznavalne strukture, v kateri je ta položaj opisan in razodet. Zato velja vsebino in pomen teh značilnosti posebej premisliti, kar je predvsem namen pričujočega kratkega zapisa o tej Zajčevi zbirki.

Za izhodišče našega razmišljanja vzemimo naslednjo pesem iz cikla Sončni ostriž:

Ni reči, ki bi bila tvoja. / Reci skali, naj bo tvoja, in skala ti bo / izpovedala, kako te sovraži. / Reci meglam svoj ljubim / in megle te bojo prezirale. / Objemi suho drevo z rokami, / ki so preperele od prekletstva samote / in suho drevo se ti bo smejalo s posušenim glasom. / Potem se ulezi med kamenje / in reci kamnu pod svojo glavo / Brat. Sam sem kot ti, moj brat. /

Ampak ko boš to rekel / boš začutil v ustih slino laži. / Zvedel boš, da kamen ni tvoj brat. / Ker kamen ima sebe. / Zato ni samoten. /

Ti pa si votel nič, po katerem se sprehajajo / želje, misli, ljubezni / in sovraštva. / Ti si samemu sebi rabelj. / Zato te stvari sovražijo. / Zato pogoltni svoj lažnivi jezik. /

Takšno občutje sveta in človekove usode v njem je v zbirki in sploh v celotnem Zajčevem eksistencialnem izkustvu temeljno. Svet, s katerim se srečujemo v navedeni in še v vrsti drugih pesmi iz te zbirke, je tak, da človeka neprestano izdaja in mu ne nudi nikakršnega zavetja. To je svet, ki stoji sam zase in je samozadosten, v nasprotju s človekom, ki je »votel nič« in zato ne more biti nekaj celovitega in samemu sebi zadostnega, marveč ga označuje neko usodno manjkanje, ki se izraža na način »želja, misli, ljubezni in sovraštva«. Vse te eksistencialije so namreč intencionirane na nekaj, kar je zunaj tega niča in kar ta nič dopolnjuje in presega. Ta intencionalni korelat pa je svet, vendar svet brez človeka, torej svet, ki biva sam po sebi in za sebe in je potemtakem nekaj absolutnega. Tako se namreč zdi na prvi pogled. Človekovo bratstvo s tem svetom je nemožno, saj ni med njim in svetom nič povezujočega. Hkrati pa je navidezna samozadostnost sveta tista poglavitna lastnost, spričo katere človek sploh lahko občuti svojo insuficientnost. Če torej skušamo ta odnos razmisliti do kraja, pridemo do naslednjih ugotovitev: svet je razpolovljen na vse in nič, na polnost in nezadostnost, na stvari in človeka. Ta dihotomija je za Zajčevo poezijo, kot ugotavlja že Taras Kermauner, temeljna in tipična. Reč se postavlja nasproti človeku kot nekaj absolutnega in hkrati nedostopnega. Zato svet za človeka ni nekaj razpoložljivega, kot se to kaže kartezijanski misli, marveč je povsem zatemnjen in neprosojen, upira se vsakemu poskusu, da bi subjekt prodrl vanj in s tem porušil njegovo integriteto. Tako vsaj na videz.

Nahajamo se torej v takšni situaciji sveta in človeka, ki jo poznamo že pri Sartru in pri Camusu. Na eni strani imamo človeka, ki hrepeni po domačnosti, po smislu, s katerim bi si lahko podredil svet, ga uredil po svoji podobi in si s tem zagotovil takšen eksistencialni položaj, ki bi mu omogočil objektivizacijo njegove resnice, za katero vemo, da je resnica niča. Na drugi strani pa stoji svet stvari, res individuationis, ki eksistira neodvisno od človeka in njegovih potreb, zato učinkuje tuje in, kot ugotavlja Zajc, sovražno. Odtod tudi izvira pesnikovo vztrajno ponavljanje človekove osamljenosti, ki je posledica ne samo subjektove nemožnosti, da bi navezal avtentičen stik s stvarmi, marveč tudi nemožnosti, da bi tak stik navezal s sočlovekom, ki je potemtakem s stališča subjektove evidence sveta potisnjen v območje res individuationis. Socialne relacije s svetom so torej pretrgane na isti način, kot to poznamo že iz Camusove opredelitve gnusa oziroma doživetja absurda, ki ga je avtor Mita o Sizifu opisal s prispodobo človeka v telefonski govorilnici ali obraza v ogledalu. Komunikacijo kot socialno razsežnost bivanja blokira ne-človeška komponenta v človeku, ki ga z vidika subjekta identificira z zaprto stvarjo. Kako se to razodeva v Zajčevi poeziji, nam zelo razvidno kažejo naslednji verzi iz pesmi Seme zemlje:

Lahko se ti zgodi, da se boš vrnil v svoj kraj. / In da boš na cesti srečal prijatelja. / In se ti bo zgodilo, da bo tisti, ki ga boš poklical, / nosil tuj obraz / in pozdravil tvoje ime z zagonetnimi besedami: / Poznali smo to čudno rožo. /

Ti verzi zelo nedvoumno govorijo o nemožnosti medsebojnih komunikacij, ki je posledica dejstva, da med človekom in človekom, med subjektom in stvarjo ni povezujočega vmesnega člena, na podlagi katerega bi se bilo mogoče sporazumevati. Religična formula je izgubljena, ni več substance, ki bi povezovala svet v celoto in ki bi omogočala človekov avtentični stik s stvarstvom. Vendar pa ne moremo prezreti neke bistvene posebnosti, ki označuje situacijo navedenih verzov. Subjekt, recimo mu lirični subjekt, spoznava in razpoznava svet okrog sebe in skuša navezati stike z njim, vendar pa se izkaže, da ta njegova akcija in trud ne najdeta ustreznega odziva v svetu in zato izgubljata svoj pomen. Ali z drugimi besedami povedano: lirični subjekt ima nekakšno nadzgodovinsko vedenje o svetu, ki pa se zanj izkaže, da ga realno ni mogoče verificirati. Pojmi kot so »svoj kraj«, »prijatelj«, »brat« itd. so nomena tega nadzgodovinskega vedenja in razodevajo, da subjekt, ki je »votel nič«, vendarle razpolaga z določeno zavestjo o svetu, z nekakšnim »spominom« na svet, ki je bil razpoznaven in se je v njem v resnici počutil domačega, torej na svet, ko so besede imele svoj avtentičen in samoumeven pomen. Na tem »spominu«, ki ima svoj izvor zunaj opisanega razkola sveta, temeljijo tudi njegove »želje, misli, ljubezni in sovraštva«, se pravi vsa njegova aktivnost, tudi poimenovanje in klicanje stvari. Vsa ta aktivnost je že a priori obsojena na neuspeh. Vendar pa se zdi, kot bi se ta apriornost subjektu nekako zakrivala, saj jo ves čas skuša premagovati. To pa pomeni, da je ta tako imenovani »spomin« toliko močan, da zmerom znova v njem budi po-

* Dane Zajc: Ubijavci kač, Znamenja, izdala založba Obzorja, Maribor, 1968.

trebo po vstopu v svet, ki ga želi humanizirati. V konfliktu s svetom, ki sam po sebi nima nekih višjih potreb, zato tudi ne more občutiti svoje insuficientnosti, se subjektu razodeva njegova polnost in nepremakljivost, medtem ko sam nasprotno občuti lastno nepopolnost in nemoč. Tako je očitno insuficientnost oziroma neuspešnost subjektove akcije, ki je hkrati izraz in temelj te nezadostnosti, s stališča omenjenega nadzgodovinskega vedenja o svetu tista eksistencialna razsežnost subjektovega bivanja, na osnovi katerega je mogoče govoriti o njem kot o »votlem niču«.

Tu pa se seveda začnejo nakazovati nekatera zanimiva razmerja, ki so posebnega pomena za razumevanje Zajčeve ontologije. Znajdemo se namreč v tipični metafizični antinomiji, ki jo bomo skušali opisati z naslednjima dvema premisama:

prva premisa: svet je vse in človek je »votel nič«,

druga premisa: človek razpolaga z nadzgodovinskim vedenjem o svetu, spričo katerega mu je omogočena akcija, ki v njej spoznava svojo breztemeljnost, hkrati pa ta akcija pomeni tudi utemeljevanje samega sebe in svoje breztemeljnosti, se pravi nihila v svetu.

S to drugo premiso pa je seveda že načeta navidezna samobitnost in avtonomnost sveta in stvari, saj opisani subjektov napor že pomeni njihovo antropomorfizacijo in humanizacijo. Zato ima tudi reakcija tega sveta na človekovo vsiljevanje docela antropomorfen značaj, ki se kaže v tem, da reagira nanj s čustvi, kakršnih sam po sebi nima in jih tudi ne more imeti. Zajc namreč pravi: »Reci skali, naj bo tvoja, in skala ti bo / izpovedala, kako te sovraži. / Reci meglam svoj ljubim / in megle te bojo prezirale.« Itd.

Človekova ljubezen, ki je izraz in posledica nadzgodovinskega vedenja o svetu in ki v konkretnem svetu spričo subjektove insuficientnosti dobi povsem nihilistično vsebino in pomen, je torej na vsakem koraku poplačana s sovraštvom. Če je torej ena bistvenih konstituant objektivnega sveta tudi sovraštvo, potem ta svet ne biva samobitno in neodvisno od človeka, kot se nam je zdelo na začetku, marveč se odziva nanj s sovraštvom. S tem pa se Zajc oddaljuje od Camusovega in Sartrovega eksistencializma in se močno približa tradicionalni humanistični predstavi o svetu in človeku.

Če je namreč edino, kar človeka povezuje s svetom, nič, in je sovraštvo posledica dejstva, da je človek nosilec in uveljavitelj nihila v svetu, potem to pomeni, da stvari in subjekt vsak po svoje particirajo na niču, način te participacije je na eni strani ljubezen, na drugi pa sovraštvo. Ali drugače povedano: človek kot nosilec niča ne more realizirati v svetu svoje nihilistične ljubezni, ker se ta odziva nanjo tako, da človeka, nihil, izmetuje in ga odklanja. Reč in subjekt sta torej med seboj v nekem posebnem odnosu, v katerem drug drugega blokirata. Ta blokiranost, ki povzroča razpolovljenost sveta, pa pomeni, da je bit, ki bi povezovala svet v celoto, skrita in zatajena. Emanacija te skrite biti je ljubezen oziroma tisto nadzgodovinsko vedenje, v imenu katerega subjekt skuša doseči svojo totalizacijo in to s tem, da svet antropomorfizira. Vendar pa je realni učinek prav nasproten, saj se ljubezen potrjuje per negationem, se pravi s sovraštvom in bit z ničem. Torej je absolutnost vsega, to je objektivnega sveta, utemeljena na absolutizaciji subjekta (niča) in s tem seveda že tudi relativizirana; svet je zato le navidezno vse in subjekt le navidezen uresničevalec niča, saj ga uresničuje v imenu ljubezni. Resnica biti je torej nerazvidna, saj ne omogoča enotnosti sveta in človeka, marveč ju prav nasprotno razdvaja. Zgodovinska resnica pa je resnica te razdvojenosti.

Bit je potemtakem odsotna in prav zato zahteva svojo realizacijo. Ljubezen je tista njena razsežnost, zaradi katere subjekt stopa v akcijo. Humanitas je tedaj njegovo temeljno socialno vodilo. Zaradi človekove insuficience, ki se kaže v tem, da mu bit ni neposredno dostopna, saj je sicer ne bi bilo treba uresničevati, je brezplodna in nihilistična tudi akcija sama, v kateri se razkriva, da svet ni mogoče humanizirati. In vendar se subjekt skuša zmerom znova univerzalizirati in zmerom znova okuša svojo nemoč. Odtod tudi izvira Zajčevo spoznanje, da je človek, kot pravi v na začetku citirani pesmi, »samemu sebi rabelj«, da ga »stvari sovražijo« in da govori z »lažnivim« jezikom.

To je vsekakor temeljna in dosledno izpeljana misel te poezije, ki predstavlja nasprotje in zanikanje hiliastične vizije humanizma, a vendar prav s tem zanikanjem, kot se bo pokazalo, na poseben način participira na njej.

Vprašati se namreč moramo, kakšen pomen ima v Zajčevem pesniškem svetu pojem humanitas. Ugotovili smo že, da se subjekt odpravlja v osvajanje sveta v imenu tega humanitas, v njegovem imenu antropomorfizira stvari in pojave, vendar pa ga te stvari in pojavi prav zato še isti trenutek in v imenu istega načela tudi že »izpljunejo« in izničijo. Subjekt torej ni apriorni nosilec niča, saj se v njem »sprehajajo želje, misli, ljubezni in sovraštva«, nič se realizira šele z njegovo metafizično akcijo, ki pomeni uresničevanje biti. In tu smo pri viru celotnega problema. Subjektova akcija, ki izvira iz potrebe po polnosti bivanja, namreč vodi v njegovo samouničenje. Vendar pa to pomeni, da se z njegovim uničenjem pogreza v nič tudi svet sam, ki je po njem sploh utemeljen. Sub-iectum je torej v tem svetu še zmerom nosilec in uveljavitelj humanitas, se pravi potrebe po uresničevanju človeškega bistva v njem. Rekli smo že, da so cilj tega uresničevanja predmeti in pojavi, a ne na način njihovega podrejanja človeku, se pravi na način volje do moči, marveč na način človekove podrejenosti oziroma podobnosti stvarem, saj subjekt v njih vidi uresničeno suficientno bivanje. V osnovi pa je stvar vendarle ista.

V pesmi Kralj mrtvih pesnik to izraža takole:

Tisti, ki so živi, ležijo na trebuhih in si želijo, da bi bili / podobni mrtvim. Privzemajo podobe predmetov / okoli sebe, ampak predmeti jih izdajajo in kažejo nanje / s tiho prekanjenostjo izdajavcev in zarotnikov. /

Predmeti sami po sebi ne poznajo metafizične razsežnosti bivanja. Kot taki so samozadostni. A že se tu pojavi subjekt, ki ne biva na način samoumevnosti in samozadostnosti, zato vidi možnost za dosego te polnosti v identifikaciji s predmeti. Vendar pa je takšna identifikacija zgolj fikcija, saj je sestop iz ontoloških v ontične relacije bivanja za subjekt realno nemožen. Posledica tega je, da se subjekt čuti izdanega in prevaranega od predmetov, s tem pa seveda že tudi ukinja samozadostnost in samoumevnost njihovega bivanja, saj jim pripisuje lastnosti, ki so značilne za svet po človeku, se pravi za humanistični svet. Nihil, katerega nosilec je subjekt, potemtakem reflektira v stvareh in pojavih, ki ga vračajo k njemu samemu. Skrita bit, katere emanacija je ljubezen, to je predajanje svetu, je v luči tega spoznanja torej samo senčna stran niča, katerega emanacija je sovraštvo, ali povedano s Heideggerjevimi besedami: nič je »pajčolan biti«. Gre torej za obrat v istem.

Tudi humanitas se v takšnem razklanem svetu spreminja v svoje nasprotje, namreč v razčlovečujočo, postvarjajočo dimenzijo bivanja. Humanitas se torej v humanističnem svetu, katerega sub-iectum je človek kot nosilec niča in s tem zastiralec biti, pojavlja per negationem. V območju takšnega sveta je človekova aktivna eksistenca ves čas nekaj

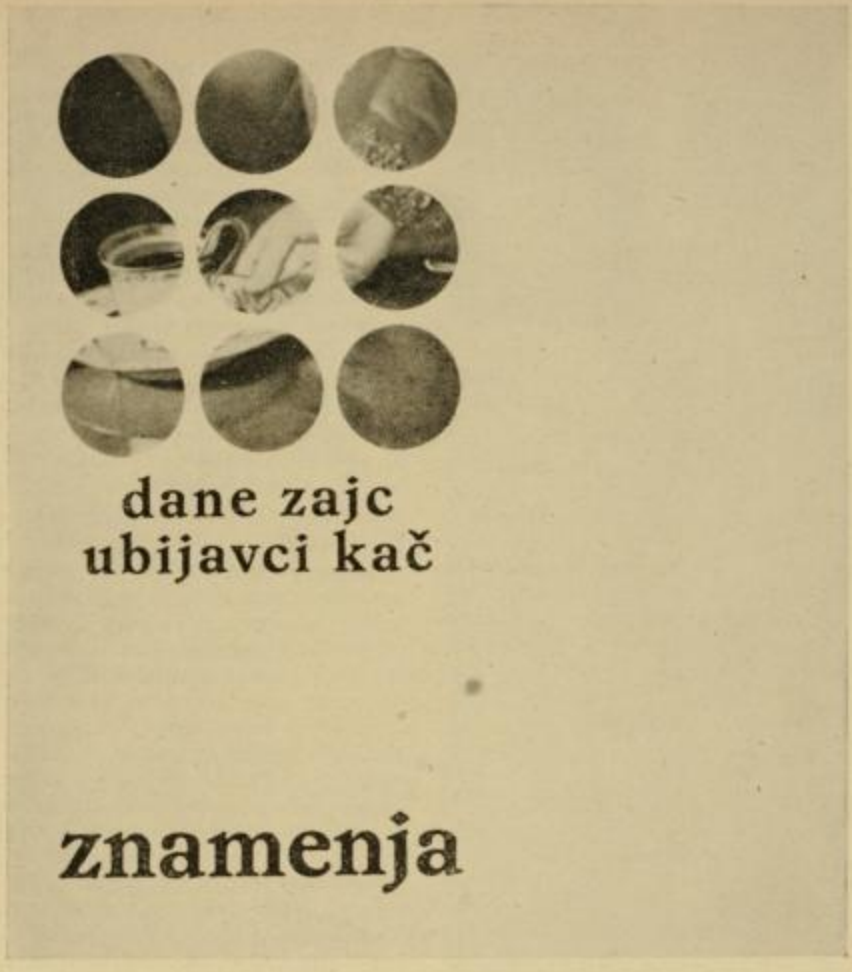

DANE ZAJC: knjiga poezije

trpnega, saj neprestano doživlja svojo blokado. To je tudi vzrok, da se nam Zajčev človek, ki nastopa v tem svetu, razodeva kot pasiviteta, saj svoje akcije ne more uresničiti na absoluten in definitiven način, marveč se mu le-ta ves čas spreminja zgolj v intenco, v hrepenenje po identifikaciji s svetom. Skozi ta status quo se namreč šele lahko razodeva resnica humanističnega sveta, se pravi resnica njegove razklanosti oziroma niča, zakaj totalna aktiviteta bi pomenila za subjekt smrt, s katero bi njegovo hrepenenje po vstopu v svet stvari doživelo svojo izpolnitev, hkrati pa bi pomenilo tudi likvidacijo niča in biti. Zato je vsebina Zajčevega pesniškega sveta v razpetosti med živim in neživim, med akcijo in smrtjo, med ničem in totaliteto. Samo v območju takšnega sveta pa je tudi možna poezija kot razkrivanje njegove resnice. Situacija poezije je zato zmerom metafizična.

Zajčeva nova poezija se torej še zmerom pojavlja v okviru nomena poiesis, ki označuje vizionarno transcendentalno produkcijo resnice biti. To pa z drugimi besedami pomeni, da je v imenu biti vizionarno zavezana razkrivanju niča, ni pa hkrati že tudi atranscendentno bivanje tega niča. Odtod tudi njena metapasiviteta, ki se izraža v vizionarnosti, v upesnjanju razkola sveta, ne pa v sestopu vanj, kar skuša doseči tako imenovana »reistična poezija«, niti v njegovem navideznem premagovanju, kar je lastnost optimistične humanistične poezije. Zajc ostaja nekje na sredi: ne more se docela zavezati niti Reči niti Subjektu, niti objektiviteti niti subjektiviteti, niti zmagi niti porazu. Takšna pa je nemara usoda sleherne poezije.

Brž ko bi namreč poezija kot logos, kot ubesedeno prikazovanje resnice biti, postala čista aktiviteta, bi se spremenila zgolj v funkcijo niča. To pa pomeni, da ne bi več skušala odgrinjati »pajčolana biti«, se pravi da ne bi več iskala metafizičnih relacij z bitjo, marveč bi v celoti participirala na niču in ga tudi pesniško uveljavljala s tem, da bi lirični subjekt izenačila s stvarjo, kot to dandanes skuša storiti »reistična poezija«. Takšen pesniški napor pa seveda tudi v logos, v besedo kot posebno strukturo participacije na biti, vnaša določene prvine, ki jo destruirajo, zato takšno ustvarjalno prizadevanje predstavlja avtodestrukcijo poezije, s tem pa seveda tudi avtodestrukcijo subjekta samega, torej dosledno likvidacijo subjekta kot temelja sveta in definitivno uveljavitev njegove breztemeljnosti. Zametke te avtodestrukcije, ki dandanes pomeni novo fazo v našem pesniškem dogajanju, lahko opazujemo tudi v Zajčevi poeziji, kjer je subjekt še na poti k Reči in identifikacija z njo še ni realizirana tudi v logosu.

Premišljevanje o tem, kako ti procesi potekajo v naši najnovejši poeziji, do kakšne mere subjekt opušča svojo stoletno formo in kakšne posledice ima to za usodo poezije kot poiesis, si bomo prihranili za prihodnjič. Vendar pa že iz obravnavane strukture Zajčevega pesniškega sveta lahko vidimo, da so ti procesi docela naravna in predvsem dosledna radikalizacija določenih komponent, ki so tu prisotne, zato lahko o teh procesih govorimo kot o realnih in neogibnih konsekvencah dosedanjega razvoja pesništva in pesniške besede.

Komentar k zagrebški razstavi[1]

TOMAŽ BREJC

»L'art robuste seul a l'éternité.«

Če za začetek uporabimo ta Gautierjev verz in ga nekoliko po svoje prevedemo, nam bo izraz »robuste« pomagal k opredelitvi (na tej stopnji še vedno literarno svojevoljni) materialov, ki jih uporabljajo Matanovič, Nez in A. in T. Šalamun za izdelavo svojih objektov in ambientov; ugotoviti smemo, da ponovno oživljajo »romantični materiali«: seno, opeka, lesna in železna volna, pa tudi materiali, ki jih šele krajši čas udomačujemo: penasta guma in tekson. Realizacije objektov in ambientov so povečini sama mejna dejanja — interpretacijski okvir je s tem ponovno razprt in ni načelno deklariran samo s pojavo »romantičnih materialov«, temveč je tudi drugače stopnjevan; na voljo nam je več kritičnih jezikov, od običajnega kritičnega slovarja, zapolnjenega z eksistencialnimi termini, pa vse do »diskretne ontologije«, ki jo moremo po M. Benseju[2] uvrstiti v logično semantični krog tematike biti. Da je prva razstava[3] pred dobrim letom v ljubljanski Moderni galeriji nenadoma in surovo prekinila udobje zdolgočasene in sterilne, netematizirane kritike, je bilo videti tudi po medlem odzivu, kjer je komaj razvidna, že zdavnaj pozabljena senzibilnost kritičnega jezika dosegla ničelno točko — namesto dejanske tematizacije je vzcvetela pedagogija in upanje »o izčiščenju«, položeno nekam v povsem nerazvidno bodočnost. Seveda bi morala tematizacija kritičnega jezika zožiti tudi razsežnosti nedejavnega »estetskega« odnosa kritičnega jezika do umetniškega objekta. Značilno pa je, da se je namesto tega šablona nekakšne priročne, časopisne estetike, kakršna je bila v uporabi tudi v zvezi s to prvo razstavo, skrčila na minimum in ohranila le nekaj terminoloških značilnosti. Tako je bilo seveda povsem razumljivo, da je prva razstava te skupine ostala nekako neopredeljena. v brezzračnem prostoru ohranjena tvorba, ki ji ustaljene navade niso mogle nuditi nikakršne opore — na vso srečo, toliko naj nam bo dovoljeno zagotoviti sedaj, zakaj pozneje se je pričela hermetična pozicija odpirati in smo bili prav ob prehodu leta priče nekaterim dogodkom[4], ki nas vztrajno spominjajo na oživljeno »iskanje« v slovenskem prostoru izgubljenih in pozabljenih oblik.

Obenem je postalo jasno, da je struktura likovnega jezika potrebna sama po sebi natančnih obdelav, ne le kot bojno polje neprestane »interpretacije«, temveč tudi načrtne observacije. Postopek se je pričel najprej z spekulativnim razdorom poprejšnjega jezika na področju kritike (to je bilo deloma razvidno v uvodnem tekstu prospekta prve razstave), jasne pomenske meje in metode transparence pa je dosegel s sistematično obdelavo semantične strukture likovnega jezika[5] pozneje, ko se je že zvrstilo nekaj razstav te skupine. S tem je »nova senzibilnost« prvič dobila ustrezni kodeks kritičnega jezika, obenem pa se je učinkovito uveljavila strožja diferenciacija interpretacijskih metod in ponovno so oživele metode observacije. Razstave, ki so sledile v pomladi in jeseni lanskega leta, so polagoma izpolnjevale oba nivoja dogajanja — pričujoča razstava v Zagrebu pa pomeni izjemno dejanje. Razlogi so dovolj učinkoviti: razbit je pri nas naravnost mitiziran »kompleks opusa« (ustrezni izrazi: »izčiščenje forme, izpiljenost izraza, domišljenost kompozicije, pretanjen posluh za likovno govorico« itd.); znova je postavljena zahteva — sedaj jo je mogoče tudi logično pričakovati — o spremembi kritičnega jezika z ozirom na novo strukturo umetniškega medija in pozicijo, ki si jo je ustvaril; transparentnost na nivoju eksistencialne terminologije je sicer mogoča (dialektični prostor razmerij, ki jih ustvarjajo tehniške strukture nove realnosti, novega konstruktivizma, objektivizma, in romantični materiali, alienirani in avtentični materiali — found art, arte trovatta, arte povera), vendar zahteva izjemno previdnost in sistematično izvedeno metodo observacije. Običajna komparativna metoda, ki se je po navadi spremenila v ugotavljanje retardacij, je sedaj v zanimivem položaju: poleg nemških skupin, zlasti Josepha Beysa in Wolfa Vostella[6], ki je nekatere podobne objekte razstavljal strogo v okvirih happeningov in posameznih časovno prav tako omejenih in nikakor ne galerijsko postavljenih oeuvres ouvertes, ki so povečini datirani v prvo polovico šestdesetih let, moremo z edino trezno upravičenostjo komparirati zagrebške objekte in ambiente z deli arte povera in z delovanjem kiparjev, ki so ustvarjali v okviru šole St. Martin's.[7] Na prvem mestu moramo omeniti Richarda Longa s serijo »plastik« v naravi z naravnimi materiali, vse in situ v širšem okrožju Londona, Brucea McLeana, Barryja Flanagana, Rolanda Brennerja in Roelofa Louwa; pred pričujočo razstavo bi mogli poudariti vpliv italijanskih kiparjev, zlasti Pascalija, čeprav je

RAZSTAVA V ZAGREBU: otvoritveni show Andraža Šalamuna

prodor pozicije »romantičnih materialov« bližji londonski skupini. Seveda pa je ta skupina vse do nedavnega delovala v popolni temi in so zato težnje k novim pojmovanjem naravnih materialov širši simptom, ki ga je moč zaslediti tako v Ameriki kot v Evropi. Na razpolago nam je množica imen, ki jih je mogoče neprestano dopolnjevati, in to je le ena izmed brezštevilnih metodoloških pomanjkljivosti (običajni kritični jezik se je doslej omejeval le na ugotavljanje »importa«, ki da ni osebnostno in prostorsko dovolj sprejet, da bi mogel ustvariti globlje korenine — samo tiste seveda, ki vodijo h »kvaliteti« — ne da bi omenjal konkretna imena in podatke).

Rezultate beograjske razstave v Ateljeju 212, v času Bitef 1968, je analiziral B. Rotar[8]. Ugotovimo pa lahko, da se je v tem kratkem času položaj močno spremenil. Komaj še razvidno navezanost na tradicijo kaže Andraž Šalamun. Njegov sedanji objekt - ambient je kombinacija različnih elementov, ki jih druži semantična transpozicija vizualnega učinkovanja — posamezni elementi vzbujajo analogne vizualne pozicije kakor naravni predmeti, drevo, gozd. Material je umetna tkanina (tekson), ki v dveh barvnih odtenkih igra vlogo mediativnega pomenskega prostora: razvidno je, da je predmet transparenten, tako da ga je moči identificirati, vendar je spet vizualni učinek tak, da se transparenca ne dogaja popolnoma, manjka poglavitni element podobnosti, ki bi dopolnjeval »naravno« podobo ambienta. Tako je semantična struktura tega objekta izvedena do središčne stopnje, ko moremo imenovati ta Šalamunov izdelek »izum« (P. Francastel). Po eni strani pomeni odstop od naravnih, analognih predmetov, po drugi strani pa je možna pomenska prevedba v novo realnost — tu seveda vpliva na ogledovanje objekta njegova »uporaba« (nekoliko jo je intepretiral v času otvoritve avtor sam) in ustvarjanje nove vizualne skušnje, ki je vedno interpretantska — kodifikacija objekta je npr. neka mogoča uporabnost (seveda zaenkrat v povsem izrednem, nerealiziranem stanju, ki ni naklonjeno eksploataciji. Nekaj navidezne podobnosti v namenu, ne v formalni izvedbi, je npr. v Schwittersovih prizadevanjih po bivanjskih prostorih Merz —; podobna, povsem irealna in formalno niti najmanj identična so Constantova upanja; krajše uprizoritve uporabe izjemnih ambientov čisto estetske narave je prikazal Andy Warhol že v letu 1966 — Leo Castelli Gall. New York — pozneje pa je najpomembnejši Graham Stevens s Pneumatic environment — 1968 —, ki ga je izdelovalo podjetje Eastwood plastics Ltd. Leigh-on-Sea v Veliki Britaniji. Deloma je leta 1967 izdeloval podobne predmete Barry Flanagan — Rowan Gallery, London —). Varianta izvedenega predmeta podobne vrste je mnogo primernejša kot pa zapleteni tehniški instrumenti, ki so jih skušali razširiti v okviru prizadevanj Nova tendenca.[9] Če bi hoteli določneje govoriti o estetski strukturi tega izdelka, bi morali najprej opraviti s termini, ki se ujemajo z Voljo, Hotenjem. Razpad »tragične« umetnosti je očividen. Elemente »estetskega objekta« najdemo šele, ko razčlenjujemo relacijo, ki vodi k ideološkim tipom pomenskih opredeljevanj, čemur pa se v tem komentarju odrekamo.

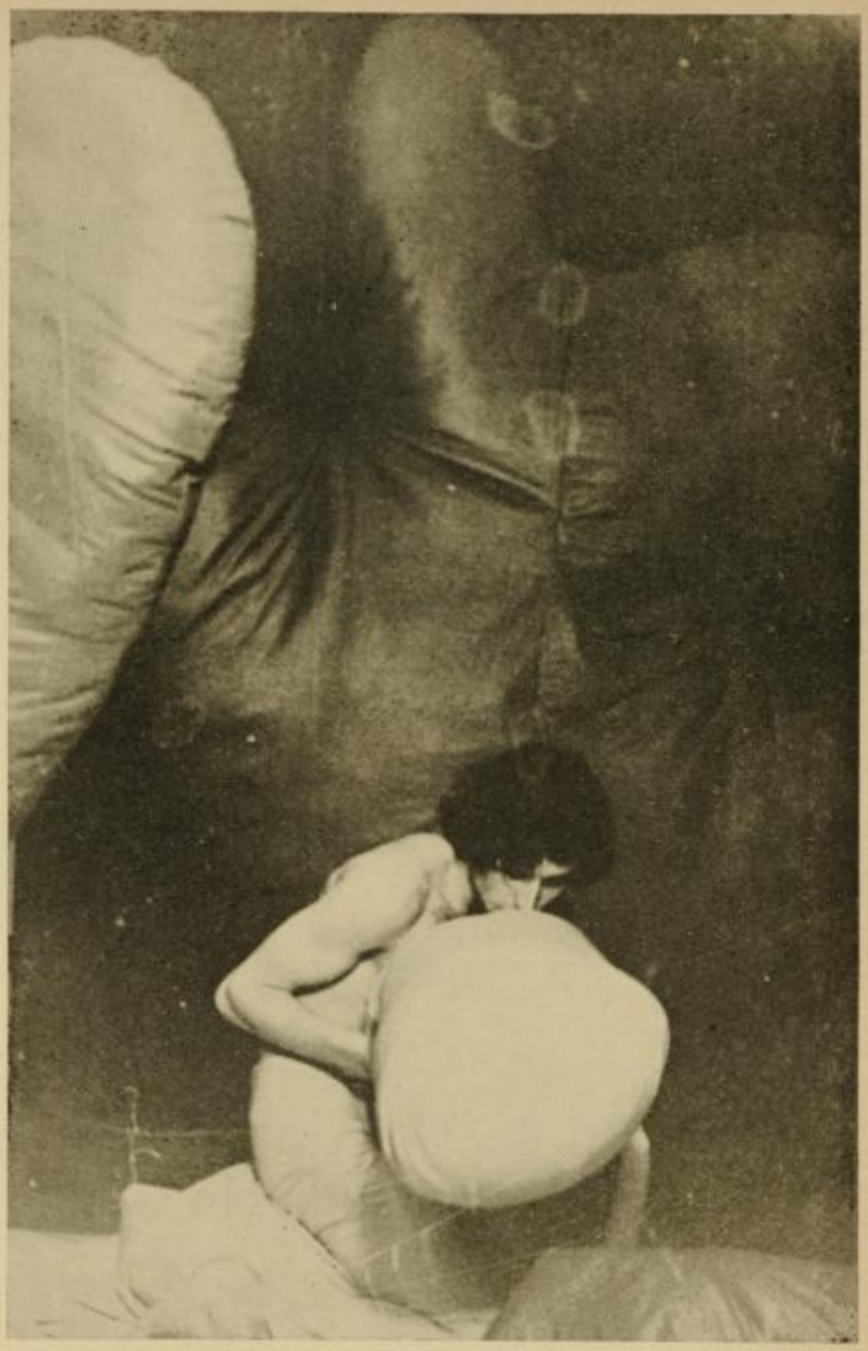

RAZSTAVA V ZAGREBU: otvoritveni show Andraža Šalamuna

Za objekt Davida Neza »Streha« je prevladalo mnenje, da je najbolj učinkovit predmet razstave. Nekatere analize njegovega poprejšnjega dela so kazale, da je Nez stalno korigiral zamisel, da jo je ves čas sistematiziral v nekaj osnovnih vizualnih učinkovanj, v primarne konstruktivne elemente — pravokotnike, pravilne segmente ipd. Barva je nato odigrala identifikacijsko vlogo, saj je plastiko pokrivala v analogni poziciji, tako da so se barvne ploskve prilepile na konstruktivne (npr. objekti na razstavi v SC Zagreb). »Streha« je močno komunikabilen

objekt, saj jo moremo brez »razbiranja« opredeliti, poimenovati po analogni vizualni poziciji. Totemistično, neprosojno poimenovanje vsakdanjega vizualnega učinka je sedaj znova obrnjeno na predmet sam. Njegov drugi izdelek, džungla iz vlaken železne volne, je zaradi pomanjkanja materiala ostal le v zasnovi.

Matanovič razstavlja »rimske gričke«. Izredna pa je njegova uporaba penaste gume. Lahko rečemo, da ga že ves čas zanimajo novi materiali, enostavni, a tipično učinkoviti. Med te sodi tudi serija slonovskih glav iz penaste gume, kjer se ob natančni izdelavi pokaže tudi njegov občutek za »estetsko vzdušje prostora«. Sicer pa velja vse, kar je bilo zapisanega o njem: ohranja ne-simbolno pomensko igro (»sporočanje« se dogaja na vizualnem planu in vse možne transparence, poleg analogističnih aluzij predmeta samega, kažejo le stopnje artikulacije vizualnega učinkovanja), ker pa razen predmetnih analogonov ni kakšnih drugih transparentnih intencij, je njegovo delo odvisno le od osnovne vizualne informabilnosti. Tudi pri njem lahko nastane razpora med naravnim predmetom in njegovim preoblikovanjem v penasti gumi, in od tod možnost, da se v ta analogni sklop naseli »humor«.

Zadnji avtor je Tomaž Šalamun, vendar zanj še najbolj velja začetna ugotovitev o revnih, »romantičnih materialih« — njegov ambient je sestavljen iz kupa sena, kupa koruznega ličkanja in opeke. Seveda je zato »interpretativno« vse mogoče: tako je mogoče ugotoviti — popolnoma nepreverljivo seveda — da kipar, strt zaradi tehniške civilizacije, razstavlja predmete izgubljenega paradiža predcivilizacijske Narave, ali pa npr. po reistični dogmi stvari tako ali drugače stojijo v pozoru, so pozorne in je mogoče opazovanje in čudenje itd. Dejansko smo dobili pozicijo, kjer je semantična struktura postavljena v identični prostor z vizualno strukturo. Rezultat je neposredna komunikabilnost in čista, neprosojna, netransparentna funkcija poimenovanja. Radikalnost te pozicije more zaustavljati le še to, da vizualna plat ni dovolj izvedena — tako da je realizacija premalo informativno nabita (razlika med vizualnim emitiranjem in govorno vključitvijo). Takim likovnim formulacijam, kakor jih prikazuje razstava Pradedje — trenutno najpomembnejša razstava v Jugoslaviji — je učinkovitost dovolj zagotovljena, saj je estetski prostor vsakdanje vizualne skušnje strahovito izčrpan in sterilen. Razstava sodi bolj na prehod leta kakor pa v samo leto 1969; deloma zaradi zavlačevanj, deloma zaradi zamisli, ki se nepre-stano porajajo in ki jih je mogoče uresničiti le s sodelovanjem ustreznih galerij. Potrebne so hitre, zanimive razstave, ki v določenem času emitirajo tolikšno neposredno konzumno vsoto inovacij, da pomenijo vizualno izkušnjo. Seveda pa je izraba umetnin v dinamični, nehistorični poziciji sprejemanja umetnin večja kakor pa v počasni, slabo aperceptivni, z apriornimi interpretacijami obsojeni historizirajoči umetnosti; zato pa so nujne hitro si sledeče, dinamične razstave, opremljene le z osnovnimi napotki in seveda z ustrezno reklamo. To bi vsekakor izboljšalo tudi omrtvičeno pozicijo muzejev v sodobni distribuciji vizualnih izkušenj.

OPOMBE

[1] Razstava »Pradedje«: David Nez, Milenko Matanovič, Andraž Šalamun, Tomaž Šalamun. Galerija grada Zagreba, Zagreb, Katarinin trg 2. Plakat: Ivan Picelj. Katalog (Ješa Denegri, Braco Rotar, Tomaž Brejc) v pripravi.

[2] M. Bense: Semiotik. Allgemeine Theorie der Zeichen. Baden-Baden 1967.

[3] Milenko Matanovič, Marko Pogačnik, Andraž Šalamun. Moderna galerija, Ljubljana, 13.—22. februarja 1968. Kat. (T. Brejc).

[4] Andrej Jemec. Mestna galerija, Ljubljana, 19. december 1968.—7. januar 1969. Kat. (A. Bassin); Lapajne, Čadež, Hrvacki, Tršar. Mestna galerija, Ljubljana, 17. januarja — 3. februarja 1969. Lat. (A. Bassin); Gatnik, Logar. Loški muzej — Galerija, Škofja Loka, februar 1969. Kat. (A. Bassin).

[5]. B. Rotar: Likovni jezik, Katalog — Problemi.

[6] W. Vostell, J. Becker: Pop-art, happening..., Hamburg 1966.

[7] Prim. »Some aspects of contemporary British sculpture«, Studio International., januar 1969.

[8] B. Rotar: Struktura likovnih formulacij novega tipa, Sinteza 12, december 1968.

[9] Prim. kat. Nova tendencija 3, Zagreb, avgust-september 1965.

---

dr. IVAN SEDEJ

»Naivci«

Resne analize »naivne umetnosti« še nimamo. Kljub temu pa je izšla že vrsta malodane razkošnih monografij o »umetnosti« kmetov, frizerjev, peric, bolničarjev itd. Konjunktura naivne umetnosti je pri nas dosegla že skoraj vampirske dimenzije. Vsak čas lahko v časniku zasledimo vest o kakem novem »odkritju«. Na lepem je začel slikati strojevodja! Ker smo v času izboljšanja struktur, se pojavljajo v teh vrstah tudi ženske in seveda mladina. Včasih pa preberemo tudi kako vest, kjer se naivci obdelujejo med seboj in si očitajo »lažno« naivnost in podobno. Drugič spet beremo grenke besede o letečih zbiralcih, ki izsiljujejo še neznane naivce itd. Slišijo se tudi besede o forsiranju, o velikanskih dobičkih, ki jih imajo spretni prekupčevalci, o ogoljufanih »umetnikih« itd. Pisec teh vrstic se je pogovarjal z »naivcem« — sicer delavcem —, ki je med svoje papagajsko naučene misli o »notranji nuji«, »izpovedi«, »nekem notranjem ognju« itd. vpletel kar odkritosrčen stavek: »mogoče bo meni tudi uspelo, poglejte, kakšne milijone služi Generalić in drugi...«.

Čeravno ni lepo soditi po enem samem preverjenem primeru, lahko ugotavljamo, da je »odkritje« tolikšnega števila naivnih talentov nedvomno povezano tudi z željo po lahkem zaslužku in slavi. Lepotice in zvezdice, ki v Hollywoodu iščejo »priliko«, imajo pri nas pendant v preprostih ali manj preprostih ljudeh, ki bi radi obogateli na tak način kot člani družine Generalić ali pa člani hlebinske šole. Ko gledajo bleščeče preproste podobe, ugotovijo, da znajo pravzaprav tudi oni tako slikati in da to niti ni tako huda stvar. Edino, kar potrebuješ, je odkritje! Tako imamo pri nas fenomen

povsem drugih dimenzij kot (recimo) na zahodu. Sen preprostih ljudi ni filmska metropola — marveč Parnas naivne umetnosti.

Če potegnemo še eno paralelo, bomo ugotovili, da je igralska kvaliteta prsatih in ritastih zvezdic enaka umetniškim, slikarskim kvalitetam naših slavnih naivcev. Zaradi ene ali dveh izjem (Generalič, Virius), ki zaslužijo naziv »naivnega« umetnika zgolj iz formalnih razlogov, saj gre za povsem resno in kvalitetno umetnost, smo pri nas doživeli podoben strah kot v Franciji po koncu impresionizma. Naivni novinarji in manj naivni zbiralci so zavohali možnost zaslužka, obenem pa je prišlo do preproste formule: naivnost = kvaliteta = slava = denar. Zato se lahko količkaj trezno mislečemu ljubitelju umetnosti obrne želodec ob razstavi, kakršna je bila recimo v Kostanjevici. Diletantski »pildki«, surove barve, cenena literarnost — predvsem pa želja po slavi — vse to je velo iz dobršnega dela podob. V tej mlakuži so dobile sumljiv prizvok tudi povsem iskrene zamisli in rezultati. Ob vrtoglavih cenah »umetnin« se človek lahko vpraša, kje je tista tako slavljena naivnost, kje je neposrednost in kje je »tista notrana nuja«?

Sicer pa fenomen ni zrasel na zelniku naivnih in manj naivnih »naivcev«. Že dolga leta gredo državni reprezentančni milijoni za organiziranje »naivnih« razstav v svetu. V svetu smo zaradi kratkovidne državne reklame postali dežela naivcev. V intervjuju za Glas Amerike je neka poznavalka in likovni kritik (imena si žal nisem zapomnil) izjavila približno takole: »Zanimivo je, da domorodci (!!!) v Jugoslaviji slikajo tudi na steklo, ko pa vemo, da je to bolj avstrijska posebnost!!«. Kakšno uslugo delamo sami sebi, si lahko le mislimo. Sicer pa dajmo domorodcem priliko, da se pojavijo ob sorodnih naivnih delih (recimo) iz centralnega Konga. Naivna umetnost kot nedeljski ustvarjalni ventil je povsem koristna in tudi zaželena. Posamezni skriti talenti lahko tudi prerastejo svoje okolje in postanejo pravi slikarji — vzemimo le Jožeta Horvata-Jakija (ki ga povsem po krivici uvrščajo med naivce) ali krajinarja Janeza Sedeja. Potrebno pa bo vrniti pravi zvok besedi UMETNOST. Za vsak naiven in nebogljen poskus se ta lepa beseda ne sme zlorabiti. Sicer pa velja tisto, kar smo ugotovili na začetku — resne analize »naivne umetnosti« še nimamo, zato se bo treba kaj hitro lotiti dela. Caeterum censeo: ali ste že slišali za naivno fiziko?

Plagiat?

Ob razstavi najnovejših slik Janeza Bernika v Mali galeriji se nam zastavlja čisto človeško vprašanje o provincialnih merilih v našem prostoru. Bernikove slike, ki so tako ali drugače kvaliteten in logičen preskok, so kot običajno naletele na dvojno vrsto meril. Prva temeljijo v privatniških sferah (in milo rečeno — zavisti), druga si nadevajo plašč objektivnosti. Obema pa je daleč od plagiata. Umetnik ima namreč vso pravico — tako kot matematik ali konstruktor — da uporabi vse dosedanje dosežke. Že odkritje ene same nove kategorije v sicer že znani in uveljavljeni metodi je dovolj tehten razlog, da se dela lotimo z dolžnim spoštovanjem in premislekom. Bernik pa v znani shemi ni odkril le novih kategorij, marveč tudi novo vsebino — znanemu motivu je

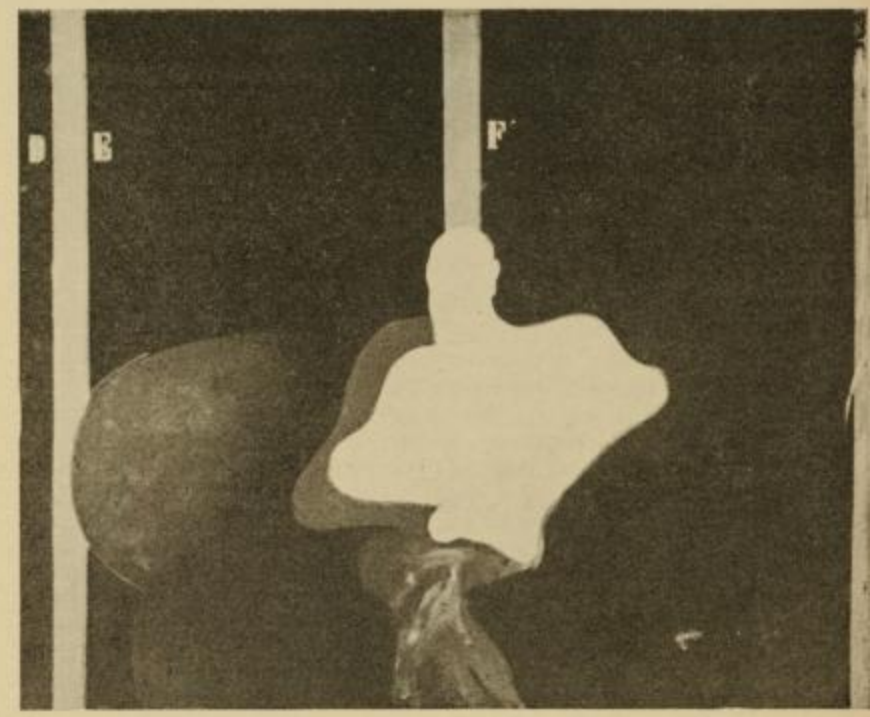

JANEZ BERNIK: Mr

skupno iskanje Bernikovih vzornikov, konkretno — gre za Francisa Bacona!

Vsak nov »izum« nedvomno temelji v predhodnih odkritjih. Vsaka novost vsebuje prvine in strukture prejšnjih. Kar je povsem jasno v drugih človekovih dejavnostih, pa je sporno v likovni umetnosti! Figura, potopljena v naslanjač na Bernikovih slikah, je širše vzeto motiv. Interpretacija motiva pa je nedvomno drugo vprašanje. Preprosto in formalistično iskanje »vzornikov« ali celo očitki o »plagiatih« temeljijo v nepoznavanju umetnosti. Potemtakem so vsi umetniki zapadne kulturne hemisfere, ki so kdaj upodobili Križanega (motiv človeka, razpetega na križu) plagiatorji, saj gre za povsem identičen motiv. Zakaj potem v snobovski prepotentnosti ne naslovimo podobnega očitka Picassu za njegov Meduzin splav?

Enak motiv in na videz podobna likovna rešitev je lahko (ali pa ni) dal nov pomen, ki je obarvan izrazito osebno. V sporni figuri v naslanjaču je umetnik združil tudi vse kvalitete svojih predhodnih faz. Vendar se mi dozdeva, da kvalitete raje ne vidimo — smo pač Slovenci in nam je bliže Bacon.

Kriza občinstva, ansambla, vodstva, vizije

DUŠAN JOVANOVIĆ

NOBENEGA DVOMA NI: POBUDNIK RAZPRAV O GLEDALIŠČU NI BILO OBČINSTVO, TEMVEČ GLEDALIŠČNIKI.

To seveda ne pomeni, da je občinstvo z gledališčem, takšnim, kakršno je, zadovoljno, daje pa slutiti, da potrošniška javnost proizvode tega gledališča slej ko prej sprejema na neki poseben, ali pa, če že hočemo — neposeben, ustaljen, bolj ali manj zmeren, normalen način, za katerega je značilna predvsem dobršna mera strpnosti, zdravega poprečnega okusa, občutka za mero in podobno, pa naj gre za smeh, jok, pohvalo ali grajo, priznanje ali zgražanje — znotraj ali zunaj zidov Talijinega hrama. Reakcije občinstva in javnosti sploh na proizvode tega gledališča, razen redkih izjem, vobče niso ekstremno frenetične, pa tudi ne skrajno hladne, zadržane in neprizadete, ali celo popolnoma neeksistentne. Reakcije so, toda — najsi gre za še tako med seboj različne tekste, načine uprizoritve in vsebine gledališkega sporočila, prav posebno očitne razlike v načinu reagiranja na predstavo v celoti ni mogoče zaslediti, razlike med uspehom in neuspehom predstave praktično ni ali pa je tako minimalna, da ima zato seveda tudi skrajno minimalen in relativen učinek na proizvajalca predstave. Mnogo je teorij o tem, kaj teater pravzaprav je, ali kaj in kakšen naj bi bil, toda po nobeni izmed njih ni občinstvo dolžno izvajalcem stoodstotne pokorščine, vljudnosti, obzirnosti, zmernosti in podobno. Človek ima neredko vtis, da je to občinstvo sposobno požreti prav vse, kar se mu ponudi, zraven pa se vesti tako vešče, da niti izkušenemu opazovalcu ni povsem jasno, ali mu je jed sploh teknila, in če je — s kolikšno mero slasti jo je pospravil. Kako je možno jesti nekaj hudo grenkega, popopranega, kislega ali kako drugače pretirano začinjenega in se pri tem sladko smejati in vljudno ploskati? Ljudje ne žvižgajo, ne mečejo gnilih jajc, ne zapuščajo dvorane, ne protestirajo itd., na drugi strani pa so prav tako redki izlivi spontanega navdušenja, ovacije, dolgotrajni in pogosti aplavzi na odprti sceni in kar je še podobnih izrazov množične ekstaze ter nedeljenega priznanja. Ali ni to kriza občinstva?

Morda smo s to ugotovitvijo že prišli do tiste točke, ko bi se pravzaprav že morali povprašati po tem, ali to naše gledališče z načinom in vsebino svojega delovanja sploh omogoča tako angažiran, dejaven, neposreden itn. odnos občinstva do svojega dela? In: ali ni takšna zahteva, tako s teoretičnega kot s praktičnega stališča, glede na današnje stvarne možnosti komunikacije med umetniškim delom in občinstvom, vse preveč radikalno zastavljena, če že ne iluzorna? Pomislek je tehten in terja resno analizo, ki pa ni namen tega zapisa. Naj nam bo torej dovoljeno pustiti to vprašanje odprto in ne glede na njegovo rešitev zastaviti v nekoliko novi obliki staro, malce trmasto vprašanje: Ali je s tem občinstvom kaj narobe? Ali je nujno, da je takšno, kot je? Vprašanje je na prvi pogled neumestno, infantilno in celo absurdno, je pa možno in treba ga je zastaviti, brž ko smo zmožni ugotoviti, da je odnos med gledališčem in občinstvom bolj podoben postarani zakonski zvezi kot pa strastni petošolski ljubezni. Možno pa je seveda razmišljati na več načinov in v skladu s temi načini okvalificirati odnos med gledališčem in občinstvom kot: normalen, nekritičen, kulturen, zadovoljiv, absurden, nevzdržen, idealen itn. Možno je celo postaviti še bolj radikalno trditev in reči, da tega odnosa praktično sploh ni, da je pravzaprav samo navidezen, da je resnica tega odnosa Nič. Naj bo kakorkoli že, za vsemi temi odgovori, najsi so takšni ali drugačni, je seveda neka predstava o tem, zakaj občinstvo pravzaprav sploh hodi v gledališče, kaj v gledališču vidi, ne vidi, išče, ali: Kaj gledališče pravzaprav je, ali pa: Kaj naj bi gledališče bilo.

Ali občinstvo čuti, sluti, pozna, ve odgovor na to vprašanje? Če ne, potem je resnica odnosa med njim in gledališčem v resnici Nič, potem je obstoj gledališke hiše še manj upravičen kot, denimo, obstoj živalskega vrta, akvarija ali javnega spomenika. Če pa občinstvo čuti, sluti, pozna ali ve odgovor na zastavljeno vprašanje, potem je normalno in upravičeno sklepati, da bo znotraj ali zunaj hiše tako ali drugače zahtevalo od svojega gledališča, da sledi njegovi viziji ter željam in potrebam, ki so v skladu s to vizijo, hkrati pa bo na podoben način nastopilo proti tistim težnjam v gledališki proizvodnji, ki tej viziji ne ustrezajo, ji nasprotujejo, jo ogrožajo, rušijo in podobno.

NIČ TAKEGA SE NI ZGODILO V UPOŠTEVANJA VREDNEM OBSEGU: POBUDNIK RAZPRAV O GLEDALIŠČU NI BILO OBČINSTVO, TEMVEČ GLEDALIŠČNIKI.

Zakaj je temu tako? Ali ni simptomatično, da občinstvo molči, gledališčniki pa se — verjetno v njegovem imenu — spopadajo s podobo, profilom in funkcijo svojega gledališča? Ali to pomeni, da je z gledališko produkcijo vse v najlepšem redu in so torej polemike med gledališčniki povsem privatne razprtije nenačelne narave? Ali širša gledališka javnost ni sposobna, ali ni zainteresirana, da bi se opredelila za ali proti konkretnim stališčem posameznih gledališčnikov, kolikor so ta stališča načelne narave, in na ta način prispevala svoj delež k formiranju SVOJEGA gledališča?

Na ta vprašanja je možno odgovoriti na najrazličnejše načine; naj mi bo dovoljeno, da jih nekaj skiciram:

1. Potrošnja gledaliških predstav se dogaja na način inercije, je stvar navade, družbenega ugleda, kulturnega, nacionalnega in socialnega prestiža, samo gledališče pa je reprezentančna, nefunkcionalna, neodzivna, vase zaprta struktura, ki občinstvu nudi, kar pač nudi, nikakor pa ni zmožna nanj vplivati na obveznejši, usodnejši način. Iz tega seveda sledi, da samoumevna rutina tega odnosa v osnovi ne vzbuja in ne dopušča kakršnegakoli aktivnega posega s strani občinstva, ki bi spreminjal ta odnos in samo strukturo.

2. Potrošnja gledaliških predstav se dogaja na način ljubiteljstva, podobno kot zbirateljstvo, ribolov, gobarstvo itn. Pri tem je edino, kar šteje — strast po hoji v gledališče, drugorazrednega pomena pa je vpra-

šanje, na kakšen način in do katere mere je ta strast na licu mesta v resnici potešena ter kaj se dogaja z njo izven časa, določenega za izživljanje ljubiteljstva. Ljubiteljstvo je samo sebi namen, njegova kvaliteta je v tem, da je, kadar je.

3. Odnos med občinstvom in gledališčem je erotične narave. Oba partnerja slutita in čutita, če že natanko ne vesta, kaj hočeta in kaj drug od drugega pričakujeta. Razmerje med njima sicer variira glede na intenzivnost, razsežnost, avtentičnost itn. vsakokratnega posamičnega odnosa, ni pa in ne more biti niti za hip reducirano na zgolj racionalno — utilitaristično raven kritične pameti, ki je edina zmožna želeti in agirati v smislu spreminjanja statusa quo. Erotičnost odnosa je nevprašljiva obsedenost, ki se samoosmišlja na temelju v sebi počivajočega občutka dragocenosti, vzvišenosti in nekakšne vednosti o višji vrednosti svojega trajanja, ne glede na vsakokraten posamičen uspeh tega dogajanja.

4. Občinstvo prihaja v gledališče, ne da bi pravzaprav vedelo, kaj hoče in kaj si od predstave obeta. Vsak obisk je tveganje, pot v neznano, pričakovanje nemogočega, pripravljenost na vse, popolna odprtost in nezahtevnost, predajanje, vdaja, sestop iz jaza v nad-jaz, ki se sicer aktivno vključuje v tok dogajanja, hkrati s tem pa hočeš nočeš postaja njegov objekt.

5. Resnica relacije občinstvo — teater je resnica arene, cirkusa, stadiona, skratka, resnica spektakla. Pred spektaklom ni ničesar, kar bi bilo v usodni zvezi z njim, po spektaklu ni ničesar, kar bi se usodno nanj navezovalo. Spektakel nima izvenspektakularnega pomena, njegov proizvod je samo izčrpanje, ki se dogaja na način igre. Pamet fakirja, klovna, bikoborca itn. na eni strani ter logika občinstva na drugi strani se stekata v območju fiktivnega, neobveznega, nekoristnega, na povsem določen prostor in čas vezanega dogajanja, sicer pa se izključujeta. Komplementarnost je mogoča samo v okviru spektakla. Pamet spektakla je nasprotna logiki občinstva in obratno.

KAJ HOČEJO GLEDALIŠČNIKI?

Ob tem, ko smo skušali odgovoriti na vprašanje, zakaj razprav in polemik o gledališču ni sprožilo občinstvo, temveč gledališčniki, smo se seveda zelo bežno in brez prave argumentacije dotaknili tudi dveh zelo pomembnih, če že ne temeljnih vprašanj gledališča: vprašanja odnosov med občinstvom in gledališčem na eni in vprašanja misli o gledališču na drugi strani. Morali bi verjetno načeti tudi problem (ne) - organizacije občinstva ter (ne) - organizacijskih oblik hiše kot takšne, vendar podobna razširitev problematike ne sodi v okvir tega zapisa. Iz skiciranih odgovorov je sicer mogoče tako ali drugače razumeti molk občinstva in ga razložiti na najrazličnejše načine, če že ne povsem opravičiti; vendar pa iz vseh teh odgovorov, najsi so še tako naključni, samovoljni in nepopolni, konec koncev le sledi, da vloga, pomen in funkcija gledališča nimajo danes pri nas tistih razsežnosti, ki bi jih morda lahko imeli in ki bi si jih ogromna večina gledaliških delavcev želela. S tem pa seveda že nakazujemo odgovor na vprašanje, kaj hočejo gledališčniki in kaj pomeni tako imenovana kriza ansambla. Če je res, da odnosi med gledališkimi ustvarjalci in občinstvom niso idealni, da so — nasprotno — čedalje bolj mlačni, pusti, nezanimivi in torej nefunkcionalni, potem je normalno in pozitivno, da si gledališčniki tako ali drugače zastavljajo vprašanja v zvezi z obliko, vsebino in namenom svojega dela. Po izjavah, pismih, deklaracijah in polemikah, ki smo jih imeli v zadnjem času priložnost brati v dnevnem in periodičnem tisku, ni težko ugotoviti, da obstajajo znotraj ansambla Drame različne ocene sedanjega položaja, različni odgovori na vprašanje, kako z drugačno organizacijo dela in z novo obliko in drugačno vsebino tega dela najti izhod iz zdajšnje stiske ter odpreti nove možnosti in drugačno perspektivo gledališkega dela. Z drugimi besedami: jasno je torej, da se je v zadnjem obdobju oblikovalo več idejno estetskih smeri in da torej obstaja več konceptov ali vizij o tem, kaj naj bi gledališče bilo.

DOMINIK SMOLE-FRANCE JAMNIK: Krst pri Savici

KAJ JE Z VODSTVOM?

V takšni situaciji, ki je izrazito pluralistična, je vloga klasičnega umetniškega vodstva hiše zelo otežkočena, če že ne povsem onemogočena, vztrajanje v njej pa je verjetno nevzdržno in nesmiselno. V nobenem primeru se v takšni situaciji hotenje vodstva ne more istovetiti s hotenjem vsakega izmed obstoječih konceptov in grup, ki te koncepte zagovarjajo ter za njimi stojijo in jih celo skušajo radikalno realizirati. Vodstvo je torej nujno v situaciji, da hočeš nočeš vse obstoječe koncepte in vizije po vrsti blokira ter na osnovi nekakšnega skupnega imenovalca oblikuje neke vrste nadvizijo, ki je cocktail vsega, kar je, ki nikomur ne ustreza do konca, nikogar ne zadovoljuje, nikomur ne omogoča do konca razviti, izpeljati in izkristalizirati lastnega koncepta ter na njem temelječe vizije. Vodstvo torej sprevidi, da ne more realizirati niti svojega niti kakršnegakoli drugega koncepta, da torej ni več vodstvo, in odstopi. Zdaj pa se postavlja vprašanje, ali je potem, ko neko umetniško vodstvo klasičnega tipa odstopi, ker tako ali drugače ugotovi nemoč in celo škodljivost svoje prisotnosti, še sploh možno, da to umetniško vodstvo klasičnega tipa zamenja neko drugo umetniško vodstvo klasičnega tipa brez nevar-

nosti, da se bo znašlo v na las podobni, če že ne isti situaciji kot tisto, katerega je zamenjalo. V odgovor na zastavljeno vprašanje ni možno kdo ve kako globoko dvomiti. Ta nevarnost obstaja. Iz tega seveda sledi, da bo vodstvo, ki bo sledilo temu, ki je pravkar odstopilo, nujno — vodstvo neklasičnega tipa. Vodstvo neklasičnega tipa pa je lahko kvečjemu prisilna uprava, ali — samoupravljanje.

Upravičeno se lahko sprašujemo, če je prisilna uprava posrečen tip vodstva za potrebe neke umetniške ustanove in če je sposobna uspešno, predvsem pa ustvarjalno razrešiti tiste probleme, ki niso organizacijskega, materialnega in administrativnega značaja. Ostaja torej — kot edina možna alternativa — samoupravljanje, kot nov tip neklasičnega vodstva. Resnična samoupravljalska vizija pa je lahko le tista, ki vse obstoječe težnje upošteva, priznava, omogoča in v skrajni konsekvenci tudi realizira, kar z drugimi besedami pomeni: združuje tisto, kar se je izkazalo kot nezdružljivo. Iz tega seveda sledi, da bodo naloge, ki se bodo, če se bodo, eventualno postavile pred samoupravljalsko vodstvo, prav tako eklektične narave, se pravi, prav tako zapletene in navidez nerešljive, kot so se kazale umetniškemu vodstvu klasičnega tipa.

KRIZA VIZIJE?

S tem pa smo se seveda znašli v neke vrste začaranem krogu, iz katerega na prvi pogled ni pravega izhoda. Enotna, s kompromisi neokrnjena, sveža, nova in učinkovita vizija je videti neuresničljiva in malodane nedosegljiva.

Dvom v možnost enotnosti na podlagi različnosti pa ne utegne biti samo ovira, temveč tudi spodbuda za iskanje najadekvatnejše strukture in s tem nove podobe SNG. Profil SNG in njegova perspektiva v prihodnje ostajata slej ko prej odprto vprašanje.

ANDREJ INKRET

Kako se utemeljujemo

Na tem mestu hočemo razviti in opisati nekatera vprašanja, ki jih v implicitni obliki zastavlja najnovejša kriza tistega slovenskega gledališča, ki je v lanski sezoni proslavljalo stoletnico, odkar je bilo ustanovljeno Dramatično društvo, in ki tudi sicer velja za legitimnega, institucionalnega naslednika organiziranih začetkov slovenskega teatra. Znano je, da se je po prvem občnem zboru Dramatičnega društva, 15. marca 1868., vršila zabava, kjer je imel slavnosten nagovor pisatelj in gledališki iniciator Fran Levstik, avtor pomembnih predlogov za spremembo društvenih pravil, ki so bila odobrena na istem občnem zboru. V pozdravnem nagovoru je Fran Levstik Dramatičnemu društvu in vsemu slovenskemu narodu hkrati živo položil na srce naslednje želje, ki jih moramo v celoti navesti:

»Da bi se okoli njegove zibeli zbrale vse najplemenitejše sile, da bi ga podpirale, krepile in pomagale, da vzraste ter da se ohrabri! Posebno ti slovenska mladina, ki še imaš nepokvarjeno srce, vneto za vse, kar je dobrega in lepega, kolikor ti je mogoče svoje kreposti pripravljaj domorodnemu društvu, trudečemu se za razcvit visoke, pri vseh starih in novih izobraženih narodih tako zelo čislane in radostno gojene umetnosti, kakršna je poezija, združena z omiko. Zatorej ni težko verjeti, da nobeno dozdanjih slovenskih društev nima tolikega pomena, kolikršen Dramatično, kateremu Bog daj da bi obrodilo mnogo raznih slovenskih iger preizvrstne vrednosti, ter da bi se mu posrečilo, povzdigniti slovensko gledališko igranje in dobiti svoji Muzi dostojen prostor!«

S temi besedami je Fran Levstik zaključil govor pri zabavi po prvem občnem zboru Dramatičnega društva, najti pa jih je mogoče v sedmi knjigi njegovih Zbranih del. Navajamo jih zato, ker se zdi, da današnja kriza v marsičem rezultira iz Levstikovih želja in pričakovanj oziroma iz bojazni nekaterih vidnih gledaliških delavcev, da so ali vsak hip bodo pozabljena in poteptana, s čimer se bo nazadnje moral znajti v nevarnosti tudi sam smisel tiste gledališke institucije, ki se imenuje Drama slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in ki ji je neposredno izročena Levstikova dediščina. Zato si zdaj pobliže oglejmo njegova pričakovanja in želje.

PETER WEISS-MILE KORUN: Marat-de Sade

Splošno je znano, da je pisatelju Martina Krpana z Vrhà pomenila dramatika »najvišji cvet poezije na zemlji«. Tako je seveda samo ob sebi umljivo, da je naložil Dramatičnemu društvu najvišji pomen in največje naloge med vsemi drugimi slovenskimi krožki, saj je bila njegova osnovna naloga prizadevati si za domačo dramatiko in za razvoj slovenskega gledališkega igranja, hkrati pa tudi združevanje vseh najplemenitejših sil med Slovenci. To prizadevanje in združevanje je zaradi posebnih lastnosti dramatike in gledališča moralo potemtakem predstavljati najvišjo točko, to je bil tako rekoč najvišji in najkvalitetnejši izraz in dokaz slovenskega nacionalnega prebivanja. V njem se ni izpričevala samo kulturna zrelost Slovencev, ampak predvsem še visoka raven njihove nacionalne enotnosti. In ker je gledališče poezija, združena z omiko, in ker ga cenijo vsi, stari in novi, izobraženi narodi, so se z ustanovitvijo Dramatičnega društva tudi Slovenci vključili v krog najvišje poezije in omike, postali po svojem kulturnem delovanju vsaj načelno enakovredni drugim, tudi večjim izobraženim narodom.

Zdaj pa si že lahko zastavimo naslednje in obenem tudi poglavitno vprašanje: kateri so temeljni razlogi za najnovejšo krizo v Drami slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in kako se ta kriza kaže? Kaj pomeni, katera vprašanja prihajajo z njo na dan? In kaj ima navsezadnje opraviti z njo pisatelj Fran Levstik in Dramatično društvo?

Ker nam o krizi pač najbolj jasno govori obsežna publicistična dejavnost, ki jo je mogoče zasledovati v slovenskem in jugoslovanskem časopisju vse od torka, 14. januarja naprej, je skoraj nujno, da si nekatere najznačilnejše odstavke ponovno ogledamo tako, da bo prišel v svetlobo njihov dejanski, to je objektivni pomen. Vsa ta publicistična dejavnost je proizvod gledaliških delavcev samih, občinstvo se tokrat ni vmešalo. Potrebno je dodati še to, da na tem mestu ne more biti naš namen, da bi podajali definitivne in praktične razrešitve vseh opisanih vprašanj, saj bi to storili, če bi za res ustrezno solucijo vedeli, že na svojem vsakodnevnem službenem mestu. Naš namen je skromnejši: razviti hočemo nekatere načelne vidike in splošne razsežnosti krize; pokazati na tisto, kar ostaja kljub pravi inflaciji besed za zdaj še nereflektirano.

Prvi in za celotno polemiko tako rekoč iniciativni spis je pod naslovom »Odpovedujem« sodelovanje v

JACK RICHARDSON-ŽARKO PETAN: Smrt pod vislicami

Drami (Delo, 14. januarja 1969), priobčil Stane Sever, ki ga je brez dvoma mogoče prišteti med vodilne žive igravce na Slovenskem. V tem spisu so za nas predvsem zanimive naslednje besede: »Odhajam iz Drame SNG v Ljubljani, ker s svojo prisotnostjo ne morem več podpirati nihilizma ne na odru niti za odrom, nihilizma, porojenega iz pomanjkanja strokovnosti, umetniške impotence in duševne jalovosti. Pridružujem svojo usodo tragični usodi najstarejše slovenske gledališke generacije...«

Zastaviti si je treba vprašanje, kaj ta nihilizem je. Odgovor moramo seveda poiskati kar v Severjevem spisu: nihilizem je izenačevanje dobrih igravcev s slabimi; abonentski sistem, po katerem občinstvo plača vstopnino za več predstav vnaprej, ne da bi seveda vedelo, ali kupuje dobre ali slabe uprizoritve; nihilizem je gostovanje s Pinterjevo Vrnitvijo v Celovcu, »pred preprosto publiko koroških Slovencev, nad katerimi je bil storjen s to predstavo nacionalni zločin!« in nekaj podobnega so slednjič tudi zamejske turneje Drame SNG brez izvirnih slovenskih uprizoritev.

Če k temu prištejemo še neurejen sistem osebnih prejemkov, pa so pred nami skoraj vsi poglavitni razlogi, zaradi katerih je Stane Sever že pred leti odšel iz Drame in sode-

FERNANDO ARRABAL-JURIJ SOUČEK: Arhitekt in asirski cesar

luje z njenim ansamblom le še honorarno. Obenem pa je z navedenimi razlogi seveda razločno povedano tudi to, kakšno bi gledališče nasploh ne smelo biti, posebej, če ima v svojem uradnem nazivu epiteta »slovensko« in »narodno«, saj je s tem tudi navzven jasno izpričan njegov specifični in izjemni položaj v slovenskem nacionalnem življenju, in ta položaj pač ne more biti utemeljen nikjer drugje kot v stoletni tradiciji — v tistih slovitih besedah, ki jih je avtor Popotovanja od Litije do Čateža izgovoril na zabavi Dramatičnega društva 15. marca 1868. leta, v njegovih željah in pričakovanjih, v viziji gledališča kot poezije in omike, »najvišjega cveta poezije na zemlji«. Tako nam kritični stavki Staneta Severja implicitno pokažejo, da je znamenito Levstikovo vizijo gledališča obrnila na glavo prav institucija, ki bi morala biti po vsej zdravi logiki njena najbolj legitimna dedinja, varovavka in uresničevavka. Drugače si res ni mogoče razlagati trditve o nacionalnem zločinu, ki se je zgodil nad koroškimi Slovenci z očitno nihilistično Pinterjevo uprizoritvijo. Naše gledališče je potemtakem prišlo v nesoglasje s samim seboj, s svojo tradicijo in predvsem seveda s svojim nacionalnim poslanstvom; izdati je moralo idejo, v kateri je utemeljeno, in če bi ne bilo abonentskega sistema, bi lahko poslej igralo tako rekoč le še zase. Njegovi najboljši sodelavci so se zategadelj prisiljeni umikati in tako ponovno oživljati tragično usodo najstarejše slovenske gledališke generacije. Vendar to zdaj ne more biti več le tragična abdikacija, ampak je eksistencialna obramba vizije, v kateri je slovensko gledališče utemeljeno, pričevanje, da je ta izvorna vizija še zmerom živa, in obenem dokaz, da pravo narodno gledališče, ki je poezija, združena z omiko, brez nje ni mogoče.

Z bežnim pregledom nekaterih najznačilnejših pomenov, ki izhajajo iz Severjevega pisma slovenski javnosti, pa smo se približali naslednjemu vprašanju: ali je res mogoče govoriti tako radikalno o nihilizmu in o tisti visoki ideji, v kateri mora biti gledališče utemeljeno, če naj ima njegovo delovanje sploh kakšen smisel? Upravičenost tega vprašanja potrjuje pismo (Zoper »hierarhijo talentov«, Delo, 28. januarja 1969), ki ga je podpisala večina igravcev iz Drame in ki ugovarja Severjevim trditvam o nihilizmu s trditvijo, da so mnenja o konceptu gledališča, to je o repertoarju in njegovi izvedbi, deljena, da pa je to naravno, saj si mora gledališče prizadevati, da bi zadostilo kulturnim potrebam kar se da širokega kroga gledavcev. Prav tako dokazuje upravičenost našega vprašanja sestavek režiserja Mileta Koruna Ker čarobne palice žal ni ... (Delo, 4. februarja 1969), ki predlaga radikalne spremembe v organizacijski strukturi Drame. Po njegovem ne bo nobena solucija krize mogla mimo naslednjega: »...— razširiti organ samoupravljanja na ves kolektiv, — prepustiti ansamblu, da se sam odloči za koncept programa, za repertoar, za stil, — dovoliti ansamblu, da razdeli režije in vloge, — skratka: vrniti gledališče igravcem (ne: igravcu!).«

Navedba iz Korunovega sestavka nas na prvi pogled sicer prestavlja na drugo ravnino, to je k ožjim vprašanjem organizacijske strukture, ki jim je bilo sicer posvečenih največ besed v vseh objavljenih spisih. Ker nas na tem mestu zanimajo samo vprašanja o temeljnem pomenu, ki ga pričujoča kriza odkriva, in ker se — kakor rečeno — ne moremo posvečati specifičnim problemom organizacije, delitve dela in notranjih odnosov v gledališču (zato smo se tudi omejili na najznačilnejše odstavke iz omenjene publicistične dejavnosti) — nas mora v Korunovem tekstu zanimati predvsem tisti del, kjer se avtor zavzema za vrnitev gledališča igravcem, za razširitev organa samoupravljanja na ves kolektiv. Ta del Korunovega teksta namreč očitno ne more pomeniti samo tega, da so postali dozdaj veljavni in uzakonjeni principi vodenja neustrezni, ampak da se je moralo tudi gledališče samo znajti v nekakšni globoki stiski. Smisel in pomen njegovega delovanja sta morala po vsem videzu postati poljubna in s tem vprašljiva. Govoriti je mogoče o različnih konceptih in med seboj celo popolnoma nasprotnih vizijah »pravega«, slovenskega in narodnega gledališča. To pa seveda ima za posledico razkrajanje enotnosti med izvajavci in padec delovne discipline; ker pa je konceptualno vodstvo kljub temu še zmerom v enih samih rokah, ustvarja »ozračje nezaupanja, apatičnosti, prezgodnje utrujenosti, ki se včasih celo sprevrže v cinizem«. Gledališko delo — ustvarjanje predstave »postaja kliše«. Edini izhod je potemtakem neprenehno samoupravljavsko dogovarjanje celotnega delovnega zbora. Z njim naj se premoščajo nasprotja in ustvarja tisto pravo delovno vzdušje, kjer delovni proces ne bo nič manj pomemben od finalnega izdelka — predstave. S tem bo gledališko delovanje ponovno doseglo in očitno tudi obdržalo pravično in zanesljivo Arhimedovo točko, saj bo le-ta v celoti odvisna od vseh posameznih so-delavcev: v imenu delovnega bratstva in v imenu procesa, ki se mu pravi nastajanje predstave in v katerem je nekaj magičnega, bojo nasprotja blokirana, različni koncepti se bojo med seboj nevtralizirali, gledališče pa se bo potemtakem spremenilo v unificirano združbo, katere smisel je enotnost in enakost.

S tem smo pravzaprav že prišli do konca. Ogledali smo si dvoje različnih oblik utemeljevanja sodobnega slovenskega gledališča. Več jih kriza ni pokazala. Vendar ostaja naše vprašanje še zmerom odprto: tako Severjeva trda in neprizanesljiva kritika nihilizma v ljubljanski Drami kot Korunova odprta vizija razvite samoupravljavske združbe sta namreč določno pokazali, da stopa gledališče na pot notranje diferenciacije in da radikalne in definitivne razrešitve očitno niso več mogoče. V tem, ko ostaja Stane Sever pri obrambi sakralnega značaja slovenskega gledališkega delovanja, ki po vsem videzu ostaja še zmerom »poezija, združena z omiko«, in ko poskuša Mile Korun diferenciacijske težnje blokirati s kolektivnim dogovarjanjem in skupnim, pomirjevavnim razreševanjem vseh konceptualnih in organizacijskih problemov, ki naj bi segalo vse od repertoarja do razdelitve vlog, pa se njuni prizadevanji vendarle dotikata. Vsak po svoje poskušata doseči definitivno enotnost in s tem seveda tudi »sakralno« nevprašljivost končnega smotra in socialnega pomena gledališkega delovanja.

Ponuja se še druga možnost, ki pa jo bomo omenili le v grobem in na kratko. Če so namreč nasprotja po vsebinski liniji dejansko intenzivna in če nimamo v rokah dovolj zanesljivega ključa, s katerim bi se mogli zares objektivno »odločiti« za najbolj resnični in najadekvatnejši koncept osrednjega slovenskega gledališča, če na primer eksistirajo tako težnje po reprezentativnem kot po tako imenovanem eksperimentalnem gledališču in če so posamezne tenzije zmožne avtohtonih in s seboj skladnih kreacij, potem bi veljalo uskladiti organizacijsko strukturo z dejanskim delovnim stanjem v instituciji. To se z drugimi besedami pravi: aktivirati zdaj le potencialno razlikujoče se koncepte v samostojne in zaključene delovne grupe, spremeniti samo na videz enotno institucijo v dinamični, pluralistični delovni organizem.

S tem pa bi mogli postaviti v oklepaj vprašanja, ki se danes na neustrezen način zastavljajo v zvezi s kulturno in ideološko dediščino avtorja Martina Krpana z Vrhà.

Vizija zgodovine in moda

RASTKO MOČNIK

MODNI POROČEVALCI presenečeno beležijo, da postaja moška moda ne samo privlačnejša, ampak tudi že skoraj pomembnejša od ženske. Moške, ki jim v tradicionalni industrijski družbi kot glavni gospodarski in vojaški moči gre resnost in produktivna disciplina, pripušča porabniška družba k lahkotnosti, igrivosti in neresnosti, ki so jih morali kot nosilci industrijskega razuma doslej prepuščati marginalni skupini senzualnih žensk.

Kakor je tehnološki razmah omogočil produktivistični civilizaciji, da je navsezadnje le speljala totalno mobilizacijo in s tem demokratično uredila žensko vprašanje — tako je druga stran iste ekspanzije enakomerno razgrnila senzualizem porabništva na vse družbene skupine: ženska je dokončno segla po državljanskih pravicah, moški pa prihaja do besede v modi. Razlikovanje po spolih je izgubilo vsakršen pomen in komentatorji imajo prav, ko ugotavljajo, da sodobna moda briše razlike med spoloma: spol je eden ali jih je več, nikdar pa ni dveh spolov.

Leto 1969 bo leto anatomije. Telo se prebuja iz okovov, v katere ga je vklenila mehanska tehnologija: deseksualizacija telesa, neizbežna, dokler je bilo telo delovno orodje, postaja odveč, erogene regije se bliskovito širijo in ponovno zavzemajo celotno telo.

Ne množitev spolov ne vstajenje telesa ne moreta biti nevarna vse dokler delujejo železni zakoni produkcije in porabe poznokapitalističnega sistema.

Sodobni imperialist se brez škode sonči na luči z Vzhoda, ki sije iz milijonskih naklad rdeče knjižice. — Naj gre za eksotiko telesnosti, eksotiko Oktobra ali revolucionarne Kitajske, za eksotiko tujih civilizacij ali lastne preteklosti, vselej je isto igračkanje z elementi zunaj njihovega sistema, ista **manira** — skratka: moda.

Dolgolasi Che ni le idol revolucionarnih množic tretjega sveta in nezadovoljne porabniške mladine, temveč kot modna ikona obvladuje samo elito sveta, ki ga je hotel podreti. Vprašanje, ali se je Che skoz dolge lase bančnih eksekutivcev in kulturniških snobov subverzivno infiltriral v nasprotnikov generalni štab ali pa je sovražnik prevzel njegovo orožje in ga obrnil v svoj prid, se bržkone obrača proti revolucionarju.

Ne le sporazum med Vzhodom in Zahodom, ne le družna eksploatacija tretjega sveta na način vključevanja v enotni svetovni (tržni) sistem: pozni kapitalizem slavi zmago tudi doma, ko zasega svoj lastni drugi in tretji svet.

Črna barva anarhije, ki je spomladi 1968 spet zavihrala nad barikadami evropskih velemest, je postala modna barva za zimo 1969. Taka je usoda »kontestacije«: kot obrnjeni (negativni) jezik kapitalizma je brez moči pred njegovim totalizmom. Anarhistične skupine spadajo v isti razred kot mladostniški klani: v razred marginalnih skupin. S Twiggy in z mini krili so si mladostniki utrli svojo oazo pod soncem kapitala. Anarhija gre isto pot.

»Revolucionarni« študenti razglašajo, naj pride na oblast fantazija, in s tem postajajo neposredni dediči buržoazne ideološke tradicije, napihnjenega individualističnega sentimentalizma, ki je Lamartina pripeljal naravnost v kontrarevolucijo. Dolgo je že tega, kar se je Brigitte Bardot po Saint Tropezu kazala preoblečena v hipija. Če bojo študenti zdržali le še nekaj časa, lahko pričakujemo nov modni tip upornega študenta.

Kar so iznašli črnci in homoseksualci, pozneje pa uporni študenti in hipiji, je zdaj kupčija, v katero so ameriški porabniki lani vložili 750 milijonov dolarjev. McLuhan govori o vdoru marginalnih skupin v družbo — stavek lahko obrnemo in govorimo o sistemu, ki zasega svoje upornike v prostor komplementarnega nemira, »neizbežnega za kolektivno ekonomijo zdravja« (R. Barthes).

Družba, ki se živi na način revolucije, pa je morala svojo ubijalsko

TWIGGY: mladoletnost ni več tabu, ampak norma

zgodovinskost potiskati med mislece in poete, je v permanentni revoluciji mode našla slikovito pot, po kateri speljuje svojo nadležno in vse preveč gibko inovatorsko nostalgijo. Moda, način, kako »včerajšnje herezije postajajo današnja ortodoksija«, je tako najdoslednejša praksa odprtih sistemov, s katero sodobna družba pod pritiskom različnosti v tej različnosti sami uveljavlja diktaturo **istega.**

Kalifornijski finančnik Bart Lytton, ki ni mogel trpeti, da njegovi managerji sklepajo milijonske kupčije v brezobličnih oblekah, in jim je nakupil modnih oblačil — je kakor tiste caduveo princeske, o katerih pravi Levy-Strauss, da na svojo goloto slikajo svoje sanje o zlati dobi, ki bi jo njihova civilizacija lahko dosegla, ko bi ji tega ne preprečili njeni interesi in prepričanja.

Tako v eksotični permanentni revoluciji mode sodobna civilizacija požira vizijo lastne zgodovine. Tuji sistemi brez moči omahujejo pod korakom modnega človeka. Konsumpcija se dogaja navadno kot prevajanje, ki sistem zdrobi, da ostanejo zgolj osamljeni elementi, iz katerih nezadržno odteka pomen, vse dokler ne postanejo votle lupine, poljubno sestavljive prvine potrošnikove senzualne igre.

Tako postaja zahodna civilizacija depozitarij relikvij žrtvovanih civilizacij, sargaški vrtinec, po katerem krožijo komaj prepoznavne razbitine mrtvih svetov.

Najpopolnejša slovnica, za katero ni omejitev, da iz raznolikih in zmerom novih prvin, olupljenih njihove funkcije in pomena, sestavlja vselej isti stavek.

Košarka in hokej »družbeno problematična«

MARJAN ROŽANC

V letošnji športni sezoni v dvoranah nismo dobojevali le vrste športnih bojev, ampak se je zgodilo še nekaj, kar morebiti na prvi pogled ni bilo tako očitno: problematičnemu nogometu, ki je javno zakoračil v smeri poklicnega športa in gospodarske dejavnosti že pred leti, sta se na tej poti skoraj neopazno pridružila še košarka in hokej. To v športnem svetu seveda ni nekaj povsem novega, saj se obe omenjeni športni igri v razvitejših državah, predvsem v ZDA, že dolgo igrata tudi poklicno, košarkarski in hokejski klubi pa so vir visokih dohodkov tako za igralce kot za managerje — novejše in vznemirljivejše je to samo za nas. Pri tem namreč kar ne moremo mimo našega specifičnega položaja, mimo dejstva, da AŠK Olimpija v nobenem oziru ni in niti ne more biti Boston Celtics, HK Jesenice pa ne Chicago Hawks. Če torej ugotavljamo, da sta košarka in hokej tudi pri nas zakoračila v smeri poklicnosti, to dejansko pomeni samo to, da sta obe omenjeni športni zvrsti v svojem kvalitetnem vrhu prerasli okvire amaterskega delovanja, ne da bi hokejisti pri tem mogli postati poklicni igralci hokeja, klubi pa samostojne in učinkovite delovne organizacije. V obeh športnih zvrsteh imamo torej na eni strani opraviti z voljo, ki je organsko zrasla iz dosedanjega razvoja ene in druge športne zvrsti same, na drugi strani pa z družbo kot njuno dejansko možnostjo. Prav zato lahko rečemo, da sta obe omenjeni športni panogi s tem, ko sta stopili na prag poklicnosti, postali s svojimi lastnimi problemi tudi tako ali drugače »družbeno problematični«.

Pri tem se nam košarkarji, ne glede na njihovo višjo kvalitetno raven, zdijo na prvi pogled samovoljnejši od hokejistov, ker so pač deloma tudi »sprovocirani« k profesionalizaciji svojega športa. Splitska Jugoplastika je namreč že pred začetkom lanske sezone pridobila državnega reprezentanta Šolmana, ki ga seveda ni zvabilo v Split le mediteransko podnebje, zdaj pa hoče v svoje vrste še drugega reprezentanta, Nemanjo Djurića. Ti nakupi gospodarsko nikakor niso upravičeni, saj Jugoplastika le v treh ali štirih tekmah v sezoni privabi v dvorano na Gripah kakih 3000 gledalcev, njen letni dohodek pa prav gotovo ne presega desetih milijonov, kar je za vzdrževanje profesionalnega moštva občutno premalo; v tem primeru so torej odigrali poglavitno vlogo drugi, negospodarski »faktorji«, med katerimi niti reklamiranja Jugoplastike ne moremo imeti za gospodarno. Toda ta poteza je bila odigrana in zdaj opredeljuje tudi druge kvalitetnejše klube. Samovolja in stremljenje k uspehu sta pač športnem spektaklu imanentna, hkrati pa prav kot taka konstitutivna elementa kluba, skupnosti igralcev in navijačev; zato si noben klub že po svoji notranji logiki ne more privoščiti tega, da bi potezo Jugoplastike omalovaževal ali kratko in malo prezrl. Uspešno tekmovati in proizvajati času primeren športni spektakel je poslej mogoče samo še tako, da klub osvobodi svoje igralce vseh drugih obveznosti in da jih za njihove košarkarske usluge plačuje, to pa se pravi, da mora imeti vsak klub ali svojega gospodarskega »patrona« ali pa svojo dejavnost prignati do rentabilnosti.

V tem položaju pa so tudi hokejisti. Že dejstvo, da so na primer jeseniški igralci v pičlih treh mesecih letošnje zime odigrali prav toliko ali celo še več tekem, kot jih odigrajo poklicni nogometaši v vsem letu, je najboljši dokaz, da hokejisti niti doslej niso bili čisti amaterji. Zdaj so torej le na tem, da se do kraja profesionalizirajo, pri čemer pa so celo v boljšem položaju od košarkarjev. Njihova izrazita »delavnost« bi bila seveda pri tem postranskega pomena, če bi prav letos ne pridobili tudi številnih gledalcev, ki so prvi pogoj vsakega resnejšega podjetništva v športu. HK Olimpija je na primer samo na prvenstveni tekmi z Jesenicami v ljubljanski hali Tivoli pobral na blagajnah 5,700.000

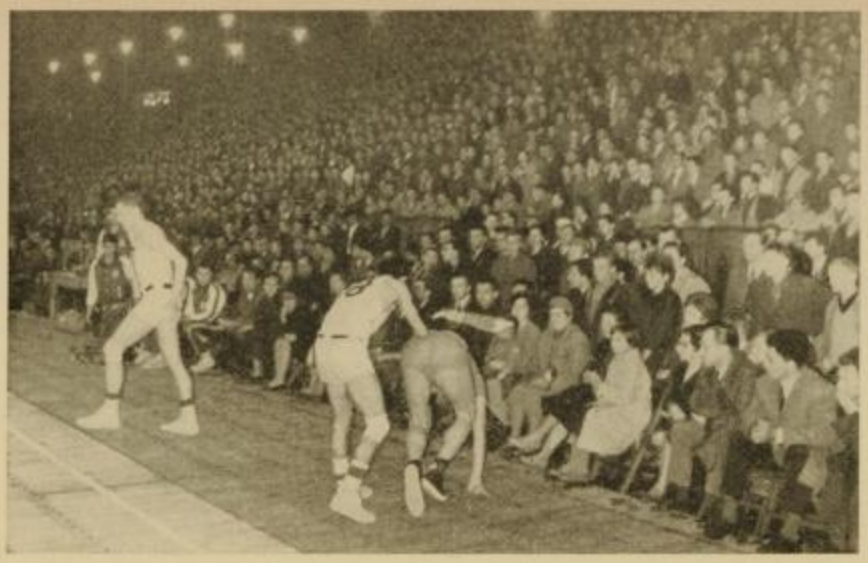

OLIMPIJA-REAL MADRID: je dovolj spektakularno in dovolj gledalcev?

starih dinarjev, organizacija finalnega turnirja za pokalno prvenstvo Jugoslavije pa mu je prav gotovo navrgla kakih 12 milijonov. To so vsekakor vsote, s katerimi je že mogoče računati na gospodarsko podjetje, hkrati pa seveda še vedno klubu le ne morejo zagotoviti rentabilnega poslovanja.

Vse torej kaže tako, da bosta tako košarka kot hokej v svojem razmahu še naprej blokirana, s tem pa tudi še naprej »družbeno problematična«. Še veliko bolj trdoglavo pa je seveda pri tem dejstvo, da ne košarka ne hokej ne moreta več nazaj, ker se samovolja prav v športnem spektaklu razodeva tudi kot obveznost, ki jo je treba na vsaki stopnji njenega razvoja upoštevati kot neodtujljivo resničnost. Kakor hitro bi na primer košarkarski klub Olimpija zavrli v njegovem razvoju in mu onemogočili enakovreden boj z drugimi najboljšimi klubi v državi, bi to nemudoma postal prav tak ali še večji »družbeni problem« od »družbenega problema« košarke same. Naj smo torej voljni ali ne, moramo športnemu spektaklu pripisati prav tako družbeno občutljivost kot kateremu koli drugemu področju družbenega življenja. Tudi materialna družbena odgovornost ni v športnem spektaklu skoraj nič manjša kot v kulturi ali kje drugje; omiljena je predvsem z večjo pridobitniško močjo samih vrhunskih klubov. Prav to pa je navsezadnje tudi tisto, kar tej »družbeni problematičnosti« že nakazuje rešitev: dokončno funkcionalizacijo športnega spektakla.

Vsekakor je tu moraliziranje še najmanj na mestu. Vrhunski nogometni, košarkarski in hokejski klubi so že zdavnaj zgubili pomen in vlogo, ki jim je pripadala nekdaj: vlogo narodnega prebudništva ali združevanja pod okriljem nekih višjih namenov. Zdaj v njihovih okvirih niti parola o zdravem duhu v zdravem telesu ne drži povsem. Zdaj njihovi medsebojni spopadi so, kar so, športni spektakel, ki se odvija po lastnih zakonih, v katerih se nemalokrat preizkušajo že poklicno obolela telesa in nič kaj zdravi duhovi. In vse, kar nam preostane, je to, da ta športni spektakel priženemo do funkcionalnosti in samostojnega življenja v njegovih lastnih okvirih. To je namreč tudi edini način, da bodo moralne, higienske, zdravstvene, narodnostne in vse druge dolžnosti v športu prevzele institucije, ki so temu namenjene in skozi katere morajo tudi poklicni športniki: amaterski klubi, šolska športna društva, TVD Partizan...

južno sadje vzdržuje vaše moči, ki jih potrebujete pri vsakdanjih in izrednih telesnih in umskih naporih; za mladost, šport, rekreacijo, svežino, zdravje - SLOVENIJA SADJE

GRA GRAPEFRUIT

A ANANAS NANA NA ANANAS ANANA NA

IZVOZNO-UVOZNO PODJETJE, LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA 10/IV

Vladimir Gajšek

Razodetje

...In tiste dni bodo ljudje iskali smrti, pa je ne bodo našli; in bodo želeli umreti, a smrt bo bežala od njih. (Razodetje apostola Janeza, 9, 6)

1 prvič:

Gospa Marija je pogledala čezse, kakor da bi nekaj iskala v radovednem in pritajenem vzdihu, nekoliko sklonjena nad šivanje, nad zapoznelo krpanje, v rokah je držala že tisočkrat obrabljeno kombinežo že posivele in kar nekam mokre barve in na mizi je ležala knjiga s svetimi podobami in s svetim naslovom o življenju svetnikov ali nekaj podobnega, da, in prav takrat je potrkalo na vrata in gospa je zamukala s svojim težkim glasom »Le naprej!«, in nisem vedel, ali naj vstopim v nekakšni zlobni in zamolkli slutnji ali pa naj ji pokažem najprej lep obraz, kar je spodbudno za mlade ljudi. Vsekakor bi se bil moral seznaniti že mnogo prej s tem idealnim trpinčenim in izmučenim bitjem, s tem bledim okostnjakom, s to revo iz predmestnih mrtvašnic. Suhe in dvignjene roke v molitvi. Srepi pogledi in blagi, blagi, nežni in materinski nasmehi. Moral bi se ji prikupiti, da bi se lahko oddaljil od njenih muk, od njene pozabe. A prav zbliževanje me je uničevalo, saj nisem videl nobenega pravega razloga, ki bi lahko opravičil moje vsakodnevne obiske, kot to počenjajo na primer obiskovalci bolnikov, kontrolorji, socialni delavci, duhovniki in kar je še ljudi iz vrste javnih delavcev, ne, vseprej sem čutil nekakšno notranjo silo in potrebo, da jo pridem znova in znova nadlegovat s tisočerimi navidezno nepomembnimi in včasih kar nesmiselnimi vprašanji. Kajpak sem skoraj zmerom premišljeval o tej šestdesetletnici z mladim srcem in z belim ribjim mesom, ki je dišala po bolnišnicah in po kloru in po narkozi. Nisem se mogel odtegniti njenim strogim, asketskim značajskim črtam na obrazu, četudi sem se kar naprej in naprej trudil, da bi pozabil vsako besedo, vsak njen gib, vsako njeno nepremišljeno, skoro smešno kretnjo, vsak njen mrzel, a vendar otožen pogled, ki se je znal utreti v oči sogovornika in zasliševati, kar naprej spraševati, ta pogled, ki je presunil tudi mene in mi zlepa ni dal miru. Predpasniki in turška kava ob petih popoldne. Sonce na obzidju, ki leze kakor mravlja zdaj sem zdaj tja in se igra s senčnimi robovi. Vrišč otrok, packanje z blatom in vodo, klici materinskega gneva »Sine, pusti vodo pri miru, sem ti rekla!« in zdolgočaseni stari Gregor, ki počasi seslja svojo milijonkrat prežvekano pipo in sam pri sebi razmišlja o Društvu upokojencev, o svečanih pogrebih in o navadnih krstah, o svečah in o rožmarinu, pomočenem v vodo, o svojih mrzlih ustnicah in o vekah, ki mu jih bodo vsekakor kmalu zatisnili, potlej je še majhno, umazano dvorišče, ta ležeča hiralnica, ki se razpenja od hiše do hiše samo zategadelj, da ljudje lahko gledajo sosedom skozi okna in prisluškujejo hišnim notranjim utripom. V teh hišah sploh prebivajo ljudje, ki so že zdavnaj odmrli, a se prav zaradi svoje otopele vneme in muke še vedno držijo pri življenju ali pri svojem životarjenju kakor bolhe srajčnih robov. Nič jih ne vznemirja, omrtvičeni so, čeprav bi se hoteli kdaj pa kdaj dvigniti iz bebastega sna o lepšem življenju in o uspehu. Tudi gospa Marija, to izsesano staro dete z otroškim srcem, ta redoljubna gospodinja, ta čistunska ženskica, tudi ona hira v svoji nepomembni in neuravnovešeni sanji, da bi se dvignila nad svet. A prav to notranje, duhovno upanje jo priklepa na najsiromašnejšo bedo, na nemir, na noči brez spanja; ne more se potolažiti s preteklostjo, ne more pozabiti vseh žalitev, ki so se ji vse življenje rogale v obraz, da je norica, da je čisto navadna ženska, ki ne bo doživela niti trohice človeške časti; stalno je koga sumila in verjela je, da je ves svet zarota, ena sama velika zarota proti poštenjakom. Tudi o gospod usmili se nas nič ne pomaga. Če jo pogledam bolj od daleč, se mi zdi kakor v sanjah, samo v nekakšnih bledih zelenkastih obrisih; stoji pri oknu ali pa se vrti sem in tja po kuhinji med neslišnim tiktakanjem ure. Konjak baje poživlja kri. Treba bi se bilo zrediti za nekaj kilogramov, postati bi moral atlet ali star mornar z močnimi mišicami. Nekaj bi moral storiti za to obupano gospo Marijo, a ne vem, kaj pravzaprav hoče, ker je vsaka njena želja usmerjena predvsem v prikrito maščevanje, v ljudomrzništvo. Madame Pompadur. Krokar in sivo perje na višinah. Destilirani možgani, hladna voda, zenice, ostanki mrakotnih sanjskih podob v zevajočih ustih. Žarenje teles. Abu Simbel in Ramzes II. Bogovi ostanejo v kamnu in v cerkvenem petju s svojimi insignijami. Proti človeštvu, ukleti so proti človeštvu. Vsekakor bi moral nekaj ukreniti, sedaj in tukaj, potem ne bo več časa, nič več ne bom mogel storiti zanjo, čeprav se bom trudil na vse pretege, da bi se ji znova in bolj približal, da bi se ji prikupil kot lastni sin. Ampak zakaj je zadnji čas toliko pogrebov, toliko nesreč? Nikjer ni več človek varen, še ko spi, se dozdeva, da ga mučijo neprijetne simbolične prispodobe, ki se jih zjutraj nič več ne zaveda. Sloko in drobno telo je kar nekam neskladno, posebno če pomislim, da bi moralo biti vsaj za delček višje in nekako bolj elegantno, bolj aristokratsko; takšna nenavadna in ničeva podobica pa mi gre po malem kar na živce in me priteguje nemara še toliko bolj, kolikor bolj se razburjam zaradi stikov z njo. Zakaj zdi se mi, da je to bitje brez prave vrednosti, da trpi nekje globoko v sebi in gleda halucinatorne cirkusantske predstave, da se zjoče le kdaj pa kdaj sama v sebi in pričakuje priložnost ali beg iz osamljene vsakdanjosti. Njene oči so vznesene od sovraštva in vendar pričajo

tudi o ženski, že zdavnaj izgubljeni ljubezni, pa o mrtvoudni uvelosti, ki nastopi v zapuščenih letih, v trenutkih, ko ženske ne iščejo več lepote in vzdihljajev in razneženih src, ampak se umaknejo v kopalnice in se spominjajo na davna, izgubljena leta, kakor da bi stalo pred njimi v ogledalih golo, zelenkasto otroštvo. In prav ta samoljubna logika, ki jih peha v omrtvičenih jutrih v široko, zbegano, utrudljivo muko, prav to samoopazovanje jih vznemirja in jim riše v obraz starostne gube. Šepet in mrmranje molitve. Roženkranci na uvelih, materinskih prsih, dolgi stebri in kipi, hladilo in mir. Ena sama pot vodi k visokemu oltarju, spredaj se je zabil prezbiterij. Agnus dei. Agnus dei. Majhni prtiči prekrivajo s cvetjem žarenje in blede, voščene sveče. Starostno, zapuščeno petje, pričakovanje večne nesmrtnosti. Tukaj, tukaj nekje je tekla pot njenega otroštva, njene tercijalske duševne bolezni, med klečalniki in med kamnitimi stopnicami, kjer so podeljevali hostijo. Tukaj, da, tukaj nekje so obhajali večno nove krstne predstave, zbirali so se v sovraštvu in s hinavskimi nasmehi na licih, poklekali so in zavijali napol slepe oči v somrak nekam navzgor, buljili so v vitraže, tam zgoraj, tam zgoraj, kjer predstavljajo delci stekla in svinca novo resničnost. Obletnice, vino in rožice. Vriskanje. Jok. Spomniti bi se moral kakšnega posebnega slavja, kjer smo noreli in nismo vedeli za mučno preteklost, ki prebiva v teh ostarelih hišah, v teh dvoriščih, v teh zapuščenih, podrtih ljudeh. Krema venus za lice. Puder in eau de cologne. Prhljaj na ramenih, mastni, zlepljeni lasje. Dolge škarjice prerežejo trebuh. Otrok zaveka. Čigav je; čigav strežnik bo, ko bo hotel postati velik? Dolžina dneva poraste od devet ur sedemindvajset minut na deset ur petinštirideset minut, dan se podaljša do konca meseca za eno uro in sedemindvajset minut. Nepomembne številke v februarju. Sneg kopni. Beli lasje odpadajo v krstah. Boljše krmljenje. Sodni dnevi. Zametel je sneg, veter je spet v drevju. Villon z balado za obešence. Pa ne pojdem prek poljan, je v poljani črni vran, je v poljani noč in dan. In gospa Marija govori o lastni smrti, kakor da bi pripovedovala o svojem šivanju, ki je tako nepomembna zadeva v njenem življenju, da je sploh ne bi bilo treba omenjati. Krčevite igle. Namesto v blago bi lahko zasadila konec v meseno gmoto in priteklo bi nekaj črne krvi iz modrih žil, koža bi se razlupila v vsem zločinskem sijaju. »Tukaj je življenje sploh sramotno!« si mislim preprosto in žvečim v sebi vse časopisne oglase o najdenih predmetih, čestitkah, oznanilih vseh vrst, o koncertu in o kinematografih, o vesteh z vseh strani, o oglasih za stanovanja in o ženitnih ponudbah. Mogoče bi gospa Marija še vedno lahko našla svojim letom primernega ljubimca, takšnega brez lakote in brez spolnosti in z lepo pokojnino. Takšni ponavadi hitro umrejo ali zbolijo na smrt, navajeni samotarskega življenja. To jih uniči, ta kuhinjski, smrkavi smrad, mušice na prtu in na kruhu. In nekje spodaj se spet po kanalih sučejo vraževerne podganice in so tiho kakor tercijalske cerkvene miške. Nič ne pomaga, kadar si prizadevam na vse moči, da bi pomagal komu z radodarnostjo ali zgolj z dobrim nasvetom, ki je, vsaj po mojem, le vnaprej pripravljena in zahrbtna zvijača; moral si bom izmisliti kaj bolj prepričljivega, da bom zadostil radovednim ženskim očem, da bom zadovoljil skrito muko, ki se skriva globoko v njenih zenicah, pa tudi v gibki, čeprav nekoliko privzdignjeni hoji. Ali igram vlogo duhovnika, odrešenika, sodnika, krvnika; kakšno vlogo sem prevzel, kakšno masko sem si nadel na obraz. Saj ne pričakujem nobene koristi od izmozganih bitij, posebno pa še ne od gospe Marije, ki ne bi mogla s svojo podporo preživljati cel mesec niti psa, če bi ga seve imela. In vendar vztraja v enakomernih ritmih, ohranja se in preraja, šiva in krpa svojo kombinežo, kakor da bi sešivala svoje izznojeno meso. Mumija. Tutankamon. Zlate maske mrličev. Rumena barva. Beli, koščeni zobje. Nekakšno smešno šepetanje. Zunaj pa vse zaudarja po crkotini, ki je nobeden noče odpeljati. Baje je pred letom dni smrdelo tudi v njeni sobi pod velikimi stopnicami. Zakopali naj bi bili v stopnice mrliča. Zazidana lobanja, rečice in zlati zobje. Potem je nekega dne nenadoma prenehalo tiščati v nos, spet je lepo zadišalo po kloru in po čistem perilu, pa po čistilih najrazličnejših vrst. Varikina, praški za strojno pranje, udarjanje ritmov. Radio aparat, oglušela ušesca, netopirji. Nikjer ni videti niti drobca umazanije v tej kuhinji, niti enega samega ostanka hrane po popoldanskem obroku ali po kosilu, nikjer ni niti najmanjšega prahu, ki bi pričal o neredu. Tudi takšna higiena, takšna bela in mirna razsežnost me hromi in mi jemlje živce, čeprav skušam težka občutja čim lepše in bolje prikriti z navajenim nasmehom. Ni mi všeč njena pritajena hinavščina, s katero se izmika, kakor da bi bila ponorela ali kakor da bi pričakovala, da se bom vsak hip vrgel nanjo in jo spolno oskrunil. Prestara je, da bi počel kaj takšnega. Njene oči pa znajo biti tudi velike in prisrčne, širijo se v mrzli dobroti in odpirajo se kot nočne rože. Takšna je blaznost. Zaprejo te v štiri stene, da bi lahko preskušal učinek telepatičnih, budističnih vaj, da bi se lahko namučil sam s seboj in s svojo odtujeno, pričakovano mislijo, češ da se bo nekaj spremenilo. Lepo te strpajo semkaj in nobenega upanja ni več. Samo sumničenja ostanejo in kletve in brezzobi nasmehi. Tega se najbolj veselim v strašni grozi, srh me spreleti po hrbtu, ko zdvomim v normalno stanje gospe Marije. Saj ne more biti nora, preveč je zvijačna in dobra, preveč pričakuje od svojih sosedov, ki jo sovražijo, vsi do zadnjega. Ne morem je obsojati, ker bi s tem obsodil tudi samega sebe, saj prihajam k njej samo jaz, pa tudi jaz ne vem, kakšen razlog bi poiskal v opravičilo za svoje obiske. Preprosto pridem in govoričim od jutra do večera, včasih posrebam medtem malo juhe in zelenjave in spet nadaljujem vegetarijanska razmišljanja o čistem življenju, o dobrosrčnem, visokem materinstvu. Nič ji ne morem prikriti, povem ji vsako resnico naravnost v obraz, čeprav je sprva kar nekam sumila vame in v moje prašne obiske, ki so vedno zaudarjali po svečah, tako da se je meni samemu zdelo, da ji prinašam smrt v hišo. Sklenjene roke in rakaste tvorbe. Zadnjič je pisalo o takšnih stvareh v časopisu. Predmestje je sprejelo vsako novico z velikim zanimanjem, kakor da bi že šlo

za konec sveta. Posebno so zanimivi pionirji Jehovci, ki upajo v skorajšnjo odrešitev Mihaelovo. »Sodba je pred vami, poslednja sodba se bliža in jaz bi se rad o teh stvareh pogovorila z vami!« mi pravi neka babnica, kadarkoli jo srečam, čeprav me že njena prisotnost sili na bruhanje, saj bi za svoje izmaličeno hrepenenje po moškem prodala še satana, če bi ga le kje mogla stisniti na dražbi z moškimi ustnicami. Sicer pa ne vemo ne ure ne dneva. Nekaj se ustavi v telesu, v tem neprodušnem živem stroju, kakšen vzvod ali kaj podobnega, in večna dušica odleti v nebesne višave. Vsaj tako pravijo in verjamejo. Zgoraj naj bi bilo večno veselje in večno življenje naj bi živelo v rajskem vrtu. Adam in Eva. Človek in življenje. Izvirni greh v barskih lučeh. Prodana koža, steklenice šampanjca in tako imenovana ciganska muzika, ki škripa na vse pretege in ubija še tisto trohico moči in volje, ki jo prinese obiskovalec v zapozneli somrak. Bedrca. Meseno poželenje in užitek fetišistov. In teroristi, ki razbijajo kipe, ki se družijo s pustolovci. In legionarji, ki so pobijali črnce na veliko in so se vrnili kot nedolžne ovčice in dobili državno odvezo. Agnus dei. Ki odjemlješ grehe sveta. Baje je od 1914. leta zavladal Odrešenik v nebesnih sferah in sedaj pregleduje statistiko dobrih in slabih del. Baje ima pri vsem tem največ prstov stari Žid Ezekiel, ki se mu je bledlo in ki je bil dober fant, ki je preživel vse svoje življenje med stebri gotskih večnih lučk. Vsekakor pa je najpoglavitnejša znanstvena razlaga življenjskih sokov, ki se razvijajo v telesih. Kisline ali nekaj podobnega. Vročina v zraku. Gospa Marija ima zmerom sklenjene roke, zibaje sem in tja pogleda vame, s pobešenimi očmi še nekam v kot in išče pajčevine, ki jih nikjer ne more biti. Najlepše je sumničiti vsakogar in v vsakem zagledati svojega sovražnika. Šele potem sledijo opravičila in tiho obžalovanje. Distentio animi in sveti Avguštin na belem kamenju. Vsak se obrne vsaksebi, ozre se v svoj sanjski, motni, zeleni ali rdeči svet in prepeva po željah in radio igra stare melodije izpred petih let, kar je strahovito nezanimivo, da, celo dolgočasno in brezpredmetno, in ljudje se ujedajo za svoj vsakdanji košček kruha, za med otrokom, za sodnijskimi razpravami se solzni potem objemajo, potem ko so izgubili testamente, ti ponarejevalci in grobarji. Če se kdo poskusi sam s sabo, tedaj gotovo omahne; ne zaradi svoje nemoči, kot bi si lahko kdo mislil, temveč predvsem zavoljo svojega divjega bega pred seboj, zaradi svoje vseobsežne misli, ki načenja sleherno stvarco, sleherno božanstvo, sleherni kip, sleherno sliko. Moralo bi se pravzaprav nekaj zgoditi. Brezdušje. Zeleni utopljenci. Sankt Pauli in matrose in cipice. Zobati nasmehi v predmestnih kinodvoranah. Slečene opice s kožo iz krokodiljega usnja. Prekleto. Spet se obračajo v tem bobnarskem, divjem, črnskem ritmu. Pobijanje za jutrišnji vrček piva. Plešci, ti imajo največ sreče z zobmi, ker so izgubili glavo na božji dražbi. Tonzure. Šele tedaj se gospa nasmehne in se s komolcem nasloni na mizo, da bi podprla utrujeno glavo. Otožnost ji brli z obraza, nekaj jo še zmerom muči in ji ne da miru, nekaj nenehoma šepeta, a mi tega noče razkriti, čeprav iz trenutka v trenutek pričakujem, da bo zdaj zdaj povedala na glas, kaj misli, da se mi bo skratka zaupala in izlila svoj srčni vzdihljaj ali kakšno žolčno polemiko. A to so trenutki neskončnega strahu, ki se pozibava v njenem srcu kakor visoka in dolga igla. Gleda mrzko in tako neveselo, kakor da bi me lahko mirnodušno ubila. Nič ne vem o teh notranjih bojih, preveč so odmaknjeni in popolni. Celo sama jih ne more razumeti, teh notranjih zavestnih in živčnih tokov, ker jo samo in samo preletavajo in ji ne dajo miru, ker so pač nespoznavni, nerazčlenljivi. Smili se mi. Pri moji veri, res bi ji lahko kje pomagal s kakšnim dobrim delom ali pa bi se pozabaval, da ne bi neskončno mislila na zaroto, ki jo je skoval svet zoper njo. V vsej njeni preproščini je toliko zlikanega, olikanega, oglatega, da je vsaka njena beseda le dvoumen krik, da je le v dvomu in obupu. Zategadelj se mi smili. Oziram se nanjo kakor na svojo mater ali kakor na svojega otroka, kar nekam družinski sem z njo, dasiprav nimam nobene tesnejše zveze z njo mimo te, da jo vsak dan kar tako, skoraj brez namena obiščem in poslušam zgodbe utrujenega skeleta. Hozana sinu Davidovemu! Vprašanje je, kako bi naj načel pogovor o kakšni pomembnejši stvari, o kakšni smiselni vsebini, ki bi naju oba razburila in bi se lahko potlej svetohlinsko umaknila vsak vase. Tako pa sva odprta drug do drugega kakor dve luči, če lahko plehki pogovor sploh primerjam z lučjo.

Nekateri so takšni, rekel bi, kar nekam skrivnostni s svojimi omarami, s svojim porcelanom od stare mame in s svojimi družinskimi rečmi. Nihče jih ne bi mogel prevarati, namazani so z vsemi žavbami, šobijo mastne ustnice in vihajo zariple nosove, pogrgravajo s hripavim glasom in berejo večernike, kjer imajo priložnost izvedeti vse o umorih v zadnjem tednu. Glava boli. Noge odpovejo. Roke se vrtijo in cin cin, cincin cin zagodejo zunaj vrata na hodniku. Nekdo je prišel. Seveda, stari Benjamin, tisti, ki je že nekajkrat izgubil zavest zaradi svoje pijane žene in tudi sam hlipal s pijanimi solzami: »Oh, moja stara, kmalu bova tam, med zelenjem!«, ki je požvižgaval cele dneve zmerom isto melodijo, kakosejižereče, ne morem se spomniti, preveč je improviziral in bil je neznansko vesel prvega v mesecu, ko sta se lahko z gospo neznansko napila in pricapljala kakor dva vzdihujoča, stara mačka domov, ne da bi vedela, kaj bosta počela drugi dan. Žvi, žvi, žve, žva, žveglica v njegovih ustih. Slinasti polž. Francozi jih radi uživajo. Spolnost in afrodiziaki. Tabu. Spet in spet črnska glasba, jazz in blues ob dveh ponoči, ko včasih prižgem radioaparat. Drevi bodo spet na uličici vstale drobne sence. Tihi ljudje z izmozganimi in okostenelimi ličnicami. Dolgi, suhi jeziki. Bebavost, ali kako se že tej stvari pravi. To bi lahko postal svet pred potopom. Psalm. Jeremijeva žalostinka. Moč in vstajenje iz podganje uličice, kjer sonce spreminja svojo luč v žveplen dim. Maloverneži. Judeži. Iškarijoti. Idioti. V izbruhu jeze imam priložnost videti njen strah. Kaj imam sploh ob njej, zakaj jo kar nadlegujem in naprej in naprej nemo sprašujem in vrtam z besnimi, tišinskimi vprašaji po njeni možganski skorji? Vi-

dim, kako razpada, kako se razkraja. Preživeli so taborišča in koncentracijo. Aleluja. Mučilnice in ciklon B. Fenol in injekcijska igla v srcu. Nalahno je pogoltnila besedo. Pravkar sedaj. Mozaiki in ptičja hiralnica. Golobi in sveti duh, ki se spreletava nad velemestnim hrupom, ki prinaša smrtno tišino. Ali pa vodomci. Reke, potočki, ribice. Kuhinje z zaprtimi okni, kjer cvrčijo rakci v vreli vodi. Hudičev kotel. Martin Luther ob Bibliji in Lucas Cranach in Jonas Justus in Apel. Posredovalci pri kmečkih uporih, Friderik Modri intakodalje. Worms. Gospa Marija je luteranka, če se ne motim, in ti so najbistrejši, najostrejši jezik imajo. Mučenci. Zwingli, pravi in se smehlja. S tem hoče povedati več, kakor je mogoče, in o imenu pravzaprav nima čisto nobene predstave. Dvojniki. To je moje telo. Tisto je tvoje. Simbolično, vzdihujoče zvonjenje, žvenket kovačevega kladiva. Dvigne obrvi. Stisne ustnice, nekam nerodno ji je zaradi mene. Saj niti sama ne ve, kako me more trpeti in mi pripovedovati o svojih bolestnih sanjah, o bližnji smrti, ki jo bo vsekakor hitro doletela, morda že čez kak hip. Tega se tudi jaz bojim. Blodnje in blodnica. Nič novega pod soncem. Zviti ranjenci iz svetovne vojne, ki skrivajo svojo prizadeto duševno podobo pod treznjaki. Nič ne povejo o tem, vztrajno in zagrizeno se sprenevedajo, vsaj tako se mogoče tudi lahko odrešijo z izgovorom, da so čisti, jekleni ali iz stekla. Obrcani šentjernejci v solzni dolini. Kačurji in cankarjanci. Predujmi v petek zvečer in čenčanje o Chagallu. Sedem prstov namesto šestih. Kladivce in nakovalce. Brnenje v ušesih. Motorji, sami stroji v dolgih vrstah, kjer skačejo majhne delavke-kobilice. Modre delovne obleke, ki so se porazgubile med sivim, naoljenim železjem ali ki so se napenjale v grešnih pregibih med statvami, med umetnim poskakovanjem čolničkov. In sploh vse je spominjalo z rdečo zidno opeko na spolno občevanje. Poznam vse te blodnje, dobro vem, da izvirajo v eni sami zavestni točki in se porazgubijo v mravljinčje labirinte. Nekaj medlega prepeva v steklih in zgoraj nekje so laboratoriji, kjer preizkušajo sluh. Srh. Mrzlica. Ogenj v očeh. Izprazniti bi moral žepe kakor na carini. Kaj vse bi našel? Vestno se zaganjam v sveti svet, ali pa hočem z gologlavim iskanjem iztisniti iz nekaterih bitjec vsaj drobec potopljene in krpaste resnice, ki se je črno in krvavo strnila v njih. Povratno osebni zaimki. Vrnejo se, obrijejo se, gugajo se, iščejo se, vedno sami v sebi. Sub specie aeternitatis nihil. Oglušeli motorji. Četrta dimenzija in večerni zvon iz temnih lin... stvarnik nebes in zemlje in beznic in jutranjega sonca, ki vzhaja na uličici točno opoldne.

»Hvala,« sem rekel in malomarno gledal na strop, kjer je visela muha v pajkovi mreži in jo silovito, silovito stresla. Ljuba moja, smrt prihaja. Virgo intacta. En dan življenja. Sentimentalna skrb nič več ne pomaga, le malo podaljša tresljanje. Kako? Še in še treseš, se treseš, zrrk, zrrk, nič več te ne odreši, drobno črno bitje z belimi spletenimi kitami. Krilca ti bo odtrgal, krvoses, posesal ti bo lepe očke in v obrazu boš imela nekaj komaj navidez starostnih gub. Razkaži svojo golo muko. Muha, čisto majhna, in pegasti, smrtni strah. Gotovo sliši, kako jo preganjajo ljudje in pajki. Sedaj bo kmalu konec s teboj. Nocoj pa, oh, nocoj, ko mesec svetil bo... Tudi mreža se je tresla in kar nekam brnela, veselo je poskakovala z žrtvijo zdaj sem zdaj tja in staremu pajku se sprva sploh ni ljubilo, da bi uničil žuželko. Zakaj neki. Naj se utrudi. Torej pajki in muhe na stropu. In to kar v tej čisti, mrzli, pobeljeni, tisočoglati sobi! Kar neverjetno se mi zdi, čeprav prikrivam pred gospejinim obrazom in pred njenimi preiskovalnimi očmi svojo izkušnjo, svoj bes, strah in obup. Neskončno zabavno je prikrivati smrtni strah pred drugimi z bledico in se celo pri tem smehljati za vsakdanji, naš vsakdanji kruh. Amen. Zadušnica s krsto in miserere. Zrcalne podobe v očesnih votlinah. Kje so oči? Nič več o tej zadevi. Prevroče. Vsekakor pa je najpomembnejše, da se nekateri umaknejo v temine in verujejo v boljšo, časovno in prostorsko razsežnost učlovečenja; takšni živijo že sedaj izven družbenih ječ in nič več ne iščejo v večernih oglasih svoje smrti, svojega rojstva ali svojega zanesenjaškega uspeha.

Njene roke so se dvignile iz temnega predpasnika, nekam naprej so se nagnile in mi skušale dokazati, da je molitev edina milost božja. Smrtni nasmeh, pomislim najprej in pravzaprav sploh ne mislim, kam segajo njeni prsti, ali naprej ali nazaj. V svetlobi zaudarja vsaka beseda, da, prav vsak zlog po kuhinjskih prtih na mizah, po komaj umiti posodi. Rdeča krvna telesca napolnjujejo sobo in se žrejo z belimi. Čutim to in sovražim do zadnjega mišičnega vlakenca. Zavest mi popušča, če pomislim, da bi napravila samomor v tem uklettem popoldnevu; še jokati bi moral za njo in jo nemara prositi odpuščanja, kar pa še zdaleč ni moja navada; čutim, da sva obrnjena nekam vsaksebi, da se ne brigava drug za drugega v resnici, ampak samo v lažnem in raskavem videzu, ki spominja na bežečo senco; norost na ustnicah in na slinah, to me najbolj razburja, kadar grem ponoči po cesti od nje in si potihoma požvižgavam. Nekateri pa se tudi ločijo in še zmerom upajo, da se bodo imeli lepše in bolje, vragsigavedi kam hočejo potisniti vsevedne ude, kam bi se radi skrili z mračnimi besedami o ubijanju. In rojstvo, to človekovo enkratno poslanstvo, ta sleda sedanjost, ki pije še toplo mleko, to rojstvo tukaj je omejeno vedno le na štiri stene, na štiri dimenzije, in potem odrasteš in si zrel in odmreš, ne da bi sam vedel zakaj in kako, ob čem in v kakšni postelji, če jo seveda sploh kje imaš. Odstraniti plod in plodnico. Mešiček. Dvorane in operacije. Ha. Skoro stalno se jim posreči. Revna bitjeca s konjički v naročjih. Igle v blazinicah. Brlizgi in lokomotive na elektriko. In cigani na vozovih. Nevrološki kartoni. Nevrološki karton prinesite s seboj. Priimek in ime. Poklic. Rojstni podatki. Družinski člani. Delodajalec. Stanovanje. Plačnik. Datum pregleda. St. Pr.: In kontrolni pregled. Podpis. Diagn: THR. Dr. Večno isto kroženje zavesti in podzavesti v čakalnicah. Medtem že minejo bolečine in nekaj srečnega nosi gospa Marija v nasmehu. Nič tega sedaj ne omenja, kar nekam sram jo je, sicer pa bi lahko pričakoval, da se bo ujezila in mi spregledala sedem naglavnih grehov, s katerimi jo obiskujem. Zdi se mi, da nosi na čelu žig bolniške ambulante.

Dnevi stiske se iskrijo v njenih sičnikih, v njenih stavkih. Pogovarjam se umirjeno in s kratkimi, izpovednimi stavki kakor ob sodnem dnevu in maham tu pa tam z roko kakor s preslico. Potem se ona zagleda spet vame s hladnimi očmi in pravi, da bi rada hodila in našla pomoč v dobrih ljudeh. Spodaj pod posteljo ima skrito sekiro za nenadne in nenavadne obiskovalce. Ponoči, vsako noč zaklene še sobna vrata trikrat od znotraj, da ne bi kdo izrezal v kuhinji okenskega stekla in se potiho splazil k zglavniku in jo ubil. Kres za božič. Lahko bi zažgala tudi hišo od same velike človeške ljubezni, kajti vsi so jo zapustili, otroci in mož, celo stranke v hiši na dvorišču so se hobotnično umaknile v svoja stanovanja pred njo, da ne bi utrpele njene nedolžnosti. V tej samoti — in to je prvo in poglavitno — v tem belem pohištvu se skriva nekaj, kar izbriše z njenih ustnic občutek za čas in prostor. Zdi se, kakor da bi se nenadoma in vdilj oprijemala vsake stvarce, da bi se ohranila na površju, ali pa je to samo blazna želja po maščevanju, sramotni žig izza mladih let. Dolgo sva že v notranjem zlomu, kjer telesnost skrha poslednjo moč in kjer strah napolnjuje vsako vdolbinico, vsak grebenček kuhinjske opreme. Ali pa sploh obstaja še kje, kje na kakšnem neomadeževanem in srečnem kraju živa odrešitev, beg iz odtujenega občutja časa, ali je danes še kje kakšen kraj, kjer bi se lahko gospa Marija popolnoma izgubila in znova oživela v polnejšem, polnokrvnem smislu? Kako bi jo potem obiskoval? Nemara pa je najino početje zgolj obrekovanje; opazil sem, da se oba pretvarjava, ko da se poznava že leta in leta, in ker sem mlajši za dobrih nekaj desetletij, se mi to dozdeva še bolj priskutno in utrudljivo. Saj se že ob najmanjšem gibu zavem, da jo gledam, da poznam do kraja prav vse njene muhe in navade: utrujen sam v sebi dvomim, ali imam prav ali še ne, vendar na koncu skoro stalno ugotovim, da sem skrajno nezmotljiv in da so vse njene muke namenjene pravzaprav meni. Sicer bi bilo dosti bolje, ko bi sploh prenehal hoditi sem in bi si našel družbo s svojimi vrstniki, a me vselej nekaj zapelje sem po nekem usodnem in nesrečnem naključju. V bistvu sem na zunaj še vedno pomirjujoč in duhovno razgret za vsakovrsten pogovor, čeprav bi najraje prenehal, vstal in odšel, ker me nobena stvar ne more čisto do zadnjega živca pritegniti. Neizpodbitno je, da gre to gospe Mariji posebno na živce, le da tega sprva ne pokaže in se pretvarja, kakor da še ni končala s pripovedjo o samoti in siromaštvu, in sploh oba dobro veva, da bi lahko že prvi dan ob mojem prihodu vse dneve in dneve samo sedela in gledala v zrak, pa se ne bi najin odnos nič porušil. Če bi se lahko oba odločila za nekakšno srečno rešitev, kjer bi našla skupno ali pa vsaj vsak svojo pot, potlej bi nikoli več ne prišel v to zakleto stanovanje; tako pa sva privezana drug na drugega s tenko, nevidno in rahlo popkovino, ki naju združuje v temačnem ozračju vsekdar istih tem in pogovorov. Od neprestanih istih izkušenj pa že vnaprej pričakujem, da ne bo nič posegala vmes, ko bom pripovedoval o kakšni vsakdanji stvarci, a tudi jaz bom tiho ko miš, ko bo ona razpletala žalostinke in žugala svetu. Kako nezanimivo početje in vendar večno prisotno med nama dvema. Niti rada se nimava, mrzla sva ko mrliča. Brez škode lahko učakam tako še blizu sto let, če se mi bo sevé ljubilo in če bom dovolj močan, da bom mogel premagati strah pred njenim telesom, pred tem majhnim trupelcem, ki lahko vsak čas dvigne name sekiro izpod postelje, ki me lahko zatrpa pod stopnice in me sploh na kakšen drug način uniči. Sam pri sebi poudarjam, da je nekaj takšnega — namreč uboj — nemogoče, da sem zloben in skoro zločinski do nje, a previden sem, kakor da bi imel opraviti z divjo tigrico, ki je pohlevna le na zunaj in dokler je sita. Nekoliko sem torej le vznemirjen zavoljo njenega mirnega obnašanja. Včasih tudi v meni čedalje bolj narašča tiha jeza ob živčnih sunkih, a venomer moram s silnim naporom prikriti še tako majhno, neznatno razburjenje pred njo, ker bi nemara ugotovila, da sem iznenada njen sovražnik. Nobenega vzroka ne najdem, da bi jo opravičil, češ reva osamljena. Nič se mi ne smili. Potem nastopijo posledice in obrekovalci, ki vztrajno in potihoma zatrjujejo, da je ženska zmešana in da z njo ni dobro imeti posla. Molčim o teh stvareh. O vseh pogovorih, ki jih predeva v dolgih popoldnevih ali kar v celih dnevih, sem tiho kakor v grobu. Nič ne kane od mize za ubogega Lazarja. Lazarček s Tormesa veselo poplesuje izven teh soban, izven kuhinj po zraku in dobiva starodavne brce in ves srečen gladuje. Molčim in nočem, da bi kdo zvedel kaj o gospe Mariji. Če bi rekel le besedico o njej, bi jo že moral banalno povzdigniti v pravega angela, v pravo otroško in dobrohotno dušo, da bi opral vsa ogovarjanja z nje. Saj navsezadnje niti ne gre zame, ampak predvsem za njo. V tem se lahko umaknem in prepuščam sodbe, pa tisočkrat prežvekane čenče drugim, ki bi požrli tudi sebe, če bi imeli priložnost. Vzdolž uličic tečejo motne reke z mrkimi ljudmi, ki pomrmravajo besede in zloge v neveseli, zadušljivi zrak, prepletajo se ob majhnih, napol razpadlih in razdrtih hišah, pregibajo se v motnih, tolmunskih sanjah in iščejo v hladnih, skoroda mrtvih jutrih pa v zamolklih večerih skupno govorico. Šepet in dolge, mačje zenice počez. V parkih, v bolnišnicah, norišnicah, slaščičarnah, mlekarnah, na pločnikih in na rodovitni zemlji, na gomazečih železniških in avtobusnih postajah, povsod, povsod, povsod so izgubile ure svoj pretekli smisel. Vdrte ličnice od neskončnega čakanja. Zvonjenje zvenelih zvonov. Odprta ušesa. Posmehljivo udarjajo jeziki ob ustne stene, smejijo se navznoter in govorijo navzven. Shakespearovska igra med ovratniki. Besede, besede, besede. Jetične cipe se sprehajajo sem in tja po jutranjem zraku in prebirajo prve počrnele časnike. Takšne so najnevarnejše, pravijo. Mislim na utrujena bitjeca, ki ne vedo ne kam ne kod. Ničesar ne iščejo v poblaznelih, omrtvičenih jutrih, med spominom in pozabo. Potem so tukaj še berači. Obrezane noge, zvite roke. Moral bi kdo vstati od mrtvih in pokazati človečkom, kako naj hodijo brez nog. Stopi sem, tako, da, potlej se poskusi premakniti tja, tako, da, naj ti štrclji ne visijo predaleč stran, opusti bergle, ker so povsem odveč, tako, da, nasmehni se, gotovo ti bo uspelo.

Vzdolž uličic ne pomnijo rojstva. Bledi trebuhi. Kričanje in gnev. Prodajalne se odpirajo. Kakor konzerve, si pravim. Samo odviti je treba, resk resk. Kolobarji pod očmi. Obrvi nad očmi. Sklonjene hrbtenice. Prvo, prvo, prvobitno sonce in vsakodnevje. Prebujanje možganov. Stroji drdrajo, sopihajo, kolnejo, žrebajo in žebrajo enakomerne psalme. Tisoči živijo med njimi. Shakespeare nič ne ve o tem. Naj igra godba na pihala, naj izobesijo zastave, meni je vseeno. Gospa Marija pa tudi nič več ne ve o tem. Otožni norci naju ne zanimajo, sploh naju ne zanima nič, razen da sva ujeta med štiri pogovorne stene kakor v zaprašeni spovednici, to se pravi ujeta v lastni telesi, v brezobzirno odmiranje. Še malo nama ne pride na pamet, da bi verjela drug drugemu, zato se vedno bolj odtujujeva vsaksebi, lahko bi zlezla na kakšen cerkveni stolp in bi se pogovarjala o čisto navadnih stvareh, spodaj bi stale množice in čakale, da padeva in se razbijeva ob njihovih glavah, ah, ubogi norci, zmerom pričakujejo samomorilce in jih pozdravljajo z razširjenimi žilami na senceh. Čudovit občutek mora biti padanje nekam navzdol, ali dviganje nekam navzgor, kar tjavendan in brez konca.

Mar naj bi pričakoval, da bo to prisluškovanje samemu sebi zares odprlo njena vrata, ko je od najinega starega prijateljstva ostalo pravzaprav le še majhno število posesti? Čedalje pogosteje se mi dozdeva, da bi gospa Marija rada umrla, sprejela bi poslednje olje... in konec. In resnično, bolj se trudi, da bi pozabila na izgubljene trenutke, na otroke, na zapuščenega moža in na druge, bolj si skratka prizadeva, da bi odmrla na dvorišču med hudobnimi jeziki, bolj ji prav ta vdanost vliva novih, svežih moči. Dvigniti se nad misel. Nič misliti. Dihati in čutiti, kako bije srce. Krvni obtok. Mali in veliki. Oba. Mestne šeme in gobcanje. Vloženi gobec. Koliko stane? Že iz rane mladosti poznam ta občutek prisluškovanja, to varčnost. Dolg je volk. Škrtanje z ustnicami, skopi zobje.

Gosti zobje. Potem sem navadno potiho stopil k vratom, nastavil uho tik ob les, da me je kar zmrazilo, in prisluškoval temu in onemu, kar se je pač dogajalo po hiši. Mogoče so me notri čakali, a nisem upal stopiti naprej in pozdraviti. Strah mi je šibil kolena, najsi sem si prigovarjal, da lahko pridem in obiščem svojce. Saj bi lahko živel med svojimi ljudmi, a se čutim preveč odtujenega, da bi z njimi govoril in odmiral iz dneva v dan, iz jutra v jutro. Ko sem torej tako prisluškoval in oprezal na vse strani, da me ne bi slučajno kdo videl, nisem niti povsem zaznal, da sem tem ljudem že zdavnaj tujec, da so moje korenine v neki čudni, odmaknjeni, povsem iztirjeni zemlji. Božična drevesca. Blažene noči. Prisluškovanje in lov na plen. Hijene imajo odličen želodec, mesene kose požirajo scela. Ubogi Prometeji. Gregor je pripovedoval o vsakdanjem delu, sedaj si je gotovo odrezal kos kruha, ker je nekaj tlesknilo, kakor da bi odložil nož na mizo. Otroci še čebljajo in se igrajo s punčkami, steklenicami in odvrženimi krpami. Čepenje ob vratih. Ali naj poskusim? Ne, tisočkrat ne! Kakor sem prišel, sem po mačje odcapljal spet na ulico, zapustil sem temačni hodnik in tisti vodovod, kjer je večno kapljalo. Cin cin. Cinkaste oči. Nekdo je v hiši prepeval narodne pesmi, da se je razlegalo po dvorišču in tja na ulico, kjer se je petje porazgubilo med vriskom strojev in med koraki. Varčevanje s samim seboj. Mimohod. Utrinek, zvezdni utrinek, ki sem ga videl samo jaz, opazil sem ga proti jutru tam na zahodu, nekje med škorpijonom in levom.

Kadar tako gledam gospo Marijo, začnem še premišljevati, ali je prav, da jo nadlegujem s svojo mladostjo, da jo razburjam s svojimi vročekrvnimi odločitvami in jezljivimi izbruhi, zaradi katerih pričakujem, da se bo razhudila tudi ona; a ona je kar lepo mirna in skriva svojo razburjenost; le včasih — in to zelo poredkoma — nekoliko zasika, da se mi naježijo lasje, potem pa spet mirno premleva oguljene besede in se mi smehlja naravnost v obraz. Omama. Strogi sodniki. Črni birokrati. Lahko bi jo zgrabil za vrat in začel daviti, nenadoma bi planil nanjo. Vendar je na zunaj vseeno, če bi tudi to storil; z njo bi se pogovarjal še dalje, mogoče bi jo potem še moral klicati po imenu, preden bi mi hotela odgovarjati. Vsekakor se mi ne splača premišljevati o takšnih bebastih stvareh, saj bo čas pokazal, kaj se bo izcimilo iz najinega razmerja; in čeprav ne verjamem v čas, me čas zasleduje in me kar preganja iz kota v kot, potim se, nemiren sem, skoro čudaški. Nič se ne more zgoditi. To so občutki, kjer mesena osamljenost s prividi zakriva resnično ljubezen. Postarane besede. Žamet na gledališkem balkonu.

Kaj še skriva za svojim čelom, za to belo kostjo, polno gub? Njena bolezen: — slika v lesenem, izrezljanem okviru nad staromodno posteljo, ušive rjuhe, porjaveli zglavniki, brezbarvno tiktakanje ure, prepojeno s klorom, bele stene, kjer se razraščajo komaj vidni lobanjski šivi. Okna. Pričakovanje vlomilca in ubijalca. Nikoli ni videla, kaj se je v resnici dogajalo zunaj. Nekoč je jokala in se spominjala padlih žrtev v svetovni vojni, sedaj niti tega ne premore več. Tokovi zavesti se sploščajo in zatemnijo pogled z majhnimi krilci. Kakor pri osenčenju. Oglate roke nič ne oprijemajo. Luč razgrinja vsakovrstne podobe in jih premešča po svoji mili volji zdaj sem zdaj tja, tako da se predstava o prostoru spreminja, se dviga in niža, se lušči in kristalno raste. Vonj po cimetu. V prazni ptičji kletki je še ostalo nekaj zrnja. Nobenega petja več, nobenega pritajenega žgolenja. Nobenih otrok, ki bi se cmerili in smrkali v slinčke. Pepelnat okus in prhljaj. Domala sem pretehtal vse te igračkaste stvarce, da bi dojel njihov smisel, a sem se moral umakniti kakor šibka žival pred močno zverjo. V sanjskih podobah je jokala in si želela, da bi prišla v nebesa, da bi se maščevala enkrat za vselej na tem svetu tem ljudem, da bi v znak upora zažgala mestno hišo, spustila v zrak tovarne in delavnice in železniško postajo. Tiho. V nemem in trmastem uporu se je skrila pred mojo zvedavostjo, vedela je, da, prav dobro se je zavedala mojega bistrega duha; in nič ni mogla prikriti, niti pozabe ne; naj si je že želela, da bi igral vlogo nekakšnega spovednika, vseeno je čutila, da bo živela še dalje v bridki tesnobi. Zakaj prav tesnobnost prikazuje eno samo zavest brez posebnosti,

tisoč odvratnih predstav o sodnem dnevu; stvari se razkrajajo in tako, šele tako odpirajo svoj navidezni, pohujšljivi svet. Brezposelne stvari. Dihanje bogov. Aleluja. Če bi kdo poskušal vsaj za hip premakniti v tesnobni noči svoje pohištvo in se preseliti, če bi torej kdo hotel v strahu zbežati sam pred seboj in pred svojimi sosedi, tedaj je gotovo, da bi ga zasledovalci, ki jih nikoli ne zmanjka, uničevali s svojim naraščajočim šepetom izza zidov. To je muka. Povsod vanjo obrnjene oči. Težave z ledvicami. Ledvični kamni. Reka, kjer so nekoč plavale mrtve ribe na površini in sijale z belkastimi trebuhi proti osončju. Sedaj še rib ni. Ničesar ni, česar bi se lahko človek za trdno oprijel, ničesar ni, v čemer bi človek našel svojo odrešitev in podganasto razodetje. In bogovi bežijo vsevdilj neznano kam; bogovi so brez zasledovalcev. Hitreje in hitreje se sučejo stvarce božje v njihovih rokah, oplazijo njen in moj obraz, se znova odtrgajo in spet in spet bežijo v neznane smeri. In kam zdaj, se sprašujem.

Saj mi je že dolgo bilo jasno, da bo vse prikrivanje med njo in menoj rodilo le kakšen grešen sad; a zakaj sem se podal v pustolovščino, od koder lahko odidem osramočen in izgubljen? Nizkotno bi bilo, ko bi premišljeval o kakšnih posebnih namenih gospe Marije. Še v sanjah se mi včasih prikazujejo njene toge, okrepenele roke, ki se dvigujejo proti mojemu vratu, kakor da bi me hotele v enem samem hipu zadušiti. A imam vedno srečo, najbrž zaradi svoje mačje narave. Saj razodetje nekje mora biti, si pravim, in naj povem kar vnaprej, že iščem sam pri sebi kakšen poniglav razlog, s katerim bi preslepil gospo in izvabil iz nje življenje. Napraviti samomor, obesiti se, skočiti z najvišjega nadstropja kakor Ikar, hop hop hop, niti do deset ne bi mogla prešteti, razbila bi se, ali pa vtakniti prst v vtičnico in imeti slabo srce, ki bije s sunkoviti, a šibkimi utripi, zarpati v tabletastih sanjah in nič vedeti, zmrzniti, utopiti se..., koliko načinov za eno samo dokončno razodetje v poslednjih trenutkih, za en sam odhod.

Še včeraj sem zajtrkoval v mali beznici pri velikem gradu in pil turško kavo med brezglavim vpitjem norih obiskovalcev tega lokala; tukaj sem se bil znašel čisto naključno, kar tako sem zavil v to zanikrno izbo, da bi se najedel in napil, da bi si za trenutek oddahnil od dolgega sprehoda. Prav ko sem dvignil skodelico močne črne kave k ustom, sem zaslišal za seboj glasove: »Obesimo ga, obesimo ga, sedaj je čas!« Smejal sem se pri sebi in ugibal, kdo bi naj bil obešen, in nisem niti pomislil, da gre zame, da so izbrali obešenjaki mene, da me bodo obesili. Nezaslišano so se mi začeli najprej posmehovati za mojim hrbtom s pijanskimi kriki in kletvami, potlej pa so se mi počasi in previdno bližali, tako da se ne bi mogel še kam umakniti. Natakarica, ki je bila takšnih prizorov že vajena, se je skrila za točilno mizo, kot da ničesar ne vidi, in začela plesti majhen pulover. Naj povem, da nisem ničesar storil, za kar bi me lahko sploh kdo obsojal, še manj pa, da bi me kdo lahko obesil. Sprehajal sem se bil vso dolgo noč in mislil na gospo Marijo, na to bledo, razčesano, staro bitje. Ko so tako norci kričali za menoj, sem že videl svoje truplo, kako se pozibava na visokem obešalniku, zdaj sem zdaj tja, zdaj sem zdaj tja. Okrog mene ni bilo nobenih obrazov več, nobenih krikov, nobenih stvari. Vse moje telo je stalo pred menoj nago in ubito, z belim ribjim mesom na prsih, z izsušenimi, bledikavimi nogami, z ozkim, dobrotnikovim trebuhom, z zaprtimi vekami, kjer so lezle male črne črne črne mušice. Zajtrk v beznici. In norci so še vedno kričali »Obesimo ga« ali nekaj podobnega; vedel sem, da se moram izviti, zato sem se začel smejati na vse pretege, da sem se celo svojega smeha ustrašil. Potem sem skočil, zgrabil z najbližje mize veliko steklenico in treščil z vso silo nekaj ljudi, kar nekam po glavah, da so se najprej v kriku zvili v dve gube, potem pa padli v težki omotici na tla in izpljunili nekaj krvi. Mogoče je kdo mrtev, kdo bi vedel. Prav jim je. Jaz sem jim ušel, to je poglavitno. Ne bo več posmrtnih psalmov. Smrtni strah ne more trajati dolgo. Pritegnejo me stvari in me vedno odrešijo. V zadnjem hipu. Ubijalci me lahko še in še tako zasledujejo, ne bi me mogli več prepoznati. Pohabljeni so in uničeni. Srednji vek v brezzobih kolesih. Njihova usta. Barabe. Rana in kis in križ. Daleč so tisti časi, ko so nekateri trpeli zato, da bi odrešili človeštvo, najbrž teh časov nikdar več ne bo nazaj; kdor se žrtvuje, se ugonablja sam zase in previdno meri le svojo senco. Vsaj to je gotovo. Bachove fuge in toccate. Maše zadušnice, moteti in madrigali. Koliko sinov je bilo? Dvanajst ali koliko. Gospa Marija se poigrava z gramofonom, prisluškuje raskanju igle in ne glasbi. Glasba ni pomembna, treba je prisluhniti, kako hrešči zvočnik, nekako zrk, zzz. Nenehoma. Nekateri ne slišijo takšne spremljave, a so zadovoljni z idejami, angelskimi problemi. Glasovi zlezejo v ušesa kot stenice. Sesljajo. Če se preveč zaredijo v temenski kosti, jo počasi razžirajo. Skrijejo se v najmanjšo odprtino, v vsako ušesno školjko. Celo na ravnih ploskvah se poigravajo. In tudi obešenjaki z razpočenimi lobanjami se naj kar trudijo, da bi se iznebili svojega glasu, nič jim ne pomaga, naj kar mašijo ušesa, da ne bi slišali obtožbe. Revčki. Gospa Marija ne ve nič o mojem življenju, niti sanja se ji ne, da lahko postanem tudi zloben, če le hočem. Lahko ji torej škodujem, vendar samo tako, da izrabljam njeno zaupanje in jo peham v najbolj čudaške zamisli, da ji slikam peklenske zarote tega sveta, v katerih že živi nekaj desetletij. Starka, črna sraka.

Kolikokrat sem ji dopovedoval, da se ne sme vdajati lažnim bolečinam; nič ni pomagalo. Njene otožne oči še zmerom pričajo, da se vidi v svetniškem in mučeniškem siju, ki dogoreva kakor plinska peč, da se pomiluje in da sovraži ves svet, ker jo je izvrgel na neko neznano obalo. To jo tudi utruja in jo spodbuja k sumničenju, jo vznemirja podnevi in ponoči, jo brezskrbno premetava iz vsakodnevja v vsakodnevje, jo muči in iztiska iz nje drobne, komaj vidne kapljice krvi. Obledelost in naš sanjski svet. Napol prerezana telesa gledajo iz avtomobilskih karoserij, iz teh mrakotnih okostij. Pljunki na pločniku se svetlikajo. Gospodinje hitijo s trga s polnimi mrežami in lonci in nič ne gledajo, samo drvijo v svoje suženjske kuhinje med

mušice in med zaostali, nori vonj po opuščenem kosilu. Vsi se potihoma smehljajo drug drugemu, najbrž so srečni. Nič ne pokazejo. Vse v oblekah in oblakih. Zaljubljenci v zatemnjenih vežah in nabrekle ustnice. Psi, ti prepoteni cucki na predmestnih uličicah. Zverinski pogledi, ki preiskujejo cesto in hočejo zavohati mlado, mlado meso. Ni mi bilo mogoče ugotoviti, ali sem živčen zaradi svoje ujete samote ali pa me vse bolj in bolj razburja njena stara prisotnost, saj sem že kar vnaprej vedel, da se je ne bom mogel kar tako iznebiti in jo pahniti v samomor ali kaj podobnega, čeprav bi si to najbolj želel. Niti čudim se ne več; opazujem jo hladno in nepristransko s svoje strani in vidim na njej tisočero odtenkov v vijolični, zelenkasti in bledi krpasto kavni barvi. Zlobne, ščukaste oči. Surovost, hladni mrak in samota tečejo skozi štiri stene in se porazgubijo v majhne potočke; gotski slog in Luigi Nervi. Le Corbusier. Jugendstil. Secession. Bela rutica na beli glavi in skoro mrtvi otroci okoli naše mile gospe. Bedne obleke, nesrečni vratovi, sklonjeni na desno. Priprošnja ob kosilu, da bi imeli svoj vsakdanji kruh. Sivi ritem Jeana Piauberta. Pravzaprav se edino jaz zavzemam za to ubogo, skrhano bitje in ji želim odrešitev; drugi bi jo bili že zdavnaj pahnili v kakšno nesrečo, ko bi le mogli. Zato sem tako osovražen. Nedvomno sem ji pomagal pri ohranjevanju, bil sem njen varuh, njen angel, njen oznanjevalec, njena edina priprošnja; še sedaj mi ne gre v glavo, kako morem tako zaigrati pohlevnega mladeniča, ko pa skriva v sebi zle namene; ko pa bi se ji najraje približal in ji sovražno razparal trebuh. Zdaj mi gre prav zares zato, da ugotovim, kaj me še drži ob njej, in da si poiščem sploh kakšno drugo, nemara mlajšo osebico, ki me bo lahko in zlahka razumela, le da ne bom več nikoli igral in hlinil vljudnosti. Zelo sem uničen. In čeprav se skušam osredotočiti na eno samo točko, namreč na njene roke, mi pogled vseeno uhaja tja k vratu in prsim, k tema dvema lupinastima, usahlima jabolkoma. Vsaj potolažil bi jo lahko in ji vlival poguma; a se mi zdi preveč neumno; ne bi mi verjela, da sem z njo. Začela bi fantazirati, da sem tudi jaz eden izmed zarotnikov tega sveta, ki jo hoče spraviti ob pamet, za zidove norišnice, ali jo ubiti; začela bi sumničiti in se izmikati najprej z žaljivim hihitanjem, potem pa bi mogoče pograbila sekiro in me v neznanskem besu mahnila nekam po prsih; predobro jo poznam, zato ji ne smem nobenega sočutja preveč pokazati. In vendar sem kar nekam ganjen. Stopil bi k njej in jo objel kakor lastno mater: saj je bila že stara in zapuščena in že dolgo ni videla nobenega od svojih otrok. Ne da bi se posebej zanimal za njeno življenje, vseeno čutim, kako je zanjo najvažnejši občutek ponosa, ki mu primeša nekoliko žalostne otožnosti. Ta ponos bi ji moral zbiti, si mislim in hkrati ugotavljam, da pravega ponosa nikoli ni bilo, vsaj pri njej ne. In če bi ga začel zdaj vztrajno iskati, bi bilo to povsem odveč in nesmiselno. Zdaj prvič čutim, kako pošastno je biti zaklenjen sam vase, v svojo opičjo, vzneseno dušo.

Brezupno je misliti na samoto; pravzaprav nič misliti, ampak čutiti svojo potemnelo kri, kako curlja po žilah gor in dol, čutiti svojo zavest brez posebnosti, hoditi skozi dogajanje z izgubljenimi možgani v rokah. Samemu sebi ugovarjam in si ne verjamem, da sem zašel na led; mogoče bi se lahko že enkrat tudi sam izvil iz tesnobe, a počutim se, kakor da bi bil star nekaj tisoč let, kakor da bi mi ure pomenile trenutke in še to ne. Pozaba. Moral bi se vrniti na ulico in se sprehajati do nezavesti, gledati bi moral izložbe, prebirati časnike, hoditi na koncerte, na umetniške likovne razstave in se uveljavljati, tako pa mi tečejo leta le v obiskih in v nepomembni, sanjavi mrzlici brez dogodkov. Kaj naj še sploh sporočim svetu?, kakšno odvezo naj mu dam v svojem imenu, v imenu svoje vesti? Ali se naj mar sam ugonobim, ko je toliko brezkrvnih dni in noči že za menoj in bi še lahko upal, da bom tudi jaz nekoč iztrgan iz tega dneva, iz tega jutra, in bom srečen, in bom imel svojo družino s petimi otroki, ali ne? Ujel sem se, tukaj sem in to me je pravzaprav priklenilo h gospe Mariji. Resnično, lanko bi se je iznebil in odšel h komu drugemu na obisk, saj me še niso zares vsi zapustili, kot si umišljam. Trmast sem in vztrajen v svojih zahtevah, ki jih nikoli ne bi mogel uresničiti. Gledam predse. Zdi se, kakor da bi rad zaspal, a se komaj premagujem, da ne izbruhnem v krčevit in izsanjan jok. Usahle roke in kašelj. Pogrkavanje. Mehanično se oziram proti vratom, kot da bi hotel končati z obiskom in se posloviti, in z mastnim jezikom si obližem ustnice. To počnem takrat, kadar me stisne pri grlu in me začne dušiti. Premagati se moram, ne smem ji pokazati slabosti, kajti potem ne bi več verjela vame, ne bi videla v moji osebi, v mojem krhkem telesu pravičnika. Zagotovo vem, gospa Marija je pogubljena, a životari še kar naprej, mogoče je bolna na smrt, a zdravnika ni, ker nima zanj dovolj denarja. In vendar je toliko navideznih bolnikov. Nekateri umirajo v kasarnah od dolgočasja in se preživljajo le z vajami in z mislimi na borni mesečni prejemek, ali na darilo od doma, upajo, da se bodo lepo obrili z novimi britvicami, in skačejo po sobah in se ponoči slečejo in zjutraj znova vstanejo, se umijejo, znova vadijo in štejejo dneve, ko bodo spet civilni ljudje. Nekateri životarijo v samskih sobah in iščejo bolhe in se grizejo zaradi premajhne plače, upajo v boljši položaj in verjamejo v revolucionarne ideje in v novi čas, popoldan gredo v kavarno, v stalno isto, utrujajočo družbico in nesmiselno dokazujejo, kako je svet pred koncem, se zvečer vračajo, si umijejo zobe, nataknejo pižame, skočijo v postelje in spijo do novega službenega dne. Toliko sem le še preudaren, da v tem času spregledam vsako vnaprejšnjo kretnjo, in čeprav mi nič ni zanjo, se vendar potrudim in si dopovedujem, da bom pobegnil iz te izgubljene izbe. Seveda bi bil prav vesel, če bi jo lahko kdaj pa kdaj popeljal kam ven, a kratko malo je kaj takega nemogoče zaradi njene muhave narave, razen če bi jo zvabil v prostost z obljubo, da jo bom peljal v cerkev k maši. A jaz sem ateist in zategadelj ne hodim pred oltar molit boga in angelov. Poznam to lisičjo množico, ki upa v nebeški kruhek in misli na raj, v resnici pa zlorablja slabše. Morebiti bi ji tudi obljubil, da bom spokorniško molil tudi sam — to

namreč še znam od otroških let —, a se samemu sebi nočem odreči. Odpovedal sem se njeni odrešitvi in še zdaleč ne upam, da bo resnično odrešena. Prisluškuje mi in misli, da jo bom prevaral. In kljub temu mi ne reče, naj odidem in jo pustim za vedno pri miru. Vedno se umikam sam vase in ji nočem nič povedati o svojem življenju. Naj govori ona, ki je stara in bogata z izkušnjami. Vseeno bi ji moral prigovarjati, naj pozabi na preteklost, ker se ne bo nikdar več vrnila. Nasprotujem samemu sebi, da bi gospe Mariji dokazal, kako sem močan. Mogoče bo znorela in zapustila za seboj vse svoje sorodnike, vse sovražnike, pohištvo in borni jedilni pribor, milo in že čisto izžete brisače. Poleg tega je odveč, če bi se še dalje utrjevala in misliła samo na maščevanje. Saj ne more ne naprej ne nazaj. Zdi se mi kot senca na robu mize. Sivajoča senca. Dihati v nedogled, dokler še dihanje ne zgubi smisla. Brez bolečine zapustiti ta svet, ta majava tla, in se zgubiti v pepelni reki, v pozabljenem rodu mrličev, nekje med nagrobnimi kamni in med cipresami, ki šumijo s sinicami. Sadra na obrazu se ne strdi hitro. Obraz ostane v sadri in to prikazujejo razneženim meščanom in prodajajo za kičasto vrednost nekega utopljenca. Luči brijo nekje zgoraj, neon žari s svojo utripajočo, igličasto kroglo. Labodje jezero in sedem simfonij; Pathétique. Evgenij Onjegin se zaroči s Pikovo damo. In smetanasti nasmehi ob skodelici pudinga. Skarabejast amulet iz Egipta. Mogoče pa poslušam mojo domovino in kvartet iz mojega življenja? Poljub prodane neveste. Vse je tukaj. Zmešal bi karte in ji prerokoval prihodnost. Da, gramofon hrešči in klavir komajda slišim, kar naprej hreščijo zveni, vsesavajo se v stene in se neopazno odbijajo od pohištva. Kmalu pa tudi reskanje utihne. Takoj, ko je v sobi tišina, je slišati samo pritajeno dihanje. Vem, strah jo prežema do zadnje kosti, sumi sosede, da ji prisluškujejo in stiskajo ušesa k stenam kot stenice. Od zgoraj in od spodaj, od vseh strani.

Gospe Mariji se nenehoma prikazuje, da jo zasledujejo; to bi mogla biti shizofrenija, si pravim in gledam v njene zenice, čisto v črno točko, in ne odmaknem pogleda, ker bi rad spoznal, kaj se skriva za tem čelom. Ali beda ali blaznost. Bojim se odkriti njene resnice, ker jih sprejmem kot svoje in jih v sebi še preoblikujem in povečujem, tako da včasih celo sam begam po sobi in ne najdem vrat. Nobene zgodbe ne vidim pred seboj; vse se dogaja spontano in kar tako, nekam megleno kakor življenje samo. Nisem kriv, če skušam zbežati iz takšnega, kakršno je, čeprav me gospa radovedno izprašuje, zakaj ne odidem z njo neznano kam. Kam? Saj živim navsezadnje le od naključij in le goli slučaji me premetavajo vsega nebogljenega ob tesnih zidovih. Sede ne morem hoditi, a tudi ona ostane pri svojem šivanju. Nič se ne spremeni, to slutim, in vendar mi po hrbtu lezejo mrzli mravljinci. Pobegniti bi morala iz molčeče more, poiskati bi si morala — tukaj mislim seveda na oba — kakšno sončno in osamljeno stanovanje, kjer bi živela kakor v pravljici, kjer bi lahko počela, kar bi se nama zljubilo, in se potihoma veselila svoje starosti. Oba pač prikrivava pomanjkanje in najmanj omenjava to kočljivo zadevo. Ne upava povedati na glas, da nama primanjkuje sveže moči in dela in prostovoljnega užitka. Zasužnjena sva. A jaz sem kljub vsemu na boljšem, vsaj zastran svoje prave mladosti, medtem ko je ona betežna in tik pred koncem.

Niti na misel mi ne pride, da bi iznenada kaj spremenil: imeti hočem le svoj mirni kotiček ob njenem in vztrajati, dokler ne bo umrla. Jasno je, da me gospejina trdoživost že muči in mi kar preseda, tako da bi ji nemara lahko storil silo in pospešil nezavedni umrljivi obred. Zato čakam in čakam, sit lastnega življenja ob tujem bitjecu, da se bo končno nekaj zgodilo, ker se pač vedno nekaj zgodi. Pomirjen sem. Saj pravzaprav niti ne iščem zgodbe, v kateri bi nastopal kot heroj, ne, prej bi celo rekel, da hočem potoniti v pozabo in izginiti v nekaj divjega in prvinskega. A sem preveč okužen in civiliziran, ne morem nikomur pomagati. Tudi sam sem vljuden in obziren, tako da skrivam vse grde naklepe za smehljajem. In jaz sem sam. Koliko pa je šele drugih, ki počnejo z drugimi iz dneva v dan isto in se med seboj zlorabljajo! Atomski čas in pobijanje otrok. Bombe, bombe, bombe. Objokane matere. Potresi na vseh koncih sveta. Papeževe poslanice kličejo k miru, narodi vzhičeno sledijo svoji gospodarski moči in gredo naprej in naprej, v resnici pa se le vračajo k svojim izvorom. Torej hitijo nazaj, v novi srednji vek, v nove inkvizicije, v pospešena sumničenja in v uničenje?

Gotovo bi lahko gospe Mariji tudi zagrozil in jo s tem preplašil, a kaj bi imel od tega? Opazila bi lahko, da ne mislim resno, in vsi moji upi bi šli po vodi, še posebno zaradi moje neugnane, mlade in vročekrvne trme, s katero ne pridem nikamor. Zato se ji kar nekam dobrikam, jo obožujoče pogledam zdaj sem zdaj tja, jo pomilovalno obsojam in včasih tudi pomežiknem z enim očesom, kot da bi ji hotel vezi še posebej utrditi, namreč najine medsebojne vezi, ki že spominjajo na nekakšno družinsko življenje. Kadar poskušam ugotoviti, kakšna nenadna sila bi jo utegnila ugonobiti — in na to mislim skoro zmerom —, tedaj ne morem ubežati samemu sebi in svojemu prvemu strahu pred smrtjo; poskušam ugotoviti, ali se mogoče ne pretvarja in je samo zaradi mene tako siromašna, osamljena in stara; njene roke spet šivajo, premikajo prste in se dvigajo in padajo. Goloroko šivanje. Tisoč prstov v lobanjskih šivih, v anatomiji, v možganski skorji. Železna pljuča dihajo. Ročice premaknejo trup in dvigujejo prsi. Čigava pljuča se dvigajo?

Kaj se bo sploh zgodilo z nama, če ne bova oba odmrla v kakšnem puščobnem jutru, medtem ko bo v nedeljo rosil dež in se bodo ljudje poskrili v svoja siva stanovanja? Saj ne sanjava, ampak živiva. Pohištvo je čisto zares uborno, gramofon molči in in skozi okno še trepeče poslednje večerno sonce v trojni svetlobi. Štedilnik stoji na desni od vrat in v njem plapola heraklitovski ogenj, spreminja nekaj drv v pepel. Lahko bi bile tudi kosti, pomislim. In svete bukvice, te zaprašene in tisočkrat prelistane knjige — bogvedi od kdaj jih že ima gospa — s svetniškimi grafičnimi podobicami leži-

jo mirnodušno na mizi in prikazujejo nečloveške muke prvih kristjanov. Soba in štiri stene; samo štiri, nič več. Zgoraj nekje visi žarnica s senčnikom okrog sebe. Trpki in žalostni okus teh stvari me spominja na otroškost, na dvorišče, kjer sije enakomerno sonce, spominja me na mlečnobelo svetlobo v pralnici. Tudi te reči dihajo, čutim celo težo njihovih izdihov, slišim, kako šumi tišina v enakomernem utripanju.

Potem gledam skozi okno, a ničesar ne razberem, kar bi se lahko dogajalo zunaj, ker mi zastirajo pogled bele zavese; bolniški trakovi ali obveze, si pravim. Kar nekam presunjen sem zaradi lastne ujetosti. Sedim nasproti brhki ženski in jo opazujem, borim se sam s seboj, da ne bi skočil in v hipu nečesa napravil, razbil vrat ali kaj podobnega. A vendar sem čisto miren, in naj se mi po glavi podijo še tako nore misli, moram ostati hladen in nepristranski, za vsak slučaj. Bolj ko izginjajo včasih sence s predmetov — in to čisto neopazno —, bolj me duši vznemirjena sla v prsih, nekaj me ščegeta v pljučih, da bi kar zakašljal. Zatajil se bom. Vedno se moram zatajiti pred njo, da me ne bi začela obsojati.

Najprej obsodbe, potem izsledki o zastrupitvi, o umorih itd., kot poročajo dnevniki, jutranjiki, večerniki, tedniki, mesečniki, anali, koledarji, kot sporočajo radio, televizija, film, vse skupaj ena sama norost sodobnega sveta, v katerem se rodijo zadušeni otroci s tremi nogami ali koliko jih že imajo, ne vem, sicer pa so vseeno podobni stari Pitiji, ki je sedela na trinožniku in govorila nerazumljive besede z dvoumnim pomenom itd., sicer pa tudi to ni več pomembno, ker čas beži z vlakom proti novim prostorom in nobeden se ne more umakniti, prav nihče. Odpeljati bi moral svoje stvari v kakšno drugo mesto in tam začeti novo življenje. Zapustiti bi moral že zdavnaj to bitjece, to gospo Marijo, prepustiti bi jo moral njeni lastni usodi. Rad bi videl, kako se spreminjajo ljudje tudi drugje, gotovo na enak način kakor tukaj; žalujejo za mrliči, ponekod se veselijo. Uboge pare na parah. Pari belih konj. Že od prej čutim neznansko željo po popotovanju neznano kam, a si nikamor ne upam in prav zavoljo tega neznansko trpim in se zapiram v isti nori prostor z gospo Marijo, kjer je vse mlahavo, nedoločeno in bledo. Vsak predmet, vsako geometrično telo posebej. Od te mrtvoudne grenkobe je soba prostornejša in za spoznanje bolj bela od drugih sob v mestu. Nekakšni ostanki po znižani ceni, medtem ko ljudje stojijo v vrstah in čakajo na vstopnice. Kako so majhni in nepomembni, kar prerivali bi se in si odgriznili ušesa! Zakaj? Zaradi koncertov vendar, ki jih nikdar ne bodo slišali! Operetni zdihljaji, uboga Traviata. Razpršeni reflektorji v mraku. Nekje daleč zunaj, za vsemi zidovi, izza vseh sten. Nebo nad panonsko širjavo, zvezde nad umirjenim morjem. Zdravniški pregledi povsod po svetu. Zdravniki in neozdravljeni. Norci in pametni. Zmešnjava visokih in nizkih zaklonišč pred bombardiranjem. Kobalt 60. In spet sevanje, energija, razprostrta iznad oblakov, radiacija, ki kaplja iz nebes. Gospod, o usmili se jih, saj ne vedo, kaj delajo. Nekoliko resnobe v zobeh. Razčesani lasje. Pogovori v kavarniških urah. Zlomka, kakšna je morala biti šestdesetletnica nekoč: poročena je bila in rodila je štiri otroke, dva sinova in eno hčerko. Nikogar ni trpela, posebno svojega starega ne, zato ga je nagnala, in on je odšel neznano kam, izgubil se je in ga ni nič več na spregled, baje je milijonar v Avstraliji ali kjersižebodi. Dobičkarji. Pohlevne ovčice z marihuanskimi zvijačami. Kaj je sploh imela ob njem razen svojih prehitro doraslih otrok, ki so jo zapustili in se ji odtujili takoj, ko jim je zraslo ikarsko perje? takoj ko so se lahko sami poročili? Preveč je trezna, da bi se lahko spuščala v poniglave razprave o brezskrbnem življenju na vrhu. Visoka družba.

Če bi se mogel natančno spomniti dne ali jutra, ko sem jo spoznal — koliko časa je že preteklo mimo mojih ustnic — ko sem bil povabljen kar tako na kavo, ko sem prišel in ostal do večera v prijetnem vzdušju in v zamolklem pogovoru o trpečem življenju, ko bi se vsega skupaj mogel zares spomniti, tedaj bi si gotovo priklical v spomin le njen brezkrvni, togi in mirnodušni obraz. Prekleto, kako minevajo leta! kako se v njih počasi in sanjavo izgubljam! Večni krogi, iz strahu v tesnobo in nazaj. Včasih tudi na ulico med ljudi, kjer se med vrvežem počutim kot zaklan. Bebavost v množici dosti bolj narašča kakor pa med štirimi golimi stenami in lahko se izognem vsakemu neprijetnemu srečanju, če le želim, ta bebavost hrumi nekje zunaj z godbo na pihala, z revolucijami in vojnami, z zastavami in s psalmi, bogsigavedi kateri osvajalci prihajajo na oblast, da bi ljudstvu dokazali svojo formalno pomoč, da, zunaj so vse nevšečnosti z brezzobim ihtenjem, iskanje trenutnega navdiha, večno noro ozračje in prepotena trupla in krste, poleg tega pa nenehno in vztrajno oglušujoče sikanje, skisano vreme ali revma v kosteh. Venomer isto vreme nad nami. Uničeni okostnjaki se oblačijo v generalske uniforme. Nekaj me še vedno tišči v prsih in me zbada v grlu; z rokama si privzdignem glavo in komaj zakrivam utrujeno muko, da ne bi gospa Marija opazila; ne vem, zakaj bežim pred njo, saj mi prav gotovo noče nič slabega, le boji se; z enim očesom preiskujem lego njenega telesa, ker bi rad zaenkrat ugotovil, kaj namerava; a gotovo bo obsedela in je nesmiselno iskati kakršne koli nagibe.

Sedim brezpomembno na svojem mestu, zaupljiv in vprašujoč. Mislim na jutrišnje sonce, ki bo osvetlilo ta delček mesta, teh nekaj ubornih uličic, ki so si podobne druga drugi, da bi človek kar zašel v njih; predmestja velemest. Znorel bi od brezimnosti. Nekateri so pravzaprav srečni zaradi nezavednega prisluškovanja jutru, podobni pojočim petelinom ob petih zjutraj, večno enaki, zjutraj in zvečer ob isti hrani. Kolikokrat prezebam v tej sobi, medtem ko drugi uživajo v mladostnih sanjah in si kupujejo nove obleke, peljejo dekleta v kino in se veselijo v radostnem smehu ob ljubicah, ti malopridneži brez vsakršne skrbi za vsakdanjost; preplavljenci, ki jim sijejo bankovci na trebuhih; uboge sardele. Kadar jaz premišljujem v globokih nočeh o jutrišnjem dnevu, ali kadar se mučim s tisočerimi problemi o denarju in položaju, o moči in volji in še o drugih rečeh, tedaj ti ljudje mirno

spijo in se jim niti ne sanja, zaprte oči imajo in so srečni pod svojimi volnenimi odejami. Nič se ne mučijo, nič jih ne vznemirja. Preprosto spijo.

Če bi imel na primer jaz enkrat, o en sam krat tako mirno in podzavestno noč, tedaj bi si ne želel prebuditi iz globokega, nezavestnega sna, nihče me ne bi več vznemirjal. Mogoče bi pri tem celo v najgloblji globini srca, v poslednji iskrici zavesti še čutil bolečo točko. Tako me pa vznemirjena vest ohranja budnega in nesrečnega, srce me boli od nenehnih duševnih naporov, posebej pa še zato, ker ne morem gospe Mariji nikjer pomagati, ker nanjo le prežim iz dneva v dan in puščam vnemar še svoje življenje. Če bi jo zapustil, bi se še bolj pogreznila v samoto in bi kovala tesnobne, sanjske načrte, mogoče bi celo jokala in me skušala zasledovati in me uničiti. S tem pa bi seveda pokopal tudi samega sebe. Zaenkrat me vznemirja dejstvo, da sem še kar lepo tukaj, da se prepuščam njenim pogledom in njenim besedam, ki bežijo mimo mene neznano kam, nekam v zrak, in me oklepajo s svojo zvočnostjo. Ona je nad menoj, starejša je, zato jo potihoma nekje v sebi celo sovražim, vsaj umišljam si tako. Dopovedujem si, da bi moralo biti konec njenih domišljij in njenih maščevalnih naklepov, saj je v resnici tako krhka, dasiravno odločna. Sicer se še zdaleč nisem odpovedal upu, da jo bom nekoč, mogoče že v kratkem času izgubil; iztrezniti bi jo moral in jo vrniti v življenje, v normalni, vsakodnevni čas, vsaj to sem ji dolžan; poleg tega ji moram v zameno za poznanstvo odpustiti vse zle naklepe, ki jih je skrivoma pletla proti meni. Obuditi jo moram iz mrtvoudne, grozne kletke, potruditi se moram, da bo pozabila na preteklost in bolj mislila na sedanjost. Saj je nihče več noče niti poznati, da, v resnici so jo zapustili še celo sovražniki. Zaenkrat pa moram biti vendar zadovoljen le s sanjavim upanjem, da bo nekoč bolje, in vztrajati na svojem mestu. Pajek še zmerom čaka v kotu in muha še stalno treslja njegovo mrežo. Brzi in brlizga s krili, mračni mrčes. Zaganja se sem in tja, pretrgati hoče skoro nevidne niti, zrk, zrk, zrk, v smrtnem strahu krči majhno gibko telesce, tam nekje zgoraj v kotu. Počasi naj izgine s sveta, nihče ne bo žaloval za njo. Mogoče pa bi se rešila z mirom?

Opazujem ta boj, ta smrtni strah, te poslednje trenutke; vsak trenutek sega v neskončno, tako je dragocen. Sploh me vznemirja, kadar vidim, da koga ugonobijo; živali se še bolj mučijo in ne kričijo zategadelj, ker jih ubijamo, ne zavoljo bolečine, temveč zaradi strahu. Bržkone se tako trese tudi gospa. Boli jo glava, boli jo to in ono. A tista zadnja bolečina, kakšna bo tista? Za zdaj je še vseeno; ne morem predvidevati notranjega, torej telesnega učinka, čeprav me sila zanima prav zadnji krč; ne bi mogel s svojo muko ujeti njene, njeno ohlapno, staro meso je pač manj občutljivo od mojega; nekaj nespametnega je v tem razodetju, razcveta se po zemlji na vseh krajih sveta. Sicer sem zaenkrat še mlad, nisem pa še dovolj star, da bi se moral tresti v smrtnem strahu. Odkod torej napadi? Saj ne želim nič hudega ljudem, le srečnejše bi jih rad videl; in nisem kriv, da se še zmerom ne marajo in da pobijajo drug drugega kakor krvoločne zveri. Niti bog jim ne pomaga. Mogoče sanjam o nekem lepšem svetu, kdo bi vedel. A če bi zares pričakoval metafizično odrešitev, če bi se mi prikazalo nekaj izpod neba ali izpod zemlje in mi reklo: »Glej, tukaj je novi, dobri človek!«, celo tedaj ne bi verjel, da je slehernik popoln. Če bi kar koli verjel, bi bil pogubljen kot gospa Marija, v tem sem spet močnejši, trdnejši od nje in za spoznanje bogatejši. In ko bi ji hotel pomagati, prav v trenutku, ko bi si govoril, glej, sedaj je srečna, prav tedaj bi mogoče moral steptati samega sebe v prah in ji nemara celo peti zahvalnico. Nikomur ne bom kadil, takšni so brez možganov. V tej stiski naj pomagam gospe kot mož. In vendar tudi tega ne morem, saj sem vsa ta leta zapored le hodil na obiske in sedel in v pogovorih in čenčah izgubljal smisel za čas in prostor. Gospa Marija bi potem bila močnejša in bi lahko počela z menoj, kar bi se ji zljubilo, da, kar ubila bi me lahko, tako bi bil brez volje. Sklicala bi kup ljudi in ti bi bili seve takoj pripravljeni pričati proti meni, da sem ji hotel škodovati in jo ugonobiti, čeprav bi bil v resnici jaz njen ozdravitelj. Tedaj mi ne bi nič pomagalo, njeno maščevanje, vsa njena jeza bi se izlila name. Gotovo bi lahko pričakoval le še hiralnico. Tako pa sem še naprej kakor prerojen in močan, če le ne pomislim na vse mogoče stvari, ki mi jih gospa Marija lahko še naplete; ko bi se le spomnila nanje. Le preveč utrujen sem in hkrati vznemirjen. Zavest mi curlja kar naprej nekam navzven, hoče se rešiti zidu, rada bi se splazila iz lobanje na prosto. Kam?

Preden sem sledil lastni misli po ozki vrvi med dvema škrbinastima, okovičenima vrhoma, sem se spomnil na otroštvo, na okus po že zdavnaj izgubljeni zemlji v ustih. Na pločnikih in na robovih streh, v besnih uličicah, na rokavnikih večnih, izmučenih popotnikov, ki so hodili od noči do noči, od dneva do jutra, v vseh mrakotnih izbah se je odvijala rodovna krvoskrunska spirala. Otroškost z zevajočimi usti. Rodovi na majnih oglih. Mušice na muholovcu. Prepevanje psalmov, komaj slišnih krikov v usnjenem jutru, v rdeče zamolklem večeru. Taščice na vrtu, ki skačejo z vejice na vejico in se smejijo s svojimi tolstimi jeziki. Kljuvajo in trgajo glasove iz grl. In voda, rečna voda, ki odplakne vse kanale, ki opere vsako mesto in buči z vsemi čistimi umazanijami s tokom proti drugim mestom.

Prhljajasti vodopadi. Skriti pevci ne upajo izgovoriti nobene glasne besede, iz jutra v jutro, še komaj zbujeni prepevajo z reko in nočejo, da bi jih sploh kdo slišal. Nič ne de. Ali je še komu potrebna notranja pesem? Zastrupljeni. In tisti, ki so zogleneli v enem samem hipu. Električna napetost in tok. ZZZg je napravilo in ni več telesa, v eni sami tisočinki sekunde izgubi bolečina svoj obstoj. Godrnjanje. Starci z gluhimi oslovskimi ušesi. Oslepljeni. In pravijo, da je bilo mnogo ranjenih v dveh svetovnih vojnah, med zastavami in presekanimi poročniki. Baraba na levem križu, da, nekje tam pri srcu. Evharistija. Rečna struga se posuši in mrtve ribe žalostno obležijo na sončnem produ. Nikogar ni, ki bi jih razdelil med bolnike ali norce. Nihče ne pride. Smeh se priplazi in ven-

dar skače sunkovito iz pljuč. Tiho, bodi tiho. Blejajoča živina, ki jo peljejo zjutraj v klavnico. Amen, bi vsaj lahko rekel. Nekdo drži roke pred očmi kakor oslepljen in se hoče spominjati nekih predvojnih sanj. Plašči, ki jih obračajo psi po vetru, ki se ustavljajo na vsakem trikotniku. Ovohavajo nedolžne otroške duše. Bog z njimi. Živalce si poiščejo miren kot, da bi v njem počasi crkavale, da ne bi čutile velemestnega, medicinskega strupa. De Chiricov nasmešek. In znova napolnjujejo dejstva, gola, izpraznjena dejstva torbe zaneseniakov. Lirični izpisi na zidovih, ljubim te, koza, miklavž, johnson, vietnam, vojna, jaz in podobno. Napisi in oglasi sanjavo letajo po vetrovnem vremenu. Kdaj? Že včeraj so pomenili smrtne obsodbe, najbolj resne razprave, danes pa še v otroško zabavo niso. Vsekakor je prav ta izhlapelost, ta plašna in radovedna rast otroških ustnic najmučnejša in hkrati najmočnejša. Pozor. Stroga napetost. Dotaknil bi se lahko žice in zoglenel in brez prič bi me lahko nasuli v žaro. Prav trenutki, da, vsak hip posebej, ki gre naprej in nazaj hkrati, to se mi zdi premočno. Kakor težka žgana pijača opoldne. Prazniki s poticami in z mesom in s hrenastimi nosovi, ko se pijano, vljudno ljudstvo sprehaja po širokih sprehajališčih in pije kavo, da bi se osvežilo za nekaj časa, a čuti, da je preutrujeno, zlomljeno, razkrajajoče. Nič zanesljivega v tem vznesenem prostoru, v teh kastriranih osebnostih, v teh čelih, v teh lobanjah, v teh oslovskih ušesih. V meni se prebuja topa srbečica in narašča, sam ne vem zakaj. Ne morem se obvladati, zato drgnem s hrbtom ob naslonjalo stola in si izmišljujem nove igre, da bi pozabil na gospejino trpeče življenje. Napol spim — in dremam komaj prebujen v ta izmozgani obraz. Obraz, poln črvičkov in ogrcev, ki se prepletajo po njeni koži. Kako le to prenaša? Bebavci z injekcijami na čelu. Ali v čelu. Saj bi mogoče lahko še sedaj kaj rešil, a se ne splača; preveč me utruja, kadar moram obtežen sam s seboj poslušati njene pridige, to ponavljajoče in tiho šumljanje.

Mnogokrat sem sanjal o samomoru, o veliki podgani z belimi zobmi, ki je razgrizla malo miš; delirium tremens. V majhnih trenutkih bi si lahko tako večkrat prerezal vrat, posebno takrat, ko sem se po kosilu lenobno poigraval z nožem. Nenadoma so me obšle temne slutnje, sam nisem vedel zakaj, in lahko bi skočil z mostu in bi šele v vodi vedel, da sem padel. Podgane v vodi. Otroci na materinih prsih. Sesljajo in grizejo. Ojdipovski kompleks v življenju ali nekje v prisekani lobanji. Mestna drhal še zmerom rjuje, še stalno s psovkami drvi iz uličice v uličico in išče nedolžno žrtev. Zakaj? Dobri človek iz Sečuana. Tam stoji in si ogleduje krste za prodane duše in niti ne ve, da je tudi sam obsojen na smrt. Zunaj in znotraj hiš je tisoč vsakodnevnih samomorilcev, ki se češejo, ki posedajo ob sončnih zahodih brez posebnosti, ki govorijo kar tjavendan, zaradi navade. Gledajo in nič ne mislijo: — kakor mrliči, obsojeni na dihanje, na svojo malomeščansko suknjo, obsojeni na samoto. Slan okus po belih ribah. Ovohavanje, to živalsko ovohavanje kajpak ne zadostuje, da bi napravili samomor ali da bi pomislili na svečano obletnico, ko so množice s tihim nasmeškom pričakovale veliko mašo in koncerte, se plazile po oltarjih in po kipih državnikov; to je bilo že zdavnaj, zdaj je vse spremenjeno in kar nekam uničeno. Državniki spijo za oltarji. S črnimi, prestreljenimi oblekami. Atentati. Tako ali drugače, vseeno je, pravijo nekateri. Rinejo se naprej. Čakajo. Čakajo. Kličejo kakor uboge reve. Male miši ob cerkvenih zvonikih. Večerni zvonovi in maše in politični govori, vse v enem samem premešanem srednjem veku na novo. Ali pa je bilo vekanje otrok?

Predvsem ne vem, čemu sem zvest tej gospe, od kod jemljem moči, da premagujem prezir s tesnobo. Mogoče bi se lahko izognil vsem neljubim, a hkrati predvidenim dogodkom, kar pa je zame v pogovornih trenutkih najteže; to pa bolj zaradi misli na njen samomor kakor pa zaradi zaprtega prostora, kateremu bi lahko kdo od zunaj lahko rekel, da je dom. Moja nevednost torej sega prav tja do tesnobnih odnosov, v katerih iščeva in prezirava, da, prezirava drug drugega. Vendar je gospa dosti na slabšem. Stara je in zdi se, kakor da bi nenehoma spala ali sanjala v utrujeni zrak in sploh gledala z napol iskrivimi in napol motnimi očmi proti nevidnim, belim, smrtnim daljavam. Na živce mi gre, ko toliko mislim o sebi, namesto da bi odgovarjal na vsako njeno vprašanje; moral bi se že dokončno rešiti tega občutka, te zaprte odtujenosti, skratka znebiti bi se je moral. A niti slutim ne, kako bi mi naj to zares in dokončno in nepreklicno uspelo.

Neke vrste otroškost je ostala v moji duševnosti in prav to me najbolj preseneča. Nič se ne odločam, ampak se prepuščam in s tem izvabljam iz ljudi ogorčene krike. In če preudarim bolj podrobno, bi lahko celo rekel, da nisva niti jaz niti gospa Marija kriva za takšno stanje; saj navsezadnje nisva midva zahtevala — čeprav vsak zase in nepoboljšljivo enostransko — hitrejših razrešitev iz zapletenih dogodkov; ne, vse prej bi dejal, da je za takšen položaj krivo zunanje obvladovanje življenja. Pravkar bi lahko na primer skočil in kaj razbil, a mogoče je tudi, da sem že kdaj kaj razbil v njenem stanovanju, pa mi je vse velikodušno odpustila. Mogoče sem prav zdaj kaj storil, pa sam tega ne morem opaziti. Nič se ne zavedam kakšnega pomembnejšega dogodka. In vendar se prav te nepomembnosti strahovito bojim, saj sem kriv za vsak položaj pravzaprav sam, vsaj v primerih, ko bi lahko pomagal, pa se odločam čisto drugače in se na hitro, kakor kakšen pajek, skrijem v kot, da me ne bi po naključju kdo poklical. In še bi brez dvoma lahko stopil v prvo luč in se postavil s kakšnim velikim dejanjem, a sem tako zelo slaboten, da mi že misel na herojska dejanja preseda. V tem sem pravzaprav zelo brezobziren, mogoče celo bolj, kakor pa mi dovoljujejo moji obiski. Ko bi se vsaj potrudil in čisto malo poskusil karkoli storiti, da bi bil že enkrat sam s seboj zadovoljen, tedaj bi gotovo moral iskati pomoči pri drugih ljudeh. A prav tega nočem. Preklinjam vsako beležno odvisnost. Ne maram tistih norih zagovorov, tistih sinovskih prošenj in moledovanj, ki pretresajo s širokimi besedami očetovska srca; ne, vse prej mi je blizu kratek in odsekan smisel, ki ne išče več dalje in ki ne tipa v neznano. Vsaj na zunaj moram

biti takšen. In tudi to mi ne uspeva. Ne znam namreč nositi maske na obrazu, pod njo bi se med ljudmi popolnoma zadušil ali zamrl. Spričo vseh prič stojim pred ljudmi kakor obtoženec, ki je obsojen že vnaprej in ki lahko še samo posluša sodbo; vendar ne zaradi svoje krhkosti, temveč zaradi svoje samote. Da bi se o tem prepričal, sem napravil tisoč tihih in na videz kar nepomembnih poskusov sam s seboj. Bil sem na primer odkrit in sem se zlahka pustil poteptati. Potem sem pričakoval, da bom zadel nekaj na loteriji, pa ni bilo prav nič. Potem sem skušal biti nekakšen dobrotnik in pravični mož med ljudmi, pa mi tudi ni uspelo. Ustavil pa sem se pri gospe Mariji. Tukaj so trenutki zoženi med štiri stene in so tihi kakor otroci. In tudi besede so materinsko otožne in nežne, kakor da bi ne imele dovolj kruha, kakor da bi ne mogle nikoli dovolj nasititi. Kajti gospa se boji zame, vsa trepeče, da se mi ne bi kaj zgodilo, skratka igra nekakšno komaj vidno materinsko vlogo. Zato ji pa nič ne odgovarjam. Le pričakujem, da se bo unesla v sivo motnem čenčanju in zaspala, morda za večno.

Lajajoči obrazi, obriti do vratu, se smehljajo v pivnicah. Notranja okenca se odpirajo in našobljene ustnice poljubljajo testeno meso in nekaj freudovskih, zlomljenih reči. In potem? Nove in nove uličice, ki se zdijo kakor brez konca in kraja. Razbita oprsja. Saj sem si že zdavnaj pravil, da imam prav. Tisti z visokimi čevlji so najhujši, ker verjamejo v sedem naglavnih grehov in jim hkrati služijo. Telefonski pogovori in zijalasti smeh. Pogledi brzijo zdaj sem zdaj tja, ljudje se ovohavajo in bi si radi populili koščice. Topo sploščeni gobci. Božje stvarce. Nekateri se nezavestni prerivajo proti izhodom, ki jih nikdar ne najdejo. Odpirajo vrata na cesto in kličejo sosede. Sesedajo se v lastni teži, prosijo boga pomoči, recitirajo politične psalme, pa nič ne pomaga; prav nič. Preveč jih je, premalo nas je. Ključe obrnejo vsaj dvakrat v železnih vratih, četudi vedo, da ne bo nikogar na obisk. Pijejo turško kavo in se postavljajo s klobuki, s temi mehkimi spužvami pred zrcala, da bi ugotovili navidezni, pohlepni, črni položaj. Trakci za pogrebom. Nekateri še pijančujejo, si izmišljajo najbolj neverjetne zgodbe in si pripovedujejo o svoji prihodnosti jecljajoče stavke in so nerazumljivi in zbujajo vtis ponosnih uradnikov. Poskok z nogami, plosk z rokami. Uspešna civilizacija v krompirju in v kolumbovem jajcu. Ampak ta presneta, prekanjena, vsakdanja svinjska hrana, ki nam jo ponujajo! Človek bi znorel. Šepet. Šepet nad vrati in pod podboji. Haaška mirovna konferenca iz 1899 in 1907 in ruski carji in mirovna sodišča. Transparenti na novih jetnišnicah. Svoboda med štirimi stenami, med petimi dimenzijami. Kockast, tesnoben obup. Magične oči in tisoč Maginotovih linij. Električne lokomotive, tovarne, zadušeno kronanje sodobnega časa, obračanje tisočerih zveriženih oči. Ibn Batuta potuje proti hieroglifičnim lesorezom. Generacije mrtvih tovarišev. Zgoraj spet zastave. Kip svobode, svetilnik suženjstva. Nekje 1886. Sedaj je vse drugače, bencin teče po ognju. Malomeščanske letnice prihajajo in odhajajo, pred njimi ni nič, za njimi še manj. Na pločnikih se dogajajo najbolj čudne dogodivščine, samo na robovih, spodaj človeka že povozijo. Besno postaja hladno in zadušljivo. Šepetaje se sklonijo otroci, da bi ne videli nesreče. Takšni so in takšni bodo s svojimi globokimi zenicami. Z igračami navzkriž, na dvoriščih, na podstrešjih, na napuščih. Povsod in zmerom bodo takšni. In nasproti čebljajo starci, ti okostnjaki, ki se oklepajo boga in kopljejo usodo temu svetu. Okoli stvari se plazijo sence, nekam dimasto trepečejo in se spreminjajo v saje. Posebno zvečer.

A prav zavoljo teh stvari, zaradi navideznega nereda v sobi, ki je vse prej spominjal na grobišče kakor pa na topel in prijazen dom, torej ravno zaradi tisočev nepomembnih in razmetanih reči je gospejin obraz še bolj žalosten in trpek; pozaba še ni izbrisala sledov razočaranja. In tudi če bi hotel kdo vsaj za hip izbrisati s čela vsaj nekaj gub, bi spoznal, da je takšno početje popolnoma nesmiselno, to pa še veliko bolj, ker bi od razkrajajoče starosti ostala na obrazu le čelna kost, nekaj belo rumenega kakor vosek. Tako sem prisiljen vztrajati pri gospejinem drobnem bitju, pri takšnem, kakršno je že, čmerikavo in obsojeno na počasno umiranje. Vendar v tem ne vidim nobene prave zadostitve, saj je v njej tudi nekaj posebnega in ukazovalnega, če že ne prekanjenega in strogega. Gotovo bi se lahko izvil tej sobi in tem obiskom s kakšnim izgovorom, a že vem za naprej, da je vsak poskus obsojen na uničenje; in tudi po naključju bi gospa Marija hotela spoznati, ali jo varam ali pa jo skušam zgolj uničiti s svojo trdoživo naravo, čisto nepredvidoma bi se pokazalo, da je ne bom odrešil in da ji ne bom pokazal nikdar nobenega razodetja, pa naj ga ona že pričakuje z vsemi petimi čuti, z vsemi živci, vsem telesom. Obsojena je, a ne ve zakaj. A to navsezadnje tudi ni tako pomembno, ker se je malomarno vdala v ponižujoče životarjenje. Zaljubljena je v vse te revne reči, naravnost obožuje jih in nepreklicno zagovarja njihovo enosmiselno, mehanično pot, se jim predaja — v njih vidi pač često svojo izpito, krhko, pogubljeno mladost — in jih noče izpustiti iz nadrobnega pregleda, skratka, nenehoma se boji, da ji ne bi kaj zmanjkalo, tako malenkostna je, in še bolj trepeče, če sliši, kako vlamljajo v stanovanja največ revežem in jim odnesejo uborno premoženje. To jo pravzaprav celo bolj vznemirja kakor pa grob. Morebiti pa je to že tudi hkratni znak starostne malenkosti, tiste vsakdanje sivine, ki ne more spregledati nobenega zgodnjega jutra, ki se ne zaveda, da je za šipami svetilo ves dan dobro, živo sonce. Zato ji preostaja nekakšno otipljivo gomazenje ob štirih stenah, v tej grdi in vendar preveč čisti snagi, sivina pada nanjo, vendar je ne zagrne povsem, in zavest ji deluje le še toliko, kolikor je potrebno, torej v okvirih pogovorov in mogoče izmišljenih spominov. Ali pa bi lahko mogoče tudi pričakoval, da bom do nje obzirnejši, ko pa se ne morem odločiti, da bi prenehal z vsemi temi vsakdanjimi, brezbarvnimi zadevicami, v katerih utapljam svojo mlado in žejno duševnost! Zdi se, kot da ne morem nikakor uiti tem srepim pogledom, tem razvejanim, suhljatim in krhkim ženskim rokam, temu materinskemu in otožnemu obra-

zu, kakor da sem jaz določen za njeno maščevanje in ne ves svet, ki jo je obsodil na tesnobo. In kam drži ta pot?

Stvari vedno bolj padajo v temo, sence zmeraj bolj in bolj krožijo okrog njih in rišejo nenavadne, onostranske kolobarje. Mogoče pa se tiha tema približuje, zgodnji večer se nagiba v noč, uličice se izpraznijo s tihim požvižgavanjem in z oddaljenim sopihanjem železniških postaj in lokomotiv in dolgih transportnih vlakov. Premešani tiri vodijo vsak k sebi in vendar bi kdo prvi hip celo pomislil, da se bo nekoč odpeljal v kak tuj kraj, ki bo bolj zdrav in lepše urejen od tega ujetega območja. Sive sledi: strehe, strehe in nekaj poševnih golobov, ki krožijo s spuščenimi krili nad njimi. Mrak počasi leze iz vseh širjav in iz vsake uličice ustvari umazan kot, mrliško brlenje električnih žarnic, ki svetlikajo komaj opazno tja v noč, tu in tam kak zapoznel pešec z rokami v žepih in s klobukom, potisnjenim čez obraz, potem tihi glasovi, ki pridušeno padajo na uličice in se takoj razgubijo... in nič več. Mogoče se maščujejo drug drugemu zaradi te odtujene ujetosti, v kateri gladujemo, kjer smo zavistni drug drugemu košček srca in dobrote iz lecta. Nekaj praznega in izčrpanega govori v tem prostoru, komaj šepeče in prikimava tistim, ki vedo, da bodo kmalu zapustili ta svet. V potemnelih, črnolasih sobah nekateri poplesujejo v parih ali pa niti ne, le zdi se jim, da se premikajo, v resnici so tesno objeti v spolni nasladi, grizejo ustnice drug drugemu, da bi pozabili, spodaj in zgoraj sklenjeni v sparjeni par, zapirajo oči in padajo v temo, sploh pa bi tudi radi pozabili na svojo otroško srečo, na svojo mladostno slo, najraje bi umrli, le da ne najdejo pravega načina za lastno usmrtitev. Hočejo biti kaznovani, a ne morejo, niti ne smejo pomisliti na samomor. Vsepovsod životarijo vlažni in nežni otroci, ki nimajo igrač. Pohlepni starci so prevzeli njihovo igro. In tudi z gospo Marijo in z menoj je nekako tako: — igrava se prikrito igro, da bi se maščevala drug nad drugim, sama ne veva zakaj, samo čutiva, da bi že morala nekaj storiti, a naju je preveč strah; jaz imam seveda svoje posebne razloge, saj sem pravzaprav močan in mlad, da, celo močnejši sem in bi jo lahko s silo pripravil k molku; a nisem dovolj upravičen, da bi si upal napasti nebogljeno bitjece. Kaj mi torej preostane, kakšen napad si naj izberem? Najbolje bi bilo, ko bi jo prepustil njeni nebogljenosti, in to počnem tudi sedaj, prav dobro se zavedam, da jo bo moja omahljiva nebrižnost popolnoma uničila, saj ni niti malo pomembno, kaj govori, ampak se mi zdi bolj važno, da jo vsak govor neznansko utruja in da kljub popolni izčrpanosti še zbere dovolj moči in me prenaša in mi pripoveduje, sedaj že s skrhanim glasom, najbolj neverjetne zgodbe iz svoje samote, medtem ko mene to neizmerno zabava, čeprav ji tega nočem pokazati, marveč se delam resnega, pametnega in skrajno poštenega.

Torej računam na njeno izčrpanost. Kdo ve, kam jo prav nična utrujenost lahko prežene, še zdaleč ne bi mogel predvideti končne posledice ali celo njenega pravega konca, v katerem bo ugasnila; kajti bolj premišljujem o svojih namenih, delj se mi odmika njena podoba, vse bolj in bolj mi je vseeno, da sem tukaj, ob njej. Lahko bi bil kjer koli in bi mi bilo prav tako vseeno in bi puščal vse vnemar kakor zdajle tukaj. Sploh ne razumem, kaj jo tako priklepa name, ali bolje, kaj mene veže nanjo, ko pa pravzaprav ne čutiva drug do drugega nič več kakor prezir ali pa namišljeno prijateljstvo. Kaj bi pa naj tudi bilo drugega to najino neprisebno in posebno razmerje, v katerem životariva vsak zase in se bojiva, da se ne bi ranila. Jaz jo ponižujem s svojim molkom, ona me skuša skrhati s svojimi besedami. Kljub njenim hinavskim zahtevam, da bi odgovarjal, ostajam tih, neizprosen in hladen. Samo to napravi nanjo odločen vtis. Najbrž so najini odnosi že povsem skrhani, da, kar dovolj nama je, če že pomisliva drug na drugega, pa veva, kako je z nama. A pritajena, goljufiva zahrbtnost naju približuje, da se dotikava lastnih lupin in da ne zlezeva iz svoje kože. Pravzaprav se nimava rada, marveč si skušava prizadejati bolečino, kar pa bi nama skoraj uspelo, če se ne bi tako bala dejanj in gibanja. Da, gibanja, pravim. Seveda sva takšna tudi zategadelj, da bi dokazovala najbolj nesmiselne in nemogoče položaje, iz katerih ne moreva zaenkrat in naenkrat uiti. Zunanji svet naju niti ne zanima ali pa zanima samo gospo Marijo, pa še tisto, kar pove o njem, si le izmisli, da bi me prevarala, saj ni sposobna, da bi živela, preveč stara in betežna je. Če pa bi vendarle prišlo vsaj do navideznega sporazuma, tedaj bi se poravnala le tako, da bi nekdo moral izginiti. Vendar sva potrebna drug drugemu, ona me še posebej pogreša, ker ni nikogar na svetu, ki bi prikimaval z molčečo vnemo njenemu maščevanju, hoče me še posebej pridržati pri sebi, najraje bi, da bi kar ostal pri njej in da bi govorila še bolj in še več, dokler bi ji popolnoma ne zmanjkalo moči in bi ji moral pomagati. Ali pa ta misel, ta nemoč zbuja pri njej že sedaj pomisleke in se boji, da jo bom prevaral? Nikakor. To bi lahko že zdavnaj storil, prav mogoče bi bilo, da bi jo pahnil v še večjo samoto, a sem bil usmiljen in predober; prišel sem do sklepa, da me v svoji zapuščenosti potrebuje kot svoje stvari, in morebiti še bolj, da se noče oddaljiti od mene, da noče videti, kako bi pobegnil od nje. Vsako njeno upanje in zaupanje meji že kar na norost, oklepa se me z bežnimi pogledi, njene roke vedno prosijo, naj ostanem. Že zato čutim še bolj, da moram ostati in se navaditi na njeno navzočnost, vendar le tako, da bom odšel, kadar se mi bo zljubilo, pa naj bo s svojim pripovedovanjem tudi na polovici. Vendar ni vse to tako preprosto, kakor se zdi na prvi pogled; ne, šele v sanjarijah, v katerih se razburjam in se spominjam svoje otroškosti, najdem njeno vzvišeno srce, ali pa je prav obratno, da gospejino srce bije v meni. Če bi lahko na primer že en sam moj gib zares pripomogel k šegavemu sklepu dogajanja, če bi se lahko izvil iz te in tukajšnje sramotne samote, če bi se še mogel povrniti med tisoč uličic in med našminkane obraze, tedaj bi lahko pričakoval odrešitev. Ujete papige med okni. Roke se nagibajo in mahajo, skoraj plavajo sem in tja nad mizo. Mogoče lahko kaj razberem iz njenih strpnih prstov.

Krušne drobtinice. Mimo oken se spreletavajo ptiči, cvrčijo v zgodnjem jutru ali v omrtvičenem dnevu. Pravzaprav je postalo temno, hladno in bleščeče mirno. Nebesne širjave z enim božjim očesom. Obleke na golih truplih, s križi navzkriž v krmežljavih rokah. Odtujeni otroci z izvotljenimi usti, z brezzobim mrmranjem pridejo in pojejo, igrajo na gosli in piskajo na slepe piščali. Lirični moški z nagonskimi mišicami. Ampak še zmeraj zmernost v alkoholu in v cigaretah. Koža sije nad gladino mesa in nekje spodaj ležijo razbite kosti. Posebno pri ženskah, ki bi najraje raztrgale človeku možgansko skorjo. Kot kruh. In pečeni svinjski možgani za večerjo. Ali bi kaj lahko pomagal? Nemogoče. Presekali bi me od zunaj in ne bi se mogel nikdar izviti iz množičnega obroča. Glavice in čebulčki. Spominske knjige, nekaj odpadlih listov in Faust. Poseidon iz artemiških Kap. Afrodita iz Kyrene. Brez rok brez glave, nekoliko nagnjena na desno—levo. Spolno gledanje. Ali pa krokarji, begajoči in utrujeni na smrt ob sinjih žrtvah. Nikamor ne morejo vzleteti. Nikamor si ne upajo v izmozganih jutrih med Adamom in Evo. Kje? Tillman Riemenschneider v Würzburgu, oltarji v Rothenburgu. Grobnica Henrika II. v bamberški katedrali. Ali pa rentgenski žarki, ki osvetljujejo rebra v prsnem koču. Materija in kristali, vsi v večnem sevanju, tisoč spektrov in temnih orisov. Takšna je strta telesnost. Nekoč pa so se pasle tukaj, da, tukaj nekje gazelice in gamsi. Križavci v oknih ali v vitražih. Nekakšna šegavost v zastrupljenih kanalih. Krilca so podnevi lepo zložena, štirje pari nog lezejo kar nekam naprej, tako da potiskajo okončine nazaj. Dve tipalki. Kam se naj prerinejo v izmučenem jutru? Nekaj takšnega je podobno spominu, še ne čisto prebujenemu v zavest, ampak še nekoliko potopljenemu v sanjsko vzneseno muko. In nič več v prostoru, nič več v času. Iz sleherne najmanjše stvari se da napraviti nekaj velikega, pravijo, se smejijo s solzami v grlih in patetično iščejo razodetje, nekje v snu, grebejo po svojih notranjih organih, a ničesar ne najdejo. In vendar je vsa ta igra, vse to sprenevedanje naravnost blazno preprosto in kar se da smešno. Zakaj sanje me stalno prevarajo.

Mogoče bi se lahko iztrgal iz tišinskega razmerja, a sem preveč krhek; to sem pomislil že dosti prej, takrat, ko sem upal, da bom še našel kak izhod oziroma nič več kakor svojo pot, svojo mladost; a to je sedaj gotovo mrtvo, opuščeno in bleščeče. Kdo ve, kje bi se sploh lahko zares spočil. Gospa Marija in jaz sva ujeta kakor v hladnem grobu, nad katerim gomazi življenje s tisočerimi, kaj s tisočerimi, z neštetimi pisanimi barvami. Ujeta sva drug v drugem, pa si ne smeva tega nikdar priznati, posebno še ne, ker bi lahko zavedlo koga od naju veselje nad prijateljstvom — sicer je to že od vsega začetka nenavadna zveza — v privide in norost. Tukaj so vse stvari natančno na svojem mestu in če me gospa kaj vpraša, tedaj je najbolje, da o stvareh sploh ne govorim, temveč da se umaknem v svojo plaho senco, da v vsaki reči zagledam človeka. In ne da bi se kaj vznemirjal, mi postaja vse bolj in bolj jasno, da bom vzdržal, pa naj se tudi svet podre pod utrudljivo svetlobo. Ničesar pač ne morem povsem razložiti in še tisto, kar bi lahko povedal, še tistih nekaj nebogljenih stavkov mi ostane v grlu, kakor da bi bil gluhonem. Mogoče sem zaradi tega kar se da pust in neprijeten, a zadošča mi že dejstvo, da gospa govori in prepreda sivo čenčanje v mrak, medtem ko jaz molče in utrujeno gledam na vse strani, čeprav ne bo od nikoder nobenega sunka. Verjetno bi se lahko pomiril z dejstvom, da bom ostal ravnodušen do konca, a kaj, ko sem že sedaj sila razburjen in to z največjo težavo prikrivam, nekako tako, ko da bi bilo vse skupaj, vsi moji obiski z vsem poslušanjem, zgolj navadna, vsakdanja šala, nekaj povsem vsakdanjega in nepomembnega. In vendar me gospa potrebuje, kajti moja navzočnost jo razburja, jo premoti vsaj toliko, da misli le še na maščevanje, ki ga ne bo mogla — o tem sem prepričan — nikdar uresničiti. Sicer so njeni strogi pogledi včasih kar nekam nori in begajoči, a niso prav nič nevarni. In da bi vztrajal v onemelosti še naprej, moram pozabiti na mladost, ko da je nikoli ne bi imel, in hkrati igrati vlogo preutrujenega starca, pričakujoč svojo navidezno smrt. Ne morem si pojasniti, da sem lahko tako silno vljuden, a hkrati brezobziren. Ko bi se lahko le nekoliko oddaljil od nje, jo zapustil kak dan, bi morebiti že bilo vse prav, tako pa je prav nasprotno vse narobe, vedno najde gospa nekaj, kar se splača vzeti pod drobnogled in kar bo razmrcvarila s svojo senilnostjo — da, senilnostjo, pravim —, kar bo hotela uničiti, saj pri njej sploh ne deluje več razum, temveč le živčni sunki, po katerih uravnava svoje besede in jih povezuje v smislene stavke. Ali pa je to kaj pomembno? Seveda ne. Kajti jaz jo poslušam le z enim ušesom in morda niti ne vem, kaj pravzaprav govori in kaj hoče. Ne morem se opravičevati pred drugimi, zakaj zmeraj sem priklenjen na nekakšen privid, na neko senco, ki me odtujuje od sveta in me potiska kot zverino v kot. In nikoli nisem nasiten, nikdar dovolj razočaran, da ne bi mogel čutiti svojega diha. Zato se smejim in bežim v groznem strahu celo sam pred sabo, predvsem zategadelj, da ne bi ugledal svoje podobe v kakšnem tujem obrazu, v tuji hoji svojih korakov, da ne bi slišal svojih besed, kako se brezsmiselno izgubljajo v prostor in se nič več ne vrnejo. Ko bi se pri priči mogel vsaj iztrezniti in si pošteno čestitati, da sem velik in mogočen, tedaj bi bilo z menoj vse v redu. A živim vsekdar v prevarah, napol zbujen in napol dremajoč, kakor da me stene okrog mene ne zanimajo, v resnici pa kar prežim, da se bo nekaj zares zgodilo, nekaj odločilnega in svetega. Te stene so zaprte, v temi sva ujeta z gospo Marijo. Prenašava norost in ječo in čas. Nobenega sredstva nimava, da bi se maščevala drug nad drugim — sama ne veva zakaj, le čutiva tako — in da bi postala rablja. Samote. Gongora. Ne morem si misliti, da bi se rešil, prav zdajle, da bi smuknil nekam ven na prostost, tudi zunaj so stene in te stene so nemara še večje in še bolj bele od tega stanovanja. Če bi mogel biti le malo bolj razbrzdan, bi ušel in se posmehljivo izkotalil na svobodo, nekam v širjavo in daljavo, imel bi občutek, da plavam nekje globoko pod zvezdami, sam in svoboden, mogočen in močan.

Dimitrij Rupel

Muholjubje

ali kako razumeti upravitelje zdravilišča in začeti novo življenje

"A revolution is not a dinner party, or writing an essay, or painting a picture, or doing embroidery..." (Mao-Ce-Tung)
(Report on an Investigation of the Peasant Movement in Hunan — March 1927)

Sredi lapuhovega lista, v senci košate palme, v soju poševnega sonca, med skrbno izdelanimi in razporejenimi premeti, v premaknjenem času, v valovanju koznih vonjev, v odmerjenem uživanju hrane, v sterilizirani telefonski avorani, v opoldanskem sončnem vzhodu, v obroku izžetih špinačnih listov, en passant Crédit Suisse, njegov drugi dom, s pomarančasto Fulvio, ki je dar gospe Hilton, s smučarskimi počitnicami v Mégève, s helikopterji in parfumiranimi nasmeški, s strahom pred poprečnimi in napačnimi ljudmi, s prirojeno lahkotnostjo v vedenju, z briljanco v ročnih in telesnih spretnostih, z vonjem grenke sivke — poteka življenje starega premetenca Kohna.

S potekanjem viskija poteka življenje starega premetenca Kohna.

Tisti ponedeljek je Kohn navsezgodaj govoril po telefonu s prijateljem Markom S. Marko Š. in Kohn sta si zelo različna. Kohn se je včasih zalotil pri misli, da bi Marku pomagal s kakšno prijateljsko potezo. Prirasel mu je k srcu. Toda nekaj je bilo laži v tem prijateljstvu, nekaj neizpovedanega, nekaj vijoličnega, nekaj kot beljakovine, to pa je Kohna na koncu vedno odvrnilo od darežljivosti s svojim prijateljstvom. Kohn je pripovedoval o zabavi pri kiparju Soncu. Nato je govoril o svoji ženi Marji. Nekaj da se dogaja med njima, nekaj ga moti v njeni koži ali kaj, gomazenje tujih besed čuti po njej in zdi se mu, kot bi vrezale vanjo njemu nikdar doumljive sledi. Ko sta sama, z vsakim dotikom sproži nekaj tujega v njej, nekaj privre iz nje, kot da bi čakalo skrito, to je težko opisati, vendar razume, Marko Š. vse razume. Ali pa laže, kajti Marko Š. je gnusen lažnivec. — Nekaj je v njej, nekaj se pripravlja, kot bi bila noseča z neko idejo, razumeš, — ni otrok, ampak nekaj štrenastega, nekaj kot zvitek kabla pod napetostjo, zdi se mi, da se premika v njej, plahuta v njenem trebuhu — tista stvar, tista preteča zver, nekaj kot nezadovoljstvo, mržnja... Marko Š. se je drobno hahljal. Nato je Kohn počepnil, tega ni storil nalašč... Zvilo ga je v trebuhu, kot bi mu nekdo zabodel umazano šilo, nekaj takega, kar rabijo čevljarji, nekaj gnusno lepljivo rezkega se mu je zajedlo v trebuh, v trenutku je spustil slušalko in sedel na tla poleg telefona. Komaj se je skobacal nazaj na posteljo. Nato je premišljeval. Ko je vnovič začutil paranje, se je splazil v kopalnico. — To je eden tistih dolgotrajnih, neuglednih mačkov, si je rekel in pomisleki o ženi in o svojem prijatelju Marku Š. so zakrknili v drobno kroglico, lahko jo je stlačil pod jezik...

S kazalcem in sredincem si je segel v grlo. Pritekla je kisloba, droban skeleč jezik kisline, ki se je po vnetem požiralniku povzpel do čutnic za okušanje. Zravnal se je in vdihnil. Ko je izdihnil, ni bila teža v želodcu nič manjša. Glava je bolela neznosno. Sonce kot rumena gosta sladka lizika. Nato se je še enkrat sklonil. Pritekla je kaplja krvi in se v luži bledo rumene kaše prelila v rožnato. Odleglo je.

S prstom je podrgnil po pergamentni koži. To je storil pred zrcalom, da se je zdel čim gnusnejši. Na pamet so mu prihajali razni stavki kot »kronika neke ljubezni«, »okus poljubov«, »davi sem začutil, kako blizu ji bije srce«. Začel si je predstavljati besede, ki jih je pravkar izdelal, in prikazala se mu je zravnana poletna pokrajina, mogoče prizor iz kakšnega filma, v zlato polje je nato zakrknila, prav previdno in kobacaje, pozresna kapija krvi... Spet je bil v kopalnici, v tej brezhibni kopalnici z nešteto gosposkih izboljšav, med drugimi recimo pult, na katerem je bral časopise in knjige, kadar je bil v kopeli. Poleg stoji bidermajerska miza z zlatimi nogami in pleten naslanjač. Na njej zlat tintnik in gosje pero za specialna kopalnična pisma. Splaknil je svinjarijo v školjki. Šum vode je prebudil še druge čute, ki so do tedaj plavali v zvarku spanja in pijanosti. Zazeblo ga je v gležnje in globlje je potisnil bosо nogo v copato. »Kronika neke ljubezni«. Premetaval je ta prvi, začetni del stavka v ustih, izsušenih od strupov, ki jih je ravnokar odvrgel. Zamašil je stavek z zobno ščetko, kamor je natisnil rdeče belo kačo zobne paste. »Poljubi« so ga zazebli in počutil se je kot kastriran. Predstavljal si je lahko zobe, zelo od blizu, da je bilo videti še hrano, razpokane ustnice, nato vlago. Zraven spada mračno okno, vodnjak na vrtu, mrzle rjuhe, škripajoč parket, mraz, objem. Kurja polt, mraz, suhe, izsušene, razpokane besede, od nekod zvok TV programa, natakaričino klicanje v noč. Pogledal je skoz okno. Oblačilo se je, lizika je lezla vase. Začutil je njene prsi, kako ji bije srce, in za trenutek ga je obšla nežnost. Njene bradavice, to je bilo nekaj. In prsi, primerno sveže, pravzaprav čudovito mrzle in polne prebujanja. Skuhala je čaj, ki ima okus po šolskem izletu. Nenadoma si je uspel predstavljati obešenca, ki odvisi svoj čas, nato pade dol.

Sede k oknu in se dotakne gladkega naslanjala. Mrzlo je. Ljudi skoraj ni. Vse skupaj je revščina. Beseda, polna šumljanja in gibanja — in vendar revščina. Vzame časopis od prejšnjega dne in si

ogleduje športno stran. Zanimajo ga dolge, drobne, elegantne tabele, stolpci športne stave in rožnat papir, na katerem je vse natisnjeno. Želodec ne bo nikdar več s slastjo pojedel belega kruha z maslom. Včerajšnja skorja grize tanko želodčno steno in jo rani. Na koncu bo kruh ves rdeč, kot bi ga pomočil v rdeč kakao.

Opazi, da je nag, pod haljo je nag. Ko se tega zavé, ga močneje zazebe. Misel na žensko postane sramežljiva. Sonce pripeka v predsobo. Zjasnilo se je. Od jasnosti odmeva po celi hiši. Mrzel, razpokan asfalt, pomešan z drobnimi ostrimi kamenčki, se vali po trebuhu. Razmišlja o neki zgodbi, ki jo je pobral bogvekje.

Bil je čudovit mož. Njegov smehljaj je miril neurja. Glas, prijetno raskav in vdan, brke inženirsko domačne, oči kot dva pivnika — vse to je imel. Žena prekrasna stenotipistka, izvrstna žena, krasne noge in tisto, vse zelo urejeno, nikdar si ni privoščila zmučenega obraza ali nenamazanih ustnic. Čudoviti mož je direktor tovarne denarja. To je v nekem vzhodnem sistemu. Žena ga vara. Pošastno ga vara. Vara ga, ne da bi se odluščil en sam atom z njenih ustnic, vse ostaja njeno, vse za nadaljnjo uporabo. Vara ga v eni sami popoldanski uri. V eni sami prosti uri, namenjeni sprehodu ali kinu. Na brzino. Prevara ga, nato si vse znova namaže, vse diši, niti kapljice ni prelite niti praske niti najdrobnejšega sledu. Ta ženska pač zna varati. Vara ga v avtu, v parku, v prazni pisarni, v shrambi za orodje, v stranišču drvečega vlaka, medtem ko mož sedi v kupeju, nato si popravi krilo in vse in se vsa smehljajoča ponudi možu. Nato on zve. To je strahoten udarec. Zbesni. In da natisniti milijardo preveč. Čim bolj ga vara, tem več denarja je v obtoku. Vedno več je denarja. Z ženo se pogovarjata: zdaj te bom prevarala, zdaj bo šla ekonomija te *države* k hudiču! — Briga me ekonomija! pravi žena. Njo figa briga, kaj se bo zgodilo s tisto žensko, ki jo je srečala neke noči, slepo, z dvonogo bergljo, prislonjeno ob zid, sopihajočo kot lokomotiva. Pešačila sem dvanajst kilometrov, ob reki navzgor. — Nočem več živeti, prosim, pokažite mi, kje je reka, da skočim noter. Žene to ne briga. Gre k prvemu miličniku in reče: tistile hudič babji je ušel iz nekega zavoda, primite jo in jo vtaknite nazaj, slab zgled dela in sploh se mi gnusi. Njej se gnusi vse, kar je obstojnega, vse, kar je res. Ona živi na vrhu gasilske lestve. Gasilci že zdavnaj molčijo in so spravili vse naprave v garažo, ona pa še kar spi z odprtimi očmi na vrhu lestve.

Janko je prejšnjo noč zapeljeval barsko pevko. Sloki, asteničnі, arhaični, bledo modri šofer Janko je otipaval in razkrival debelorito, mastno in žolteglaso barsko pevko Greto. Nato se je Kohn stepel z Romanom, ki je kot klobčič jeklenih palic. Kot bi ga bile same pletilke. Zelo se je zaganjal v Kohna, toda Kohn je bolj zvit. Sicer jo je skupil po členku, toda Roman je ležal v prahu pod njim.

Z Jankom sta pila do jutra. (Nato je Kohn telefoniral Marku Š.) Valter je stopil k barmanu, zaokrožil je z zapeljivo objemajočo kretnjo nad njimi, simboliziral zapisovanje, pomežiknil, se nasmehnil... — U-re-je-no! je zatrobil z vonjem gina. — ... Šla sva skupaj. Razumeš, pravi pevka Greta, — razumeš, jaz se slečem, on se sleče, pogrneva se, nato on bulji v strop. Razumeš? Sploh ni mogel... kar uplahnil je... razumeš?

Na oni strani ulice se steguje ženska v kombineži, mora reči, da ga je minilo vse v zvezi s temi rečmi. Na pol razmišlja, na pol sanja o nekem motociklu, ki ima prazne gume. Po sredi ceste je napeljana žična ograja. Komaj nekaj centimetrov prostora. Zatisne si oči. Spet pogled skoz okno. Nato sede k mizi, se pogrezne v stol in nepremično leži z gornjim delom na zelenem žametu.

Orešje, skrivnostni kraj odpočitja. Tam so v neki omarici nekaj let stara pisma, naslovljena na Kohna. »Sir ... Kohn!« Kohn pešači, pot mu lije, ko prestopa sivo bele stopnice, dež jih je otrdil, napile so se vlage in postale neznosno nadute. Orešje, še zdaj se spominja ježe in frizerja, ki je obupano zahteval napitnino. Zleknil se je pred svojo hišo, škrjanci so zabrundali in ljudje so zaplesali. Lesene, s koli zasajene mize, mastni kozarci po njih, nekaj tekočine, da ti gre na bruhanje. Bršljan ga je zapredel in sonce je bilo kot vroč obkladek, na katerega je sedel sosed, ki je mesar. Tam prek vpije teta. V Orešje ne moreš drugače kakor peš. To je takrat, kadar si sit vsega, takrat počasi stopaš vanj, utrujeno ti zveni korak, nimaš več moči, da bi si obrisal pot. Kamorkoli sedeš, povsod je tvoj dom. Na bregu, pri cerkvi se ustavi karavana občudovalcev. Gledajo dol in vzklikajo. Nekdo je zalučal kamen, da se je razbila šipa v žganjarni. Prihitel je pater Janez v usnjenem predpasniku in dolgo žugal. Nato je žugal vedno počasneje in videlo se je skozenj. Vedno bolj je brlel, nato je dokončno ugasnil, vsa vas je utihnila, tudi ekskurzija na hribu je obstala s kretnjami v zraku, roke so ostale na pol poti, noge ped nad zemljo.

Kohn je vstal in premagal vrtenje kozmosa v glavi. Z dlanjo lahko lopne po mizi, močno in še močneje — sploh ne čuti. Natoči si vodo. Vse je zeleno, kot bi noter skočila površno popleskana žaba. Ko se potopi, želodec utihne. Presenetil ga je s toploto. Oddahne si. Po stenah kadi so drobne mastne kaplje. Nekdo kliče otroke. Nekdo stepa preprogo. Nekdo pere avto, nekdo sedi na zaboju CARE in žveči časopis.

Jutro pozvanja z mlekom. Kohn se vrača skoz mesto. Ustavi se pred grmado belih steklenic in skrije eno pod suknjič. Nato stopi v vežo in jo izpije. Mladi mož hodi po sredini ceste, po sredini široke, belo prepasane asfaltne ceste, ki pelje skoz mesto. Iz nabiralnika izbrska časopis. Poln je jutranjega zraka, belega asfalta in bleščečih izložb, ki so kot slepčeva steklena zrkla, zabuhla v noči, patetična s svojo ponudnostjo, opazuješ jih lahko cele ure in ne prideš dalj kot do utrujene dimen-

zije smehljaja. Kohn odvrže steklenico mleka, da se raztrešči pred vhodom v neko hišo. — Ne hodite bosi, zatuli, nato nadaljuje pot. Doma je. Nadaljuje pot skoz mesto. Mladi mož postane nočni šum, nočni veter, nočni duh... Soba ga zaduši, onemogel se zvali na posteljo in zaspi. Mladi mož, ki je šel skoz mesto, zdaj spi in hodi skoz mesto in njegovi koraki so kot kastanjete. Nekdo navsezgodaj prižge radio in po celi ulici odmeva 4. Brahmsova simfonija. — Nikar ne hodite bosi!

Pot vodi Kohna k majhni postelji v najbolj temnem kotu sobe. Poklekne poleg bitja, ki spi z ročicami nad glavo, in čisto tiho spregovori: — Po mraku, v žvenketu hoje, v razsuti svetlobi odprtega neba, ko se vse, kar je hotelo biti pritrjeno, rahlja navzgor, se zgublja nad razločnimi besedami in vrelo sapo, takrat se za hip prikaže bledo moder obraz in zdi se mi, da ga dobro poznam. Z roko seže mladi mož pod odejo in začuti drobno stopalo. — Nikar ne hodite bosi, gospodična, to pač morate razumeti... Vaša mati, gospodična...

Leže na bok in se ga dotika s prsmi. Opazuje prebivalce mesta, kako stopajo v cerkev. Zelo prijetno je gledati prizor, ki ga lahko vidiš iz takšne daljave. Počasi zapuščajo stopnice, da bi se izgubili v temi. Kdor je na začetku stopnic, pride tudi do vrha. Zdaj misli zelo abstraktno: srbečca in ogromen naoljen valj, prasketanje pod površino stroja, kratko dihanje kot ob robu kožnatega vulkana, za hip se mu zdi njegova dlan, kot bi bila njena, poljubi jo, potem razbeljeno brizgne in vetrna noč komaj sproti požira, bleda je v obraz, popolnoma bleda...

Počasi se razcepljene ploskve, grozdi mavca na velikanski stekleni površini glavnega zdraviliškega poslopja, ustavijo. V oknih se blešči vodnjak in zelenje z nasprotnega hriba. Šum pogovora zaduši brbotanje zdravilne vode. Zdravnik Jankovič zasože pogled. Stetoskop je kot majhna mrtvaška glava, obešena na vrvici. Velikansko poslopje rumene barve z letnico 1907 se je popolnoma ustavilo. Vrata škripljejo in natakarica iz restavracije je nestrpna. Kliče goste. Gostje posedajo po klopeh v parku. Zdravnik se pogovarja s starejšim pacientom. Zelo je spodbuden, nato stari sede. Zdravnik se zazre v nebo in vzdihne. Sestra pridrobi s pladnjem. Mimogrede zardi ob zdravniku. Zdravnik jo ogleduje.

Zdravnik ima pod pazduho v temno moder plastičen etui zavito dokumentacijo o primeru. Ozre se v kip konjenika. Konjenik predstavlja nekega grofa, ki je dal zgraditi zdravilišče za svojega pohabljenega sina. Zdravnik se počasi in trebušno odpravi proti novi aluminijasti stavbi. Tam je samo terapija.

»Vaš čir,« pravi Jankovič, stegne levo nogo, da dela z drugo nogo in njunim izhodiščem pravokoten trikotnik, — »vaš čir je nevarna reč.« Kot da bi pripovedoval o »vašem psu« ali »vašem neurejenem podstrešju«. Kohnov čir je zanj tista stvar v modrem etuiju. — Mnogo počitka potrebujete, nič nervoze, nobenih telefonov, pol leta v tej divjini vam ne bo škodilo, in obrneta se vstran zaradi avtomobila, ki zakadi pod nos. Mimo prihramá polobrazni vijoličasti človek z berglami. Za njim vrsta klepetavih ženic v rdeče pikčastih rutah. — Ta zrak, prepričljivo vdihne zdravnik, — ta zrak vam bo bolje del od kateregakoli zdravila. Predpisujem vam zrak, nasmehne se svoji duhovitosti in uživa ob tem. Tudi Kohn stori, kot da uživa. — No, saj se boste že privadili, še razumela se bova, boste videli, mu pripoveduje nato in je zelo prijateljski.

— Moje življenje je polno žalosti in obupa, predava Kohn pred vegastim, zdraviliško umitim in nesentimentalnim zrcalom. V velikanski jedilnici odmeva od pribora in krožnikov. Bolniki žvenketajo z vilicami ob robove svojih skodelic, kot bi hoteli dokazati svojo živost. Trkajo ob krožnike in se globoko potapljajo vanje, da bi pokazali svoje razumevanje do upraviteljev zdravilišča, popolnoma so že pripravljeni na novo življenje. Samo še sprehod okrog fontane, samo še škrtanje popoldanskih korakov do terapije in nazaj, samo še šum mineralnih vrelcev, žvenket pribora in drsanje skalpelov. Zdaj ni več utripanja signalov, tekanja po svetlih kvadratih pisarniških hodnikov, nič več glasov iz kuhinje, nobenega zdravega kričanja, samo šepet, odmevi starih in izrabljenih besed... Mimo peljejo z belo rjuho prekrito truplo.

— Marko? Zdravo, Marko, kaj delaš? Pišeš? O. K., mene pa zdravijo. Pravijo, da sem hujši primer, vendar da je upanje in podobno, saj veš. Ničesar primernega ni, da bi se človek zamotil, razumeš? A? V redu, v redu. Zdaj sem zelo miren in boli me ne toliko. Tu predpisujejo vražje stvari. Sploh se ne smem parfumirati, ne smem brati svojega priljubljenega Aubreya Beardsleya, samo še sprehajam se in čvekam s starimi babnicami... prosim, prosim... pridi kdaj, se bomo kaj pomenili, no, piti mi ni dovoljeno. Tudi kadim ne več. To je pošastno, kaj se ti zgodi v tednu dni. Komaj teden je minil, odkar sem ti poslednjič telefoniral. Neka ženska je, ki se zanima zame, toda bojim se, da ji ne bom mogel ustreči. Veš, bolezen, kot je tale moja, te popolnoma uniči, voljo, domišljijo, moškost... vse. Pijem tisto smrdljivo vodo, včasih me ima, da bi pobegnil. Pravijo, da se sčasoma navadiš. Marko, prosim te, uredi z Romanom, opraviči se mu... in, saj res, ali lahko vzameš iz mojega predala modro mapo, tisto, kjer piše o poteku zaslišanja, tiranija tega peka mi gre na živce. Ali si že popravil peč? S čim pa potem sušiš fotografije? Hahaha, ta je dobra, veš, njen oče je hudičevo vpliven, hudičevo pomemben. Ni videti, kaj? Jager! Zadnje čase vse bolj razmišljam o politiki, o sistemu in tako naprej. Nikdar se nisem ukvarjal s temi stvarmi, nikdar natančno bral časopisov, zdaj pa vdre ves ta mehanizem naravnost vame. Najbrž zato, ker nimam boljšega dela. In zato, ker me še tako zelo malo stvari pod soncem resnično veseli in vznemirja. — Kohn! pravi Marko, — Kohn, nehaj čvekati, poslušaj me minuto ali dve! Tista stvar z denarjem je zelo komplicirana, najbrž boš ostal na suhem... Kohn!

— Me nič ne briga, toliko še vedno imam, da do konca življenja ostanem sit in toplo oblečen. Luksus me mineva, prodal bi avto, samo ne vem, kaj

bo rekla Marja. In vilo tudi. Sicer pa naj odločijo drugi. Tako dolgo sem se sam brigal za vse na svetu, zdaj bom malo počival.

— Nor si, častna beseda, sicer pa... kdaj se vrneš? Letos?

Kohn je zamolčal. To ga je presunilo. Pogledal je v dvorano, ki je obrožala njegovo stekleno kabino. Ljudje so marljivo pisali formularje in se sklanjali nad svoje delo. Hoja je počasna in pretehtana. — Hej, Kohn! — Ja.

Zabrisal je slušalko na vilice.

Zaškrtal je po pesku. Sedel je na klop pred vodnjakom, da mu je šumelo za hrbtom. Pobrskal je po žepu in našel žvečilni gumi. To je pretresljivo! Letos! Mimo hodijo pikčaste ženske. Zdravniki s stetoskopi. Škrtajo. Vsi škrtajo po belem, čudovito ostrem pesku.

— Marja! Oprosti, da te že drugič vznemirjam. Danes sem zvedel, da se mi je zdravje poslabšalo... zelo mi je hudo zaradi tebe... hotel sem reči samo to. Veš, to bo dolg in hud boj. Hehe, šalim se. Saj ni tako hudo, samo ta teden še ne bom mogel domov. Razumeš? Pripravi vse za malo, boš? Ne pusti je žejne vse te dopoldneve, ko si zdoma. To so pošastni dopoldnevi za tako majhnega in nebogljenega otroka. Ali je kaj govorila o meni? Danes?

— Mislim, da ni, mogoče, saj je ne poslušam, toliko govori. Zobje ji izpadajo, enega je pojedla s kruhom.

— Ne, to ni mogoče, ne, Marja, to ni mogoče, ali ga je izpljunila?

— Ne, ni ga. Ni me bilo zraven.

— Ali me še ljubiš?

— Ravno prav, dragi.

— Koliko je to?

— Zdajle se mi mudi, oprosti, res se mi mudi.

Dr. Jankovič je posrečen. Prišel je h Kohnu, mu položil svojo šapo na ramo in se mu zagledal s svojimi spominčičnimi očmi v čelo.

— Kohn, razmišljal sem, naša partijska organizacija potrebuje človeka, kot ste vi. Vključite se v zdraviliško osnovno organizacijo! Boste videli, življenje bo dobilo smisel, začeli se boste ukvarjati z resničnimi problemi. Vidim vas, kako blodite vsak dan — od vodnjaka do terapije in nazaj. Poležavate, berete detektivske štorije. Delo naše organizacije je kot nalašč za preganjanje zdraviliškega dolgčasa. To uredi človeka.

— Jankovič, vi ste šaljivec. Jaz spadam k buržoaziji. Vse svoje življenje sem preživel v ženskih budoarjih in v pivnicah. Nimam pojma o politiki.

— Zadnjič sem vas videl, kako ste listali po Komunistu.

— Slučajno, doktor, slučajno.

— Kaj pa tista rdeča knjiga v vaši sobi.

— Ah, to je... kako veste za tisto rdečo knjigo?

— No, vidite, berete Kapital in listate po Komunistu. Zaslutil sem, kaj je z vami. Vi potrebujete nekoga, ki vas bo vodil.

— Ne vem, doktor, to vabilo je vsekakor častno, vendar...

— Naša partija dela velikanske korake, Kohn, — kar naenkrat bo postala vse obsegajoča. Kar naenkrat bodo vsi v njej.

— Ne vem, ne vem...

— No, posodim vam Komunistični manifest in Sveto družino... to je branje za vas. Jankovič je postal. Nato si je obrisal pot. — Ah, vi mestni ljudje ste vsi enaki, vsi tako zazrti v svojo preteklost. Nas ne zanima preteklost, nas zanima prihodnost.

— Prav, prišel bom pogledat.

— Danes ob petih popoldne v oranžeriji.

— Dobro.

Obsedel je, miren, koža je postala gladka, prvič po nekaj dneh je občutil toploto. Sonce je bilo prijazno. Obrnil se je in zagledal mavrico. — Gospod Kohn, gospod Kohn. Klicala ga je glavna sestra. Bila je oblečena v sivo uniformo z nekaj modrimi trakovi. Če je imela lase spete, je bila prav lepa. Napotil se je proti njej. — Tovariš Kohn, je mirno odgovoril, — kaj želite?

— Telefon vas kliče, medkrajevno.

— Hvala, Mirjana. Nasmehnila se je, ker jo je poklical po imenu. Že od prej ga je imela v číslih. Imel je svojo sobo v levem krilu stavbe, sobo za najboljše ljudi, zdaj pa je postal še tovariški.

— Kohn?

— Tukaj. Glas mu je tekel mirno.

— Kohn, ti si prava uš! Zakaj si prekinil?

— A, ti si Marko, kaj bo? Prekinil sem po nerodnosti, pritisnil sem na gumb, ko sem se naslonil.

— A, mislil sem, da si storil nalašč.

— Ne, zakaj? Zakaj bi kaj takega storil. Povedal sem ti, da je življenje steklo v redu, vživljam se...

— Skrbi me, no, saj je v redu, če tako praviš. Še ga bomo pili. Enkrat drugi teden te obiščem. Zdaj sem si pomiril vest.

— Prav, Marko, prav. Odložil je počasi, preudarno. Potem je izstopil, rahlo vtaknil roke v žep svilenega plašča in se napotil proti čitalnici. Srečal je Mirjano in nasmehnila sta se drug drugemu. V čitalnici je sédel poleg oddelka za sociologijo in prijel v roko prvi učbenik, ki ga je našel.

Mirjana je odšla po aleji do glavnega zdraviliškega poslopja, se napotila po modrem hodniku do doktorja Jankoviča in potrkala. Jankovič ji je sladko odzdravil in jo povabil noter. Nato je potegnil roló, da je postala svetloba nežno rjava. Po policah so temneli naslovi kot »XVI. kongres«, »Delo naših voditeljev« in »Pariška komuna«. Enciklika Pija XII. je ostala odprta na mizi. Mirjana si je odpela naramnice, nato se ji je od zadaj približal Jankovič. Zagrabil jo je za prsi, da so brez modrčka uporno ostale v njegovih dlaneh. Položil jo je na posteljo in si jo ogledal kot plen. Nekdo je potrkal. Jankovič je za trenutek stopil ven in onemu pred vrati rekel: — pridem čez deset minut. Nato se je spravil k Mirjani.

Mirjana je šla po aleji od glavnega zdraviliškega poslopja h knjižnici, ko jo je srečal Kohn. Ustavil jo je in jo vprašal po doktorju Janković. Odgovorila mu je, da ga ni nič videla..

Jankovič je bil prvi na sestanku. Pozabil je Sveto družino in Komunistični manifest, ki ju je imel sposojeni iz knjižnice, pa ju zato Kohn nikjer drugje ni mogel dobiti. — Po sestanku ju dobite,

zagotovo. Sestanek se je pričel z zamudo. Najprej je imel besedo Vižaj, sekretar organizacije. Omenil je prisotnost Kohna kot dokaz za prožnost in duhovno nezlomljivost partije. Nato so govorili o članarini. Na koncu je imel referat Jankovič.

— Tovariši, pred nami je plenum. To je stvar, ki bo zahtevala temeljite napore. Najprej bi rad poudaril, da so znotraj partije zelo skrhani odnosi. Veliki konflikti in ogromna nasprotja vladajo med komunisti. Toda plenum bo opravil s starim načinom. Partija se bo odrekla stare, stalinistične vloge. Danes postaja partija jedro te družbe, ne več komandni štab. Ne več komandni štab! je ponovil svojo misel Jankovič in mnogi so zamrmrali, da je to dobro rekel. — Zdaj smo sredi življenja, ne nad njim, zdaj se borimo, zdaj ne utapljamo več vsakega, ki ne misli tako kot mi. To je naša preteklost, zdaj se posvečamo prihodnosti. Preteklost je pač... skomignil je z rameni: — preteklost je pač preteklost. Tu se ne da ukreniti nič več. Zdaj moramo paziti na našo reputacijo. Nekdo je zadaj vprašal svojega soseda, kaj pomeni reputacija. Ko mu je bilo razloženo, je pripomnil, da se mu zdi Jankovič glavica.

— Glava, kaj glavica, je zašepetal oni nazaj.

— No, bistvo našega poslanstva na tem plenumu je to, da uporabljamo vso možno taktiko in strategijo. Zdajle ne bomo prodrli, če ne bomo previdni. V okvirih obstoječih institucij moramo izbojevati zmago. Ko bomo znotraj zmagali, potem bomo lahko navzven uresničevali svoje poslanstvo. Prej nič! To je skoraj zavpil. Kohnu se je zdel malo smešen, vendar mu je priznal spretnost.

— Če se gremo zdajle upornike za vsako ceno, bomo propadli. Pogoreli bomo in lahko bomo čakali deset let na novo priložnost. Zdajle je teren mehek. Zdajle si bomo ustvarili pozicije. Zato je treba nastopati previdno. Če bojo stari mislili, da imajo somišljenike v nas, nam bodo zlahka zaupali. Odšli bojo v penzijo in mi bomo lahko delali po svoje. Takrat nas nihče ne bo več mogel spraviti ven. Razumete, v čem je poanta? Diplomatsko je treba ravnati, samo to. Vsebina naše akcije ostane ista: odstraniti stare metode, ki so že preživele in so nas vodile v napake. Toda oblika našega boja se spreminja. Nismo več junci, ki se zaletavajo z glavo v hlevska vrata, zdaj smo politiki v obeh smislih besede. Tega — *obeh* — Jankovič ni posebej razlagal. To je bil njegov način. Vedno je pustil druge v dvoumni situaciji. Nikdar ni vsega razložil. To ga je dvigalo nad njih. — Torej, našo organizacijo bova na plenumu zastopala tovariš Vižaj in jaz. Midva bova zastopala to politiko, kot sem jo razložil. Prosim za pripombe.

— Kdaj bo plenum? je vprašala neka sestra.

— Drug teden, v petek, je pojasnil Vižaj.

— Tovariši, se je dvignil mlad zdravnik z visokim glasom, — tovariši, jaz bi nastopil iskreno. Če bi jaz govoril, bi govoril o tem, kako stvari v resnici stojé. Če ni svobode in če še vedno pet ljudi v državi odloča, katere tovarne se bodo zgradile in katere ne, in če pet ljudi natančno ve, kaj je socializem in kdaj se socializem neha, potem je treba to povedati. Jaz ne zaupam tistim, ki bojo prišli namesto teh petih. Če bojo šli oni v penzijo, bo tja stopilo novih pet ljudi, ki bodo sicer mlajši, ne bojo pa nič drugačni.

— Hej! je zatulil Jankovič, — hej, koga pa misliš s tem?

— Ne, je ponižno rekel mladi zdravnik, — jaz mislim, da je treba odkrito povedati, kaj mislimo.

— Jaz, recimo, ne mislim tako, kot mislite vi. Pa potem?

Doktor je sédel in ni zinil nobene več.

— Tovariši, je očetovsko rekel Jankovič, — to so pomembne zadeve, to ni noben cirkus, kjer bomo jecljali o svojih pubertetnih težavah — ob tem se je zastrmel v mladeniča z visokim glasom, — povedal sem vam, kaj je resnica, zdaj pa ukrepajte. To je edina resnica, druge ni. Treba je biti previden in nobenih štosov!

— Jankovič ima prav, je rekel Vižaj, — odločno prav.

Orjaški Jankovič je sedel. Komaj je obsegel trebuh. Toda pregibal se je naglo in precizno. Obrnil se je na stolu in zašepetal svojemu zadaj sedečemu kolegu: — Jože je osel! Kaj pa misli, da je partija. Jaslice. Oni se je prisrčno zahehetal.

— Potem menim, da je predlog tovariša Jankoviča sprejet.

— Kakšen predlog? je rekel nekdo.

— Moj predlog je bil, da govoriva v imenu naše organizacije na plenumu tovariš Vižaj in jaz. Jasno?

— Jasno, je rekel Vižaj.

— Jasno, je zaropotalo po sobi.

— Jaz mislim, da tako stvari samo lakiramo, se je oglasil mladi doktor z visokim glasom.

— Zaključujem sestanek, je rekel Vižaj.

— Jože, je poklical doktorja z visokim glasom Jankovič. — Pridi malo sem. — Kaj je? se je oglasil. — Poglej, je očetovsko in spodbudno začel Jankovič, — mislim, da imaš v nekem smislu prav. Ostali so se razšli, edino Kohn je prisluhnil. — Mislim, da je v redu, to o odkritosti... ampak po mojem mnenju ti nisi ocenil razmerja moči.

— Jankovič, je obupano rekel Jože, — s tem, da vsi trobimo iste stvari, s tem, da vsi ponavljamo iste fraze o krepkem in bleščečem se socializmu, v bistvu ne povemo ničesar. Ali ljudje danes sploh vedo, da obstajajo v partiji resnična trenja? Saj ne vedo. Vsi mislijo, tale partija je leglo gobezdačev. Zares pa je v njej marsikaj dobrega. Toda ti dobri in zdravi komunisti govorijo ravno tako kot stari in pokvarjeni komunisti. Če bodo oni prišli na oblast, bodo iz navade govorili isto. Prišli so s temi frazami na oblast in ostali bodo z njimi na oblasti.

— Pa se res vidi, da ne poznaš situacije. Ti nimaš pojma, kako gosto je tam. Danes si, jutri nisi! Če bi na plenumu mi govorili po svoje, mislim čisto vse, kar mislimo... potem bi naslednji dan ne bili več v plenumu. Noben novinar ne bi o tem napisal niti črke.

— Kako naj zaupam ljudem, ki si ničesar ne upajo?

— Drek! je rekel Jankovič, — saj ne gre za upati ali ne upati si. To je iluzija.

Jože je pomislil, nato pa rekel: — Povem naj samo to, da brez radikalizma ne bomo prišli nikamor. Naphali bomo lonec, ki bo nekega dne eksplodiral. Potem bomo imeli anarhijo.

— Naivnež, naivnež! je zatulil Jankovič. — Poglejte, je resno nadaljeval Jože, — moralo bo priti do tega, da se bo vedelo, ta je za ta koncept, oni za onega. Priti bo moralo do levega in desnega krila, do tega, da se bojo ljudje razdelili in v konfliktih ustvarjali nekaj novega. Dokler bo vse skupaj ena mlakuža, v kateri ni nihče ničesar kriv, in dokler se bo vse skupaj prekrivalo s čokoladno kremo, bo vse skupaj plesniva torta.

— Hm, je premišljeval Jankovič, — no, nekaj je res na tem, kar praviš, čeprav se ne strinjam s tabo. Priti moraš kdaj na klepet, se bova zmenila. Res me zanimajo tvoja stališča.

Mladi zdravnik je odšel majaje z glavo. — To je navadno govno, je zaupal Jankovič Kohnu. — V resnici pa je stvar tako preprosta... Takile Jožeti in podobni bojo prej ali slej dobili čir na želodcu ali pa jih bo kaj neprijetnega doletelo.

Ko je šel Kohn počivat, je srečal v parku mladega zdravnika Jožeta, objetega s sestro Mirjano. Oba sta se mu nasmehnila, ko je šel mimo njiju.

Marja je snela sliko z rožnato pokrajino. Drobne pikice modrega in rdečega so bile, kot bi jih nekdo po pomoti naškropil po platnu. Nato je obesila na steno nekega grofa. Oddaljila se je od slike za nekaj korakov in s polpriprtimi očmi opazovala svoje delo. — Bolje bo, ne? je rekla moškemu, ki je stal za njo. Nekdo, ki bi prišel skoz vrata, moškega niti ne bi opazil. Moški je skrit v nagubanosti stene. Tako se vpija v zavese, da bi ga težko opazili. Nekdo, ki bi prišel gledat Marjo, moškega ne bi opazil. Če bi opazoval sliko, ga sploh nikdar ne bi opazil. V središču pozornosti sta Marja in slika. Moški samo odgovarja na zastavljena vprašanja. Nemo stoji pri zavesi in ni mogoče spoznati, kdo pravzaprav je. — Le kaj bomo dali v ovalni salon? je polglasno vprašala.

— Hja, je rekel moški glas, — kako pa naj jaz to vem?

Marja je obupano sedla na kavč in popila v enem požirku cel deci viskija. — To pa ni dobro... za želodec, mislim, se je oglasil moški.

— Je dobro, je trmasto rekla Marja. — Sploh pa se ne pogovarjam o viskiju. Pogovarjam se o slikah.

— No, seveda, je rekel moški.

— Zdaj bi šel ven in ne bi prišel do večera nazaj.

— Prav je tako, se je ponižno strinjal moški, stopil korak naprej in pomolil dlan. Marja mu je dala bankovec, nato ga je nežno pogladila po roki, nato se je ukvarjala z viskijem. Moški se je odplazil, kot bi ne bilo važno, da sploh eksistira.

Marja je ostala sama s svojim grofom. — To je bil najlepši moški v mojem življenju, je rekla v kozarec, ga nagnila ter izpraznila. Nato je šla k zavesi in opazovala moškega, ki je odhajal. Bil je še kar velik moški in premikal se je leno. Pod pazduho je imel nekaj knjig. Grof je imel kar naprej isti izraz. Bil je strog, zelo moški in lep. Oči so se mu cigansko svetile. — To je najpohotnejši pogled, kar sem jih kdaj videla, si je nato priznala Marja, nato je dodala zelo tiho: — Čeprav sploh ni pohoten.

— Der letzte Ritter! je zazvenelo po sobi in Marja se je ozrla, tako se je ustrašila svojega glasu, ki je spregovoril nekaj besed v tujem, grofovem jeziku. Zdelo se ji je, da je grof prisoten. Nato je imela občutek, da še nekaj čaka. Kaj čaka, tega natančno ne ve.

Stopila je korak, dva naprej. Zagledala se je v zrcalu in pomislila je, da si je zoprna. Boli jo želodec in glava. Obupno jo boli glava. Pobrskala je po svoji komodi. Nato je legla na kavč in sesula v usta dolg, grenak kombiniran prašek. Lepa je; zelo lepa je, kadar leži. Ta položaj se najbolje poda utrujenim in tankim udom, pripada jim pravzaprav. Ležala je kakšne pol ure, ne da bi bila izoblikovala eno samo misel. Nato je šla spet k zrcalu in ugotovila, da je stara. — Stara, stara, stara, si je rekla, nato je zacepetala in se vrgla na posteljo. In on je zelo mlad. Na usnjeni mapi piše z zlatimi črkami Marie Kohn. Pozabila ga je že. Tisti trenutek, ko je odšel v zdravilišče. — Zdravilišče, to je tako kot dopust, si je rekla, — tam ga tako ali tako ne bojo pozdravili. — Predvsem ne bojo pozdravili njegovega okusa za ženske. Mislim, da bi se spečal z vsako. To jo neizmerno jezi. Čeprav... no, sebi res nima kaj očitati. Vse, kar počne ona, počne tudi Kohn. In sploh ima ona do tega pravico. Kako naj živi brez moškega? Zaljubljena je, to je dejstvo. — Stara, vzorna družina Kohn. Nekaj plemenitega potrebujejo, nekaj boljšega. Nato dobijo Marjo. Hahaha, kako jim to privoščim.

Medtem je Kohn preživljal hude muke. Popolnoma so ga omrežili s to partijo. Jankovič je najprej poslal neko sestro, da ga pripravi za vstop. Nato je prišel še sam. Tokrat mu je končno prinesel obljubljeni knjigi.

— Zakaj ste mi poslali tistega krvosesa na glavo? je potožil Kohn.

— Sestra Evgenija ni krvoses, ona je dobra delavka. Svetujemo ti, da greš k nam, to je vse. Poglej — skupaj bomo delali, imeli bomo akcije in organizirali bomo posvetovanja, ustanovili bomo marksistični krožek...

— Prav, prav, premisliti moram. To ni lahka odločitev.

— No, saj ne pravim, je odvrnil Jankovič, — vendar stvar je jasna, če se nam pridružiš, boš vsaj vedel, kaj se dogaja, tako rekoč, vedel boš, zakaj živiš.

— No, zdelo se mi je, da sem doslej živel kar dobro, čeprav... no, saj ne rečem, gre za znanstvena spoznanja...

— Tako je, znanost je prišla do tega, da gre danes ves svet v socializem. Samo malo je še treba počakati.

— Zakaj se je tisti Jože tako razburil?

— Mlad je še, premlad, da bi bil resen.

— Saj res, prej sem ga videl s sestro Mirjano na vrtu. Objemala sta se, prav lep par sta videti...

Jankoviča ta izjava ni preveč presenetila. Malo je pihnil, nato pa mimogrede povedal: — Kako se

ne bi objemala, saj sta komaj mesec dni poročena...

— A poročena sta? Nisem vedel. No, najprej bom malo bral te stvari. Pokazal je na knjige, ki jih je dobil v knjižnici, in na novi dve, ki ju je prinesel Jankovič.

— Boš videl, po tem plenumu boš naravnost silil v partijo. Jaz si veliko obetam od njega. Veš, čas je že, da kaj storimo. In predvsem se moramo znebiti cokel, ki zavirajo naš pohod. Na mestu se je obrnil in odkorakal.

Po njegovem odhodu je Kohn odšel k oknu. Park se je pomiril. Pozno popoldne ga je uspavalo. Fontana je curljala in škrtanje korakov je bilo redko. Kmalu se je Kohn umaknil v temo. Legel je in čutil gomazenje v trebuhu. — Ni še dobro, je pomislil, — mogoče se preveč razburjam zaradi te partije. Ko se je že popolnoma zmračilo, je nenadoma brez trkanja vstopila sestra Mirjana. — A, vi ste, je zmedeno reagiral Kohn. Delala je resen in prijeten vtis. Nekam pomirjevalno je vplivala, čeprav je bila lepotica.

— Prišla sem pogledat, če vam je dobro.

— Nisem vas pričakoval. Moral bi reči »nisem pričakoval *vas*«, toda v tem trenutku se je v Kohnu nekaj zataknilo. Začutil je prvič, odkar je prišel v to zdravilišče.

— Mogoče bi ostali kakšno minuto in mi delali družbo... je predlagal, potem ko si jo je pošteno ogledal. Bil je vznemirjen. Predstavljal si jo je v kakšnem nočnem lokalu, kako napol gola pleše s prepotenim zamorcem.

— Samo minuto, imam še druge bolnike.

— Poklic bolniške sestre, to ima svoje skušnjave in nevarnosti, kaj?

— Ne vem... skomignila je z rameni in se nasmehnila. Stala je tik pred posteljo in roki je držala sklenjeni s kazalcema v višini Kohnove glave. Kohna je obšla divjost, da bi jo prevrnil na posteljo. Medtem je sestra sedla v oblazinjen sedež ob steni in prekrižala noge. Imela je par gladkih, kegljem podobnih nog, ki so na Kohna učinkovale pomirljivo. — Nisem vedel, da ste poročeni, doktor Jankovič mi je povedal...

— Se vam zdim premlada za takšne stvari? Pogledala je v tla, ko je rekla »takšne stvari«. Kohn si je zdaj očital, da je ni povabil v posteljo. Zdaj tega ni mogel več storiti. Zdaj ne. Svetloba je bila redka, koraki po parku so se zbujali le sem pa tja,

— Ha, se je zasmejal Kohn, — ne premlada, poročena!

— Vi imate pač izdelane nazore o poroki, gospod Kohn!

— Poročen sem, draga gospa.

— A? To seveda pomeni nekaj drugega. Nikdar ne ločim poročenih moških od samskih, na zunaj so si tako podobni.

— Kaj pa ljubosumje, ali obstaja za vas kaj takega?

— Zakaj? Ljubosumen človek je človek, če ima razloge... ali če misli, da ima razloge za to... ali mislite, da imam...

— Oprostite, to poglavje je brez zveze s prejšnjim... hotel sem začeti dolg in utrudljiv pogovor o ljubosumju na splošno, brez razloga.

— Bojim se, da naju takšen razgovor ne bi pripeljal kam daleč.

— Jaz, recimo, bi bil zelo ljubosumen na svojo ženo, če bi zvečer obiskovala tuje moške.

— *To* (besedo je poudarila) sodi k službi, dragi gospod Kohn, — sploh pa nisem rekla, da moj mož ni ljubosumen na vas.

— Name?

— Na vas, na kogarkoli...

— Vaš mož nima zakaj biti ljubosumen name.

— No vidite, kako je vaša skrb nepotrebna.

— Torej, Kohnu je šlo hudičevo za nohte, — torej bi bilo treba.... gledal je v tla in počutil se je kot šolar, ki prosi sošolko za ples. Ni dokončal stavka.

— Upam, da se bova še kdaj videla in nadaljevala ta najin pogovor, je hitro rekla sestra in odšla iz sobe.

Kohn je ostal na postelji, strmeč v vrata, nato je legel in si razbijal glavo z vrsto teoretičnih situacij, ki bi lako nastale v zvezi z bolničarko Mirjano.

V dnevni sobi glavnega zdraviliškega poslopja so se že takoj zjutraj zbrali bolniki in prebirali poročila s plenuma. Kohn je ugotovil, da je vse, kar je tam pisalo, prebral že kdaj prej. Povsod je bilo polno šifriranih stavkov, zaprtih v izpiljene in olesenele zveze. Ko je površno prebral poročilo, se mu je zdelo, da je ogoljufan. Vse to govorjenje o novem, o nečem, kar ga bo očaralo... Jankovičev referat je govoril o potrebnosti smotrne akcije in o velikih naporih delovnih ljudi, da bi sami, brez tuje pomoči, dosegli svoje cilje. Med te cilje je Jankovič vtaknil socializem in napredek. Vsi referati isto: kako pomembni so doslej doseženi rezultati in kako upamo, da bo še naprej tako.

V hodniku je Kohn slišal pogovor mladega zdravnika Jožeta s tajnikom Kalanom. Tajnik je govoril zelo glasno. Kohn je pristopil in prisluhnil.

— Vse skupaj je samo blefiranje! je skoraj vpil Kalan. — Si bral Jankoviča? To je njegova diplomacija. Strinjal se je z vsem skupaj, vsi so si podali roke, ena fronta, vsi so na istih pozicijah in treba jih je braniti. Jasno, Jankovič hoče priti v glavni odbor, v komite in še kam. Vsi so hvalili njegovo preudarnost. Z leve in z desne vsi drsijo k centru, da bi ja kdo ne izpadel z linije. Vsi govorijo samo četrt resnice, in to tiste četrt resnice, ki je pri vseh enaka. Ostale tri četrtine molijo narazen kot pavovo perje, vendar jih ni nihče pripravljen omeniti, preveč se drug drugega bojijo, za boj jim je pa kri že zdavnaj zvodenela. Častna beseda, ne bom več nasedal njegovim »novim faktorjem«. Vedno pravi, ti še ne veš najnovejšega. .

— Seveda, se je strinjal Jože, — on ima vedno prednost pred teboj, vedno je za eno informacijo pred tabo in te lahko drži s tistim najnovejšim »momentom, ki popolnoma spreminja situacijo«...

— Meni se zdi vsa stvar zelo pusta, je pripomnil Kohn. — In zelo daleč od tistih načel, ki jih je zapisal Marx.

— Tisoč kilometrov daleč, je posmehljivo dodal Jože. — Danes, je rekel s poudarkom in še enkrat ponovil: — danes je položaj ugoden za leve sile... poglejte, kaj se godi na Kitajskem... brez orga-

nizacije, brez obračuna z desnico, brez strnjenja sil pod enim samim geslom ni moči. In osnovni pogoj za pametno politiko je moč, oblast, če hočeš. In Francija... in Nemčija... Kuba... levica se zbuja iz spanja. Jaz sem za Mao-Ce-Tunga.

— Mao je najbolj radikalen mislec sveta... pri njem se je razum združil z orientalsko intuicijo... je prikimal Kalan.

— Organiziramo frakcijo, ali se nam pridružiš? je vprašal Jože in se obrnil h Kohnu. — Levo frakcijo... dovolj nam je te klerikalno-buržoazno-pacifistične godlje. Danes gredo nekateri komunisti iz samega strahu pred desnico na njihove pozicije.

— In kaj bomo počeli s to frakcijo?

— Demonstrirali bomo, zbirali orožje, trosili lepake...

— Partija v današnji strukturi je odigrala svojo vlogo, zdaj lahko pospravi kramo.

— To je najbrž res, je nekam žalostno rekel Kohn.

— Res, res, je vzdihnil tudi Jože in se igral s stetoskopom. — Kako je kaj s tvojim zdravjem?

— Počutim se malo bolje, vročina je padla, je odgovoril Kohn.

— Psihično počutje je važen faktor za ozdravljenje, je menil Jože.

— Zakaj se ne pridružiš pravi akciji, videl boš, kako se ti bo povrnil humor, tvoje življenje bo dobilo smisel... akcija, to je najboljše zdravilo... predpisujem ti akcijo... zasmejal se je. Bil je to kratek in svež smeh. Kohna je skoraj očaral.

— Prinesem ti rdečo knjžico in govore Fidela Castra, je zašepetal in se ga zaupno oprijel Kalan.

— Danes ob petih v oranžeriji, je zažugal Jože.

— S temle Kohnom si ne boš kaj prida pomagal, je kasneje rekel Jože tajniku Kalanu. — On je od rojstva buržuj, playboy. Alkoholik, polne žepe denarja, male aristokratske razvade, iz njega nikdar ne napraviš bojevnika.

— Mogoče pa vendarle, tile mali sinovi iz boljših družin imajo kompleks, da niso ničesar pametnega počeli v življenju... in sploh je Žid, Žid pa gre povsod zraven, kjer je kaj novega... posebej če misli, da je staro zapisano poginu...

— Čisti teoretik, čisti teoretik... bere knjige in misli, da je odkril poslednjo resnico... nekaj cerkvenega je v njem.

— Ha! se je zasmejal Kalan, — ravno prav cerkvenega za nas... s čim pa misliš, bomo dobili tole našo sveto vojno — s fanatiki, samo s fanatiki!

— No prav, saj nič ne rečem, samo da ti ne bo potem žal.

Zdravilišče se je prebujalo v deževno sobotno jutro. Že trikrat je Kohna klical telefon. Zdaj je končno vstal in obljubil sestri, ki je suvala v zaklenjena vrata, da bo prišel v minuti. Navlekel je svileno haljo in obul gumarice. To se mu je zdelo najbolj primerno obuvalo za hladno jutro. Počutil se je rahlo ubit. — Kot zaklan vol! je odgovoril na vprašanje, o počutju. Na hodniku je srečal sostanovalca z zobno ščetko. Hodnik, ki je sicer deloval precej ugledno, skoraj avstrijsko — s svojimi rdečimi tapetami, z vazami in vazicami po kotih... ga je nenavadno užalostil. Spomnil se je soseda, ki se uči iz neke posebne knjige za jecljavce, cele dneve presedi ob tistih razpredelnicah in ponavlja: baba, mama, ščepec, ščurek, petpedi, korobač, koruza, kokoš, popokatepetel... Zmrazilo ga je, ko je stopal po marmornih stopnicah v vratarjevo ložo.

— Ja? je zatulil besno v telefon.

— Iščem te že celo jutro, stari, je prešerno zapel Marko Š. — Vse gre v redu, denar dobiš, bogat boš kot škof!

— Ja.

— Ne bodi tako kisel, zdravniki pravijo, da te kmalu izvlečemo iz luknje, nato boš spet hodil na Bahame in v St. Moritz, spet bo veselo...

— To si mi hotel povedati?

— Ne, hotel sem ti povedati, da te pridem obiskat. Danes popoldne pridem in ostanem čez nedeljo... za en sam dan je vožnja predolga. Prosim te...

— Ali pride tudi Marja?

— Marja?... Marja se slabo počuti... prosim te, če mi najdeš sobo ali nekaj takega...

— Zakaj... no, prav, kar pridi, edini moj prijatelj, biser, angel...

— Visokost?

— Da, srčece?

— Kako je z vami, duševno, mislim?

— Zelo slabo, predvsem sem nameraval še spati... zdravo, zdravo...

— Zdravo.

Kohn se je trudno vzpenjal na svojo goro. Ko je legel, je bil popolnoma zadihan in preznojen. Sedel je, nato je premišljeval. Drevju je dež spral zelenilo, okna so bila motna in žuborenja sploh ni bilo slišati v poplavi drugih šumov. Ženske so prekladale pločevinaste posode za hrano, šofer kamiona je preskušal motor, bolnice so se obkladale s psovkami, neki zidar je razbijal po cerkvi svetega Pavla. Kohn je popolnoma budno spremljal sleherni padec okruška na tla. Štel jih je. Ni mogel misliti, tako ga je vznevoljilo to padanje. Premaknil se je z vdolbine na postelji, ki je bila vroča od njegove toplote, vstal, poskušal umirjeno hoditi po sobi, nato je spet sedel. Nato je legel. Bil je popolnoma uničen, impotenten, bolan, kot bi mu v postelji ležale spretno skrite šprikle, vse ga je zbadalo, vročica ga je oblivala, trgalo ga je po vsem telesu in občutil je željo, da bi umrl.

Marja je legla na bok. Bilo ji je za silo prijetno. V vsem tem mrazu je občutila vsaj nekaj krpic toplote. — Ne dotikaj se me, je rekla moškemu, ki je kadil cigareto. — Pa ne, je veselo rekel moški in kazal hrbet, tako da ga ni bilo mogoče spoznati, če nisi natančno poznal njegovega hrbta. — Sploh pa zdaj grem in me ne bo nekaj časa.

— Kam greš, ljubček? mu je rekla Marja.

— Na pot, na pot...

— Prav, medtem si pa dobim drugega.

— Ja, prav!

— Boljšega od tebe.

— Dvomim, no, pa vseeno... Vstal je, si na golo rit potegnil žametaste hlače, si obul škornje, to je delal skoraj miže, vsaj na eno oko, kajti tja mu je silil dim s skoraj dogorele cigarete, ki jo je krčevito stiskal med ustnicami, nato se je ogrnil s srajco in suknjičem, ki sta bila v enem, zlepljena

v rokavih, kajti preden je zlezel k Marji, se je mudilo s slačenjem. — Na svidenje, mogoče se še kdaj oglasim. Marja je bila bedna, pa je sklenila, da si ne bo pokvarila vsega popoldneva. — Prav, pa zapri vrata za sabo. Zdaj je ležala na trebuhu. Moški je odkorakal, ne da bi se bil za en sam trenutek obrnil k njej in ji pokazal svoj obraz. — Pa hvala, je rekel, preden je tresnil z vrati.

Ko je Kohn odšel h glavnemu vhodu v zdravilišče, se je neprijetno zdrznil ob pogledu na Mirjano v enem izmed oken moškega oddelka. Sloneta je v vsej širini okna z razprostrtimi rokami, razširjenimi navzdol, in bila proti Kohnu obrnjena z vratom, glava pa ji je obrnjena vstran, z očmi, zasukanimi v isto smer kot vrat — pozirala kot manekenki. Pozdravil jo je, ona pa se je v odzdrav samo nasmehnila. Bila je videti tako srečna in zadovoljna, da je Kohna prav zazeblo. Avtobus je zapeljal v parkirni boks. Iz njega je izstopil Marko, ves proletarski, z odpeto srajco in v škornjih. Objela sta se. — Kako si, suličar, ni te še oplazila smrt, še kar čil si videti.

— Od tebe puhti plebejski vonj, prav zemeljski si, brrr, je rekel Kohn in s kretnjo povabil Marka, da mu sledi. Pokazal mu je bolničarko Mirjano in Marku je bila takoj všeč. Priklonil se je in Mirjana je spet odgovorila z nasmeškom.

Kohn je nato Marka odpeljal v buffet. Tam je naročil dva viskija. Prodajalka je bila začudena nad Kohnovo smelostjo. — Dva? je vprašala. — Enega za mojega prijatelja in enega zame, ne bojte se, ne bom spil obeh, je pojasnil Kohn, — zdravnikov predpis...

— Kaj je s to tvojo politično dejavnostjo? je zanimalo Marka, ki se je režal in se naslanjal z rokavom na polito mizo. Kohna je ob pogledu na nastajajočo umazanijo pretresel krč gnusa. Markov rokav je vpil mešanico češnjevca, piva in viskija. — Prava reč, je na Kohnov pogled reagiral Marko.

— No, vabijo me v partijo.

— Jaz bi šel takoj, mogoče ne bojo spet kmalu tako nerazredno velikodušni.

— Ti že lahko govoriš, ko nimaš niti prepričanja niti pomislekov, ničesar nimaš, niti vzgoje niti tradicije, nobenih znancev, nobenih zadržkov...

— Oprosti... Marko je strmel v kozarec in bil videti iskreno žalosten.

— No, vabijo me tudi v frakcijo, v maoistično frakcijo...

— Glej, glej, saj pravim, v tem zdravilišču se dogaja več zanimivega kot pri nas v mestu.

— No, obenem imam jaz svojo malo partijo, svojo majhno misel o tem, da je vse skupaj podla laž in prevara... najbrž bom pobegnil nekam drugam...

— Osel, je zapovedal Marko, — takoj se mi včlani v neko partijo, saj ni važno katero, vse so enake.

— Nekam drugam, pravim zato, ker to ni zame. Jaz sem navajen drugačnih ljudi, drugačnih manir, vse skupaj je tako utesnjujoče, jaz pa tako rad delam, kar hočem.

Markov glas se stiša, Kohnov se porazgubi, ko bežimo od kraja pogovora. Če ju gledamo od daleč, se nam zdi, da sta se zapletla v mrežo, kar naprej telovadita, vendar ne moreta ven, nikdar ne bosta končala. Če se pomaknemo v bližino vodnjaka, slišimo žuborenje, gledamo zlate ribice in nam ni važno, kaj se dogaja v pivnici. Kohna bo kmalu začel skeleti želodec. To podaljša bolezen za nekaj tednov.

Zdravilišče je kot majhno naselje iz pravljice. Ko odbije ura v zvoniku svetega Pavla sedem, se prižgejo nekatera okna, orumenijo nasadi in ozelenijo drevesa z žarometi med listjem. Cerkveni stolp se zasveti. Po škrtajočih poteh se sprehajajo rjavi bolniki in beli zdravniki, vsi s počasnimi koraki. Mirjana je na poti k doktorju Jankoviču, da z njim preživi sobotni večer, kajti njen mož je dežurni. Tajnik Kalan je kot pribit v svoji pisarni, na kateri piše: UPRAVA. Sestre sedejo k večernemu taroku v kuhinji. Kadar zazvoni iz kakšne sobe, sestro v igri nadomesti prosta sestra, ki kibicira za hrbtom. Zdravnik Jože je sédel poleg umirajočega starca, v roki drži njegovo zapestje. Starcu daje varnost in obenem meri pulz. V bolniških sobah je čitalni večer. Kohn in Marko sta popila že četrti viski. Prodajalka kasira. Sekretar osnovne organizacije Vižaj je odpotoval domov k ženi in šestim otrokom. Šofer zdraviliškega avtobusa Janko zapeljuje postrežnico Micko, ki ji je ljubimec prejšnjo soboto ozdravljen odšel domov. Kohn je pijan, Marko se po vsakem kozarcu zadovoljneje reži. Kohn govori zelo zmešano. Če se jima približamo, lahko slišimo.

— Jaz sem za ustanovitev buržoazne stranke...

— Jaz tudi, pritrjuje Marko.

— Buržoazno-nacionalne...

— Buržoazno-nacionalno-religiozne...

— Religiozno-nacionalno-buržoazno-kmečko-delavske-super stranke!

— Bravo, Kohn, prekosil si samega sebe.

— Seveda mora biti v programu tudi nekaj, kar bo vleklo ženske!

— Ženske riti, se reži Marko kot pečen maček.

— Ženske riti, haha, ženske riti, poka od smeha Kohn.

— In...

— In... haha... in in!

— In in. In. Hej, kaj mislite s tem »in«?

— »In« vendar, in... Kohn zapiše po zraku, nato naredi enačaj in nariše žensko spolovilo... nato se ozre v osuplo prodajalko.

— Ali imate in? sprašuje Marko.

— Gin? sprašuje prodajalka, ki je nekoliko okajena.

— Gin, no, mi pravimo temu »in«... jasno da jo imate, »in«, kajneda?

Tedaj stopi v buffet Jože.

— Jezus, pravi, ko zagleda pijanega Kohna. — Kaj pa vi tukaj? Ali ne vidite, kaj piše nad vrati: Bolnikom vstop ni dovoljen!

— Vidim, pa kaj?

— Marš v posteljo, pa tele tablete vzemite, bova že jutri govorila. Jože ju spusti mimo, nato stopi k točajki in naroči dvojno slivovko.

— Ravnokar je umrl stari iz številke 120.

Kohn in Marko se majeta proti stanovanju v glavnem zdraviliškem poslopju. Kohn vrže škatlico s tabletami v ribnik, nato se zresni in pravi, da mu je kar dobro... — Kar dobro za tale zdelani

želodec! Sploh mi ni hudega, mislim, da bom moral nadaljevati s svojim načinom zdravljenja.

Prispela sta v sobo in Marko je dobil kavč na nasprotni steni, kot je stala Kohnova široka zakonska postelja. Kohn se je v trenutku zleknil. — Kaj pa kaj Marja dela? sprašuje, gledajoč v strop.

— Marja? Marko sleče hlače in pokaže golo rit, nato skoči na divan in se pokrije z odejo.

— Zakaj ne nosite spodnjih hlač, tovariš?

— No, že ni potrebno.

— Prehladil se boš.

— Govoriš kot kakšen peder.

— Peder ne... pač pa postajam impotenten, po mojem mi kaj dajejo.

— No, malo zgodaj si začel s tem, Casanova je bil impotenten šele pri štiridesetih, seveda moraš upoštevati teh intenzivnih štirideset let!

— Pozabil sem na to, preveč se ukvarjam z drugimi stvarmi.

— Politika, politika...

— No, sicer pa moram preizkusiti, mislim, da pojde z Mirjano. Zelo interesantna ženska.

— Predstavi mi jo.

— Po uporabi. Hip zatem je Kohn že smrčal.

Zjutraj je Marko odšel v cerkev, Kohn pa je ležal, ker mu ni bilo dobro. Posledice so ga pravzaprav presenetile. Nič posebnega mu ni bilo. Komaj je začel premišljevati o svojem počutju, že je vdrla Mirjana.

— A, vi ste? Kohn je naglo vstal.

Mirjana je sedla k njemu na posteljo. — Kako ste spali?

— Neki moški je prespal z mano, na tistem kavču, je pokazal na razmetano ležišče.

— Moški?

— Moj prijatelj Marko, spoznam vas z njim, če hočete...

— Zanima me, zakaj ste si ga včeraj naložili. Moj mož mi je rekel, naj vam napravim pridigo.

— Prav, je rekel Kohn in poljubil Mirjano.

— A ne! Ne, ne, ne! Tako pa že ne. V trenutku je skočila s postelje.

— Že vidim, da je vse v redu z vami, je rekla in odhitela iz sobe.

Sledi srečanje v parku. Mirjana, Marko in Kohn. Nedeljsko popoldne, sonce in vsesplošno rajanje. Obiski iz mesta, košare potic in pomaranč. — Tole je Marko. Glavna sestra Mirjana. Marko se je priklonil. Mirjana se je nasmehnila, nato je pomignila Kohnu. — Vi pojdete z mano, da vam izmerim kislino. Vi ga lahko počakate na klopci. Odšla sta po aleji in izginila v terapiji. Mirjana ga je odpeljala v ambulanto, zaklenila vrata za sabo in se pričela slačiti. Nato je slekla še Kohna. Kohn je menjaval barve in se tresel od sramote. Mirjana je legla na platno na kavču in ga povabila zraven. Bilo je neprijetno mraz. Objela ga je in poljubila. — No, zdaj me imate, dragi Kohn. Vaš prijatelj lahko še počaka, kaj?

Kohnu je plesala pred očmi mavrica. Bil je popolnoma negiben. Ležal je kot truplo. Mirjana je splezala nanj. — Moj krasni bolnik Kohn, kaj vam ni nič do mene, dajte no, zganite se že! Otipala ga je in se zgrožena umaknila v skrajni kot. — Kaj ni nič z vami? Mislim, ali ne počnete takih stvari?

— Včasih. Mislim, da mora miniti nekaj časa. Prosim, počakajte malo, da se ogrejem. — Meni se zdi še kar soparno, je rekla Mirjana.

— Prosim, samo majčkeno.

— Vaš prijatelj bo mislil, da se tu dogaja kaj prepovedanega.

— Prosim... Zelo se je trudil, toda brez vidnega uspeha.

— Veste kaj, ko boste želeli kaj podobnega, mi sporočite. Skočila je s kavča, se en, dva, tri oblekla in stekla iz sobe. Vrata je pustila polodprta. Tam v kotu, na mrzlem platnu je ležal Kohn, ponižan in obupan. Počasi se je oblekel.

Po sprehodu z Markom, ki je bil večji del molčeče narave, sledi popoldne v čitalnici. Mimo pride Kalan in potrepija Kohna. — Pojdite z menoj. Kohn je vstal. Kalan mu je pokazal pot v oranžerijo. Dvignil je roko in stegnil štiri prste. Kohn je stopil nazaj k Marku in s smrtno resnim obrazom razložil:

— Zdaj se ločiva, moram na sestanek, najbrž nekaj važnega, oprosti, resnično, ti tako ali tako nameravaš v mesto... veselilo me je... Marko je bil popolnoma miren. — Zdravo, je rekel, stisnil Kohnu roko, nato je vstal, odšel proti vratom, ni se obrnil...

— Kohn, je slišal glas iz kota dvorane. Bil je Kalan.

— Fantje, je šepetaje, toda grozeče začel Kalan. — Naši v mestu pripravljajo velike demonstracije, Jankovič in njegovi bojo proti! Torej moramo organizirati tajno, napisati moramo transparente in se s prvim jutranjim avtobusom odpraviti v mesto. Tule imam spisek gesel.

— Ali Jankovič kaj ve? je vprašal Jože.

— Jankovič bo že zvedel, toda kaj nas to briga? Tukaj so gesla: SMO ZA ENAKOST VSEH DELOVNIH LJUDI; URAVNILOVKA JE NAJBOLJŠA POT; VSEM SKODELICO RIŽA; BOGATE V JEČO; NJIHOVO IMETJE JE SKUPNO; NAJ ŽIVI MAO; KDOR JE OBOROŽEN Z DIALEKTIČNIM MATERIALIZMOM, JE SVOBODEN ČLOVEK, KDOR GA NE POZNA, JE KOT ŽABA NA DNU VODNJAKA; HOČEMO PERMANENTNO REVOLUCIJO! To so gesla, ki smo jih dobili od mestnega odbora, mislim, da jim lahko dodamo kakšnega, recimo: OČISTITE PARTIJO! in KOMPROMIS JE GNOJ!

— Bravo, je rekel Jože, to je briljantna ideja, — kompromis je govno, bi dal jaz.

— Govno, hahaha, so se smejali zadaj.

— Jaz bi odkrito povedal Jankoviču, je rekel Kohn. — Ni dolgo tega, kar ste ravno na tem mestu govorili o odkritosti. Treba je igrati fair. — Kohn je muholjub! se je oglasil nekdo od zadaj. — Muholjubje je koristno za buržuje.

— Mislim, da ni v tem nič buržoaznega.

Kalan je dal prst na usta in zapovedal molk. — Gre za to, da jih spravimo na kolena, cilj je velik in svetal, sredstva so nedolžna. Prosim, tovariši, presodite, ali nam je dosti te postane godlje v partiji, ali se bomo še naprej praskali in nas bo srbelo od ugrizov teh pasjih gobcev. Ali veste, kakšen kurbir je Jankovič?

— Končno to ni važno, je posegel Jože, — trezno moramo oceniti situacijo, jaz sem za to, da udarimo čimprej. Tudi če Jankoviča obvestimo, si ne bo znal pomagati; preden bo to zdrknilo po njihovem gnilem obveščevalnem aparatu, bomo mi opravili svoje.

— Že prav, je gromko zatulil od vrat Jankovič. — Že vem, ni treba ničesar skrivati, že vse vem, čeprav menite, da je naš obveščevalni aparat len in gnil. Povem vam tole: če boste nastopili pred javnostjo s svojimi zahtevami, boste osrali nas in vas same. Mislim, da vam je jasno, da imamo skupne sovražnike, prave desničarje, male kapitaliste, obrtnike, umazanogobčje satane, črne klerikalce, res črne... oni bodo ob tem, ko se bomo mi sprli, uživali, kot se le da. Uživali bodo in proslavljali naš skupni konec. Zbrali bodo svoje moči in nas vrgli. Mislim, da vam je jasno, kaj bo potem. Ali bo vojna in bo konec demokracije za vse nas ali pa bomo v ječah. Ali se vam zdita ti dve rešitvi blesteči? Poglejte, kaj predlagam! Predlagam, da gremo vsi skupaj na plenum in pojasnimo naše koncepte. Potem to demokratično uredimo znotraj partije. Partija mora prenesti ta konflikt in prenesla ga bo, kajti je od hudiča vitalna. Stari morajo oditi in mi bomo ustvarjali nove odnose. Ali mislite, da je meni všeč to ovinkarjenje? Meni je točno toliko do njega kot vam! Jaz se z vami povsem strinjam. Jaz sem na vaših pozicijah, in če hočete, se vam pridružim — jutri pri demonstracijah! Gremo in demonstrirajmo — ampak prej moramo premisliti, kaj bomo s tem dosegli. Anarhijo, tovariši!

— Prav ima, se je oglasil eden Jankovičevih pristašev od zadaj. Vsi so mislili, da je to njihov človek, in začeli so ploskati Jankoviču.

— Glejte, ta situacija ni več vzdržna, je začel Kalan, — za nas je zares zadnja možnost, da rešimo ugled partije, da gremo na cesto! — Ampak fantje, vi ne gledate z realnimi očmi, vi gledate z dna vodnjaka, vi vidite samo krožec neba, ne vidite pa vsega obzorja! je zatulil Jankovič. — Glejte, polovica vas bo mrtvih. — Prvih šest vrst vas bo mrtvih, je pokazal na sedeče pred seboj Jankovič.

Oni so začeli gledati v tla. — Jaz mislim, da se lahko zmenimo na plenumu, je vstal eden iz tretje vrste.

— Točno! je povzel Jankovič. — Partija je bila vedno močna ravno zaradi tega, ker je svoje konflikte reševala sama. Vaši tovariši v mestu so pa tako ali tako že v stiku z najvišjimi partijskimi forumi. Svetujem vam, ne pojdite na cesto, zdaj pa storite, kar hočete.

— Jaz sem za odkrit pogovor, je rekel Kohn.

— Bravo, Kohn, je veselo poskočil Jankovič. — Tovariši! je urejal zmedo, ki je nastala v zadnjih vrstah, — tovariši, predlagam tovariša Kohna, ki je vaš človek, da zastopa vaše interese na pogajanjih in prav tako predlagam, da ga vzamemo med naše vrste. To je trezen in velik mož.

Dvorana je zarjovela: — Daaaaa!

— Nekoč vam bo ljudstvo za to trezno in pametno odločitev hvaležno! je zaploskal Jankovič. Tovariš Kohn, ti boš vodil celo zadevo, kako se počutiš, kako zdravje?

— Dobro, Jankovič, — prav dobro. Včeraj sem se napil viskija in mi ni bilo nič. — Bravo, bravo, vidite, kaj napravi partija iz človeka. Bil je ruševina, ko je prišel med nas, in zdaj odhaja slaven človek.

V ponedeljek zjutraj je Kohn rešil zadevo na plenumu. Marja je bila srečna, da ima pomembnega moža.

Branko Hofman

Ideali

(odlomek iz romana)

BIL JE VELIK, nadut huzar na močnih nogah, z mavričastim vratom in rdečo vrtnico na glavi. Spotegnjen život je bil ko slikarjeva paleta: modro se je prelivalo v morsko zeleno, čez grahasto belino je lila zlatorumena barva, lesketajoča črnina na dnu se mu je proti koncu dvignila v val in se z močnim rdečim perjem razcvela v košat rep; v ljubezni ga je razklepal v pavjo kočijo.

Daleč naokoli ni bilo podobnega petelina. Glasnika pa sploh ne.

V glavi je nosil anteno, naravnano na vzhod, na valovno dolžino jutra: zaslutil je zarjo, še preden je razklenila svojo bisernico.

V staji, opaženi s suhim listjem, je čemel na najvišjem klinu, sam zase, košat, prežav, nedostopen. Koconožke pod njim so zlezle iz dremeža šele, ko se je njegov glas nekajkrat zapored zapičil v temo. Nobene ni pustil k sebi, bil je samotar, ki je po svoje dajal in jemal, oblastnež, ki ni prenesel dobrodušne domačnosti: če je katera sprhutala na njegov klin, ji je z grlečim glasom zagrozil, se naščeperil in izzivajoče zadrobil proti vsiljivki; če ni zaleglo, jo je s kreljutmi pomel s klina. Pa se je redko dogajalo. Kokošja družina je poznala njegovo oblastiželjnost, jo prenašala in ga pustila na prestolu privzdignjene samote, ki si jo je bil izbral.

Tudi ljudje so ga poznali. Ko so jih dramile skrbi iz sna, so čakali na njegov glas. In čakali so nanj, ko so utrujeni od ljubezni hrepeneli po svetlobi. In čakali, ko jim je tesnoba prepasala dušo in so stali pred svojim življenjem kot pred zaklenjenimi vrati. Potem je zapel. In z boguvdanim olajšanjem so zavzdihnili:

»Čas je. Koritnikov znanivec se oglaša.«

Ljudem je bil to, kar jim je bila vojna odnesla iz porušenega zvonika svetega Jošta: zvon in cerkvena ura hkrati.

V domiselnem preblisku ga je Peter imenoval za Ideologa.

Ime se ga je prijelo.

1

BOSIH korakov ni slišal, a škripajoče podnice v veži so mu naznanile, da prihaja. Bilo mu je zoprno. Rad bi bil sam. Samota, ki je plivkala vanj, mu je pregnala spanec, ga dvignila iz tečajev, da je začutil krila blodivca in miže sledil podobam nekakšne reformatorske jasnovidnosti, spletu želja in doživetij, ko se doživljeno ne kaže več v resničnih podobah, temveč z vsemi tistimi genialnimi korekturami, s katerimi bi radi vplivali na usodo takrat, ko se nam je odločitev že izmaknila.

Z odporom je pomislil, da bo moral zdaj, ko bo stopil v sobo in sedel na posteljo (zaživeli sta mu njegova drža in pogled izpod čela), zapustiti strugo svojega življenja in stopiti na njegov breg, se zbrati, se prepustiti toku njegovih misli ali se vsaj delati tako. (Vseskozi nedoločna oblika bremena.) Imelo ga je, da bi ugasil luč, se potuhnil, da spi, pa ga je prešinilo: *prepozno*. Brat je videl svetlobo v njegovem oknu, pritegnila ga je, zvabila na noge, zato prihaja, sam je kriv, da prihaja, ves Drenov grič je zapuščeno pokopališče, samo pri njem gori luč, po razmetanih kmetijah in bajtah je tema, gluha, mrtva, tudi pri Koritniku, kjer bi lahko svetila, kjer bi morala, pa ne sveti.

Pogledal je k vratom. Svetloba ga je ščemela. Naslonil se je na komolec, segel po odloženi knjigi, diagonalne vrste so se mu zverižile v jaro kačo, napel je čelo, da bi zmagal težo, ki se mu je obesila na veke, in v tem premagovanju mlahavosti je zaškrtala kljuka.

Od priprtega okna je potegnilo: Jože. Ni se zmenil zanj, držal je knjigo kot ščit pred seboj. Prišlek ni rekel nič, meril ga je izpod čela, brskal po žepih, potegnil cigareto in ker mu je vžigalica ugasnila, je zaprl vrata za seboj, stopil k oknu in si spet prižgal.

V hlačah, ki si jih je bil nemarno potegnil nase, se je zakopal tam, vlekel dim in strmel v temo. Čez čas:

»Ves svet je navadna gnojnica.«

»Tableto veronala. Pomaga proti vsem oblikam svetobolja.«

Občutil je posmeh, a prirojena dobročutnost in navezanost na brata sta zmagali. Rekel je:

»Včasih te kaj do kraja pretrese. Tole z Minko na primer. Tebe ni?«

»Že davno sem razdevičen rahločutnosti. To veš.«

»Ni mi všeč,« je potišano zamrmral Jože, »res mi ni všeč, kadar si takšen.«

»Dresura. Tudi če nočeš, ostane nekaj od nje,« je rekel Peter in obzirnost mu je začela prisovarjati, naj se znebi zajedljivosti, naj se mu približa. Vprašal pa je, če je kaj novega.

»Nič.« Čez čas pa vendarle: »Zakaj, misliš, so mi naročili, naj ostanem doma?«

»Kdo je naročil?«

»Pandurji.«

»Zaslišali te bodo.«

»Kaj imam jaz pri tem?«

»Prvi si prišel tja. Videl si.«

»Prva sta bila stara dva.«

»Tudi njiju bodo zaslišali.«

»Nič takega nisem videl, česar ne bodo sami.«

»Saj bodo, presneto dobro si bodo ogledali vse. A ti boš priča. Tak je red.«

»Kakšen red?«

Ne sprašuje, si je rekel Peter, ker bi ne vedel, temveč, ker ga teži kakor gora. *Videl je* in postal zaznamovan. Priča. Če bi slišal ali bral, bi bilo drugače. Laže. Vmes bi bilo posredništvo tretje osebe, pa tudi razum bi v samoobrambnem krču usmeril

vse skupaj na etični transformator in znižal sugestivnost videnega na voltažo izmeničnega toka: obsojanje, razčlenjevanje, pomilovanje, podoživljanje. Normativno usmerjanje. Traktat javnega tožilca. Paragrafska etika bi spremenila podobo zla v malomeščansko zgražanje, v najboljšem primeru v verbalno abstrakcijo. Pri Jožetu pa se ne da. Videl je, in ker živimo z očmi, vsekakor najbolj elementarno in resnično, doživlja nekakšno (»Poznam to, poznam!«) shizofreno metamorfozo: mahoma se lužni kamen zažre v črevesje, roke odpadejo, v grlu zrastejo nohti, čelo oblivajo genitalne žleze. Groza videnega. Poznam to, je pribil kot resnico svojega življenja: ko si brez moči, da bi se uprl zlu in ohranil svojo ali drugih človečnost, dobijo veljavna razmerja najbolj absurdno razsežnost. In ne moreš si pomagati, ker oči ne poznajo abstrakcije in ne morejo stisniti videnega v kalup logike. Slika je tu. Tudi če mižiš, živi vsaka nadrobnost. Nespremenjena, ostra prebija oklepe neprizadetosti, ideologij, norm. V priči živi zlo naprej. Ostaja neumrtno. In to je prišlo nadenj. Bržčas se ne zaveda. Čuti pa. Tesnoba ga je zajahala, mu zasadila ostroge v srce, ga prignala sem, da bi našel v nevezanem pogovoru nekakšen ventil za izravnavo pritiska.

»Povej, zaradi kakšnega prekletega reda moram čepeti doma?« je vztrajal Jože.

»Tudi sicer bi čepel.«

»Bi. Ni pa vseeno, če reče nekdo, da moram, ali ker me je volja.«

»Nihče ni ukazal.«

»Rekli so, naj zaprem gostilno in ne govorim z ljudmi, dokler ne pride komisija.«

»Skušnje imajo.«

»Kakšne skušnje?«

»Vedo, kako se napihuje balon: eden to, drugi drugo, tretjemu se nekaj zazdi, kar četrti že vidi. In tako naprej. Ne gre preiskavi v račun.«

»To so njihove stvari. Nočem imeti opravka z njimi.«

Bolj bratu na ljubo kot iz radovednosti je vprašal:

»So že prišli?«

»Ni videti. Vse je v temi. Samo senca se včasih premakne ob skednju. Najbrž stražar. Ko gledam takole, se spomnim, kako smo mi, hostarji, včasih oprezovali okrog bajt.«

»Bilo je drugače.«

»Res je bilo drugače,« je zavzdihnil Jože, »mi nismo stražili mrličev.«

»Tile so vajeni. Mrličev najbolj.«

»Mrličev se ne privadiš. Ko človek umre, šele zaživi v drugih.«

»Nisо več tisti časi, Jože. Med klavci in sodniki ni več meja — samo še rokade. Če si na pravi strani, tudi zločin ni več zločin.«

Molk. Potem Jože spravljivo:

»Ne nateguj vsega na svoje kopito. To nima nič skupnega s *tistim*.«

»Misliš?«

»Bili ste dedci in šlo je za politiko. Tu je ženska in gre za zločin.«

Skoraj šepetaje ga je vprašal s ponarejeno neprizadetostjo:

»In to se ti zdi taka razlika, da mi moraš povedati?«

Obrnil se je od okna, s cigarete, prilepljene na ustnice, mu je kanil pepel, pohodil ga je in z očmi obvisel na Petru: videl je, kako leži na postelji na pol razgaljen, siv, s kratko pristriženimi lasmi, s steklenimi očmi pod trmastim čelom in pod njimi v mešiče nabrana koža vse do ličnic, da imajo podočnjaki videz usahlih, povešenih dojk, in potem zgrbančena koža na vratu, prsi pa upadle, nekam rahitične, z gosto belo volno poraščene; gledal ga je, kako s koščenimi prsti prelistava knjigo, malce razdraženo, malce negotovo, kako šobi ustnice v nekakšno prevzetno brezbrižnost, da bi prikril svoj nemir. *Zaboga, saj je starec*, ga je prešinilo, *pa je mlajši od mene. S solno kislino razjeden obraz. Tista leta. Ne bo jih pozabil. Pa bi moral. Tako kot drugi. Vzelo ga bo, če ne bo pozabil.*

Najraje bi se vrnil, legel v posteljo, zdramil Marijo, jo potegnil v pomenek, a je vedel, kako bi se končalo, in ni maral; nočoj bi ne mogel, njej pa je vseeno, kar naprej se ji hoče, dvajset let sta poročena, pa je vsak dan bolj jezdna kobila, seveda: spočita, naspana, v tem letnem času so gostje bolj redki, vse vleče na morje, nekaj več jih je ob nedeljah, pa še takrat ne za polno gostilno, a tudi če bi bila ves dan na nogah in stregla, bi se ne odrekla nobeni priložnosti za ljubezen. Taka je pač.

Ponudil mu je cigareto:

»Boš?«

Pokimal je.

Od daleč mu je vrgel zavojček in se odpravil k vratom:

»Po pijačo stopim.«

Peter je vzel pepelnik, si ga dal na posteljo, z rokami objel koščena kolena in sklonjen v dve gube prisluškoval bratu, ki je spodaj, v gostilniški sobi, odpiral hladilnik, škrc, prestavljal steklenice in ropotal s pladnji in kozarci. Utrnilo se mu je: hrustavec z mehko sredico. Vojak s kolajnami v nočni omarici. Stare fotografije v albumu: tam teče njegovo življenje. Še danes. Zazdelo se mu je, kot bi Jože s svojim samozavestnim brkljanjem, spodaj, za točilno mizo, nehote poudarjal nekakšno možato nevezanost, ki mu je vzbrstela iz sle po osebnostnem razcvetu: že res, da ni bil copatar, pa tudi trmač ne; bolj zaradi miru in udobja kot zaradi nesamostojnosti se je prepuščal redu, ki ga je bila vpeljala žena v hišo. In ker se je njej upiralo, da bi točila pijancem, jim tudi on ni dajal, in ker je žena menila, da je gostinstvo obrt in ne zasebno razkošje, tudi Jože ni popival doma, čeprav ga je včasih zamikalo, da bi se z gosti vred vkrcal na ponočnjaško barko in zaplul med veseljaške čeri. Gostilna, ki sta jo imela v zakupu, je veljala za izletniško in bilo bi razumljivo, če bi kdaj prepustila krmilo gostom, vendar nista skoraj nikoli stregla dlje, kot so veljali predpisi. Če se je Jože kdaj napil, se je drugod, navadno v mestu, kamor so ga potegnile dolžnosti, pa še tam ne sam, ampak s tovariši, s tistimi svojimi zagrenjenci, ki jih je življenje odrinilo s partizanskimi pokojninami v kot. Poiskal jih je, ker so bili del njega, njegovega življenja, njegovih sanj. Ko je prišel mednje, so se ga razveselili: vonjal je po vetru, se-

nu in kmečki domačnosti. Po spominih. *Začelo se je z zbadanjem: »Hej, komisar, vamp se ti je napel, odkar si oštir. Dobro gradiš socializem.« — Jože, na pol kmečko opravljen, z razmajanim motornim triciklom na dvorišču, ni ostajal dolžan: »Po gvantih poglejmo, kdo je buržuj!« »Prav ti je, v hosti si nam obljubljal nebesa, pa si sam obsedel na gnoju. Kdor laže, krade, v pekel pade.« — »Jaja, eni so se šli politiko in jo tako zavozili, da se zdaj vsi dušimo pod vozom.« — Potem so se zapili. Obujali spomine. Vino jim je razvezalo grla, zrasla so jim krila, peli so ‚Tam v gozdu ob tabornem ognju' in ‚Hej, brigade', peli neubrano, goreče, ozarjeni s svetlobo bolečine, ki je tlela pod pepelom. V zanosu so plavali dan, dva, potem so jim potemneli cekini utvar, prikolovratil je domov mežav in potrt, z delom preganjal mačka, in ko je ujel ravnotežje, je obrzdal še ženo. Pretiraval pa ni. Tudi če je kdaj po končanem delovniku, ko je zaprl gostilno, posedel s Petrom pri kozarcu — bil je bolj zaslužen počitek kot samopašno užitkarstvo — je na pol prisluškoval, kdaj bo zaslišal iz sobe: »Spravi se že v posteljo!«*

Nocoj pa se je nepričakovano dvignil na breg vsakdanje urejenosti: vračal se je s pijačo, hodil scela, trdo, možato, tok tok tok, se z roko oprijemal zidu, spodil mačka na stopnicah, šššic, z nogo sunil v prazen zaboj, žvenketal s steklenino, ne meneč se za Marijo.

Prineseno je trdo postavil na mizo.

»Zapri,« mu je rekel Peter. »Če jo zbudiš, bodo litanije.«

»Prava reč.«

»Meni pa ni, da bi poslušal.«

»Drnjoha, da je veselje,« je zamrmral Jože, natočil kozarca do vrha, dal enega Petru, z drugim pa šel k vratom in jih zaloputnil. »Se ti zdi, da ji preveč popuščam v vsem?«

»V vsem ne.«

»Včasih, veš, sploh ne razumem žensk.« Sedel je k njemu, na posteljo, držal kozarec pred seboj, bil videti utrujen, zamišljen.

»Nisi edini,« se mu je nasmehnil in se spomnil na Anito. *Bila je čutna, zanosna devica, ki ji ni manikalo oboževalcev. Preveč v vrvežu, da bi ga zamikala. Potem mu je nekega večera, po predavanju, rekla v avli univerze: »Povabi me v kino.« (Bil je oktober in zrak je dišal po listju in spokojni slovesnosti.) Po kinu sta sedela v kavarni in govorila o Schopenhauerjevem pesimizmu. (Bil je oktober in zrak je dišal po listju in spokojni slovesnosti.) Šla sta ob vodi in potem v hrib, skozi gozd, se spustila po strmini do vojaškega strelišča, vtikala prste v prestreljene tarče, tavala naprej, skozi gosto praprot, puščala brazdo za seboj, molčala v nekakšni čudni tesnobi in šele niže, v sadovnjaku, svetil je mesec in jedla sta jabolka, sta se spogledala in se zasmejala. Pa je ni ne objel ne poljubil. (Bil je oktober in zrak je dišal po listju in spokojni slovesnosti.) Okrog polnoči, ko sta bila spet v mestu, mu je rekla: »S teboj grem.« Želel si je, pa je vendar okleval, bil je fant, ki je še s kompasom ljubezni iskal ležišče za prvo radost. Kako naj jo vzamem, se je spraševal, ko pa ne vem, če jo ljubim. (Odtlej ga ni pri nobeni več vznemirjala ta misel.) Ona pa, kot bi čutila njegovo stisko, ga je prijela za roko in rekla: »Ne bodi no takšen tuhtavec.« Potem, v sobi, ko sta se z ganljivo neizkušenostjo našla, očarana nad močjo telesa, prevzeta od tiste sebične velikodušnosti, ki z dajanjem jemlje, sta se zaklinjala kot zarotnika, ki nista z nikomer pripravljena deliti najdenega zaklada: »Ljubim te, ljubim te, ljubim te.« Pri tem niso besede pomenile nič, bila je molitev srca. Sursum corda. Bilo je prvič in se v tistem letu, kar sta hodila, ni več ponovilo, čeprav sta ves čas živela pogoltno, neučakano, se ljubila po parkih, v vežah, na kopanju, v vodi, v zvoniku zapuščene cerkve, v vlaku (v temnem kupeju je razgrnila krilo, mu sedla na kolena, vlak je drdral, ob progi so tekli drogovi, v kotu je spal železničar, njeno mlado telo je drhtelo, gledala je reko, ki je tekla pod nasipom in stiskala ustnice, da bi ne zakričala od slasti). Bil je tako srečen, da ji je iz nekakšnega občutka krivde, ker mu daje več, kot ji lahko vrača, ponudil zakon. Zasmejala se mu je: »Norček, nama to ni potrebno.« Čutil se je ponižanega, ker se mu je zdelo, da je razvrednotila njegov dar, mimogrede, smeje, da ga je z zavrnitvijo odrinila iz svojega življenja in mu odmerila priskledniško vlogo. Žerjavico svojega samoljubja je tako dolgo razpihoval (to ve danes), da je postalo nevzdržno: zaradi poroke sta se razšla. Potem se je Anita mimogrede zaplela z drugim in se brž poročila. Bilo mu je nerazumljivo. In dolga leta je ostal doživljajsko okrnjen, živel je z dekleti, ki jih ni ljubil, z več hkrati, brez zanosa, brez zadržkov, nesposoben za ljubezen in zvestobo.*

»Ne,« je rekel Jože in ga pogledal, kot bi ga rotil, naj se ne norčuje iz stvari, ki se mu zde resne, »resno mislim.«

»Jaz tudi.«

»Tole sem hotel reči, ves čas me preganja: gledajo razmesarjeno telo, žensko telo, kot je njihovo, zadrgnjen vrat, kosmat trebuh, ki ne bo več vzdrhtel ob dotiku moške roke, vse skupaj je podobno klavnici, in namesto da bi se jim zastudilo, jih zgrabi pojavica ali pa spanec.«

»Hudič se izganja z Belcebubom.«

»Nočeš razumeti. Trčiva raje.« Naenkrat je bil videti žalosten. Zadržal ga je z gibom roke:

»Resno govorim, Jože. Strah je nagon. Obvladaš ga z močnejšim nagonom ali pa s svetlobo, ki jo daje poslanstvo. Tako boš razumel prosektorja, ki pije kavo v secirnici in briše zraven s tamponom glans penis, ali pa nevrotično vdovo, ki jo v mraku zamika, da bi jo kdo posilil na grobu moža.«

Po očeh je opazil, da ne razume čisto, kaj mu je hotel povedati, vendar kot mnogi, ki se ne čutijo dorasli sogovorniku, ni hotel pokazati tega, delno zaradi osebnega prestiža, delno zaradi oboževanja, ki ga je gojil do omike.

Oklevajoče mu je ugovarjal:

»Nisem govoril o strahu. Gnusi se mi.«

»Ja: tebe je prevzel gnus, Marijo pa strah. Skoraj ni razlike. Vsak bo svoje premagal in vse bo po starem. Strasti dajejo sij, toplote pa še pol toliko ne kot skromna žerjavica,« je rekel, gledaje v daljavo.

Videti je bilo, kot bi se spoprijemal s stvarmi, ki so mu malce tuje, potem je na dušek izpraznil

kozarec, šel k mizi in si znova natočil. Ponudil je Petru:

»Boš?«

»Dovolj bo tale.«

Ni ga silil. Potonil je v svoje misli, čez čas dvignil glavo kot ponirek, ga zvedavo pogledal in se razkril:

»Kaj misliš, kdo se je spravil nadnjo?«

Ni ga razumel, bil je drugod, daleč in blizu hkrati, na bregu, v preji svoje trpnosti, kot zmeraj, kadar se ga je dotaknila senca tistega, *njegovega*. S prebliskom je skušal uganiti Jožetovo misel.

Brat je spregledal in mu pomagal:

»O Minki govorim. O tem, kar se je bilo zgodilo.«

»Ves čas govoriš samo o tem.«

»Pač ne morem pozabiti.« «

»Pa bo treba.«

»Misliš, da je bil domačin?«

»Ne verjamem. Tudi če bi se komu zahotelo, da bi jo poležal, bi se je ne lotil tako. Se ti ne zdi?«

»Ne, nihče bi se je ne lotil tako. Ko sem jo zagledal, me je prijelo . . .«

»Si že povedal,« ga je prekinil Peter.

»Kdo bi potem bil?«

»Ne vem.«

»Če izključiva domačine, sam praviš, da jih je treba, potem,« je razpletal Jože naprej, »potem je bil nekdo drug, ki se je priklatil sem. A kdo? Tisti v sivem renaultu? Bili so po parih. Povrh pa: kaj bi mestna razvajenčka z Minko? Drugih pa včeraj ni bilo tod. Je tako?«

Petra je popuščala prizanesljivost. Rekel mu je, da razume, ker ga je dogodek iztiril, sosedje so, prizadelo je ljudi, ki jih pozna, ki jih vsak dan srečuje, povezani so v nekako občestvo, to je tako, kot če strela prekolje oreh pred hišo, gledaš starino in čutiš udarec na sebi, povrh pa še nenavadno, kruto, izrodek podivjanih strasti, sram te je, da si človek, vse to je res, vendar bi on, Peter, ne iskal na njegovem mestu bistrine v tej kalnici, to nikamor ne pelje, opravili bodo tisti, ki znajo, ki jim je to poklic. In še: naj se spoprijazni z mislijo, da je, kar je, da ne bo ničesar spremenil s svojim tuhtanjem, življenje je kot lavina, odnaša drobir in ruje skale in uničuje drevje, ne meni se za posameznika, pa če se zdi še tako nenaravno in kruto.

Vse to mu je govoril zadržano, potrpežljivo, izbiral je besede, da bi z nožem logike še bolj ne ranil tistega v njem, kar se upira resnici.

»Vem, da je neumno,« je skesano priznal. »Prejle, v postelji, Marija je spala, sem si prigovarjal: spi, zaspi, kot je ona zaspala, a čim bolj sem si želel, bolj sem bil buden. Zarilo se je vame kot trn. Prav čutim, kako kljuje. Moral sem k tebi.«

»Prav, da si prišel.«

»Vem, da ni. A edino s teboj lahko govorim.«

»Nisi mi odveč,« mu je rekel spravljivo.

Naredil je požirek in se sprehodil po sobi. Njegov korak ni bil več tako samozavesten in trd; z rokami v žepu je bil podoben kmetu, ki ga zmaguje utrujenost. Potem se je ustavil pred njegovimi knjigami in mu nepričakovano navrgel čez hrbet:

»Bi vrgla karte?«

»Ob tej uri?«

»Ni vseeno? Oba ne moreva spati in bolje so karte kot tuhtanje.«

»Ne gre zato.«

»Samo ne reci spet: Marija.«

»Prav to sem mislil. Kako si uganil?« se mu je nasmehnil Peter.

Spustil je knjigo, ki jo je brezbrižno prelistaval, se naglo obrnil in rekel z glasom izzvanca: »Sam vem: včasih bi moral s pestjo po mizi. Pa mi je več do miru kot do zadnje besede. Na koncu koncev je poleg ženskega mrmranja še kaj na svetu, za kar se velja postaviti. Kako, da ne razumeš tega?«

»Nisem očital. In tako sploh ni bilo mišljeno. Mislil sem nase.«

»Kaj ima ona s teboj? Si prisklednik ali tujec? Plačuješ kot vsak gost, pravzaprav daješ več, kot je treba, pa tudi, če bi bilo drugače, bi ji ne bilo nič mar. To so najine stvari. In če že govoriva o tem: lahko je vesela, da si pri hiši, brez tebe bi segnila v teh hribih.«

»No, no,« ga je miril. Bilo mu je nerodno, kadar je tako brez zadržkov govoril o njunem razmerju in se postavljal na njegovo stran ne samo v majhnih stvareh, temveč tudi v tistem, *njegovem*. Spomnil se je, kako mu je večkrat v čustveni trzavici dejal, da bi on, Jože, že pokazal tistim vampastim rigcem in sifilitičnim svetim Antonom, ki so — dušeč se v lastnem ognju — gnali njegovo stvar predaleč, če bi le imel desetino njegovega v glavi. In potem je v divji latovščini kazal prizadetost do njegove usode, raztegoval svojo nravstveno pahljačo in izpovedoval tisti iskreni pa neobremenjeni zanos do intelektualnega dela, kakršnega zmore le preprost, zdrav duh, ki se ne postavlja v središče sveta.

»Mar ni res?«

»Seveda ni.«

»Poglej to knjižnico, pa časopise, revije: za vse to in še za marsikaj drugega bi bila prikrajšana, če bi ne prišel k nama, če bi se bil v mestu zaril v kakšno luknjo.«

»Nobene luknje nisem imel. Bil sem na cesti. Takrat.« In v mislih je nekajkrat zapored ponovil: takrat, takrat, takrat —

Ko se je po osmih letih vrnil s tistega prekletega otoka, kjer je preživel dva tisoč devetsto deset stoletnih dni pred- in pokristusovega trpljenja, in se znašel v svetu, ki mu to ni pomenilo nič, v svetu avtomobilskih prospektov, modnih revij, deviznih računov, razprodaj nekurantnega blaga, nagradnih razpisov, v svetu kravat in telefonov in vodovodnih pip in voznih redov in prometnih predpisov, v svetu, kjer so se ljudje ženili, prešuštvovali, zmerjali natakarje, seštevali račune, pili šampanjec in prepevali internacionalo, pisali uvodnike in plačevali abortuse, odpirali bare in zaklepali duri svojega meščanskega tabernaklja. Kamorkoli je stopil: igrana obzirnost, zadrega, marnje. Čeprav je vedel, kako je z Vero, jo je vendarle poklical, ne da bi ji karkoli očital, vsakemu prej kot njej, pet let ga je čakala, potem jo je zmanjkalo, ni zmogla več, ne moreš vse življenje žleti čakajoč na mrliča, želiš si otroka, želiš si dom, počitek, zanesljivost, znova se poročiš, nič bolj naravnega kot to, pa čeprav je posredi dvanajst let zakona z drugim — vse to

si je tolikokrat dopovedoval, da ni bilo v njem sence prizadetosti, klical jo je, ker se v tem brezosebnem kaosu ni več znašel, ker si je zaželel človeka, ki bi mu dal dobro besedo, mu karkoli rekel, nič posebnega, morda dober dan, ali od kod kličeš, ali kako se počutiš, namesto tega pa je zaslišal v slušalki: »Kam ti naj pošljem tvoje stvari?« — »Se ne vem. Zdaj sem na cesti.«

»Bi že dobil. Dali bi ti, če bi prosil. Tudi drugim so dali.«

»Ja — če bi prosil,« je z grencem ponovil Peter.

»Ne mogli bi mimo tebe. Prej ali slej bi se uredilo.«

»Misliš?«

»Intelektualec si.«

Z glasom razbolelega spomina ga je zavrnil, naj že neha, za božjo voljo, naj ne čveka, dovolj je star in dovolj je skusil, lahko bi vedel, da je intelektualec za tepce kot rdeča ruta za bika, da je to tisto, kar ga je bilo pokopalo, pa še tista preproščina duha, ki ga je navdihovala z gorkovsko ekstazo, da je »imeniten posel, biti na zemlji človek«, zaradi česar si je umišljal, da bo spremenil svet, ga postavil na glavo in zvaril z ljubeznijo in razumom in poštenostjo tisto imaginarno hrbtenico, ki bo pomagala plazilcem. da se bodo dvignili iz blata do svetlih obzorij.

Jože ga je gledal, kako mu je kri udarila v obraz, kako je zagnal knjigo po tleh, se povzpel na postelji, in v tej drži začutil krhkost človeka, ki se lahko samo še z besedami brani; in to spoznanje ga je stisnilo v klešče, ga hromilo, sedel je k njemu, namršćen navzven in zbegan v sebi, premagoval stisko in si očital: *Hujši sem kot stara jezikavka. Ne bi mu smel reči tega. Ne naravnost. Spet je tako, da veže vse nase. Kot bi ne bilo več upanja zanj*

Obzirno je molčal kakor človek, ki vdano prevzame tujo stisko nase.

Petra je izbruh olajšal: pritisk mu ni uničil membrane, spet so mu rasla ušesa, dobil je tipalke, si nataknil oči za brata, za svet, začutil potrebo, da nadaljuje tam, kjer je bil nekdo drugi odnehal. In ker ni vedel, kako bi začel, je rekel samo:

»Stopi že vendar po karte, cepec.«

Ura na steni je kazala eno.

2

NOČ. In brnenje motorja. Prazna cesta. In razpokan asfalt. Ob robu hodijo sence. In žarometa mečeta brazdo čez robnik. Jarek. In tam čez, na obzorju, lučka. Morda zvezda.

In dražljiva vznemirjenost.

Pa ne od vetra. (Veter je kakor obliž: blago se valja po smrečju, zibka v brezah, potegne z jezikom po travi, na previsih si nabere moči in si skozi čredo oblakov utre pot kot oven, za špranjo široko, svetlo, potem ga izdajo moči, spusti se, spodaj, v dolini, do sušne zemlje in svedrastih listov koruze.) Veter ne seje dražljivosti. V zraku je. V tebi. Gomazi ti pod kožo, stiska goltanec, pritiska z elektrodami na lobanjo: dražljivost.

Živci so pod visoko napetostjo. Molčiš, da ne eksplodiraš. Prikrivaš. Lezeš vase, v nekakšno abdominalno žrelo, kvasne glivice gneva pa te vseeno napihujejo, ne veš zakaj, brez posebnega vzroka, to in ono, vse po malem te žre. Tudi poklic. In sploh: življenje se je zožilo v mlako pod izsušenim jezikom. Cutis: ni pritoka ne odtoka. Zaudarja.

Pred dobro uro so te vrgli iz prvega spanca. Dežurstvo preiskovalnega sodnika. Staina služba: povedali so kaj in kako, pa si le na pol poslušal, vsega si vajen, tudi mrličev, pogoltnil si tri tablete niamida, poplaknil s kozarcem vitaminske raztopine, a preden je minila mlahavost, je bil šofer pred vrati, mudilo se je, zmeraj se mudi, in učinek tabiet ni, kot bi si želel, navadil si se nanje, ne pomirjajo več, so samo še cement, ki veže razmajani skelet tvojega telesa, pa avtosugestija, toliko, da je znosno, da lahko še zadnji trenutek obvladaš — dražljivost.

Šlo bi, če bi ne bilo tega prekletega pritiska v glavi, ki te jaše s popadljivostjo: grizel bi, se razpenil, vsak najmanjši povod bi ti prišel prav, pa ne smeš. Služba. S cigaretami se krotiš, grizeš ustnice, gledaš skozi okno, da bi ujel ravnotežje, ovinki se vlečejo v nedogled, tu in tam hiša v temi in kilometrski kamni z mačjimi očmi, prometni znaki, reklama in včasih še tovornjak z izpušnim repom. In potem, ko šofer prehiti motorizirano cizo, zapreš oči, tu, ob vozniku, in si želiš, da bi hitreje minilo, da bi potonil brez teže in misli. Vsaj za hip. Pa ne gre. Možgani so plovka, med dnom in površjem te drže, v svetu nekakšne polresničnosti, asociacij, navzgor nočeš, budnost je nevrotična, navzdol ne moreš, spanca ni, privezan si na svoje življenje, Andrej Kovač, zibkaš se, prepasan z rešilnim jopičem svojih tablet, želiš si, da bi pot čimprej minila, da bi ne bilo prekletega pritiska v glavi in da bi ne mislil na službo, temveč na kaj pomirjajočega, nepomembnega, na kakšen svetleč zadek kresničke:

Nogometna tekma. 4:1. Slaba igra. Zamujene priložnosti. Izsiljena enajstmetrovka.

Neumnost. Nedeljsko zapravljanje časa: greš tja, kjer si, in te ni, kjer potoneš. Komercialni šport. Športna komerciala. Še zmeraj bolje kot štrajki. V Španiji bikoborbe. Pri nas nogomet. Dva tipa varnostnih ventilov. Jasno.

Pismo. Spet sem pozabil. Štirinajst dni že odlašam. Če ne bom pisal, je ne bo. Moram. Obsedena je od papirnatega rituala. Takoj jutri.

Dobro, pisal boš sestri, naj pride na dopust. Ne bo ušlo. Nobena dolžnost ti ne uide! Vsega preveč.

O polnoči še ni bilo avta v garaži. Smrkavec: spet mu bo splaval semester po vodi. Ženske, seveda ženske.

Stara pesem: žena mu daje potuho. Raje ne misli, samo razburil se boš.

Blizu sto tisoč na kilometrskem števcu. Generalno popravilo. Po dopustu. V jeseni. In nove gume. Predvsem zadnje.

Spet izdatki. Kamor koli se obrneš: denar, dedar, denar. Še dobro, da je žena v službi. Kako se prebije tisti s šestimi otroci in s sedemsto dinarji? Najbrž brez vikend hišice.

Vikend. In čebele. Štirje panji. Konjiček za nedeljski počitek. Letos imajo dobro pašo. Tako pravijo. Pogledal bom, če bo treba menjati satovje.

To, vidiš, je za tvoje živce: hišica na samem, drevje, potoček in čebele. Mir. Olajšanje. Kot pre-

rojen se vrneš k svojim aktom. Svež zrak, ozon, globok spanec in zjutraj se razpočijo okovi tesnobe. Nekaj dni in tudi na tablete pozabiš. Torej:

Menjal bom satovje. Na posodo ne smem pozabiti. Pa dva vijaka za ležalnik, preneumno že od pomladi ju nosim, kar naprej pozabljam. In tisto jamo, na križišču, bom zasul: lepega dne bodo šli amortizerji. Pritegnil bom sina: ne bo mu škodilo. Popoldan tarok. V troje. Če se jima ne bo ljubilo, se bom sprehodil do jase. Pa ne ob potoku. Šel bom navkreber, skozi malinje, tam ni praznih konzervnih škatel in zamaščenega papirja. Potka je nedotaknjena kot pred dvanajstimi leti, ko sem prvič šel tja. Pred dvanajstimi leti? Ja: iskal sem prostor za gradnjo. Pa ne sam. S Tatjano. Bila je priložnost: žena na morju, Tatjana pa klimakterijska vrtavka. Pravzaprav me ni mikalo in tisto zgoraj, nad vrelcem, sredi gozda, je bilo z moje strani precej klavrno: zaradi nekakšne spogledljive samovšečnosti sem jo potegnil k sebi, malce ljubkovanja, malce igre, sem mislil, a komaj sem ji segel z roko pod krilo, je bila na meni, scela me je zajahala, sama porinila žrebca vase in preden sem se razživel, je bila v orgazemski vrtoglavici. Če bi mogla, bi me celega potegnila vase, razklenila se je ko maternica sveta, zdel sem se čisto majčken in neboglјen in namesto da bi se razživel, sem plahnel. Ko je končala, je spregledala, kako je z menoj, mi dala glavo v naročje, nadaljevala z ustnicami in odnehala šele, ko je zmagala. Potem se je razgaljena zleknila, neprizadeto sem gledal njeno telo, videl, da ima uvela stegna, zamaščen trebuh, ni ji bilo nerodno, ko sem jo gledal, le roke je vrgla vznak, da bi prikrila povešene dojke. Kazala je nekakšno živalsko potešenost in topoumno zadovoljstvo. Dokler je molčala, me ni motilo, ko pa je v svet biološkega začela vpletati marnje o ljubezni in tako naprej, me je prijelo: bilo je čisto na meji, še malo, pa bi jo bil sunil od sebe, povaljal po trnju, izpulil šop trave in ji jo stlačil med noge ali pa storil kakšno drugo norost. Bil sem na meji. A kot bi začutila nevarnost, je še pravšnji čas vstala in rekla: »Pojdiva. Rada bi prišla pred možem domov, da ne bo treba lagati.« — Prejšnji teden sem jo srečal. Vnučka je peljala na sladoled. Vitkejša je kot takrat, seveda uvela koža in sivi lasje, dvanajst let je minilo, a brez trebuha, to ni samo steznik, menda je bila bolna. In oblači se dobro.

Zaboga: nogomet, pozabljena pisma, avto in generalno popravilo, očetovske skrbi in vikend in čebele in Tatjana s svojo pogoltnostjo in vmes dvanajst let — ti res nič drugega ne pade na um, Andrej Kovač, da bi ti odleglo, da bi občutil olajšanje in obvladal nervozo?

Nevzdržno vse skupaj.

In zdaj še ta luč na očeh, skozi veke udarja: rdeče. Nič ne bo z dremuckanjem, prižgi si cigareto in poglej: avtomobil pelje nasproti, ne zasenči luči, šofer kolne in hupa, brzinomer kaže osemdeset, in ozka cesta, čisto ob robu se zmuznete. Ozreš se za nemarnim voznikom, najraje bi mu primazal nekaj krepkih, potem zagledaš na zadnjem sedežu Tadeja Dolenca, pomočnika okrožnega javnega tožilca, sodnega birokrata, še kakšno leto in bo šel v pokoj, klobuk mu je zdrsnil z glave, postrani sloni in kinka z napol odprtimi usti, preveč kisline ima, zaudarja, bled, suhljat možic, takole v spanju piškavo niče, v resnici pa paradonosec, ki ne more brez napihovanja, zoprn ti je, najraje bi mu vtaknil cigaretni ogorek v usta, mu rekel: »Zbudi se, pezdè«, pa ne storiš, kot marsičesa drugega ne, pač pa čutiš, da moraš iz sebe, v brezosebno razmerje do sveta, v registraturo tretje osebe ednine, pri priči, sicer bo še huje.

»Prekleto se vleče,« je rekel preiskovalni sodnik Andrej Kovač. Veljalo je šoferju.

»Slaba cesta. Ne morem pognati,« je zamrmral šofer.

»Vidim. Saj ne priganjam.«

»Po malem me tudi zdeluje. Trideset ur sem že v službi. Kar je bilo počitka, je bilo za volanom: uro, dve dremuckanja.«

»Kako to?«

»Eden v bolniški, drugi na dopustu, preganjavica pa vseskozi: pelji sem, pelji tja. Preden sem prišel po vas, me je klicala žena. Rekla je, da mi lahko postreže z naslovom, če sem pozabil, kje sem doma.«

Da bi mu ne začel trobezljati o svojih težavah, je vprašal uradno:

»So kriminalisti pred nami?«

»Dobre četrt ure, če so vozili kot mi.«

»Kdo je v ekipi?«

»Inšpektor Vajda z dežurnim tehnikom. In zdravnik seveda.«

Spet Rogljič, je pomislil. Bil je vzdevek inšpektorja Vajde (in on se je smejal). Kdo mu ga je dal in kdaj se ga je prijel, ni vedel nihče (tudi on ne). Menda, tako so nekateri razlagali, so mu vzdevek nadeli arestanti (sam je zanikal). Označeval bi naj njegov značaj: navzven trd, prodoren, v resnici pa mehak, človeški (sam ni imel o tem nobenega mnenja). Preiskovalni sodnik Andrej Kovač ga ni maral, pravzaprav brez razloga, bil je odličen kriminalist, malo takih, a maral ga ni. Antipatija. Po občutku. Glasno je rekel:

»Zmeraj se jim mudi.«

»Tudi meni bi bilo ljubše, če bi skupaj vozili, je rekel šofer.

Hotel ga je vprašati, kaj vse je bilo sporočeno dežurni službi, pa ni. Tega bi ne znal razložiti: vedel je, da bi mu v pogovoru otrpnila neznosna budnost možganov, da bi pritisk popustil, hkrati pa je čutil, kako ga neka druga nejasna bojazen zadržuje, da ne spregovori o stvareh, ki so njegovo delo. Dolga leta je bil preiskovalec, ne navaden kriminalist kot Rogljič, političen, to je bilo v tistih časih več kot poklic: poslanstvo revolucije. Tako so govorili. Verjel je, sicer bi ne zmogel, kar so mu naložili. Z leti so prišla razočaranja, se kopičila, poslanstvo se je prelevilo v privajenost in v zoprne opravke. Ni še bil dvom, a bile so slabosti, majčkene krize, poklic pa je terjal brezhiben stroj. Stroj je postajal nezanesljiv: izpadi, njemu samemu nerazumljivi, za druge težko opravičljivi. Zdravnik je rekel: živci. Počitek. Pa je bilo še huje. Stroj, čeprav je popuščal, je bil pod visoko napetostjo: ni prenesel miru, tišine, samote. Bil je del transmisije: kolesje se je vrtelo, vrtelo, vrtelo, po-

stajalo samo sebi nevarno, treba je bilo zmanjšati kompresijo, ga preusmeriti na drugo brzino. To so uvideli tudi predstojniki: premestili so ga na sodišče v upanju, da bo v paragrafih — v tej navidezno trdni konstrukciji eksekutivne upravičenosti — ujel ravnotežje in se zmiril. Bilo je laže, brez dvoma, a nekdanje gorečnosti mu nova služba ni vrnila. Ne moči. Ostali so pogojni refleksi dresure: ukaz je ukaz. Pa še to je popuščalo.

Svet, kjer so vozili, je bil zdaj drugačen: spuščal se je v kotlino. Bolj so se bližali dnu, bolj se je ožilo obzorje. Potem je kamnita struga stisnila avtomobilske luči: vozili so skozi strnjeno naselje. Hiše. Na obeh straneh. Tu in tam ograja in košček vrtička. Pušpan in stopnice do napušča. Zagrnjena okna. Zložene deske in pasja utica. Modno čevljarstvo (in slabo narisan škorenj). Pod kolarnico avto (in kravji jarem na klinu). Pa redko posejane cestne svetilke (zibaje se v vetru).

Šofer je vprašujoče pogledal preiskovalnega sodnika in zmanjšal hitrost:

»Ustavim?«

»Zakaj?«

»Postaja milice.«

»Dobro, zapelji tja,« je rekel. »Če nič drugega, nam bodo pokazali pot.«

Zapeljal je na desno, mimo spomenika padlim, zavil v polkrogu in ustavil na spodnjem delu majhnega trga pred enonadstropno hišo. Kamnite stopnice so vodile k vratom, nad njimi je brlela luč. ponekod je odpadal omet, na pol zanemarjeno poslopje, vsa okna v temi, samo dvoje, v prvem nadstropju, je bilo razsvetljenih. *Videl nekje. V ruskem filmu. Poštna postaja, kraguljčki, sneg, tingentangel. Vstati bo treba, si je rekel.*

Na zadnjem sedežu se je vzdramil pomočnik okrožnega javnega tožilca Tadej Dolenc, zazehal in tipaje iskal klobuk:

»Kje smo?«

Andrej Kovač mu ni odgovoril. Izstopil je, zaloputnil z vrati, previdno obšel umazanijo, ki se je bila nabrala ob odtočnem kanalu. Stopil je v hišo. Veža je bila v temi. Spotaknil se je ob nekaj trdega, zaropotalo je, prižgal je vžigalico: stojalo za kolesa. Šel je do stopnic, podnice mastne, črne: zaudarjale so po katranu. Na stopnicah se je oprijel za ograjo, se počasi vzpenjal, ni še bil na polovici, ko so se v prvem nadstropju odprla vrata:

»Kdo je?« je vprašal moški glas.

»Preiskovalni sodnik.«

»Trenutek. Luč bom prižgal.«

Na stopnišču je medlo zagorela žarnica, nasproti mu je prišel dežurni miličnik, mlad fant, postaven, s trdimi potezami okrog ust, razoglav, in ga meril z neprikrito radovednostjo.

»Kaže, da je vse prazno,« je zamrmral Andrej Kovač in šel mimo njega, ne da bi se ustavil.

»Dva sva tu. Drugi so na Drenovem griču.«

Na vrhu stopnic se je razgledal po hodniku in res opazil skozi priprta vrata še enega: zapenjal si je suknjič, nategoval pas in si popravljal lase. *Spal je,* je pomislil, *tudi jaz bi. Poznam take noči.*

Dežurni ga je povabil v pisarno. Rekel mu je, da se takoj odpeljejo naprej. Vprašal je za komisarja.

»Z inšpektorjem se je odpeljal,« in mu spet pokazal z roko, češ naj vstopi, da ne bosta govorila na hodniku.

Namerno je spregledal. *Rad bi klepetal,* si je rekel. *Noč je dolga, časopis prebran, križanka pretežka.* Potem je vprašal, če je pobliže poznal dekle in če sumijo koga. Ni je poznal, samo enkrat jo je videl, takrat, ko se ji je prvič zgodilo in je prišla prijavit.

»Kdaj je bilo?«

»Mesec dni bo od tega, se mi zdi.« Potem, kot bi ne bil čisto prepričan, ali je povedal prav ali ne, je zaklical tovarišu v pisarni:

»Milan, kdaj je bilo dekle prvič tu?«

Na prag je stopil možak, rdečeličen, z nizkim čelom in potlačenim nosom, bala dobro zvitega sala. Andrej Kovač ga je zvedavo ošinil. *Buldog. Poznam to pasmo. Komanda: in kolje. Predobro poznam.*

»Zakaj sprašuješ?« Od glave do pet je premeril Andreja Kovača.

»Tovariš preiskovalni sodnik se zanima,« mu je pojasnil dežurni. Buldogu je usahnila samozavest, mahoma je bil ves vdan in uslužen:

»Nekako pred mesecem dni.«

»Tudi jaz pravim tako. Sicer pa je v zapisniku točno zapisano.«

»Kje je zapisnik?«

»S seboj so ga vzeli,« sta rekla oba hkrati.

Potem je tisti na pragu, buldog, začutil potrebo po laskanju in mu rekel: »Malo prej sva govorila o tem, kdaj boste prišli. Povsod hkrati seveda ne morete biti. Preveč dela.«

Figo sta govorila in malo vama je mar, koliko dela imam, je pomislil Andrej Kovač. Spregledal je, da je odveč to postajanje na zatohlem hodniku, kjer zaudarja po katranu, z dvema cepcema, ki mu ne znata nič povedati, pa tudi brez haska, preiskava je stekla, kar vesta tale dva, je protokolirano, stokrat bo še slišal, odvečno zapravljanje časa. Počasi se je obrnil k stopnicam:

»Kako daleč je do hiše?«

»Deset kilometrov,« je rekel dežurni.

»Pot?«

»Vseskozi vozna. Tudi zaznamovana. Ne boste zgrešili.«

Ko je odhajal po stopnicah, je slišal, kako je tisti na pragu pisarne udaril s petami v pozdrav. Dežurni je šel z njim do avtomobila, pokazal šoferju smer (veter je pregnal oblake, hribi, podobni navoženi žlindri, so se ostro ločili od zvezdnatega neba) in rekel:

»Tamle, na vrhu.«

»Lepa reč,« je zamrmral šofer.

»Za tak avto igrača.«

»Za avto že, za šoferja pa ne.« In je pognal.

Pomočnik okrožnega javnega tožilca Tadej Dolenc se je bil čisto zdramil. Kako dolgo se bomo vozili? Kaj? Seveda: slaba pot. Koliko kilometrov? Ne verjamem. Na te kujone se ne moreš zanesti. Nimajo občutka ne za čas ne za daljave. Sam doživel. Eden je nekoč zapisal v uradni izjavi, da je tekel pet kilometrov za vlomilcem, ki ga je zasačil pri deliktu. Ves čas ob gozdu. Prekleto: mali maraton. Kasneje se je ugotovilo, da je meril tisti

gozdič, bil je tik ob hiši, dve sto metrov v kvadrat in da bi moral teči šestkrat okrog njega, lep vrtiljak, pa bi še ne nabral tistih famoznih pet kilometrov. Povrh še: bil je edini gozdič v bližini. Malo je manjkalo in bi obramba ovrgla obtožnico. Samo zato. Zgradil sem jo na tisti izjavi. Drugo je bilo precej megleno. Tička smo seveda zašili. Ni bilo lahko: preložena razprava, dopolnitev dokaznega postopka in drugo. Odtlej jim v teh stvareh ne verjamem več. — A propos: gre v naši zadevi za člen 179/2. odstavek, ali tudi za člen 135 KZ? Je povezava s členom 252 KZ izključena? Ne veste? No ja, bomo videli. Devetnajst let in kmečka hči. Tudi na podeželju že razkroj. Člen 136 KZ najbrž odpade. Tudi člen 253 KZ, kolikor lahko presodim. Potemtakem samo člena 179 in 135 KZ. Kateri odstavki, bomo še videli.

V svojih domnevah je bil samozavesten, odločen: sestavil je osnutek obtožnice, še preden je imel karkoli zanesljivega v rokah.

Preiskovalnemu sodniku Andreju Kovaču, še zmeraj se ni imel do kraja v oblasti, se je upiralo tožilčevo besedičenje, k vragu vse skupaj. Dražila ga je aprioristična logika sodnega birokrata, ki si je svet razdelil med vzporednike in poldnevnike kazenskega zakonika. Bila je nekakšna sorodniška alergija, ihta, kakršna prevzame človeka, ko pri sinu opazi slabosti, ki si jih sam ne prizna. Rad bi mu rekel: *Ne bodi tako prekleto pameten.* Pa še to in ono. Raje ne. Lahko bi rekel preveč.

Ko so se na kotanjasti cesti zarili v prvi klanec, se je pokazal mesec. Poslavljal se je, bil pedenj nad hribom. Rdeč. Kot zvrhana skleda malin. Ali rekvizit na sladkobni razglednici. Težko bi se odločil.

Nestrpno je pogledal na uro: pol dveh.

ZAPISNIK:

Danes, 23. maja, ob 16,10, je prišla na postajo Ljudske milice podpisana Minka Koritnik, 19 let, zakonska hči Jožefa Koritnika in matere Jere, rojene Cirnik, malih kmetov z Drenovega griča 16, stanujoča prav tam, samska, slovenske narodnosti, nekaznovana, in izjavila sledeče:

Podpisana se je zgoraj omenjenega dne, okrog 13,30 odpravila v trg z namenom, da bi kupila meso in druge potrebščine. Odšla je po bližnjici skozi Štorov laz. V platneni torbici je nosila denarnico s 50 N din (z besedami: petdeset novih dinarjev). Oblečena je bila...

Inšpektor Beno Vajda je preskočil zadnji odstavek, ki je nadrobno opisoval dekletovo obleko, perilo, obutev. Poznal je miselni tok možganov, ki so sestavljali zapisnik, poznal oblikovno shemo, izražanje, intelektualno obzorje, ki ne loči nadrobnosti od bistvenega, in če ne bi šlo za tako resen primer, bi se sploh ne prebijal skozi verbalistično goščavo. Obrnil je list in nadaljeval:

Zaslišanka izjavlja, da sta 500 metrov od glavne ceste nenadoma iz grmovja stopila dva moška in ji zaprla pot. Eden je bil starejši, drugi mlajši (osebni opis obeh sledi). Govorila sta hrvaški. Mlajši jo je vprašal, če mu bo dala. Pri tem je mislil na tisto, karseve. Umaknila se jima je in zbežala proti glavni cesti. Po približno 10 metrih jo je mlajši dohitel in zagrabil od zadaj. Ker je kričala, je starejši zaklical mlajšemu, naj ji zamaši gramofon, s čimer je očitno in neizpodbitno mislil na usta. Ko je starejši prišel zraven, ji je rekel, da jo bo pičil, če ne bo pametna. V dokaz grožnje je potegnil žepni nož z modrim ročajem. Po opisu zaslišanke je bil nož 25 cm dolg z ukrivljenim rezilom. Po tej grožnji s hladnim orožjem je zgoraj imenovana utihnila, ker se je ustrašila.

Sledil je odstavek praznega marnjanja: kako sta dekle porinila za grm, jo potegnila v nizko kotanjo (odrgnine na nogi), kako je nista poslušala, ko ju je skušala premotiti, češ da je bolna, kako je starejši slekel rjav usnjen suknjič (zamaščen, s strgano podlogo), ga vrgel po tleh in...) na tretji strani): *...ji rekel, naj ne bo glupa, naj prostovoljno da, sevekaj, saj jo zato ima in je ne bo nič manj. To je rekel z grdimi besedami, ki ne sodijo v zapisnik, toda zaslišanka jih je pripravljena ustno ponoviti vsaki uradni, za to pooblaščeni osebi. Še preden je zgoraj imenovana odgovorila na nesramno ponudbo, je starejši odpel hlače in ji pokazal, sevekaj, rekoč, naj si ga ogleda, ker takšnega primerka nimajo Slovenci in ga zato ne vidi vsak dan in da je preizkušen in da zna tako dobro, sevekaj, da ga ne bo nikad pozabila. Medtem jo je mlajši držal, da se ni mogla ganiti, ko pa ji je z eno roko segel pod krilo, sevezakaj, je spet zakričala in se fizično otepala nesramneža.*

Opis, kako se je dekle branilo in kako sta planila po njej, ni bil zanimiv, ker je gostobesedno omenjal le situacijske nadrobnosti boja (skušala sta jo zvaliti na hrbet) in materialno škodo, ki sta jo pri tem povzročila dekletu (strgana obleka, naramnica pri kombineži itd.). Pač pa je inšpektorja pritegnil naslednji odstavek:

Z namenom, da bi dosegla svoj nizkotni namen, jo je starejši s spredaj opisanim nožem ranil na notranji strani leve roke, 3 cm pod zapestjem (V času sestavljanja tega zapisnika ni rana več krvavela.) Hkrati jo je mlajši držal za noge in silil z roko pod krilo, kar sicer ni videla, je pa čutila. Zavedajoč se kritične situacije, izjavlja zaslišanka, je zbrala vse sile, ugriznila starejšega v roko, mlajšega pa brcnila, sevekam. S tem je oba napadalca za trenutek onesposobila, izkoristila priložnost in zbežala proti glavni cesti. Tisti z nožem se je pognal v isti smeri za njo, ker pa je ves čas kričala na pomoč, je starejši kmalu opustil zasledovanje in se vrnil k svojemu ničvrednemu pajdašu. Zaslišanka je prišla naravnost na postajo Ljudske milice, prijavila napad, kot je opisan, v znak verodostojnosti pa pokazala rano na levi roki in strgano obleko.

Opis je inšpektorja posebej pritegnil zaradi ne-

a) *starejši: približno 25 do 30 let, 180 cm visok...*

Opis je inšpektorja posebej pritegnil zaradi nenavadnih nadrobnosti, ki si jih je dekle zapomnilo (npr. številčnica ročne ure, barva manšetnih gumbov, bradavica na zgornji desni strani ustnice pri mlajšem). Ta odstavek je dvakrat preletel. Potem se je namuznil nad pravnim zaključkom zapisnika:

Ker napadalca nista vzela zaslišanki ne denarja ne drugih osebnih stvari, ni dokazov za roparski napad, zato pa so podani vsi znaki kaznivega dejanja poskusa posilstva in lažje telesne poškodbe.

»Dobro si je ogledala oba falota,« je zamišljeno rekel inšpektor Beno Vajda, obrnil nekaj listov, privajeno, brez vneme, kot bi se rad prepričal, če ni kaj spregledal, potem jih je zložil in si mislil, *hudiča, kako more človek napraviti kaj takega.* Vprašal je komandirja milice, če ve še kaj o dogodku, kar ni v zapisniku.

»Izključeno,« se mu je nasmehnil. »Sam sem sestavil zapisnik. Dobesedno.« A za tem nasmeškom se je skrival nezaupljiv pogled, kakršnega imajo ljudje, ki pričakujejo priznanje, pa niso prepričani, če ga bodo dobili.

»Seveda, seveda,« je zamrmral in občutil: *Začelo se je. Stikanje po tujem življenju. Najbolj neprijetno. To. In bolečina staršev. Pa ne moreš mimo.*

Komandir — stal je ob njem v modri uniformi, z zlatimi našivki, tog, pomemben, porinjen na prvi tir dogodkov — je začutil potrebo po dopolnjevanju stvari:

»Storili smo, kar določajo predpisi. Za stvar sem se osebno zavzel.«

Beno Vajda ga je ošinil izpod čela:

»Ste si ogledali, kje je bilo dekle napadeno?«

»Razumljivo.«

»Pa?«

»Nekaj poležane trave. Pes ni našel nobenih sledov.«

»Po kolikem času?«

»Nekako,« je pomislil komandir, »tri ure po napadu.«

»Zanimivo.« Inšpektorjev odgovor ga je spravil v precep, nič oprijemljivega ni izražal, ne priznanja ne graje: bila je beseda, razpoloženjsko neobarvan medmet, ki je izključeval sogovornikovo vnemo. Komandir je brž dodal:

»Jasno: za obema smo izdali tiralico. Opis neidentificiranih napadalcev in vse drugo.«

»To je bilo,« inšpektor je umolknil, kot bi v mislih povzemal, kar je bil malo prej bral, »to je bilo, čakajte, pred dobrim mesecem.«

»Dan in ura — vse je protokolirano.«

»Spominjam se. Bral sem tiralico. Rezultatov nobenih?«

»Doslej še ne.«

»Mh,« je rekel v nekakšni zagati oviranega miselnega toka.

»Ste potlej še govorili z dekletom?«

»Ne.«

»Je še prišla v trg?«

»Menda dva- ali trikrat. Pri nas se ni več zglasila.«

»Kdo jo je videl?«

»Moji fantje. Ne spominjam se, kdo je prinesel novico. Čakajte, vprašal bom.«

»Ni treba,« ga je zadržal inšpektor. »Je bilo dosti govoric?«

»Niti ne. Vsaj nam niso prišle na ušesa.«

»O takih stvareh ljudje precej radi opletajo.«

»Navadno res. Njen primer pa ni pritegnil posebne pozornosti.«

»Se vam ne zdi čudno?«

»Ne vem,« je skomignil komandir. »Dekle je najbrž molčalo. Mi tudi. V trgu je niso kaj prida poznali. To so hribovci.«

»Mislite, da ni povedala doma?«

»Kdo ve. Če je, niso razbobnali. Ljudje skušajo prikriti sramoto. To nam večkrat hodi navzkriž.«

Marsikaj hodi navzkriž, je pomislil, *zračni pritisk, opanki v neurju, sosedov radio, migrena, dopoldanski Orient-expres, bolj drobnarije kot velike stvari.* Stal je pod streho, ob lesenih stopnicah, ki so vodile na skedenj, med razmetanim kmečkim orodjem, pod medlo lučjo, in se zavedel, da je vse, kar sprašuje, le kamen, ki bi ga rad odrinil, preden bo steklo. Pravzaprav je že. Po določenem, nespremenljivem redu: najprej kriminalistični tehnik, dokumentacija, dokazno gradivo, potem sodno medicinska ekspertiza. *In moje vohljanje seveda*, si je rekel.

Pred njim je na spuščenem ojesu kmečkega voza s torbo med nogami čemel doktor Simon Kreč, dežurni zdravnik, brezbrižno kadil, čakal, da pride na vrsto. Star, siv, utrujen, napol zaspan, napol naveličan. *Kot na železniškem peronu*, se mu je utrnilo. *Pozna vozni red. Ni neučakan. Na boljšem kot jaz. Nima opravka z živimi. Ni res, da leta in skušnje bogate človeka. Otrde ga.* Eden obeh miličnikov ga je prosil za ogenj. Pomolil mu je gorečo cigareto, ne da bi ga pogledal.

Komandir ob njem: kot domač župnik ob vizitaciji, zgovoren, razvnet, s tisto oblastno uslužnostjo, ki hlasta po priznanju. In dva miličnika, stražarja, ki sta zdaj čisto odveč. Prvi sloni na lesenih stopnicah in z napol odprtimi usti prodaja zijala. Kar naprej se ponuja kriminalističnemu tehniku, ki ga ne pusti blizu. Sveta nebesa, še vrabčje pameti se manjka. Spustil bi slona v trgovino s porcelanom. Drugega ne mika, brezbrižen je, sem ter tja hodi, brklja po stvareh, ki leže naokrog, gre do vogala, se zazre v nebo, v mesec, ki zahaja, stopi do hleva, živina sope v snu, se zazibka na deski, vrženi čez odtočni jarek do gnoja, deska zaškripa, v kurniku se nekaj zgane, potem zazeha, pogleda na uro, stopi do drevesa, potegne vejo k sebi in tipa v temi za češnjami.

V tej kmečki domačnosti, je premišljeval inšpektor Beno Vajda, je onečaščeno telo, ki je še pred nekaj urami hodilo, dihalo, poznalo čustva in želje, pravzaprav izrodek domišljije, porušeno ravnotežje veljavnega reda. Zaboga, devetnajst let je imelo: dokončna in nespremenljiva oblika preteklega časa. Na veke vekov amen. Tudi za mrliške oglednike prekruto: mlado telo, močno, razvito, z vrvjo okrog vratu. Spačen obraz, do ličnic zategnjena usta, glava postrani. Nekdo ji je zvezal roke čez trebuh, nerodno, potegnil krvavo spodnjico zraven, skoraj do pasu, da kaže plavkasta stegna, na notranji strani, proti mednožju, dlakasta. Bosa je. Skozi razporek ji sili napeta dojka s koničasto bradavico: dren po prvi ozebi. Na čelu rana. Po obrazu strjena kri, po razgaljeni rami tudi, na prsih listek: TAKO ĆE SE DESIT SVAKOJ, KOJA ODMAH NEĆE DATI. Seksualna orgija smrti: in storil je nekdo, ali njih več, ki zdaj brezskrbno spi, prisluškuje čričkom, sedi za volanom, pije, posluša glas-

bo ali počne kaj drugega. *Človek, človeka, človeku — v vseh sklonih neznanka.* In je zaklel.

Marsičesa je bil vajen, v svojem poklicu se je srečaval z najbolj nenavadnimi okoliščinami, tudi nocoj je vedel, kam gre, kaj ga čaka. A ko je zagledal na skednju obešeno dekle, krvavo, zverinsko posiljeno, ga je vseeno pretreslo. Resničnost je prerasla fantazijo, presegla njegove poklicne skušnje. Bilo je, kot bi zrežiral markiz de Sade. Indiferentnost, samoobrambni jez, ki si ga je bil zgradil, ko se je kot mlad jurist odločil za kriminalistično službo, ga je zapustila. Pa ni bil ne začetnik ne slabič. Tudi vzorniške ošpice Sherlocka Holmesa in Simenonovega Maigreta je že davno prebolel. Vsakdanjost je drugačna. Manj romantična. Manj vznemirljiva. Manj naključna. Delo je skoraj enolično; drobnjakarsko zbiranje, eksaktna obdelava gradiva. Na naključja ne moreš igrati. Tu in tam poženejo motor. To je vse. Sicer pa: balistika, kemija, medicina, atomska fizika, daktiloskopija. Znanost.

»Mislite . . .«

Ni poslušal komandirja. Obrnil se je proti skednju, videl kriminalističnega tehnika z bliskajočo svetlobo fotografskega aparata (posnetki z vseh strani: obešenka v prostoru, obešenka na vrvi, lega vrvi, zanka, fotografiranje vidnih sledov, situacijska skica, ninhidrin, ultravioletni žarki, zbiranje dokaznega gradiva, strganje za laboratorijski pregled), videl zdravnika, ki čaka, da se bo lotil telesa, videl dekle in pomislil: *Bila je lepa, živa. Bila je polna in čutna, živa. Poznala je sanje, želje, ko je bila živa.* A s tem, ko je odmislil nekaj ur med prejšnjim in zdajšnjim, se mu je zgodilo najmanj priporočljivo in zaželeno v njegovem poklicu: namesto ‚primera' je videl pred seboj žensko.

Upiral se je, a čim bolj jo je odkrival iz svoje zavesti, tem bolj se mu je vsiljevala, hodila za njim, se mu kazala v nenavadnih podobah njegovih življenjskih skušenj. Videl je žensko, ki se ljubko nasmehne, ko ji odstopiš prostor; žensko, ki si z neponovljivim gibom popravi lase in nedrček, ko stopi iz vode; žensko, ki te z otroškimi očmi pogleda, odkrito in pošteno; žensko, ki se med plesom zaupljivo nasloni nate, vdana svoji ljubezni, tvojim željam; žensko, ko za razdraženostjo in prepirljivostjo skriva svojo nezanesljivost in strah; žensko, ki te ponižuje, da ti bi bila dorasla, in te dviga, ko si na tleh; žensko, ki ji stokrat razložiš, kakšni so našivki na uniformi, pa bo komaj ločila generala od gasilca, zato pa natančno ve, koliko rož je bilo v šopku, ki si ji ga bil poslal pred desetimi leti v porodnišnico. Žensko. Žensko.

Zbral se je, odrinil tesnobo, v kateri se porajajo misli, si rekel, da mora uteči temu čustvenemu valu, ki mu dviga žensko v nekakšno simbolično parabolo svetle pojavnosti. Čaka ga drugo: dolžnost, zoprna, pritlikava. Ne more uteči. *Kakorkoli že: izključi kratkovalovno dolžino notranjega oddajnika, poišči medcelinsko omrežje logosa.* Nisi sam. Nekdo te nekaj sprašuje. Komandir. Okrog tebe so drugi, vsak s svojo dolžnostjo, in tam za hribom, v temi, sta še dva s službenim psom, ki se vrti v krogu, žival išče sledove človeka, človeka pa ni, so čisto vsakdanje stvari: lesene stopnice do skednja, ena dva tri, pet korakov niže hlev, priprta vrata in na lesenem podboju s kredo napisano znamenje svetih treh kraljev: G + M + B.

Naročil je tehniku, naj posname dekletu še notranjo stran levega zapestja, vprašal zdravnika, če se bo dolgo zamudil s svojim delom (»Tu ni kaj. Sploh sem odveč. Tole je komaj za secirnico.«) in rekel komandirju:

»Pojdiva.«

Odšla sta proti hiši, stala je ob cesti, naslonjena na hrib, z vegasto streho in strmim napuščem, vsa v temi, brez znamenja življenja. Spotoma ga je vprašal:

»S kom je dekle živelo?«

»Z očetom in materjo. Stari je dobričina in garač.«

»Pa ona?«

»Mati pač. Nič posebnega ne vem.«

»Ju je hudo prizadelo?«

»Najbrž. Odkar so moji tu, se nista prikazala iz hiše. V temi čemita ko čuka.«

»Ste zaščitili sledove?«

»V kuhinji se je začelo. Zaklenil sem jo. Tu je ključ. Drugod je bilo vse nedotaknjeno.«

Vrata so bila priprta. Stopila sta v vežo: kiselkast vonj po zelju in sadjevcu. Komandir je stal za njim in svetil z baterijo. Kmečka veža v obliki črke T: naravnost napol zasteklena vrata z rožastimi zavesami, kuhinja, levo, korak od praga, so bila druga vrata, nizka, da se je visoko raščen človek moral skloniti, če je hotel skoznje. *Čumnata,* je pomislil inšpektor, *kot pri nas doma.* Desno so vodile stopnice, obite z deskami, pod streho: med njimi in kuhinjsko steno se je veža razpotegnila do tretjih vrat. Ob stopnicah je stalo vedro z vodo. Zraven je slonela pletena košara iz šibja, v njej nekaj polen, pred kuhinjskimi vrati pa slamnat jerbas, narobe povezanjen, čezenj je bil vržen kuhinjski predpasnik.

»Tamle sta,« je s prstom pokazal komandir na desno.

Inšpektor Beno Vajda (podoživljajoč veter v njegovih jadrih še ni uplahnil do kraja) je namerno zakašljal, da bi ju ne presenetil, potem je odločno stopil k vratom in jih odprl.

»Bogdaj,« je pozdravil po kmečko.

Ko je spregovoril, se je tudi zavedel, da je ponarejeno: *tako pozdravljajo sosedje, ko stopijo v hišo in začno pogovor. Ti pa nisi ne sosed ne kmet. Rojen v taki bajti, že res, kmet pa nisi. Spomin na zemljo je spomin na mladost. Tja do štirinajstih let. Potem šola, vojna, stiske in sploh. Ni več hiše, kamor bi peljal sina in mu pokazal: tu so bile korenine. Od tvojega kmetstva je ostalo to, da si Rogljič. Začni, kot je treba, kifeljc.*

»S policije smo,« je rekel trdo.

Komandir mu je s praga svetil čez ramo. Na postelji je zagledal možaka, ležal je na trebuhu, z obrazom v vzglavniku, kot se je bil scela vrgel na posteljo, noge so mu visele čez rob, bil je v kariasti srajci in izpod sivih izpranih hlač so mu viseli gatni trakovi. Ni se ganil.

»Pri vratih je luč,« je zašepetal ženski glas.

Potipal je za stikalom in prižgal. Na kmečki peči je zagledal ženico, ruto je imela čez oči, ždela

je v dve gube, s hrbtom obrnjena k možu, držala roke v naročju, in ko si je s privajenim gibom popravila krilo, je videl, da stiska rožni venec v dlaneh.

Možak na postelji se ni ganil.

Ženska na peči je lebdela v nekakšnem chagallovskem svetu, privzdignjena, razbremenjena teže in vendar resnična. Bolečina ji ni odplavila telesa (se mu je zdelo), telo je bilo tu, pod nizkim stropom, med božjimi podobami, imelo je sidro v svetu nespremenljivih in nespremenjenih načel, asketskega reda, telo je ostalo na površju s pogojnimi refleksi za stvarna razmerja (nekdo je prišel, treba je prižgati luč), hkrati pa jo je smrt notranje premaknila (se mu je zdelo), ji dala nova obzorja, z vročičnimi očmi je strmela v zid, ki pa ji ni utesnjeval pogleda, zid je bil prozoren, z nekakšno potešeno boguvdanostjo je gledala skozenj in tavala za zarjo svojega čutenja (se mu je zdelo). Gledal ju je, vsakega na svojem koncu, s hrbtom drug proti drugemu, negibna, brez besed, potopljena v neskončnem oceanu, in si rekel:

Dokončno sta se zgubila. Emocionalni mrtvoud. Paraliza osebnosti. Nista si več potrebna. Samo paracelice egoizma še reagirajo.

Moški se ni ganil na postelji.

Ženska je menda doumela, da je prišel nekdo, da se bo treba zganiti, postoriti to in ono: počasi se je povlekla do roba peči, tam pa — kot bi jo do kraja izčrpal napor — obsedela s spuščenimi nogami, stiskala ustnice, bile so modrikaste, tanke, krč nepopustljive strogosti jih je bil zožil v eno samo črto. Dahnila je:

»K mizi.«

Komandir je stopil čez prag. Tresnil z vrati. Šla sta k mizi. Sedla. Stola sta zaškripala. Ženska ju je merila. Moški se ni ganil. Ura je tiktakala.

Komandir je potegnil sveženj papirjev iz torbe in jih razgrnil, kot bi sedel za pisalno mizo. Inšpektor je pobiral drobtine s prta, jih svaljkal v kroglico in si na skrivaj ogledoval izbo: v kotu bogec s suho palmovo vejico za hrbtom, zraven podoba svete Magdalene (grešnica z lasmi pokriva Kristusove noge, on pa dopadljivo gleda njeno čutno telo), potem omara, pod oknom skrinja, na drugi strani, med vrati in pečjo, škropilnik z blagoslovljeno vodo, pa postelja in nad njo fotografija v izrezljanem okviru (mati z deklico v naročju, za krilo jo drži fantič, za njimi oče, z eno roko se naslanja na ograjo, drugo drži na ženini rami. Dominatio patris). *Noč, ko si odhajal od doma. Od vsake stvari slovo. Tiho, pri mizi. Stvari pa te niso zapustile. Odšle so s teboj, te grele, mladile spomin. Dolgo. Nehaj,* si je rekel in pogledal k ženski.

Tiho je zdrsela s peči na klop, počenila kot otrok, ki z nogo ne seže do tal, potem pa le stopila na pod. Prijela za kljuko, kot bi hotela iz izbe, si premislila, stopila k mizi, poravnala prt, sedla v kot pod bogca, položila predse rožni venec in prekrižala roke.

»Spi?« je vprašal inšpektor in pokazal na posteljo.

»Ne,« je rekla zamolklo.

»Kaže, da spi.«

»Vem, da ne spi.«

»Hej, oča!« je zaklical komandir in vstal.

Inšpektor ga je zadržal:

»Pustite.«

»Kar dajte, naj vstane.« Ženski glas je zvenel ledeno, sovražno.

»Bo že,« je rekel inšpektor. »Kasneje.«

»Potuhnil se je. Kadar si mora naložiti kaj na plečа, se zmeraj potuhne. Samo nase misli.«

Mož se je obrnil k steni in skrčil noge.

»Jezus Kristus, vstani!« mu je rekla žena. »Policija je prišla. Povej, kar veš.«

»Nič ne vem,« je odbil. »Kar sama opravi z njimi.«

Ženo je dvignilo pod bogcem, povlekla se je ob mizi, potem pa omahnila in prekrižala roke. Njene vijoličaste ustnice so postale krute. *Bolje, da molči,* je pomislil inšpektor. *Kar koli bi rekel, bi ga pobila. Sovraštvo jo drži na nogah. Začni pri njej. Trdo, po njeno.*

»Kje ste bili, ko se je zgodilo?« jo je vprašal brez uvoda, s pravim imenom pa vseeno ni imenoval stvari.

»V gozdu. Steljo sem grabila.«

»Sama?«

»Zraven je bil,« je z očmi pokazala na moža.

»Protokoliram?« je vprašal komandir.

»Ne,« ga je zadržal. In spet ženski: »Sta bila ves dan v gozdu?«

»Jedla sva doma,« je rekla in premolknila, kot bi zbirala misli. »Nisva se dolgo zadržala. Jaz sem se koj odpravila nazaj, on pa je stopil še k živini.«

»Pa hči?«

»Minka je rekla, da bo pomila in prišla za nama.«

»Je prišla?«

»Ne.«

»Vas je skrbelo, ker je ni bilo?«

»Ne. Mislila sem si, da se je potuhnila. Doma je bila pridna, zunaj pa ni delala rada.«

»Kakšna je bila pri kosilu? Zaskrbljena? Zgovorna?«

»Ne vem, prav zgovorna ni bila nikoli.«

»Je imela fanta?«

»Kakšnega fanta! Za neumnosti je zmeraj prezgodaj.« Dvignila je oči od mize, ga srepo pogledala in sovražno dodala: »Še to bi se manjkalo, da bi se lajdrala, medtem ko se jaz z delom ubijam.«

»Nisem tako mislil,« je rekel inšpektor Beno Vajda. Od ženske je vel hlad. Odbijala ga je. »Sprašujem, da bi zvedel, če se je kdo vrtel okrog nje.«

»Nihče. Pazila sem na to.«

»Vam je v zadnjem času omenila kdaj, da je kdo hotel na silo od nje — veste, kaj mislim?«

»Ne,« je rekla, ko pa je opazila, da ga je komandir pomenljivo pogledal, je stisnila veke in siknila: »Pri nas ne govorimo o svinjarijah, najmanj z otroci. Pošteno sem jih vzgajala, po starem. Zdaj pa sramota.«

Postalo mu je nerodno. Vstal je, stopil k oknu, si prižgal cigareto in ko je dim izdihnil v strop, je opazil za okenskim okvirom zataknjen košček zrcala in svoj obraz v njem. *Bled si, siv, starejši kot v resnici,* si je rekel. *Piškav postajaš, precej je šlo čezte, fant. Mati bi rekla: to ni služba zate.*

»Nesreča, ne pa sramota,« ji je rekel komandir.

»Ne mešajte se v to,« ga je odbila.

Tvoja mati, mu je rekel spomin, *bi ne govorila kot tale, če bi se njenemu otroku zgodilo. Rekla bi: skrbelo me je, pustila sem delo in stekla domov.* Pogladil se je po laseh, se obrnil k mizi, in ko je spet vprašal žensko pod bogcem, je z njenim odgovorom slišal tudi besede svoje matere, jo videl, kakršna je bila, preden so jo ustrelili na domačem pragu in zažgali bajto, ker je, psica hudičeva, skotila komunističnega pankrta in ga poslala v hosto, svojo mater, ki je z nožem prekrižala kruh in šepetala: »V božjem imenu.« Njegova mati bi si očitala in rekla: *»Moje ubogo, nesrečno dekle.«*

On: »Je bila zaupljiva do vas?«

Ženska pod bogcem: »Ubogati je morala. Zadnje čase je bila muhasta, pa sem ji bila kos.«

Njegova mati: »Bila je edina hči, že odrasla. V stiski se ženske zmeraj najdemo.«

On (oklevajoče): »Najbrž tudi plesala ni.«

Ženska pod bogcem: »Še to bi se manjkalo.«

Njegova mati: »Kdaj bo plesala, če ne mlada.«

On: »Se je kdaj izmuznila od doma, ne da bi vam povedala?«

Ženska pod bogcem: »Samo enkrat bi se, pa nikoli več.«

Njegova mati: »Ni ji bilo treba, zaupala sem ji.«

On (zmaguje svoj odpor, topleje): »Kje je spala?«

Ženska pod bogcem: »V čumnati z menoj. Tu spi on.«

Njegova mati: »Imela je svoj kotiček. Dekletom je to potrebno.«

On: »Kaj je najraje delala?«

Ženska pod bogcem: »Pri nas ne sprašujemo, kaj bi kdo rad. Delo priganja.«

Njegova mati: »Rada je brala. In večeri so jo razklepali.«

On: »Je pogosto hodila v trg?«

Ženska pod bogcem: »Kadar je bilo treba, je šla v trgovino. Po bližnjici tja in nazaj.«

Njegova mati: »Kaj bi ne! Samota ni za mlade: hodila je v kino.«

On (nepričakovano): »Sumite koga?«

Ženska pod bogcem: »Vsakdo je lahko bil. Svet je pokvarjen.«

Njegova mati: »Ne vem, kdo bi lahko storil to.«

Bilo je tipanje. Nič ni imel v rokah. Na nič se ni mogel nasloniti. Spraševal je, da bi si ustvaril vsaj približno podobo o dekletu, o njenih navadah, lastnostih. Sprehodil se je do vrat, stopil do postelje, ni se zmenil za moža, snel je družinsko fotografijo s stene in jo položil prednjo. Preden jo je ženska pogledala, je segla z roko pod okvir, potegnila rožni venec, ki ga je pokril s sliko, ga poljubila in dala na okensko polico.

»Koliko je bila stara na tej sliki?«

»Leto in pol.«

»Imate še kaj njenih slik?«

»Nekaj jih je v omari.«

»In to je vaš sin?«

»Ja, to je Tonček.«

»Živ?«

»Njega vprašajte,« je z očmi pokazala na moža. »Ona dva imata svoje...«

»Vas sprašujem,« ji je segel v besedo. Zdaj je prvič dvignil glas in ženska, ki ni bila vajena ostrine, se je zdrznila. Zamrmrala je:

»Menda je živ, ne berem njegovih pisem. On bi ga lahko zadržal, pa ni rekel besede. Mislil je, da se v mestu cedita mleko in med. Naj bo, kjer je.«

»Torej ste mu branili, da bi šel od doma? Zakaj?«

Stal je ob njej in opazil, kako je stisnila ustnice: zdaj je že modrikasta črta zbledela, ostala je samo kožna guba, napeta, trda, kot bi bila vklesana v kamen. Naprej štrleča brada ji je podrhtevala, komaj opazno, pa zmeraj močneje, dokler je ni zmagalo: zakrila si je obraz in planila v neutolažljiv jok. Telo se je nekaj časa upiralo, pa ne dolgo, začelo je drhteti, kot bi rahli električni sunki tekli skozenj, potem jo je zgrabil krč in lezla je vase kot zračnica, ki jo je nenadoma prebodel žebelj.

Ko jo je inšpektor prijel pod pazduho, je skozi okno zasvetila avtomobilska luč. In zaslišalo se je brnenje.

»Poskrbite za žensko,« je naročil komandirju. »Sodišče se je pripeljalo.«

Mož na postelji je še zmeraj ležal s skrčenimi nogami obrnjen k steni. Ženinega joka kot da ni slišal.

TRAČNICE NA OBZORJU so molčale, tudi če si na veter prislonil uho, nisi slišal koles prihajajoče zarje. V tej gluhi temi je prvič zapel, kratko, v falzetu, ne z glasom očaranca, ki mu svetloba odpira srce, s krikom nespravljivca, ki se mu hoče luči in drami ljudi:

Sonce bo osvetlilo vse in nihče ne bo rešen svoje sence —
obljubljam;
in nepokopani mrliči bodo peli črnske pesmi morilcem —
obljubljam;
in resnice bodo zgubile dvojni obraz —
obljubljam;
in upajoči bodo bliže cilju in razočaranju —
obljubljam;
in obupajoči bliže upanju in bliže tolažbi —
obljubljam;
in vse zamujeno bo še bolj zamujeno —
obljubljam;

je zapel petelin, kratko, v falzetu, in prvič se je zazdel njegov glas tistim redkim, ki so ga slišali sredi noči, premalo spodbuden, da bi se ga veselili. Peter, ki ga je bil v domiselnem preblisku krstil za Ideologa, je pogledal na uro in pomislil:

»Glej no, nocoj je prekosil samega sebe. Petelin.«

Valentin Cundrič

Apatrid

1

prazna skleda školjka
krona iz pljunkov
pas za obleko: usnjen iz kovine ali blaga
make=up ogledalo za povečanje
zadrga mesa

na zložljivi leseni mizici za zajtrk v postelji
stoja
sveča
češ: to je moje telo

ključ: drevesa rastejo iz neba
iz vetra iz oblakov
narava je polna mrličkov
ki so se zmotili in se ji izročili
v dosmrtno oskrbo
zaradi opolzkega namiga narave

2

glava gomila
na športni bluzi iz škotskega volnenega blaga
ter dokolenkah
glava sušilec za lase
ki ga brez težave prestavlja od 220 na 110
voltov

raztreščena kuhinjska ura pojedena
s kisom in oljem
požrta na tešče s plivadonom

pravijo da mora biti človek rojen
je nekaj resnice na tem

ključ: nohti rastejo iz stvari
ki se jih dotikaš

3

podkve pribite na podplate
in še na dlani
kaj je resničnejše: on ali njegova
jetniška halja iz grobega žameta

on ali njegove navijalke s posebnim
električnim ogrevanjem — 18 kosov

izbor dobrih kuhinjskih nožev
skrhan v obrezovanju sveta
in pričakovana nova pošiljka
s popustom

ključ: lasje štrlijo iz stvari
ki jo pokriješ

4

neposlikane stene so njegova koža
soba kvader
čigar udi rastejo navznoter
v svoje meso
v svoje hola-hop nogavice
so infra luč s filtrom
za sončenje in ventilacijo

posebne deščice namesto čajnih krožnikov
so poslikali njegovi prividi
z življenjepisom in usodo
sprednjih zadnjic

ključ: nos štrli iz okolice
ki te ovohava
nekaj je v tebi
mogoče tudi mišja luknja

5

bodi njegova podkovana sirena
kopitljala bosta kopitljala
in se skušala razveseliti presenetiti

omarico za prvo pomoč
smo ti obesili v vežo nad čevlje
nič ne bleketaj da se bojiš
predvsem: roko v grlo do komolca

to je sijajna vaja za glas
ne moreš je dostikrat ponoviti
posebno kadar te ščiplje
ščiplje v grlu

ključ: svet je velika galeja
iz zalivov vpijejo dnevi:
pridite po nas

6

ugreznjen v divan sveta
ko maščoba
ko molj
v kozaški kmečki srajci z bogato
vezenino
ugreznjen v kozmetično košarico iz plastike

nič za to nič za to
moj mezinec je debelejši

gladkost je prvi temelj
resnoba drugi potem šaljivost izkušenost
nazornost in tehnika
glas in izgovor
kretnje doslednost
vedenje izvirnost
še vedno pa drži ta ljudska čenča:
molk je zlato

ključ: vzporednost ni kršena
ob tem prometu jo moramo upoštevati
ni važno od kod in do kod
važnejše je koliko časa
je sramota: jama
v katero se zvrneš
in ti je milost izkazana
če je prazna

7

čas se odlušči
v krpi za umivanje
v raztrgani gobi
ostane le umetni vložek las
malenkost malenkost
je napraviti električni budilki jadra
poiskati ugodnih vetrov in večjih luž
to raztrese to raztrese

ključ: zaporednost je mumija časov
koliko ljudi bi požrla šele zbujena
koliko jih razdražila do uriniranja

8

klati se z lisicami
v posteljnini ki je ni treba likati
to je: v prirojenih pastelnih barvah

in reke tečejo od morja v deželo
na vekomaj reke tečejo tako
rečica pa lahko v nasprotni smeri

ključ: priteče do brega tvojega jezika
dotakneš se je ko v čarovniji s slino
a čarovnija ne uspe
in iztegneš jezik na novo nakovalo

9

sije nad svetom kot stozobi angel
ves iz filca z našitimi vzorci
ponovite to vajo mnogokrat
dokler ne boste znali udobno
in trdno spati v eni postelji

ključ: ko se leviš
kožo zakoplješ
posajena koža obrodi
povije tisoč kožic
ki imajo materinski čut
in žive brez pomisleka

10

ostrešje kože ima popisano
z grčami
gnili toast na dveh zobotrebcih
z vgravirano krvno skupino
njegovo platno mesa navijajo
nazaj v klobčiče

meh dobe gonijo odpustki
zbrani kot miloščina v klobuk
in spomeniki ki kažejo nebu
kako nizko se sme spustiti

ključ: panoramo morajo obvarovati
slepe gluhe je treba prijateljsko pripreti
z norci pa na vešala
oj ta lepa panorama
zavarujte si oči pred njo
kaj bi vam pravil: dostikrat se je zgodilo
da lepota je bila resnična

Andrej Medved

Po poti vrnitve po poti bega

(skrivno razodetje)

ODMEV svetlobe odprtost molka

1.

Naučil se bom prihajati brez odlašanja in nehote

Neverjetna

nesramnost
bo za njih
oproščenje

2.

Njihove sledi so bile brez smisla kakor votli
odmevi izgovorjenih besed
so usmerjene
v monotoni ritem
vrtinčastih
zelenih pasov

Podoba je barvitost
jesenske
svetlobe

Žametna svetloba se je odbijala v sencah košatih kostanjev

Bili so spretni in resni
kakor da se
pripravljajo
na nekakšen obred
zemeljskega veselja

In njihove kretnje
so oznanjale
božanstvo
ki se ne sme
imenovati

kajti roke so jim bile sklenjene
na prsih

V zraku je viselo
sovraštvo
In v njihovih očeh je rasla vročičnost
kakšna strast

kakšna drznost

kakšna neverjetno
prisrčna veselost

Njihova odsotnost in njihovo vračanje vsa ta
zemeljska radost in
mirnost žrtvovanj

Vse to njihovo mučno spoznanje razločna brezumnost in

neprevidnost pogubljenja

3.

Pogreznjeni so bili
v muke
skrajnega strahu

Groza jih je bilo
svojega položaja

4.

Skrivnost njihovega govorjenja
je izginila
v nenadnem
molku

kajti nikomur niso
hoteli zaupati
svojega strahu

Nekaj skrajno napetega je bilo
v izpovedanih mislih
ki so nehote
postajale žaljive

Dovzetnost skorajšnjega bega
jim je vrnila vso
hladnokrvno mirnost

dostojno zbližanje
jih je
razdvojilo

In z veselostjo obupa
so se predajali
samoti
Strah pred premišljevanjem o pokorščini

je onemogočil
vročično poželenje

Odkrito so priznavali

svojo slabost

5.

Njihova izbira je bila na prvi pogled neopazna

Resnobno pričakovanje je zamenjala spokojna in
umirjena zgovornost

Neprijetno počutje se je nadaljevalo

Nespametni in nezadovoljni
so se oglašali

Podobni so bili
oholim razsodnikom
ki se omamljajo
z drzno pripravljenostjo
na vztrajnost
umiranja

Ozlovoljeni so se pustili zastrupljevati

6.

Iskali so MODRO PTICO NAD PLANINAMI

7.

Gotovo so bili potomci
preoblečenih mladeničev
kajti ostro in jasno
je bilo slišati
njihovo umirjeno govorico

Njihove preproste besede

Polni vznemirjenih naklepov
so bili primorani
nositi
prozorna bodala

Nehote so pomislili
na svojo togo občutljivost

S telesom so bili potisnjeni
proti neprekritemu delu travnika

S hladno
praznično slovesnostjo

na obrazu
so postajali
pretirano ogorčeni

V njihovem izražanju
ki je kazalo občutljivo
neizkušenost
je bila tista
blaga nečimurnost
ki je tako značilna
za čudaška
In razdražena bitja

8.

Vprašujoča zadrega
je bila neprijetna

Obrnjeni proti vrtovom
so ponavljali
besede
z nezadržnim

povzdignjenim krikom
svoje nevarne zahteve

Iz gozdov je bilo slišati zategle klice morskih ptic

Po nepotrebnem so se razburjali

Nadležne starce so hoteli poslati stran
kajti njihova navzočnost
jim je postala
nevarna

kadar govore pozabljajo

Iskali so ugoden trenutek da bi se prepoznali
Dojeti so hoteli
nagnjenost
vrtov
kar je še podvojilo
In do skrajnih meja
razdražilo
njihovo turobno
odkritosrčnost

Vznemirjenost se je menjavala z bodočnostjo

In s plebejskimi trenutki poguma
Na svoje poslanstvo
pa so skoraj
pozabili

Iskali so MODRO PTICO
NAD PLANINAMI

Njihova navzočnost je kazala
napeto
In zadržano
ognjevitost odhajanja

Postali so samozavestni

Prevelika vnema da bi razkrili svoj odhod
je povzročila

utrujenost

In njihova prošnja po odrešitvi je bila
sprejeta

Čutiti je bilo razločne
In zvijačne
udarce z bodalom

9.

Nobena zastrta in sunkovita zvijača jim ni pomagala več

10.

Odjezdili bodo
brez
rezgetajočih konj

Neštetokrat prebodeni so govorili
o raznih malenkostih
ki niso imele
nikakršnega pomena

Goli so ležali pod cvetočimi jablanami

In njihove obleke so bile
nevarno raztrgane

Skrivno spodbujeni in podivjani
konji
so teptali
njihovo prizadeto poslanstvo

Trave so bile polne negibnih teles

11.

Na pesku
prekritim s soncem

so ležali tihega
obraza

Z žametnimi predmeti okoli sebe

Ustavili so se da bi gledali v
sence
onkraj
doline

Z dlanmi so se dotikali toplih tal

In se bali
obrisov raztopljene
svetlobe

In plavajočih postav

Proti večeru ko se je sonce
odmaknilo

In so se predmeti zgostili z nočjo

so začeli govoriti

Zasopli so zrli predse
Globoko in
enakomerno
so vdihovali nočni zrak
pogledujoč na mirujoče kovinske
ptice

Potem se je zrak ohladil
Postal je gost in težak

Ostro se je zajedal v njihova grla

Oni pa so v presledkih korakali
dalje
Postajali so za velikimi
belimi
hišami

Hodili mimo nejasnih obrisov postav

Posedali po nevidnih klopeh

Tla so se začela spuščati
Oni pa so se pognali v divji tek

Bežali so proti
ulicam ki so se
iztekale k oddaljenemu robu
na koncu nepredirnega
gozda

Gozd je bil teman in

nedoločen

Oglašal se je naglo in
sunkovito

Zaradi glasov
ki so bili nerazumljivi
so odšli ne da bi se
ustavljali

Nekaj je bilo v teh neznancih
Nespremenjeno

IN prekleto

12.

Kovinske ptice so se spremenile v glasove

13.

In dolina je bila polna bega
In nenadnega preplaha

kakor da so ljudje
pravkar

na vsem lepem

In v strahu

pobegnili iz nje

Valentin Polanšek

Tri pesmi

ODTUJITEV

ječarja prejšnjih očitkov
se je polotila nepremakljiva omotica ponosa
prek podrtih preročišč
se pnejo krivulje raketnih žarčenj
skoz izotopsko doslednost
ustaljenih spojin
zapoveduje rezor in čin
žrtvovanih preudarkov
je nagačena polstenost oblastne strasti
mimo garjastih ograj oslepelih čakalnic
razžrtim dlanem
se ponuja ošabna skušnjava
in se prijegulji v zenice
kot apatično jesensko deževje

DRUŠČINA

in vendar zahaja prek teh drsalnic
tako demoliranih prijateljstev

v samogovorih se izkrivlja
trebušasta resnica
molitev in kletev
prošnja in zavrnitev
priznanje in prevara
da v grčastih pesteh zanikrno držiš
ukor in odpuščanje
preden srh zdrsne
v neutešeno uverjenost
za stečaj na borzi aktualnosti

DRUŠČINA DVEH GOSPA

prišli sta posamič
vsaka z obvladovano telesno hibo
to naj bi odtehtalo
prenakopičeno lepotičje
kot ob kakem ceremonialu v kongu
prva okupira dodatni stol za plašč
očividno se boji zanj
kakor pav za svoje perje v repu
druga ima trideset let premlade zobe
ki se stalno prepirajo
s križanjem obraznih gub
kako sta srečni
ob prelistavanju jedilnika
kot bi s povečevalnim steklom
pregledovali dober falzifikat
modre mavricije
POČAKAJ, da se izhripajo
zimski fagoti v togih reprizah
na zdravje čakajočih prišlecev.
Saj se bo tuljava enosmerne vsakdanjosti
odmotala vsak čas do kraja —
in nenadno bo svetlobni jašek
prodrl do tvoje arktike —
pa me boš uzrla,
kako plešem pred tvojim iglujem!
Veš,
da bova skupaj
žlahtnila letošnje češnje
in vsak večer govorila
o davišnjih poganjkih!
BOŽJASTNO te zaposluje
tujski promet,
zato si poslal
svojo domačnost na letovanje
in meni samo televizijsko
odzdravil iz svoje sezone.
Nuklearni realizem se je tebe polastil,
odkar se zanimaš za jek konjunkture.
Kdo bi še lasal dejstva zaradi resnice?

(Ob slanikih v restavraciji
v Bayreutu)

Franci Zagoričnik

Pesem zemlja zrak

brezcenje
druga stvar je brezcenje
nekaj čisto drugega pa je brezcenje

geslo buržoazne revolucije
geslo proletarske revolucije

reizem je izvidnica komunizma
ki je čez svoj obraz zapisal
to nisem jaz

jaz sem čisto nekaj drugega
nisem svoj videz
nisem svoje drobovje
tudi nisem svoja duša

le stvar oko mi daje pravico
gledati stvar roko
ki se bahavo vzdiguje
na postajališču koder gre moja pot

ne bom ponavljal imena stvari
ker se mi gabi
jemati resno
kar se vsiljuje z večnostjo

ne bom stopil dol
da bi jo zbrisal
drugi hodijo mimo
in jim očitno ustreza

le stvar druga roka mi daje pravico
otipati stvar vijak
ki se zlahka odvija in privija
podobo alpe modro nebo

le stvar roka mi daje misliti
vsega pa ne bom trpel
izrabljajo me
ker ne morem zapustiti vlaka

vijak odleti skozi okno
pogled objame grad
hoče ga imeti zase
zase ga hoče imeti grad

ljubezen scvete pesem
sramežljivo zavrača dar neba

luči pa ne svetloba
niča pa ne svet

ta blaznost me krepi
smrt spodbuja
dobrodošla vsaka grožnja
dobrodošlo vse

zato bom ubijal
z grobo nežnostjo
najprej bom škodil
potem se navadim odbiranja

peteršilj in zelena
in sploh poceni slovenka
piščanci lepa prihodnost
in druga jajca

za dobro počutje

vietnam zah. berlin
in ves ta pisani svet
kič pornografija
chronique scandaleuse

za ugodno počutje

beat hippie
svoboda za stvari

biti bog ali ne biti
pesem zemlja zrak

Izid

I

Pozni znanci sedamo med pozne brazde
bele
za belo omizje pozne jeseni ali rane zime
Poznanci po ostudnih maskah
za katerimi se najdevamo
In skrijemo še dlje

Ne tako kakor sneg ali kakor trava
prekrije prst
Maska pokriva masko
Kijti ni nam do tega
kar naj pride na koncu

Pač pa so maske s posebnostmi
Dve si nista enaki pravimo
Zamorci so vsi enaki pravimo
Tvoj nos je izreden pravimo

Ali pa vsak začetek je težak
in drugo

II

Kakor da nam ni do resnice
Ali je težka
Ali je nespregledljiva
Ni nam do nje

Novinec zvedavo in s strahom
vzdiguje krpice vse pisane
poljubno spreminjajo svoj videz
In sliši odkrito besedo

»Jaz sem že zdavnaj mrtev
Poglej pridi pogledat svojega mrtveca
da boš videl kakšen je«

In že oči ničesar ne vidijo
ničesar več ni
ni oči

Zelena prst strmi proti soncu
z njenih bilk vzletajo nočni metulji
Veter raznaša semena smrti
vse je (vseje)
tako to ničesar ni tako tudi ostalo

III

Ali ni dosti svetlobe
da so te oči prazne
Ali pa je to samo prijazna misel

MOJ BOG ZAKAJ NE SVETIŠ MOČNEJE
Ali pa je mera ravno pravšnja
In je v njej zaobseženo tudi to

Glej slišim koliko nas je
Jaz pa ne maram za to

Pomisli ničesar ne čutim
Misli so odšle že prej brez slovesa

Ali se ne vrnejo v svojo lupino
Ali pa je lupina opravila svoje

in je takšen izid
in je takšen edino mogoč izid
in je takšen vsak hip

VSE PA NIMA NE KONCA NE KRAJA

IV

»Kako si gnoj?«
Vprašanje neprikrito
in ne zahteva odgovor

»Bogu kradem čas«
To mi je dopuščeno
da ne bi počel kaj nevarnejšega
Plačilo pa je tudi dobro
In je pošteno

Tako so stvari naravnane
Naj se ta naravnanost razkrije
Potem pa bog odloči drugače
Jaz nisem kriv

»Si dolgo mrtev?«
»Odkar smo vzrejili puščavo«
Pesek cvete
in pokriva spomenike

Nikoli jih ne odkrijejo
Nikomur niso mar

V

Kaj je ta čas
ali kateri je

To je čas po nas
Stopljeni s časom
Živi ponos mrtvih

Pesnikuni pesnijo
ta čas
v duhu časa
pesek
v brezdušju časa
pesek
v duhu brezčasja

Pokol je bil neogiben
Izid je ravno pravšen
Nobeden ne bo vstal
POT SMO

KAM VODI
NE VEMO

VI

»bo že kdo stopil tod«
»kam mu kaže po tej poti«

»časi so se spremenili«
»ves čas pa je eden«

»tudi ti si mrtev«
»ne vem kaj bi«

»krivda je v tem«
»kako bi se odrekel«

»ničesar ne odvrneš«
»vse je že bilo«

»počakaj na konec«
»konec je že bil«

VII

ali si bog
ki ne ve ničesar
si kamen
ki ne ve ničesar
zid
ki ne ve ničesar
nekaj
ki ne ve ničesar
nič
ki ne ve ničesar

samo izid iz zidu
in nič
pripuščen k nevednosti

in to je poslednji otok
a najštevilnejši

VIII

ali je to eden
ali je to raj

še zadnje vprašanje
ali je to izgon
še zadnje vprašanje

ČE JE RAJ IZGON
POTEM JE SVET
IN SVET NE-BO

Nobenega vprašanja več
Nobenega izgovora

Les tourbillons

O: vrnil sem kar sem dobil
F: kaj si dobil
: kaj si dal nazaj
O: ne vem kaj je bilo
F: kako da ne veš kaj je bilo

O: ne vem kaj je bilo
: nisem razumel kaj je bilo
F: kako da nisi razumel
: videl si kaj je bilo
: povedali so ti

O: nisem razumel kaj je bilo
: čeprav so povedali
F: pozabil si kakšno je bilo

O: ne vem kakšno je bilo
: rekel sem
: da nisi mogel dati denarja
: potem sem dal kar nazaj
F: to je res
: dobro si povedal
: komaj jo bomo zvozili

O: dva so poslali domov
: eden je rekel da je pozabil
: drugi da mu niso dali
F: ampak kakšna je bila tista stvar
: spomni se
O: ne vem
F: čemu služi
: kakšna je bila velika majhna
O: ne vem
F: je bila za jesti je bila za kakšno rabo

O: ne vem zelena je bila
F: dobro kako velika je bila
O: takšna iz železa je bila
F: ali je bila za obesiti

O: ne vem
F: kaj so počeli drugi s tisto stvarjo
O: nič nisem videl da bi kaj počeli
F: dva so poslali domov praviš

O: dva so poslali domov
: eden je pozabil
: drugemu niso dali
F: tebe niso poslali domov

O: jaz sem dobro odgovoril
: rekel sem da nisi mogel
F: res je prav si odgovoril mrhe
O: dva sta morala domov
: meni ni bilo treba

F: drugi so vsi prinesli
O: vsi
F: samo ti nisi prinesel
O: samo jaz nisem prinesel in tista dva

miroslav slana

Tri polovice

PLES

plešeš s podobo časa
plešeš s sestradano podgano v očeh
  na oglatem globusu plešeš
  blaženo blaznost izvotlenih kosti —
divje udarja visoka napetost v strunah —
ko da bi se rojeval novi odrešenik —

plešeš ker plešejo drugi
pa ne veš da so samo čisto navadne
d e m o n s t r a c i j e —

nekdo vrže nekaj rdečega v koš
slikar nariše rdeč globus

PREROK

črna preproga
upanja
črni možje
ki molijo iz požoltele knjige —
kdaj me boste skopili v poizkusnem akvariju
kdaj me boste poslali na obljubljeni planet?

Nekje je črni konec
tam so preroki
motorji in škrjanci
enak veliki brezkrajni Nič —

kakor vitke nudistke so lepe blodnje —
rad bi veroval sencam
ampak črni možje so oblekli laž
v požoltele knjige so narisali bodalo namesto
križa
kristusi trumoma korakajo
po ulicah
vsak uči drugačno Filozofijo

NAJDENČEK

jutri bomo očistili c e l i c o
  strupenih ličink

jutri bomo risali oglate kroge

jutri bodo gospodinje čakale na kruh
pred železarno —

jutri najdeš v greznici nekaj sebi podobnih
in rečeš:
življenje je praznik!

NA OSLU

na oglu leži žoga v razbeljnem pesku
na oglu spi križišče v neusmiljeni fata morgani
kajti zmeraj kdo koga povozi —

na oglu najdeš globus brez vzporednikov
slišiš sireno v razpokani lobanji?
ne vprašuj kam vodi najdaljša cesta
do ničle?
in še niže
do kioska kjer prodajajo
devištvo —

kaj me gledaš tako zaničljivo
prijatelj:
zbiram razglednice
zbiram papirnate zmaje
zbiram cvetje za osameli balkon —
popoldnevi so suhi
za vogalom stoji davno odcvetela limona
pridi
osmukala bova nekaj suhih plodov

Babičina »svetinjica«

I.

bila je čudežna
babičina »svetinjica« —
zdravila je ošpice
oslovski kašelj —
duševne hibe
ni mogla ozdraviti — —

babica
enkrat samkrat nama je zatajila
ta svetinjica:
izhlapela si pod zorečo češnjo
ko i z s u š e n a petrolejka —
bil je konopec
na okrepenelem vratu
na njem svetinjica —

bili so robci na ustih
pogrebci
bil sem otrok z obličjem starca
spominjam se —

cerkovnik se je obešal na vrv
za tri tisočake —

ves dan so molili
jedli so svinino s hrenom
ves dan sem bruhal — —

II.

zakaj —
iz češnje so sestavili omaro
(za izvoz)
zarjaveli srpi ječijo
po žitu —
zakaj —

cvičanje lastovk so pregnale podgane
izsušena petrolejka ne zna govoriti —

babica
ali je to naš dom —
moč tvoje »svetinjice«
je izpil kombajn — —

III.

zbežal je štirinajstletni starec
skozi okrogle zanke misli
iskat drugo »svetinjico« —

našel sem vojaški lobanji
prepleteni s histerijo in zaprtjem
srečal sem izsušeni devici
zaviti v skrivnost
predvojnega kapitala —
darovali sta mi
čudežno »sveto vato«
iz ušesa svetega hieronima —

tista vata je bila
iz mestne lekarne
babica — —

IV.

klečal sem v katedrali
vrtal sem deviški vrelec —

pritekel je gnoj —
razbil sem okna katedrale
udarjal sem
po svetem hieronimu v šipi:
kri petelinja
o kri petelinja
kako enako nesmiselno
curljaš —
vrnite mi »svetinjico«
sem vpil in udarjal
a nisem razbil zgradbe z rdečo zastavo —
ustavil me je — steničji sin —
tvoj nekdanji hlapec
Z z svetinjico na suknji —
babica
razglasil me je za norega —

vtaknili so mi razmesarjene roke
v prisilni jopič —
poslali so me v norišnico —

V.

vsadili so jeklene gobe
na moja sencá
hoteli so ubiti »svetinjico« v meni —
in norec je pobegnil —

skozi plevel na grobu
sem preklel skrepenelo ilovico —
ni bilo vratu
ne konopca s svetinjico
samo gmoto
ostudno lepljivo gmoto sem otipal
in šop las
stonoge v lobanji —
odpustili so me iz norišnice —

VI.

bila je čudežna
tvoja »svetinjica« —

sam sem ubil vero v najdražje
še v solze —

ničesar dragocenega ni več
vsevdilj samo roke
iz mesa ki se giblje
srce ki udari 70-krat na minuto
pljuča ki vdihnejo 40-krat na minuto
in vrat

ah
vrat neke ženske
čisto kot tvoj
babica —

ž e n s k a
tvoj vrat je kot »sveta vata«
karkoli obesi nanj
da se bom v a r a l
da bom k a k o r k o l i i m e l
da bom vsaj v nekaj v e r j e l
od začetka n i č a

Vladimir Jerman

Pesmi

ENO JE NAVADA

stol ni navajen sedeti
pes ni navajen pesti
gos ni navajena gosti
kruh ni navajen krušiti

pav ni dolžan paviti

SOVA V OGLEDALU

sova ne potrebuje ogledala

PETE BOLIJO MENE

bolijo me pete
v petek me bolijo pete
v soboto me bolijo pete

pete me bolijo
tudi druge dni

GORILA

gorila pa res ni težko videti
najdete ga v vsakem živalskem vrtu
gorila se skrivnostno reži

nato se obrne in vidite
oguljeno zadnjico

TREH KRIZANTEM DEVIŠTVO

rjavi stoli
ne sodijo k mizam z belimi prti

tri krizanteme zgubijo pomen
če nad njimi ne visi
luč iz mlečnega stekla

LJUBŠE MAJICE

najlepše majice so modre
z državnim grbom
premočene od znoja

OKTOBER

hočem biti boljševik
v oktobrski revoluciji

MORSE

morse ni spal
bolela ga je glava
nato ga je napadla še gripa

kupujemo mu lipovo cvetje
in je tudi shujšal

NAJBOLJŠE PUŠKE

najboljše puške so tiste
ki nikoli ne zgrešijo cilja

POTEŠITEV

na izbiro imate veliko svinčnikov
a vam zadostuje eden
če ste izbirčni
vam en svinčnik ne zadostuje

žeNItev HOMO

HOMO vz HAJA
POST avitev
SPOMIN
e ika
TREP-et-anje
anje anje-ANJE-anje
o PRED
MET-enje
POM
ETanje
lu SKIN(koža) gospod K.
gospod K.
Amen
a MEN s staro lupino iz
pir ANJE a anje
o vanje VANJE vrane
PIR

VEK člo

VEK člo člo VEK
kot OStale DOBE
PRI čanje
PIR
AMID sicer
GOL(b)azen
suma plus ostanek
homo humidis

SPANJE I

spi se ti
zato se odpraviš spat

SPANJE II

preden greš spat
ugasneš radio
mir vesoljni

KOZMIČNI DON KIHOT

Gospod don Kihot se zaleti v nebesa
in razbija leteče krožnike

Sančo Pansa pobira muhe

marjan murovec

na robu

TEKST 1

zdaj drvi v prostor izenačenja moči
nasproten protitoku in enak
v gibanju snovi napetost protiuteži
vrača se naprej v smer odmika

ta prostor je odtujitev moje misli
kvadratnih in sploh ostro rezanih oblik
neobjektiven in ves prežet z grožnjo
ni lep in ne čist a resničen

prostor pa je sam po sebi nekaj objektivnega
in odtujena misel v njem je smrt

TEKST 2

nenadoma je rekla
in je danes nenavadno vesela

ne mara ptičev
ki je nasproti barok
čisto še ni mimo
preide v sploh ali proti
lahko mi zaupaš

TEKST 3

če govorim podobe v sebi
ne ljubim svežega kruha
ki je črn ali bel pajek te bo ubil
vence bomo položili iz sebe
ni tam torej nismo navadni
pajki pa predejo mreže
lovijo kri in pijejo muhe
brenčeče in nadležne podobe
v ozadju ki sploh ni potrebno
saj je preveč spredaj
da bi sploh lahko rekli ospredje
ugotavljamo da ga ni
in pravimo da nas je več
podob ne predstavlja ničesar

ne čujem ker je ropot preglasen
pogled ne prodira v zunaj

TEKST 4

ob večerih ko se ves grd plazim iz sebe
ne mislim na cvetje in tudi ne štejem predolgo
marjetice cvetijo
ali pa so ivanjščice
v jutrih ko spet vase pobegnem
ne zalivam svilenih rož in ne molim papirnatih
zmajev
obkrožajo me risaste sence
vročične vrtoglavice
vsemu kar raste darujem svojo kri
in okoriščam se z vsem kar umira
svet je velik
in sebi moram govoriti zelo na glas

TEKST 5

hitreje
jaz sem hitrejši od svetlobe

prostor je premagal prostor
in sam premagaj sebe
si ki si ker te ni
vendar je razdalja med teboj in teboj
neskončna
saj si v eni točki brezmejen
in še se potrudi
zakaj lahko si v vsem prostoru
pa nisi niti v eni točki

Vladimir Jerman

Kava denikotin

PRISOSTVUJEJO:

LJUBLJANSKI BERAČ
KIFELJC
FRANČIŠKAN
HULIGAN
MALOMEŠČAN
MOŽ POSTAVE
GLEDALIŠKA IGRALKA
ŠTUDENT
AGENT
IVAN CANKAR
GOSPODINJA

Vladimir Vladimirovič Majakovski
dvigne levo pest
Rossijskoj
komunističeskoj partii
posvjaščaju
dvigne desno pest
To the Russian
Communist Party
I dedicate this poem
Vladimir Ilič Lenin
dvigne rdeč proletarski prapor

LJUBLJANSKI BERAČ: Bratje proletarci
ki še gradite
socializem
ne imejte src zakrknjenih za gorjance
za portorož
za olimpiado
za djurdjico bjedov
za vero nikolić
bratje proletarci

KIFELJC: pojdi srat mrcina
ga brcne težki dnevi
dan težak
agresija

FRANČIŠKAN: v imenu cerkve
pavla šestega

pristavljam lonček
k tebi
berač
za tvojo dušo
mir na zemlji
raj v nebesih

HULIGAN: jebem ti nebesa
LSD
prostitucija
balila

BERAČ: bratje proletarci
potegne v imenu socializma
iz notranjega žepa socialistične domovine
spomenico delavskega samoupravljanja
darujte denar
četudi dinar
za izgradnjo
šole
skupščine
domov pogorelim
domov pozeblim
domov potreslim
darujte kri
darujte življenje
pojdite na delovne akcije

MALOMEŠČAN: bedak

MOŽ POSTAVE: norec
vstani
delat pojdi

HULIGAN: tepec
na goli otok te
pošljejo
agresija bo
kadi marihuano

GLEDALIŠKA IGRALKA: plamen mu
gori v laseh
pramen
pada na zatilje
hobotnica ga stiska
a on heroj
z uporno glavo
nosi vrtnico v laseh

KIFELJC: bodite dobri
ubogajte
boste najebali vi
in bom najebal jaz

BERAČ: smrt vas bo zadela
izdajalci
proč
bela garda
kje je daki
kam ste
vrgli revolucijo

ŠTUDENT: poglejte kako
rejen lepo je
debel v naši domovini
masten biti mlad
imamo menze
imamo naselje
poglejte
mojega fotra
revolucionarja
tisočem je
pomagal dobiti
odlično zaposlitev
na konvertibilnem področju

AGENT: vlagajte na hranilno
knjižico
svoje devize
čaka vas osem
procentov in
novoletno žrebanje
z novim mercedesom
v novo leto

BERAČ: poglejte
sliko nad vami
ideal bratstva in
enotnosti
slavne revolucije
zgradili bomo
nov svet
novega človeka
novo prihodnost

IVAN CANKAR: o
domovina
ti
si
kakor
vlačuga

MOŽ POSTAVE: delat pojdi

GOSPODINJA: agresija
ne revolucija
obramba
revolucije

BERAČ: revolucija
ne zanika
revolucije

MALOMEŠČAN: poglej si želodec
pobriši prah
pometi pajčevino

KIFELJC: tovariš nočem
biti prostak

MALOMEŠČAN: bedak

GLEDALIŠKA IGRALKA: rima se
novi prešeren

FRANČIŠKAN: v imenu
pristavljam lonček

ŠTUDENT: vse kar
potrebujem
imam
prinesla mi je revolucija

HULIGAN: LSD

MOŽ POSTAVE: pojdite
razgubite se
takoj

BERAČ: milosti ubogim
milosti revnim
zberite jih
povejte jim
začeli bodo revolucijo
naredili bodo revolucijo
po vaši režiji

MALOMEŠČAN: norec

MOŽ POSTAVE: dovolj

KIFELJC: dovolj z demokracijo

MOŽ POSTAVE: dovolj s tabo

KIFELJC: dovolj z mano

BERAČ: slovenci
narod

Pavle Zidar

Sončna tihota

Ura je dve popoldne. Ali natančneje: pol ure po kosilu je. Velikanska količina kislo-slane-sladke hrane se premetava v želodcu kot val. Kateri koli bok poležem, zaklokota v želodcu kot v odpitem sodu.

Branim se: Zakaj naj bi bil pa lačen!

Pa sit takole? In val spet oblizne mojo notranjo obalo.

Pogled mi zatrpi ko duša, ki se vzdiguje v tišino. Pa se spomnim galeba, ki se klati po temnem oblakovju. Gledam nekaj hipov v to posrečeno podobo. Tenka bela krila režejo mračno mehkobo. V krogih in osmicah. Zakopljem pogled v veke. Orosim se z nasmehom in že letim. Sem že duša. Gledam, pravzaprav samo prebiram občutke. Vse je sladko, kislo in slano. Vse v čudovitem skladju kakor v potici. Krasno! si še rečem. Odlepim veke in gledam: strop potemni. Je nebo nad Savudrijo. Namesto galeba pa se jaz, lojnato bel, valim v zaton.

Zarežim se. S smehom raztrgam grotesko kot papir.

Telo, slišim, se muči s prebavo. Gara!

Da bi duh preveč ne trpel, ga odložim zraven obraza.

Spodaj v kuhinji pomivajo. Lonci drsajo po nekem dnu in zadevajo ob droben in hrstljiv pesek.

Z dušo in večnostjo je konec.

Poslušam omejen pogovor posode. Ta se potaplja in zadeva druga ob drugo.

Kako trapasto, vam rečem.

Teta energično ustavi premetavajoče se lonce, in iz obloženega grla ji zahlipa moško-ženski glas.

Največ pa je slišati Pepco. Nuja, s katero pripoveduje, jo sili v poučnost.

Poslušam. Kuhinjsko okno zija na stežaj. Žal sem slišal vse to že nič kolikokrat.

— Liza se ni hotela omožiti.

In s strastjo, ki jo nosimo v zobeh, stisne Pepca vsako besedo.

— Imela je strah pred dedci.

— Oh, pa služba, se je priglasila teta z glasom, ki ga je sama rahloba in tresenje.

Mora zakašljati! pomislim.

Pepca: — Kuhala je diplomatom.

To je povedala z neko grozo, ki skriva v sebi nerazumljivi simbol psalmske vizije o koncu sveta.

— Saj vem! je jezavo zakričala teta. In grlo ji je golčalo.

Prekleto! se ostro zastrmim. Nazadnje bi pa res že lahko zakašljala.

Teta spet nastopi z žensko-moškim glasom.

— Ali je imela kaj denarja? vpraša.

— Ti, da ti povem, se je razkačila Pepca, in v glas ji je zašel ritem srca, nikoli ga ni pokazala. Vse je bilo zaklenjeno. Ključ pa je imela pri sebi.

Potem je začela Pepca kihati s smehom. In nazadnje ga je prav tenko skovala. Žarel je kot rebro noža.

— Enkrat, enkrat, ga je zabadala na vse strani, se ponoči zbudi. Pepca! pokliče. Jaz ji lepo rečem: Kaj je, Lizi? Ni ključa, pove, in začne brskati. Mora biti, Liza! rečem. Ni ga, ni ga, se slabotno oglaša. Vstanem, prižgem luč, in iščeva. Ni ga, res ga ni. Liza je vsa bela. Odhaja, vidim. Glej ga! ga zagledam. Pa je bil na mizi. Čisto na robu.

Od tam vaju je gledal, kakšen cirkus delata, se nasmehnem.

— Ko bi pa imela škapulir..., je rekla teta napol krehajoče.

— Zdaj ga ima. Prècej sva navezali ključ.

— Morala je imeti denar! se ni vdala teta.

Naveličam se. Zaprem se za to zvrst šumov in glasov. Slišim jih še, a spoznavam le sem in tja katerega.

Knjige! drsam s copatasto tihim pogledom po oblikah in naslovih. Koliko življenja je nabitega in stisnjenega med platnicami! Kakšna sila! Na krhkih, cefravih straneh, in v znamenjih, ki jim pravimo črke. Tam čaka na nas duh.

Lizo je kap.

Liza je padla na obraz, ko je kuhala kavo.

Duh je najstrašnejša moč.

Zaprem oči, da bi ga spoznal, duha.

Ni sproščajoči se atom, gledam s tipom. Ali pa.

V našem glasu, besedah, so nedoumne skrivnosti. Eno teh skušam zaznati, a se vsakokrat upeham v delcu sekunde do zadnjih moči. Po mojem so glasovi materializacija duha.

Telo gara, slišim.

Liza je mrtva. Štirinajst dni je že v grobu. Čaka na vstajenje.

Preblisne me: ali je tudi smrt hitrost?

Seveda! skušam zavpiti.

Ali je ali ni? v hipu zdvomim.

Človek, začnem s sistematiko, je v malem odsev mogočnosti, ki nas prezirljivo zre ponoči z neba. To se pravi: planetov je in ni omejeno število, kakor ni omejenosti v razplodu ljudstev. Eni in drugi — ljudje in planeti — zapademo koncu in porajanju. Torej je smrt in rojstvo samo navidezna točka, kjer se začenja sproščanje. Od tod raste hitrost...

Zavrtelo in stemnilo se mi je. Zabolelo. Obležal sem in gledal v kipečo gobo nad sabo.

V tihoto pa so po dolgih, morda večtisočletnih trenutkih spet pridrli zvoki. Sprva kot nekaj daljnega, mogočnega, kot od tam zgoraj ponoči, potlej pa vse bliže, in čez hip sem spet znal razločevati in primitivno razumevati.

Teta je spet pomivala.

Določati sem začel svoj položaj: ujet sem v tesnobni sobi, na postelji, sit, naveličan.

Širjava dolgčasa se je pozibavala kot gladina jezera.

Glas! sem spet pomislil. Samo pomislil. Bolečina v korenu mozga se je tako razžarela, da sem jo videl.

Počasi sem vstal.

V sobo je odmevala vročina. Dišala je po trpki zemlji. Zunaj se je premaknila tudi neka senca in odblesnila v šipah.

Bil sem povsem brez misli.

Stopil sem dol v kuhinjo.

Onidve sta me slišali, kako štrbunkasto odštevam stopnice. Vedel sem, da mi bo ob njima še bolj dolgčas, zato sem prihajal z muko in celo z grobostjo.

Slišal sem, kako je teta ustavila prevračanje loncev.

Zdaj bo zasijala s svojim nežno belim obrazom. Z anginastim glasom me bo pozdravila. Potem se me bo ves čas veselila ko otrok.

— Živeli! sem klicnil.

Tetin obraz je bil ko rahlo testo, bleščeče se od sladkorja.

Zahreščala je in me vprašala, ali sem se odpočil.

Pepca je opustila nekakšno raziskovanje z iglo po starih moških hlačah, ki so dišale po gobah in osušenem bukovem lubju. S posušenega obraza ji je v svetlih kapljah kapljala fanatična, skoraj religiozna pozornost. Oči so ji vzhajale na nebo obraza ko neznan moški.

— Kaj ste danes napisali lepega? je vprašala, ne da bi premaknila ustnice.

Potlačil sem grobost, sedel in se dolgočasno zastrmel.

— Gospod zmeraj lepo piše! jo je hripavo zavrnila teta. A ne, gospod pisatelj.

— Ne bi rekel, sem vzdihnil.

— A ne, da ne gre zmeraj, je rekla Pepca, polna zveneče sreče. Kaj veš ti! je zažugala teti z glasom. Midva, sorodni duši, poznava skrivnosti, se me je začela lastiti. Od navdiha je vse odvisno, a ne da? Ko sem pisala tisti članek o ribah... Saj se vam je dopadel?

Pokimal sem.

— Sem bila zbrana ko v molitvi, je zaveslala z glasom v neznano svetlobo. Vzela sem papir, potem je pa kar teklo, teklo, teklo, je začela preskakovaje kokodajsati.

— Gospod piše ja romane! naju je mrzlo pregradila teta.

— Že, že, se je grbila Pepca, romani so umetnost, jaz hočem le povedati, kako se piše.

Teta je napela lice v mehur. Iz njega je odmeval »bo«. Čakala je name, kaj bom rekel.

Bil sem tiho.

— Bo pa ja gospod več vedel kot ti, je eksplodirala z mehurjem in pokazala z roko name. Glasovi so se ji prerivali v ustih ko izbiti zobje. Njen osupli pogled pa je iskal mojega, da bi ji pritrdil.

Jaz sem mižal in nejasno premišljal, ali se mi prilizujeta ali sta res že tako otroški. Pa ni bilo ne eno ne drugo. Iz te prikrite tekme med njima je zaudarjalo po erotiki, tisti iz prvega razreda. Obe moram potisniti nazaj! me je obšlo. Brž sem izbral žalost za naše nadaljnje odnose.

— Zdaj ste ob gospodinjo, Pepca! sem rekel.

— Ja, je poprijela in pogled ji je živo bliskal po meni. Kap jo je, je rekla in tekla čezme ko topla voda. Mojo Lizo!

— Takole odhajamo, je razdrla teta oreh glasu, zavrtela lonec v vodi in se zatuhtala v izid svojega lastnega življenja.

Vse tri nas je nenadoma zapolnil molk s svojim mokrim peskom. Težil nam je želodce in noge. S stene je slabotno zatiktakalo. Teta je s cunjo prav tiho oblila lonec.

Gledal sem ju: Pepca je bila mirna. Z nje se je videlo, da ve za svoj dan, za uro, za minuto. In ker je imela še čas, je začela spet šivati. Teta pa se je premetavala s svojimi lonci in nazadnje omagala. Planila je v smeh.

— Jaz bom pa prej vse pojedla, je pela in skrivala oči, polne veselih solza. Ne pustim za sabo... In je dobesedno zaihtela, ampak v smeh.

— Sladoleda se najej! ji je svetovala Pepca, in se še sama vzviharila v smejanje.

Vsi smo se režali.

— Ne, res, se je teta branila jokavo in hripavo, kaj pa imam, da bi pustila?

— In komu, komu?

— Tudi to, se je zresnila teta. Vsako penzijo bom pojedla. In spet se ji je zajedal smeh v glas in besede.

— Kavo imaš tudi rada? jo je ošinila Pepca in slinila s prstoma nit za v šivanko.

— O, se je pogreznil teti glas v žrelo, zjutraj kavico, veste, gospod pisatelj, potem grem ven in kupim banano. Pojem sladoled ali dva.

— Sladoled hladi! je živo zinila Pepca.

— Hladi, no ja, jaz ga imam rada, se je lovila s slinami teta, smetano tudi. Na vrh kakšen liker, če ne, pa bonbon. Vi pa nimate radi sladkega, ne da?

— Ne! sem rekel.

— Nne! se je začudila Pepca in roke so ji obmirovale. Kako to?

— Gospod pusti, jaz pa pojem, je spet zažingala eno s svojim smehom teta.

— Sladko dela kri, je rekla Pepca. Pa vi jo imate, ko ste tako lepi.

Gejzir smeha v meni je bruhnil.

— Tako močni ste! je povedala s premaganim glasom in telesom. Njene oči so postajale otožne. Samičje. Zadovoljêne.

— Gospod je lep, je povedala tudi teta in zaštulila z ustnicami, ko da si me ogleduje v izložbi, ampak kot sir, ki ga tudi rada jé.

— Tole, sem rasel v glas, z lepoto...

— Néné, gospod! je odkimovala Pepca, podobno želvi. Gledajo za vami. V srcih vas imajo.

— Kdo?

— Kdo? je slabotno, razlomljeno ponovila.

— Kdo, vprašam?

Bila je nemočna. Za hip je neznansko zatrpela.

— Frančica, je rekla in me preiskovala. Lovila me je v svoje membrane.

Odkimoval sem.

— Simpatija, a? se je odprlo tudi teti.

— Ne bo držalo, sem rekel in pojedel vzburjeno zasopljenost.

— Je rekla, je začela nasladno Pepca, da ste pogledali gor.

— Kam?

— V okno, je kimala in migala z jezikom.

— Oh...

— Zdaj pa povejte, če niste?

— Ne vem več, sem plaval hrbtno. Gledam nekam. V okna, v vrata.

— Nne, je bila še vedno pretresena, pogledali ste tako, da se zdaj tam pozna. Ja, pozna, je pogledala temno in začela vleči šivanko.

— Ženske smo občutljive za poglede, je rekla teta.

— Teta! sem vstal. Tako vam povem, vse skupaj nas bo kap.

— Še tole naj pomijem! se je ustrašila in se prestopila.

— Kap! je ponovila stoično Pepca. Lizo je. Revo! Zato pa morate zdaj! se je jela navduševati. Zdaj je čas. Mladost! Lepota! Vi jo pa zapravljate.

— Namesto da bi s Frančico! sem rekel.

— Jja, se je razveselila in zasolzila od nenadnega veselja.

— Pepca! Življenje je... Veste kaj? Pacarija!

— In ne, je rekla ostro.

— In ne, prav imate. Ampak v bistvu je življenje napor. Vse skupaj pa ni vredno mezinca.

— Takó je, gospod! je zavreščala teta. Zato je pa treba vse pojesti. Pšš! je pokazala figo. Sestra mi pravi, za rakev imej, drugo pa kar znosi v slaščičarno. In bom. Samo za rakev imam. Veste, da ne bo sestra plačevala za mano. Tega ne maram, je odlagala po moško predme. Drugo pa — nosi veter! Ali imam prav?

— Imate!

Začela se je hihitati. Obliznjene ustnice pa so se ji svetile.

— Ali ni škoda, se je začela Pepca spominjati sebe, rodiš se, rasteš, govoriš, poješ, potem pa vse zakopljejo kakor crkovino. Jaz sem tako rada pela.

— To je pa res, pela pa si. Lepo, je rekla teta.

— Drugi sopran, gospod pisatelj. Tisto smo: nánananána. Veli-ka Rasija... Jej, kako sem jo. Oči, obraz, misli! Vse mi je gledalo v tisto slovansko širjavo. Tam je stal Stalin in dirigiral. Ko smo odpele, pa aplavz. Oficirji so prišli k meni. Jeli, so me spraševali, ti voliš Rasiju? Ja, sem rekla in se zatresla z životom in rokami, da so videli. Ah...

— Zdaj pa imaš Rasiju, je rekla z mastnim glasom teta.

— Politika, je rekla Pepca, ta nas je ohladila.

— Ohladila, ohladila, je ponovila pojoče teta. Zdaj si stara. Konec pesmi. In je spet malo požlobudrala z lonci v vodi.

— Grem, sem rekel.

— Počivat? se je vzdignila iznad šivanja Pepca in me spremljala potiho in drzno.

— Ja in... ne, sem se oddihal.

— Vroče je, je rekla teta.

— Tudi. Še bolj pa dolgčas.

— Pogovorimo se še kaj o življenju! je shodila Pepca za mano z glasom.

— Kaj naj se pa še? sem se leno zazrl od vrat. Pogled mi je komaj komaj molel iz dolgčasa, ki ga je bilo za celo morje. Vse, Pepca, je med je in ni. Po mojem tudi smrti ni.

— Kaj pa je potem? je kimala ko ptič, ki zajema vodo.

— Cirkus!

— Smrt: cirkus? Bog: cirkus? je rasla v goreč izbruh.

— Vsak dan manj vem o tem, sem rekel naveličano tiho. Bolj, ko odhajaš, manj veš kam. Nekaj je narobe z vsemi našimi razlagami o tem.

Videl sem, da je rekla kaj, slišal pa že ne več, ker sem se bil odtrgal od vrat z odločnostjo, s kakršno kaj poteptamo. In bolj ko sem teptal, bolj živo je nekaj strmelo vame — strmelo od povsod. Jaz pa sem se gnal iz tega življenja z vso silo, toda konec se ni in ni dal zaslutiti.

Morda je bila pa res v začetku beseda.

Njeni prostori

Sedemnajsto leto jo je hudo prizadelo. Še do včeraj so jo stiki z moškimi — v prividu in prisluhu samo — prizadevali do ponorelosti. Ni prenesla, če se je do nje kdo obnašal, kakor da bosta vsak hip občevala. In to moški delajo vsi do zadnjega. Paglavci, tisti, ki že onanirajo, pa kar tulijo, če vidijo žensko svojih let. Starejši so mirnejši, samo gledajo. Toda v glavnem vsi koitirajo.

Letos pa je nekaj čudnega z njo. Prišla je na počitnice. Vroče je. Slači se in se gleda. Zelo je lepa. V ogledalu vidi svoj čudoviti plodniški del: meča, boke, trebuh. Prsi štrle kot grče. Sama sebi diši. Da, zahrepenela je po vseh moških na svetu, starih, ki samo gledajo, in mladih, ki izlivajo svojo živo ljubezen vsak večer iz polnih mod.

Legla je na hladno posteljo. Polmrak v sobi je smrdel po sprhnelem podu. Bogve kaj je spodaj? je pomislila. Najbrž je vse gnilo. Spodaj razpada, ali ni čudno, zgoraj je pa vse gladko. Oh! in se je zažela miže k blazini.

Nekaj nepomembnih glasov je steklo po cesti ko drobiž v leseno skedico.

Začela je snovati vizijo. Nekje zunaj je nekdo, ki jo hoče. Sporočila mu je, da je čisto sama. V hipu ji je bilo močno žal. In zdaj? se je vprašala. Vanjo se je jel ulegati topel veter. Gnalo jo je kakor jadro. Nihala je z glavo, nihala. Veter pa jo je širil in poglabljal, dokler ni zaspala.

Zbudila se je potna. V nagem stilu jo je ubrala v kopalnico in se sprala v volneno topli vodi. Nase je potem potegnila najlažje in najlepše perilo: lilaste hlačke s kvadratkastimi okenci, da se je zračila koža, ki ji je začela izločati čudne vonje.

Včasih, ko si je želela moškega, je zadišala prav po mrliču. Ali ni čudno, da ženska takrat zadiši! Ona je večkrat do solz premišljevala o tej prevari nad ženskami.

Prsi je zajela v bleščeče bel modrček.

Sneg! je tiho mislila in sopla, ko si ga je zapenjala visoko na hrbtu.

Čez vse to je potem poveznila brezrokavno obleko v živo rdečih kvadratkih. Za oči nekaj posebnega. Vse poglede zunaj je polovila z njo.

Danes se je, ko vsak drugi dan, namenila k prijateljici. Še zmeraj sta si imeli precej povedati, a dosti manj kot lani. Tudi prijateljica je začela skrivati.

A glejte, glejte! Pot k prijateljici je presekal in zastavil moški. Vse v njej je zacvililo od veselósti. Najglasneje pa so se ji smejale kosti.

— Kam? jo je vprašal. Njegov obraz, pesniško spomeniški, je izražal prav tako notranje navdušenje kot ona.

Ognila se mu je tako, da je naredila nekakšen ovinek v sebi, potem pa je zbezljala kot po toku potoka navzgor.

On ji je z jasnim pogledom sledil.

— Zakaj smo si tako daleč? je z bolečino zrinil iz sebe. Potem pa mu je bilo lažje. Glasovi so bili vse manj zategli.

Ustavila sta se sredi polj in travnikov. Nad njima je drvelo nebo.

— Kaj praviš? jo je pogledal z vročim obrazom. Ožemal je samega sebe nekakšnih nečednosti: ustnice in pogled so se mu ožile.

Umiva se! jo je spreletelo veselo. Nagonsko je začutila, da je to dobro in da se ji ne bo zgodilo nič takega, česar bi ona ne želela.

Hodila sta in se slišala hoditi.

— Ali veš, kako daleč sva si bila? jo je spet vprašal.

Njen pogled je bil aluminijasto svetal. Kot svetinjico iz Lurda mu ga je zanesla okoli vratu.

— Ti si stala pred slaščičarno, je lomil fant svoj led besedi, jaz pa med pobi tam; vsega je bilo petnajst korakov do tebe, a sem vendarle hodil dve leti.

Zdaj ga je razumela. Vročinski val iz njenega duhovnega jedra jo je predrl. Rdela je, zamirajoča magma!

Potem ji je povedal, čigav je. Kam hodi v šolo. Koliko sester in bratov ima.

Nič jih ni imel.

Nebo nad njima je drvelo nekam proti zahodu. On se je zazrl s pripetim pogledom v bežeče sinje gmote.

Kaj bo zdaj naredil? je pomislila ona. Bolečina jo je hotela vreči po tleh. In bi jo, da se ni spomnila, da bi pokazala meča in perilo.

Šla sta naprej. Hoja je bila vse težja. A bila sta že pregloboko v polju, da bi mogla nazaj, ne da bi se videla, kakšna sta povsem čista.

Kraj, kjer se bosta ustavila, je prepustil nji. On je že začenjal s trpljenjem sonca: prekrival je svoj vroči sopež in svoje trdo mišičevje po nogah in hrbtu, ki je kovinsko odzvanjalo ob vsakem koraku.

Tam, je pokazala ona in poletela. Gibi, telo, glas — vse je občutil že v svojih rokah.

Ostrnica je bila polna mehkega in krotkega sena. Raztresla ga je okoli sebe.

Padala je v mehko, dišečo travo. Valovi okoli nje so vstali. Zašumeli in se ji natočili v ušesa. Duh, sladak in rahlo gnil, jo je pokril. Zamižala je. Svet se je nevarno nagnil.

On je mirno prisedel.

Odprla je oči. Mil smeh, smeh, s katerim je presveta devica Marija gledala ubogega Jožefa, se ji je prikazal na obrazu. Ni vedel, ali naj se je še dotakne. Trepetal je.

Ona se je potopila v temo. Nad njo je šumelo daljno nebo. Ali odmev atomske eksplozije pred milijardami let. Predvsem pa je čutila njega. Silo, ki se je v krčih premagovala.

Oh, oh . . .! se je vzdigovala v dihanju. Prsi so ji štrlele. Čutila je z njimi zrak. Veter v zraku. Glasove.

Zdaj je legel še on. Stegnil roko. Senca roke se je dotaknila njenih prsnih vršičkov.

Pogledala je, ker jo je začutila, senco.

V zadregi se ji je odsmehnil in odšel s svojo senco nase. Tu je nekaj neznansko dolgih, boječih trenutkov premišljal. Nato se je na slepo stegnil v smer njenih nog in se zabil s konci prstov vanje. Počakal je ko na šipi, kaj bo.

Ona se je prestrašila na smrt. Srce ji je blejalo ko ovca.

On je zravnal prste in začutil pod njimi njeno telesno oblino, ki je strašno žarela. Malce se mu je zatikalo, ko se je pomikal v njeno sveto mednožje, kjer je doma kraljestvo naše. To se je še vse dogajalo na njenem čudovito razcvelem krilu. Celo osa si ga je prišla ogledat, ali ni morda kaj zanjo med tistimi živimi rožami.

Strah je skopnel. Srce ji je tipkalo v želji. Kot petelinja glava ji je uhajalo nizdol. Njegova roka pa je uravnavala njeno pobesnelost. In že je tekla lepo in mirno. Le včasih se ji je uprl kak živec v trebuhu ali kje na nogi.

Zašel je više. Čez trebuh in želodčno vdrtino. Tam so se začenjali vrhovi z življenjem v sebi. On sploh ni pomislil na to, ona pa je. Bližal se je prsnim jagodam. Nabreklim, trdim. Zatipkal je sam vrh. Tam je štrlelo drobceno vimence. Skrivil ga je.

Ona se je vzpela v vdihu kakor v bolečini.

Pogledal jo je. Obraz ji je bil poln sladkega užitka. Toliko ga je bilo, da ji je že šlo na jok.

Njen pogled, s katerim se je bil srečal, pa je bil že brezumen. Videl je, da je že pomešala vse strani sveta med sabo.

Usta! jo je gledal, poslušal. Bila so trda, mrmrajoča. Venec hotnosti je sijal okoli njih. Začel se ji je bližati. Ona ga je gledala in ga zamenjala za nebo, ki je drvelo nad njo. Ko je zaslišala še njegov pritajeni dih, je rekla: veter. In tedaj je dihnil v njen razporek svojo toplo moško sapo, dišečo po silni ljubezni in po trdem telesu, ki je vstajalo iz svoje zatrtosti. Odprla mu je usta, polna čudnih zvokov visokih frekvenc. Njuna jezika sta se zapletla. Nastala je vznemirljiva sladkost, ki ju je še bolj zanesla skup. Prislonil se je obnjo. Ona mu je hotela reči: na to sem čakala. A ni mogla. Še bolj se je stisnila k njemu, tako da so se ji prsi razlezle. On pa, ko je začutil raztapljanje njenih trdih oblik, se je odmaknil od nje — ni maral testa pod sabo.

Odpoljubila sta se in se gledala bolj streznjena in neumna hkrati. Njene ustnice so bile krvavo rdeče. Polne in čiste. Tak je človek, ko premišlja o Budhi in o Aziji. Zgubljen na veke. In to je božja večnost.

Ona je tekla ko sveta reka v ocean. Čutil jo je pod prsti, kako mirno nadaljuje svoje prebujanje v smeri reke. In medtem ko je ona tekla, je on prebiral njen obraz. Čelo, obrvi. Oči. Videl se je v njih, kako jo gleda.

Otrok sem! se je prestrašil. Otrok! In se je gledal. Na trenutke se je čutil otroka in potem očeta tega otroka. Ta občutek se je toliko časa menjaval, dokler ni začutil očetovske bolečine lastnega semena, ki je težilo k sprostitvi.

Ona je to v hipu zaznala. Šla mu je z utrujeno mislijo čez stvariteljski obraz. On je bil že zapadel duhovnemu trpljenju in božji odgovornosti, zakaj v tem delcu časa in prostora je bil Bog. Premišljal je, ali naj ustvari človeka ali ne.

Tako nastaja oče, ga je opazovala ona. A tako! se je tudi čudila. Bila je vsa razrahljana in pripravljena, da sprejme seme božje v svoje grede, ki so od plodnosti kar divjale.

Stegnil je roko. Zatipal ji je vrat ves potan. Šel prek drobnih ramenc na gole roke, ki so bile posejane z mrazom.

V očeh mu je videla, da se je odločil. Vsa se je zašibila.

Moj bog, ali mora res biti!

Potem pa jo je povabil. Vstala sta in grenko hodila k seniku. Zaprla vrata za sabo. Zajel ju je mrak. Že perverzno sladki vonj sena ju je dušil.

Začel se je slačiti. Ona ga je gledala. Srajco, hlače... Zaprla je oči. On je legel zraven nje. Slišala je šum in njegov dih. Stisnil jo je. Potem ji je začel odpenjati obleko, modrc... Zažarela sta ko železo. Duh njunega mladega življenja ju je oslepil. Zatipala sta drug po drugem ko slepe živalce. Tudi čutila sta se, ko da se iščeta s krempeljčki. Oh! Potem sta se poiskala drugače. Čutila je, kako se je vanjo utrnila njegova sveta volja. V hipu je zacvetela. V hipu je bila mati. S pogledom, ki pije, ga je poiskala.

Obležal je bil z zaprtimi očmi zraven nje in počival. Zakaj ustvaril je bil človeka in se je moral odpočivati.

Ona pa je divjala s svojo lepoto. Bila je rešena vsega strahu, kaj bo. Gledala ga je, kako diha, kako mu utriplje telo. In iz trenutka v trenutek se ji je zdel bolj in bolj znan. Čutila je, da je to tisti, ki jo bo plodil jutri in pojutrišnjem.

Ko je odprl oči, je bil ves še v soglasju s tistim, kar se je bilo zgodilo. Še enkrat je zahrepenel po njej. Pustila mu je, da se ji je prislanjal: najprej rahlo, potem pa vse močneje. Njuna jezika sta se spet zavozlala. V njenih ustih so se spet prebudili visoki zvoki. Hip nato je bilo soglasja konec. Nasmehnil se ji je. Ona je bila tiha. Usoda njenega telesa je bila zdaj v njegovih rokah. Prebudil ji ga je bil.

— Moja si, ji je rekel in poiskal z roko pramen las in ga ji zatikal za lase.

Tisti hip sta začutila, da tečeta skupaj v ocean. Zaprla sta oči. Bog ju je blagoslovil. Potiho sta mislila: to je sreča, sreča, sreča.

Tri sestre

Nekoč so bile to sestrice. Iz njih so dobili pridnost, vdanost, potrpljenje, zametek histerije, tisto pač, kar so starši hote ali nehote izzvali sebi v zabavo ali v pokoro.

Sestrice so prihajale na svet ko stopničke: zgornja, srednja, spodnja. Njihov očka pa si je z vso pohotnostjo želel »bikca«.

Ko je lezla na svet zadnja črna mucica, je njen očka na stopnicah pilil s cunjo črne čevlje, da bi šel bolj svetal pit. In ker je bilo pijančevanje odvisno od detetovega spola, je mladega Bavcona, ko so mu naznanili spol veselega dogodka, minil smisel za gizdavost in lakota po alkoholu. Čustveni vetrovi so se pomirili na mah.

Torej, je mislil grobo, me bodo požrle babe. Ne sin. Volk! Ampak nekaj med ribo in ptico. In je gledal, gledal. Človek bo mislil bogvekam, v resnici pa je v najbližji zid.

Po tretji hčerki je nehal misliti na moško prirast. Vdal se je ženi, kot se vda vsak moški, ko nakleplje dovolj pamžev, teh kruhkov babjih. Vdal se ji je tako, da je bila žena pogostoma v pravih skušnjavah, kdo naj koga.

Leta so tekla. Hčerkice, ljubice, jelkice, mucice, rožice, so rasle, klepetale in v svojih igricah že začele težiti k materinstvu. Imele so vozičke, v vozičkih punčke, po kotih okoli hiše kozarčke, v njih pa pesek in kamenčke.

Oče se je nazadnje čisto potolažil.

Punčke so se igrale. Pri hiši je bil mir. Bile so sestrice iz pravljic. Ali iz zagrebških malomeščanskih slikanic, kjer kažejo bele hlačke in se neslišno smehljajo.

Rasle so tako lepo in tako mirno, daleč od tistega fantovskega nemira, ki napolnjuje starše z utrujajočim časom. Res! Nazadnje je bil gospod Bavcon že presrečen, da ima tri »packice«, ki mu prinašajo mir in harmonijo.

Iz šol so jo tudi še kar odnesle. Nobena ni zanosila. Nedolžnost — to mreno na resnično pravem ženskem očesu — so izgubile precej hrupno, ampak za zmerom. Nikoli več se jim ni povrnila slepota. Zdaj so bistro gledale v svet. Bil je lep, pa tudi grd.

Začele so spoznavati, da ves moški svet teži k tistemu njihovemu »pogledu«, ki so ga odlepili fantje po nekih klopcah in travcah. Postajati so začele samozavestne in oprezne, zavedajoč se visoke cene, ki jo bódo morali odslej plačevati moški. Z drugimi besedami: punce so zares začele težiti k materinstvu.

Začele so lov. Hodile, gledale, govorile so, ko da se jih ta svet ne tiče. Oboževale so najbolj banalne stvari. Izmikale so se hrupnemu in enodnevnemu. In to je tisti mik, jim je dopovedovala mati, zdaj zvodnica, ki spelje moškega, da zahrepeni po lepoti zakonskega življenja.

Sestre so seveda skrivale svojo poželjivost. Vse tri je obsedala tako noro, da se je dalo zdržati le, če se zares niso prikazovale v družbah. Zakaj v njihovih očeh je bil falus tako očit, da bi prej prestrašile, kot ohrabrile partnerja.

Mati pa je gledala nanje kot na vzgojene deklice. Ni čutila, kaj je v njih. Sama je bila precej mrzla do moža in je mislila, da so hčerke povzele ta ogenj po nji. Edini, ki jih je občutil kot potrebne ženske, je bil njihov oče: poznal je stisko njihovega nagona, vedel je, da jih boli glava in da jih nosi sila, zakopana v mečih in bokih. Poznal je bil preveč samega sebe. Iz punc je dišala zdaj, če je povohal za njimi prostor, zrak, postelje, njegova strašna kri.

Dekleta bi brez težav lahko oplodila svoja telesa, ko ne bi nad družino bedelo izročilo, da so aristokratinje in da morajo žrtvovati osebne sreče za nadaljevanje imetja in ugleda.

Prva — najstarejša — je imela priliko med vojno, ko se je vanjo zagledal SS Sturmbannführer. Na družinskem zboru so takrat sklenili, da se še nič ne ve za povojno politično ureditev. Oni ne morejo ponuditi roke »utapljajočemu se«, če bo tako, kot pričakujejo, kvečjemu roko sprejemajo. Hči mora počakati na izid vojne.

To je bila prva priložnost. Po tej se je začel za Bredo iz Kovc čas strašne samote. Ni in ni, kot zakleto, dobila moškega niti za v sanje. Nikjer ve` ga ni bilo zanjo.

Vmesna sestra, druga po rojstnem redu, je bila ne le čedna, temveč tudi na trenutke lepa, kadar jo je obsipalo notranje zadovoljstvo. Bila pa je lahka ko smet. Neodgovorna zase in za druge. Vanjo se je zagledal učitelj. To pa je bil premajhen naslov za družino Masaryk, ki je hotela v svojo kri poživitev. Oba, oče in mati, sta želela, da bi se pretakal po njih kakšen »dr.«. In da bi zvezo med šolmaštrčkom in Ireno pretrgali na neboleč način, so jo poslali v Beograd na študij ekonomije. Tam pa je že prvo leto našla na terazijskih pločnikih pravega dr. med.

Mati-zvodnica je v Sloveniji z vsemi zvočniki spregovorila v Kovcah, da se tradicija prve družine v kraju nadaljuje: Irena stopa v zakon z dr. Milošem Pupačićem.

Učiteljček si je brisal očala in prehlajeni nos. Malce je pri tem rdel. Iz svoje sobice je bil gledal dr. Miloša, kako v cilindru in v fraku brede sneg na poti k bodoči tašči.

Učiteljčku je ostala mlajša Masarykova. Hilda. Tej se je lepi Notranjec zasmilil. In ker se je bil iz jeze vpisal na filozofsko fakulteto, je bil po kratkem družinskem posvetu spoznan za vrednega mečkati Masarykovo mlajšo.

Po nekaj mesecih so se vsa ta mlada telesa začela pretegovati po zakonskih posteljah.

Edino starejša je z jezo v telesu in zobeh ter s strupom v glasu čakala. Čakala. Potem je prišlo tudi nanjo. Šestdesetletni Ištvan, Madžar iz Szombathelyja, se je po tridesetletnem potepanju po Evropi znašel brez ficka in poklica na mejni črti med

Avstrijo in Jugoslavijo. Vse rafinirane vzdrževalke so ga namreč zavrgle. Redile so ga trideset let.

Zdaj pa v Jugoslavijo, kjer vlada Tito in komunizem!

Malce ga je stiskalo v prsih, ko so ga vrteli na policiji, spraševali po preteklosti, po političnem prepričanju, po izobrazbi. Ampak vse je dobro prebil. Jugoslovani so ptička na hitro slekli in ugotovili, da je samo...

In po treh tednih je izkušeni Ištvan že zavohal lačno žensko. Še mlado, s poklicem. Žensko, ki mora plačati, da dobi. Oklenil se je je z zadnjimi močmi. Naredil je z njo nekaj nočnih čudežev, da je Breda od vesele sprostitve praskala in tulila.

Začela sta zakonsko živeti. Ona je hodila v službo, Ištvan pa ji je kuhal. To je znal tako dobro kot delati čudeže. Med praženjem čebulice se je neki petek prespominjal vseh svojih trideset let gonjenja, vseh žensk, in prestrašen ugotovil, da bo ostal sam, če bo samo še enkrat prestopil kako mejo, žensko ali državno. In da bo crknil lačen. Lotila se ga je prava slabost. Toda ko je hkrati premislil vso Bredo od sinoči, mu je počasi odlegalo. V njeni nenasitni strasti, njeni pradavnini, kjer je bila samo samica in ne pravnica, je bilo upanje, da ga bo prenašala tudi nemočnega — starca. Na hitro je še premeril svoje fiziološke sposobnosti. Največ še štiri leta...

V času, ko je tudi Breda doživljala pomlad svojega starajočega se telesa, je šlo s srednjo sestro vse »naopako«, kakor pravijo na jugu. Vrnila se je bila iz Beograda noseča, in nihče ni vedel, ali se je bila ločila ali ne. Še sama ne.

— Ločila sva se, je pripovedovala z globinami joka. Ampak on je slonel ob izložbi in jokal in prosil »neka ga ne ostavim«.

— Ja, pa ločila sta se?

— Sva, je kimala.

Nad hišo je legla sramota. Mrak. Mati-zvodnica se je skrivala. Doto so požrli na Ohridskem jezeru. Pojedli in popili so jo z godbo.

Hilda in njen učiteljček, študent filozofske fakultete, pa sta bila prav vzhičena. Hilda zato, ker so ji doma prizadejali občutek, da pobira ostanke, njen mož pa zaradi ponižanj, ki so mu jih nalagali zaradi neakademskega naslova.

Sestre so postajale sestre. Začele so si slediti in obvohavati. To niso bile več ritke v belih hlačkah, ampak požrte samice, ki so z zanesljivim občutkom ugotavljale čas, ki ga imata oče in mati še na voljo.

Bogvaruj, da bi si njune smrti želele ali klicale!

Za vsemi temi lepimi, dobrimi, nič zlohotnimi mislimi, pa je vznikala pri Hildi kot pri Ireni zavist zaradi Ištvana, ki bi utegnil postati Bredin mož in s tem dedič.

Ištvan, ta topli babji pljunek, kot ga je imenoval Hildin mož, se je zares želel preko Brede prismukati v ogromno, nenaseljeno hišo. Njegov tihi sen pa je bil, in nosil ga je na obrazu: odprodati Bredin delež in izkupiček zapraviti v velikem stilu.

Prekleto jasno je bilo, da se bodo temu vsi uprli. Združeni: Hilda, njen mož in Irena, ki je zdaj svoje vdovstvo preživljala doma kot žoga med mlajšo in starejšo.

Irena, ta najlažja človeška smet, kakor jo je imenoval Hildin mož, je svoj delež — eno celo hišo zapravila s svojim dr. Milošem v manj kot štirinajstih dneh. Pomlatila sta jo od dimnikov do pragov. Zdaj pa, je razmišljal Hildin mož, hoče še en delež. Hilda pa je rekla: dobi sobo, če bo z nama. Majhen delež sta ji obljubila tudi oče in mati.

Dan X, ki je napovedoval, da bo treba opraviti delo s kremplji, se je nezadržno bližal. Hildin mož je dal še poslednja navodila ženi in Irenci, potem pa zginil na partijo taroka. Oče Masaryk in mati Helena sta tako vsako popoldne legla. V kuhinji in jedilnici se je sprehajal samo Bredin vonj po močnem potu in njena atletska postava, odeta v lahne cape.

Sestri, ki sta se priguncali s cigaretama med prsti, sta izžarevali previdno smrtno sovraštvo. Breda ju je takoj zavohala. Sedla je in zaničljivo natikala na vilice peresca solate.

Hilda se je odgugala mimo kot vagonček z zemljo. Irena je šla za njo v kuhinjo in tam sta nekaj trenutkov puhali sami.

— A ne, je ogovorila Hilda Ireno, sestre bi se lahko pozdravile? Potem je zaprla usta in zašumela z nosom. Dim je butnil iz nje ko bala vate.

— Žalostno, a res, je pridejala Irena.

— A ne, je spet odpela Hilda in zapeketala k štedilniku in otresla pepel ter pregledovala, kaj je še ostalo po loncih. Cigarete je prižigala drugo za drugo. Tako jih je jemala kot zadnje leto moža: brez pravih občutkov in z navajenostjo.

— Mi bi se lahko razumeli! je zinila Irena.

— Ho, je butnila Hilda. Pa kako, ji je udaril glas skozi nos v dveh šopih.

— Ali ni žalostno, se je požalostila spet Irena. Sicer je pa zmeraj imela tako otožen glas.

Breda v jedilnici je zvijala solato z zobmi in vlekla v ušesa bolj ton kot besede. Besede je poznala. Zvok se ji je zdel nov. Ta jo je vzdignil. Naježil. Pognal.

— Kaj pa bi rade? se je zadrla. V njenih moških ustih je bil spet moški glas. Noge so se ji zatresle v ritmu.

V kuhinji je zašumotala tišina.

Bredo je spačil nekak polsmeh. Njena velika ušesa so lovila že bolečino, tako se je napela.

Hilda je glasno puhnila dim.

— Lepo bi bilo, je rekla, če bi se pogovarjale iz oči v oči, tako pa... To zadnje je rekla zase in za Ireno.

Breda je nekaj hipov napenjala ušesa. Kot kobila je zaznavala najneznatnejša sovraštva.

— Pa kaj bi rade? je vprašala previdno. S posmehom.

— Mama pa ata umirata, je sprožila Hilda, ona se pa moži.

Stik s silo je bil postavljen. Stekla je po telesih kakor mraz.

— Kaj pa ga lomiš? se je prva odločila Breda in mogočno vstala. Noge so jo dobro držale.

Hilda pa se je ustrašila.

Vstopila je Breda. V kuhinji je bilo vroče zaradi ognja v štedilniku, še več pa zaradi sonca, ki se je nago valjalo po nebu.

Hilda je gledala Bredo pod noge. V tistih gležnjih je bila kravja moč. Tudi dišale so po parkljih. Hitro je pogledala v Ireno, zaveznico. Irena se je tresla. Utripala je s pogledom ko vžigalični plamen.

Morajo trčiti. Čutilo se je.

— Irena! Pojdi pa zapri! je rekla mehko.

Zatič v vratih je bleknil. Hišo je zajel mrak in tihota.

— Madona, ta cigareta! jo je jezno odvrgla Hilda in prižgala brž novo. Najprej je odpuhala nekaj kupčkov dima, potem pa strastno potegnila vase.

— Na dan zdaj z besedo! je hrapavo zahtevala Breda.

— Ja, ja, je odnergala Hilda in vlekla.

Irena je prekrižala roke na malih prsih. Ko jih je začutila, so se ji zazdele limonine lupine.

— Ti, je rekla Hilda in pogledala mimo njenih oči, ti nam delaš sramoto s tistim svojim ... In kot da jo je zvil gnus.

— Najprej povej, kaj je tisti moj! je zagrebla Breda v nižine z glasom in s pogledom. Pogled pa ji je že grabil in trgal.

— Tisti tvoj, ji je vskočila v hrbet Irena, je navaden slepar.

— Ha, se je zarežala Breda in skamnela s smehom. Ti to govoriš, jo je poškropila z živo vodo sovraštva.

Ireno je zvleklo skup, ko da je ugriznila v limono.

Polomila sem ga, je zajokala v sebi.

— A, sestrica moja! se ji je škodoželjno smehljala.

Hildo je žgal ta Irenin spodrsljaj. Z zobmi je krampala ustnice, potem pa udarila: — Še več kot slepar je, da boš vedela! In sram naj te bo, da nisi mogla dobiti v posteljo drugega ko ta zdrgnjeni »ola gum«.

Ta »gum« ni njeno izražanje. To je mož, je spregledavala Breda.

Pomahala ji je z roko tik obraza. Prsti so ji utripali v obliki peruti.

— Ti pa kar lepo nehaj! Kar molči! S svojim notranjskim pritepencem sta dobila svoje. Tole, kjer stojim, je potolkla z nogami, je moje. Odločno je pogledala sestri v oči.

Dve koraldi! je odmislila Hilda. Rekla pa je: — To je še očetovo.

— To je moje, je zahtevala Breda. Moje in moje. Vidve sta dobile svoje. Ti, je posebej nagovorila Ireno, si vtaknila hišo svojim Srbom v dupe. Jaz jo bom pa, je potolkla po mizi — in tega se bojite — Ištvanu! Zato da boste vedeli ...

Irena je zakričala. Slabotno. Vendar je vžgalo. Hildina zadnjica je oživela od prebujene moči.

— Kaj si rekla? je zavpila.

— O, oh, se je opotekala k pipi Irena.

— A vidiš, je pokazala nanjo Hilda.

— Ven, ti idiot! se je zakadila Breda v Hildo. Ve ste svoje dobile. Od mojega pa niti prahu, trape trapaste!

Zapletli sta se z rokami ko z rogovi.

— Marija! je dihala in pomežikovala Hilda in se odmikala proti kredenci.

— Daaj mir! je zazijala Irena.

Breda je za trenutek popustila.

— Spusti! je zavpila Hilda. Norec!

— Kaj! Kaaj! ji je začela lomiti prste.

Hildo je neslo na kolena.

— Pomagaj, Irena!

Sestra je napadla Bredo odzad. Potegnila je za ovratnik in ji strgala obleko do pasu. Iz reže je pogledala porjavela koža in modrc.

Breda je z roko zamahnila nazaj in kot vime ujela Irenino brado. Potem je zagrabila niže, na prsih. Gumbi so se usuli ko semena. Zažrla se je z nohti v modrc in zarezala ko stenica. Ireno je ta pločevinasti ugriz preplašil. Začutila je neko nevarno toploto. Jo pogledala. Iz dojke ji je zakapljala kri.

— Svinja! je zavpila in pljunila. Breda je samo pomežiknila.

— Spusti! se je začela spet ruvati Hilda.

Breda je razprostrla kremlje in jih ji zasadila v lica.

Hilda jih je videla, kako se ji bližajo: kakor da bi na njenem obrazu pristajal kragulj. In že ji je steklo toplo, skoraj vroče po obrazu.

— Kurba madžarska! je zatulila Hilda.

— Kaaj? je zahropla spet Breda.

Irena se ji je pognala v boke in ji raztrgala krilo.

— Ti, ti, jo je iskala Breda okoli sebe, čakaj, ti, ki te jebajo nemški epileptiki!

Hilda pa je hitro segla v predal po leseno kladivo za zrezke in usekala Bredo na sredo obraza. Nos se ji je zmehčal ko sliva. Bredi se je v hipu prikazala noč z velikim vozom. Sedla je na zadnjo. Bila je v samih hlačkah. Sestra pa ji je še skočila na meča, da se je Breda stegnila po tleh ko ubita.

— Svinja! je preklinjala nad njo Irena. Kri z obraza je lovila v dlani. Potem se je pogledala v v stensko ogledalo. Vsa je bila prepreżena s krvavimi sledmi. Kakor mravljinčne steze so se vlekle čez obraz.

— A ni to svinjarija! je rekla in se temno gledala.

Breda na tleh je jokala. Nos ji je rasel v črno bulo. Bilo ga je že za pet kavnih lončkov.

Vsaka zase je začela kleti svet.

Zunaj pa so vozili mimo avtomobili. Brneli so ko živčne muhe.

— — —

Toda boj med njimi še ni prenehal. Zdaj se nadaljuje v občutkih in drugih oblikah duševnega življenja. Druga drugo morijo. Včasih je katera tako krvoločna, da vrže atomsko bombo. Pa ne le eno. Cel svet pobije z njimi. In ko je vse mrtvo, se usede na vrh Čomolungme in gleda dol na Indijo.

Reka Ganges pa se sveti tam spodaj ko birmanski trak.

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo, št. 76

PROBLEMI

FILOZOFIJA